

В. М. Горвий

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Київ 2005

ВСТУП

Вся людська історія пов'язана із глобальними впливами одних її суб'єктів на інших, або ж на всіх інших. Такі впливи відображають різні сторони всієї багатогранності людського буття і мають найрізноманітніші прояви, від воєнних чи економічних до релігійних, ідеологічних. На всіх стадіях розвитку суспільства до таких впливів входила інформаційна складова. Її функціональне призначення насамперед полягає обґрунтування відповідних ідей, позицій, дій, що мають сприяти успішному досягненню поставленої мети. Хоча й порізно, але ця інформаційна складова глобальних впливів орієнтована, як правило, і на суб'єктів, і на ту частину людей, що прямо чи побічно належать до об'єктів впливу. З прискоренням темпів суспільного життя, з розвитком науково-технічного прогресу число глобальних впливів і взаємовпливів у масштабах людства зростає. Разом з цим набуває інтенсивності в загальносуспільних масштабах циркуляція соціальнозначимої інформації – формується глобальний інформаційний простір. І його відносно самостійне значення все більше відбивається на житті людей.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. характеризується різким зростанням темпів глобалізації. Вона все більш відчутно впливає на економічне, політичне, культурне життя і базується на різкому зростанні виробництва інформації, розвитку науки, комунікаційній революції. Все це об'єктивно сприяє підвищенню ефективності використання інформаційних ресурсів. Це є особливо важливим, оскільки саме цей ресурс в період динамічних глобальних

перетворень стає найважливішим для людства і є його основним аргументом перед викликами сучасності, перспективним фактором дальшого суспільного розвитку. Глобалізація, пов'язана з розвитком інформаційних процесів, сприяє прискоренню соціальної трансформації, вивільненню творчого потенціалу все більшого числа людей для високопродуктивної праці, її інтелектуалізації, вибору оптимальних способів змін чи створення нових її технологічних варіантів, в т.ч. і в самому інформаційному виробництві.

Слід зазначити, що глобальні впливи завжди є наслідками розвитку певних внутрісуспільних процесів в середовищі суб'єктів цих впливів, що забезпечують зростання внутрішнього потенціалу розвитку і відповідної інформаційної оснащеності. Ця оновлювана внутрісуспільна оснащеність сприяє вдосконаленню координації, більш ефективному використанню і розвитку соціальної структури суспільства для вирішення глобальних завдань. В результаті, насьогодні суспільство в глобальному вимірі і всі його крупні складові (держави, нації, наднаціональні союзи і т.п.) являють собою складні динамічні соціальні системи з мережею вертикальних і горизонтальних зв'язків між собою та з навколишнім середовищем. Енергетичний рівень цих зв'язків характеризується обсягами інформаційних обмінів. Зростаюча їх значимість стала підставою визнавати сучасний постіндустріальний етап розвитку суспільства як інформаційний, а саму інформацію вважати основною підоймою дальшої інтеграції і розвитку суспільства. У зв'язку з цим сутність інформаційних процесів, проблеми управління ними стали предметами особливої уваги сьогодення.

Математичні теорії інформації нині є найбільш відпрацьованими, оскільки вони фактично стали першою відповіддю на загострення суспільної потреби, пов'язаної з необхідністю удосконалення управління швидко зростаючими обсягами інформаційних ресурсів. Розвиток саме математичних теорій був пов'язаний із використанням інформації та впровадженням відповідних технологій електронного зв'язку. Основоположником цієї теорії був К. Шеннон, який, використовуючи теорію ймовірності, статистичні підходи до великих обсягів інформації, розкрив їх кількісні характеристики з точки зору зменшення, скорочення невизначеності. Ця теорія в своїй проекції на практику дала змогу здійснювати вимірювання кількості інформації, що сприяло постановці і вирішенню задач збільшення пропускних можливостей каналів зв'язку. В процесі розвитку дана теорія стала більш відома як статистична, або ж у ще більш уточненому вигляді – синтаксична.

Математична теорія інформації К Шеннона стала вкладом в осмислення технічних аспектів процесів циркуляції інформації і стала основою для цілого спектру теорій, спрямованих на розширення сфери застосування математичних підходів до процесу осмислення кількісних параметрів управління інформацією. Серед них особливо вирізняються семантична (І. Бар – Хіллел, Р. Карнап, Є К. Вийшвилло), що стосується виявлення смислових сторін інформації і зв'язку між ними при характеристиці предметної сфери. В розвиток цієї теорії А. Д. Урсул запропонував семантичне тлумачення алгоритмічної теорії інформації академіка Ю. М. Колмогорова, що

сприяє розробці методик зняття надлишкової інформації із сфери оперування інформаційними потоками.

До математичних теорій належить також і прагматична (А. А. Харкевич, М. М. Бангард). Вона обґрунтовує аспект управління інформацією, пов'язаний із необхідністю відбору із інформаційних масивів і потоків необхідних її обсягів, об'єднаних заданою темою.

Ще один, позаматематичний напрям досліджень інформаційних процесів, пов'язаний із відображенням енергетичного значення інформації, обґрунтуванням енергетичної взаємодії складних самокерованих систем через інформаційний вплив, представляє енергетична концепція (М. І. Сетров).

Розвиваються також і інші напрями теоретичних досліджень як, наприклад, топологічний (Н. Рашевський, Г. Карреман, Г. Пікар) та ін., в яких осмислюється багатогранний, складний процес управління інформаційними масивами, циркуляції наявної в суспільному обігу інформації.

Однак і математичні теорії, і всі інші, що в тій чи іншій мірі є продуктивними в сері осмислення кількісних, або ж окремих якісних характеристик інформації не є на сьогодні достатньо продуктивними для дослідження соціальної інформації. Ця інформація відображає найскладніші, психологічні, суспільнопсихологічні процеси, що неповною мірою, виходячи із сучасних виражальних можливостей, навіть можуть бути відображені, формалізовані і, тим більше, кількісно виражені. В той же час підхід людства, і в силу посилення глобалізаційних процесів, практично одночасний підхід, до постіндустріального, інформаційного суспільства уже сьогодні, в

перехідний період, означає глибинну трансформацію суспільства, ускладнення його соціальної структури і системи внутрішніх зв'язків, обумовлює на практиці розвиток всебічної інформатизації. У зв'язку з цим наукове обґрунтування процесів управління соціальною інформацією стає важливою і дуже актуальною задачею.

Вирішення цієї задачі пов'язане з необхідністю дальшого поглиблення досліджень в різних напрямках інформатології і насамперед вивчення змістовних характеристик інформації як такої і соціальної інформації зокрема. Певний вклад у з'ясування цих змістовних характеристик було внесено в процесі розробки згаданих вище математичних та ін. теорій. Спеціально розглядалося питання сутності інформації в роботах Н. Вінера, К. Черрі, А. Д. Урсула, В. Г. Афанасьєва, А. П. Суханова, В. З. Когана та ін.

На сучасні інформаційні процеси здійснюють зростаючий вплив все більш потужні прояви глобалізації в усіх сферах життя. І ці процеси стали активною діючою силою глобальних перетворень у світі. Тому сьогодні дуже важливими є дослідження пов'язані із вивченням впливу глобальних факторів на розвиток суспільства. Цим питанням присвячені роботи М. Кастельса, О. Г. Білоруса, Р.Ф. Абдєєва, О. В. Зерницької та ін.

Поряд із вивченням розвитку інформаційних процесів у суспільстві актуальним питанням сьогодення є також і дослідження об'єкта впливу глобального інформаційного простору на соціальну сферу суспільства. Глобалізм сприяє поступовому зниженню значення, або ж і повній ліквідації традиційних факторів розмежування у світі: нівелює значення кордонів, географічних

особливостей, включає у сферу загальних інформаційних впливів все більш широкі верстви населення, у все більшій мірі перетворює інформаційний ресурс на самостійний засіб впливу і суспільного розвитку.

Сучасність, таким чином, ставить перед суспільством цілий ряд нових, раніше не характерних для нього проблем, пов'язаних із інформаційними впливами. Ці впливи, як позитивні, пов'язані із розповсюдженням прогресивних здобутків людства в усіх сферах суспільної діяльності, так і негативні, пов'язані із здійсненням інформаційного тиску, що обумовлює створення в тих чи інших регіонах світу бази для економічного, політичного та ін. утвердження власних інтересів всупереч самотньому, цілеспрямованому їх розвитку аж до прямих інформаційних агресій знаходять свій відбиток на розвитку всіх країн світу. Особливо ж ці впливи відчутні у постсоціалістичних країнах з невеликим періодом утвердження власної, суверенної державності, з перехідною економікою і суспільством, в якому лише відбувається процес утвердження демократичних прецедентів розвитку до яких відноситься і сучасна Україна.

Різні аспекти таких впливів на нашу країну, а також шляхи розвитку українського суспільства в умовах цих впливів розглядалися в роботах І. І. Лукінова, О. Г. Білоруса, С. І. Соколенка, О. В. Зерницької, В. К. Врублевського, В. І. Хорошковського та ін.

Сьогодні, однак, основні напрями досліджень стосовно глобальних впливів, спрямовані на вивчення характерних особливостей інформаційних, економічних, політичних та ін. їх

наслідків і впровадження стратегії розвитку в умовах існування цих впливів окремої країни, нації і т.п. При цьому значно менше уваги дослідники приділяють глибинним процесам в суспільстві, пов'язаним із такими впливами. В той же час сучасна глобалізація, посилена процесами технічного, технологічного переозброєння суспільства, його інформатизацією, а також реалізація обраного шляху на демократичні перетворення сприяють активізації процесів глибокої структурної трансформації суспільства. Ця трансформація пов'язана із активізацією широких верств населення кожної із країн, що вступають у перехідний період постсоціалістичного розвитку, в усіх сферах суспільного життя – політичній, економічній, соціальній, культурній – формування нових, багатограних в розмаїтті своїх інтересів соціальних груп людей, об'єднаних спільними прагненнями і процесами їх реалізації. Ці нові, і реконструйовані у відповідності із потребами сьогодення існуючі вже в суспільстві соціальні спільності вмонтовуються в наявну соціальну структуру і забезпечують зростаючий вплив на загальносуспільні процеси.

Ускладнення соціальної структури суспільства супроводжується величезним збільшенням системи вертикальних і горизонтальних інформаційних зв'язків і об'єктивно спрямована на підвищення інтенсивності циркуляції інформації в суспільному організмі, ефективності використання наявних інформаційних ресурсів у зв'язку з доступом до них все більшого числа людей. І їх активного використання в реалізації своїх інтересів. Майбутнє інформаційне суспільство, основи якого закладаються в процесі сучасних суспільних трансформацій – це суспільство, що відрізнятиметься від

індустріального вищим рівнем соціальної активності людей, більш продуктивним використанням наявних інформаційних ресурсів аж до найбільш ефективного – творчого рівня переробки, підвищенням темпів інтенсивності виробництва основного продукту епохи – інформації.

Вдосконалення процесу використання наявних і виробництва нових інформаційних ресурсів знаходиться у прямій залежності із вдосконаленням цієї сфери суспільної діяльності, розробкою дієвих методик управління нею на всіх етапах: виробництва, формалізації за сутнісними ознаками, збереження, доставки до користувача в оптимальній для нього формі і виходу на наступний цикл розвитку даного процесу.

Пропонована робота якраз і торкається питань, пов'язаних із розглядом помітних в сучасний період явищ формування соціальних інформаційних баз, як форм більш широкого доступу людей, представників різних соціальних структур українського суспільства, що нині зазнає суттєвих перетворень до його інформаційного ресурсу. В ній розглядаються певні тенденції змін в ході суспільної трансформації системи українських інформаційних баз, традиційних протягом багатьох століть місць збереження всякої фіксованої інформації – бібліотек і перетворення їх на сьогодні у загальносуспільні інформаційні центри. Розглядаються також позитивні і негативні сторони впливу глобальних процесів на систему українських інформаційних баз, перспективи їх розвитку і позиціонування в міжнародному інформаційному просторі.

ІНФОРМАЦІЙНІ БАЗИ ЯК ЗАСІБ СУСПІЛЬНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ

1. 1. Особливості інформаційних баз в інформаційному ресурсі

Останні півтора десятиріччя ХХ століття для України стали періодом кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя. Розбудова власної державності, сутнісні економічні перетворення, входження в якості самостійного суб'єкта в загальноцивілізаційний процес, формування елементів постіндустріального, інформаційного суспільства – всі ці дійсно долевизначальні для національного розвитку нашої країни виклики сучасності виникли перед Україною практично одночасно. Обумовлені особливостями сьогодення стислі часові рамки для вирішення цих проблем потребують від усіх суспільних інститутів, на всіх рівнях їхньої структурної організації роботи в режимі максимальної дієвості. Це передбачає як високу ефективність у реалізації поставлених завдань, так і оптимальність, точність і оперативність у прийнятті всіх необхідних рішень для забезпечення прискореного розвитку.

На сучасному етапі суспільних перетворень при використанні наявної в суспільстві інформації для прийняття ефективних рішень і їх реалізації закладається весь комплекс умов дальшого розвитку суспільства, значною мірою задаються темп і характер його еволюції.

Цим і буде, власне, визначатись місце України в загальноцивілізаційній ієрархії. Якість інформаційного супроводу здійснюваних перетворень насамперед залежатиме, *по-перше*, від наявних запасів потрібної інформації, тобто від інформаційних баз, на яких ґрунтується наше суспільство, *по-друге*, від здатності і можливості творити власну і кваліфіковано адаптувати необхідну зовнішню інформацію з глобального інформаційного простору, тобто, від рівня розвитку інфотворчого середовища і, *по-третє*, від наявних можливостей і механізмів управління інформацією – від кожної із цих трьох основних складових, що в сукупності являють собою соціальний інформаційний ресурс суспільства. Якість цього ресурсу визначається як самостійним значенням кожної із його складових, так і факторами їх взаємовпливу, що можуть значно збільшувати або ж зменшувати опосередковану його дієвість.

При фактичній рівнозначності основних елементів інформаційного ресурсу, однак, у відповідальні періоди розвитку суспільства, коли потребується його мобілізація на вирішення важливих і особливо – малопередбачуваних для даної людської спільності проблем, виняткового значення набувають наявні потенціальні можливості його інформаційної бази. Це обумовлюється тим, що в стислих часових рамках, які, як правило, диктують такі ситуації, в інфотворчому середовищі, і в наявних механізмах управління інформацією дуже важко вивільнити додаткові резерви, значно додати до наявного потенціалу. Адже можливості при цьому визначаються об'єктивними факторами: економічними, існуючим технологічним рівнем, організаційними, –

які важко в стислі строки привести у відповідність із новими викликами. В той же час інформаційні бази крім використовуваної в повсякденній практиці інформації, у своєму складі мають, як правило структуровані додаткові обсяги інформації, готові до використання. Введення в обіг потрібної частини додаткового резерву інформації може сприяти, дати поштовх вирішенню актуальних проблем. І, що характерно, вирішенню їх в руслі традицій даної людської спільності.

Саме соціальні інформаційні бази визначають зміст, характерні особливості, самобутність нації, держави, як, до речі, і всякої іншої людської спільності в структурі суспільства. І в періоди змін загальноцивілізаційного масштабу, складних випробувань є основою збереження його аутентичності і потенціалу для розвитку в умовах, що змінюються.

З урахуванням надзвичайно несприятливої динаміки структурних змін в економіці України в 90-ті роки минулого століття, постійного зменшення частки високотехнологічної продукції в структурі ВПК, катастрофічного старіння основних фондів, значного зовнішнього і внутрішнього боргу, безперспективності “руху навздогін” за передовими високорозвинутими країнами і наявності “єдиної альтернативи безнадійному відставанню – забезпечення випереджаючого розвитку економіки і соціальної сфери”¹, вивчення можливостей системи соціальних інформаційних баз, що

¹ Див. про це: Дилема України: безнадійне відставання або рух на випередження // Україна: інтелект нації на межі століть. Кол. монографія / Кер. авт. кол. Врублевський В. К. – К.: Інформаційно-видавничий центр “Інтелект”, 2000. – С. 466 – 467.

забезпечують структуру українського суспільства, оптимального використання їх потенціалу набуває особливого значення.

Підвищена увага до наповнення і використання потенціальних можливостей соціальних інформаційних баз в нашій країні як і в інших країнах, що в сукупності складають сучасну міжнародну спільноту, зростає із активізацією глобальних перетворень у світі.

До питання про характеристики інформаційних процесів в умовах початкового етапу, розвитку електронних технологій (ЕВМ перших поколінь) підвищена увага спостерігається з другої половини п'ятидесятих років минулого століття, з часу все більш помітного тиску на суспільну свідомість зростаючих швидкими темпами обсягів інформації. Об'єктивна потреба служила розвитку відповідного теоретичного осмислення.

До цього були вже відомі спроби кількісного вираження фізичного змісту переданого повідомлення як міри визначеності в переданому повідомленні (Кюпфмюллер, 1924р.)¹, Хартли (1928 р.)².

На етапі відчутно вираженої прикладної необхідності розвиток теорії інформації закладався роботами К. Шеннона³ та його послідовників. Цей напрям досліджень в загальній математичній теорії інформації відомий нині як статистичний.

Дана теорія допомогла встановити основні принципи математичного виміру кількості інформації, визначенню співвідношень між її обсягами при застосуванні найбільш загальної

¹ Див. *Земан И.* Познание и информация. – М.: Прогресс. – 1966. – С. 89.

² Hartley R. V. Transmission of Information // Bell.Syst.Tech. Journal. – 1928.– P. 535.

³ *К.Шеннон.* Работы по теории информации и кибернетике. – М.: ИЛ. – 1963.

двоїчної системи вимірювання. На практиці це сприяло успішному розв'язанню основних проблем періоду 50-х – 60-х років, пов'язаних із гострою необхідністю збільшення пропускної можливості каналів зв'язку. Дана теорія в своїх практичних відтвореннях сприяла також більш продуктивному використанню великих масивів однотипної інформації, оперуванню цією інформацією.

Нові теоретичні підходи давали можливість вироблення методик управління масивами інформації, як новими, так і, що дуже важливо, вже напрацьованими попередніми поколіннями. В них особлива увага приділялася сигналу – елементарному носію інформації. Технічна думка спрямовувалася на забезпечення його надійності, дотриманню частотних показників і точності процесу оперування.

Однак, даний напрям досліджень задовольняв лише певну частину запитів суспільства, пов'язаних із проблемою управління зростаючими потоками інформації. Один із відомих дослідників в сфері інформації К. Черрі ще в 1972 році звертав увагу на неефективність використання статистичної теорії при дослідженні соціальної інформації, пов'язаної з психологічними факторами, що не піддаються в основних своїх проявах традиційним прийомам формалізації і кількісному виміру¹. Перед дослідниками інформації постали питання, пов'язані із необхідністю розгляду її змістовних, ціннісних характеристик*.

¹Черрі К.. Человек и информация. – М.: Связь. – 1972. – С. 72.

* “Щоб читачеві не показалось, що ...при наявності часу, терпіння, обчислювальних машин і необмежених коштів можна підрахувати ймовірність сполучення слів по десять чи навіть двадцять у творах

Це обумовило формування семантичної концепції (І. Бар – Хіллел, Р. Карнап¹). В її основі лежать визначення смислу, змісту інформації через зафіксовану її форму. Теоретичне осмислення процесу формалізації інформації, передачі і наступного відтворення її в інтересах користувачів пов'язане із розкриттям змісту механізмів внутрішньосупільних відносин. І, хоча дана теорія не досить ефективна при накладанні її на практику живої мови, однак на думку ряду спеціалістів, вона потенційно є досить перспективною при застосуванні до більш заформалізованих мов з усталеним понятійним апаратом, мінімальними емоційними засобами вираження, таких, наприклад, як мова науки. Тобто, в нашому випадку, семантична теорія може бути, і нині дійсно використовується як основа методик управління певними складовими інформаційної бази суспільства.

Важливим кроком до теоретичного освоєння процесу використання живої мови як джерела наповнення соціальних інформаційних баз стало поєднання можливостей фіксування різноманітності предметів і різноманітності образів. Даний крок було здійснено А. Д. Урсулом з допомогою семантичного трактування алгоритмічної теорії інформації академіка О. Н. Колмогорова². Дослідник прийшов до висновку, що в ситуації, “коли змінниками

Шекспіра, необхідно підкреслити наступне. Складності полягають в основному не в обсягах праці, необхідної для підрахунку букв або ж слів, а в тому, що просто не виявиться достатньої кількості книг. Одержані дані не будуть статистичними. Це будуть справжні рядки і строфи Шекспіра...” (Там же. С. – 64).

¹ Bar – Hillel, Y., and Carnap, “Semantic Information” – London.:Butterworth Sci. Publ. – 1953. – Pp. 147 – 157.

² Колмогоров А. Д. Три подхода к определению понятия “количество информации” // Проблемы передачи информации, 1965. – Т. I. , Вип. 1.

виявляються як образи, так і предмети, що ними відображаються, семантична концепція виявляється досить складною і в її побудові важливу роль можуть відіграти і методологічна ідея різноманітності, і алгоритмічні прийоми виміру. Коли значення розглядається в якості інваріантної програми, що залежить і від різноманітності предмета”¹.

Проекція цього теоретичного узагальнення на практику давала можливість визначити семантично надмірну інформацію, що сприяло і підвищенню якості передачі інформації по каналах зв’язку, і, відповідно, наповненню інформаційних баз.

Прискорення темпів суспільного розвитку, характерне для останніх десятиріч, обумовило зростаюче значення ціннісних показників при оперуванні масивами соціальної інформації. Вона “цінна, оскільки сприяє досягненню мети. Одна і та ж інформація може мати різну цінність, якщо її розглядати з точки зору використання для різних цілей”². Даний підхід в загальній математичній теорії інформації дістав назву прагматичного.

Як зауважує В. Г Афanasьев, “прагматичний, ціннісний підхід до інформації особливо важливий для вирішення завдань управління суспільними процесами, де необхідна не всяка інформація, а лише та, що сприяє досягненню поставленої мети”³. В цілому. Такий підхід став продуктивним для теоретичного обґрунтування процесу

¹ Урсул А. Д. Информация. – М.: “Наука”. – 1971. – С. 113.

² Харкевич А. А. О ценности информации // Проблемы кибернетики. Вып. 4. – М.: 1960. – С. 54.

³ Афanasьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат. – 1975. – С. 16.

вирішення цілого ряду практичних завдань, спрямованих на вдосконалення наявної системи соціальних інформаційних баз.

В цілому ж, оглядаючи десятиліття теоретичних пошуків, дослідники в сфері філософського осмислення феномена інформації приходять до висновку, що математичні, (а також енергетичні¹ та ін.) теорії поки що не дають вичерпної відповіді на питання про його сутність. Втім, відчайдушно-безнадійне визнання З. Цацковського в цьому напрямі все ж дає підставу для великих оптимістичних роздумів. Польський професор, зокрема, заявляє: “Могло б здатися, що з питанням про значення слова “інформація” слід звертатися до теорії інформації. Однак, теорія інформації, по суті справи, не цікавиться цим питанням. Її цікавить інформаційна місткість певних матеріальних систем, пропускна спроможність певних каналів інформації, способи виміру інформації, питання ж про сутність інформації вона лишає позаду. Із основ теорії інформації відомо, що інформація не може існувати і функціонувати поза матеріальними процесами, але ми не знайдемо тут відповіді на питання “що таке інформація”². Таким чином, З. Цацковський, обгрунтовуючи основну думку своєї тези, побічно фіксує наявні здобутки в теорії інформації, що стосуються теоретичного осмислення способів виміру, характеристик місткості, пропускної спроможності каналів циркуляції інформації. Насьогодні здобуті результати по суті задовольняють актуальну потребу, соціальне замовлення. Адже в останні десятиріччя суспільство фактично приступило до етапу свідомого і розширеного

¹ *Сетров М. И.* Основы функциональной теории организации. – Л., Наука, 1972.

² *Цацковский З.* Регуляция, информация, сознание. – Вопросы философии, 1973г., № 5. – С. 89 – 90.

формування інформаційних баз, насамперед, електронних. Цим самим пом'якшується проблема дієвого управління швидко зростаючими обсягами інформації і задоволення інформаційних запитів, пов'язаних із процесом розширеної соціальної структуризації за економічними, політичними, освітніми та ін. ознаками, новий поштовхів яким дали процеси глобалізації.

Взагалі, нинішній розвиток теорії інформації *затребуваний* суспільством саме як реакція на якісно нову ситуацію-появу неспівзмірно більших, ніж на всій попередній історії людства обсягів інформації, життєво важливих для подальшого розвитку суспільства. Теорія інформації в її нинішньому вигляді не була затребувана, коли людство продукувало інформацію і могло використовувати її без застосування технічних заходів, своєрідних посередників, у вигляді комп'ютерів.

З часу, коли суспільство було змушене користуватися інформацією в електронному вигляді, коли з'явилась необхідність у вдосконаленні відповідного інструментарію, методик і з'явився суспільний запит на загальну теорію інформації. І не випадково розвиток одержала насамперед математична теорія, найближча до практичних проблем оперування комп'ютерною технологією.

На етапі формування розширеної системи інформаційних баз насамперед і є необхідним наукове осмислення основних характеристик засобів управління інформацією. На цьому етапі "теорію інформації не обов'язково має цікавити конкретний зміст повідомлення. Ця теорія розглядає його математичний бік, і

повідомлення значить для неї лише певну кількість станів, що різняться між собою”¹.

Таким чином, вийшовши на новий, якісно вищий рівень освоєння інформації в її електронному вигляді, суспільство насамперед займається тематичним групуванням, структуруванням інформації, поступово підходячи до вироблення відповідних інструментів її змістовного аналізу і, нарешті, для електронного використання в інтересах відповідних людських спільностей.

Насьогодні ж кількісний аспект інформації виступає як найпростіший рівень наукового знання про інформацію. Людська думка намагається піднятися на наступний рівень і відобразити якісний бік інформації... Хоча концепція якості інформації і розвивається слабкіше математичних концепцій, все ж відхід від кількісних трактовок інформації означає нащупування більш глибокої її сутності. Впровадження теорії інформації в ту чи іншу науку дає можливість досліджувати специфіку різних інформаційних процесів. В свою чергу, це сприяє розвитку теорії інформації, що дозволяє розширити сферу їх застосування і т.д.”²

Сучасний рівень розвитку інформаційних процесів нерозривно пов’язаний із все більш відчутними впливами глобальних факторів і все це разом сприяє прискореній структуризації суспільства як у вертикальному (по лінії держава – нація – політична партія і т.д.) вимірі, так і в горизонтальному (наприклад, зростаюче число

¹ *Земан И.* Познание и информация. Гносеологические проблемы кибернетики. – М.: Прогресс, 1966. – С. 96.

² *Урсул А. Д.* Природа информации. Философский очерк. – М. : Политиздат, 1968, – С. 58 – 59.

політичних партій, збільшення кількості суб'єктів економічної діяльності та ін.). Особливо це помітно на прикладі суспільних перетворень в Україні та ін. державах, проходять постсоціалістичний період розвитку.

Доступ все більш значного числа людей до інформаційних масивів, особливо виражених в електронному вигляді, прискорив процеси структуризації суспільства, процеси формування нових и нових людських спільностей, учасники яких об'єднуються на базі певних інтересів. Реалізація цих інтересів пов'язана із використанням відповідних соціальних інформаційних баз – організованих певним чином масивів інформації, до складу яких у все більшій мірі протягом останніх десятиріч входить електронна інформація.

Як уже зазначалося вище, ця інформація на сьогодні піддається кількісному виміру і оцінці. Що ж стосується якісного виміру (а саме цей вимір визначає самоідентифікацію всякої людської спільності і є засобом виміру творчого вкладу в дальший суспільний розвиток), то він донині, в основному здійснюється традиційними методами з використанням безпосередньо відповідного ресурсу людини. Цим самим значною мірою знижується ефективність використання генерованих суспільством з допомогою нових технічних засобів зростаючих масивів інформації. Кількісні параметри, таким чином, не стикуються з якісними в загальному процесі управління інформацією.

У зв'язку з цим, просування до шляху теоретичного осмислення змісту якісних характеристик інформації є важливою підмогою для одержання науково-практичних результатів – створення відповідних інструментів до високопродуктивного інтелектуального освоєння

сучасних обсягів інформації, насамперед в електронній формі вираження.

Особливо ця проблема актуалізується в сфері управління соціальною інформацією. Її зростаючі обсяги обумовлюються прискореним ускладненням структури суспільства, соціальною активізацією все більш широких верств населення, проявом в цьому процесі все більшого числа людських спільностей, сформованих для реалізації найрізноманітніших інтересів. Така інформація “циркулює в величезних розмірах, пронизує наше життя, працю, побут, дозвілля, впливає на них, допомагаючи раціонально організувати суспільні процеси, керувати ними”¹. Якраз саме ця інформація за своєю природою в найменшій мірі доступна математичним методам обробки й управління. Саме ця інформація є важливою складовою наповнення всієї наявної системи соціальних інформаційних баз. Вивчення характеристик саме цієї інформації сприяє просуванню до освоєння якісних методів управління всією інформацією, в кінцевому підсумку, глибокого самоусвідомлення всього соціального організму.

При розгляді питання про зміст поняття “соціальна інформація” видається за доцільне відштовхнутися від відповідного поняття в рамках математичної теорії. Найбільш широко використовуваним в ній є розуміння інформації як “знятої, подоланої невизначеності, яка піддається кількісному аналізу, виміру”². Інші спроби дати загальні характеристики уявлення, починаючи з кінця 40-х – початку 50-х років минулого століття, наприклад, Н. Віннер (інформація – це різні

¹ *Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – С. 38.

² *Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – С. 38.

сигнали, повідомлення, дані, що ніколи не створюються. Вони передаються і приймаються, але при цьому можуть втрачатися, щезати¹⁾ до найновіших – С. Я. Янковський (Будь-яка взаємодія між об'єктами, в процесі якої один набуває якусь субстанцію, а інший її не втрачає називається інформаційною взаємодією. При цьому субстанція, що передається, називається інформацією²⁾ не можна назвати продуктивними з точки зору науково-практичних задач, пов'язаних із проблемою управління нинішніми обсягами соціальної інформації.

Певні особливості інформації при наближенні до науково-практичної проблематики, пов'язаної із соціальною інформацією можуть бути корисними при аналізі процесів взаємодії живої і неживої природи. Він приводить до висновків про те, що такого роду процес характеризується переходом “від чисто фізичної причинності до сигнальної (інформаційної), що, звичайно, не відмінняє фізичну причинність, а включає її в себе і надбудову над нею”³⁾, що інформація – “є не річ, а розумова категорія”⁴⁾, що вона є результатом відображення, “позначення змісту, одержаного із зовнішнього світу в процесі нашого пристосування до нього і пристосування до нього

¹⁾ Виннер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине. – М.: Гаука, 1983. – С. 17.

²⁾ Янковский С. Л. Концепция общей теории информации. – <http://syu.rupbook.htm>, march 23, 2005. – С. 2.

³⁾ Тухтин В. С. Отражение, системы, кибернетика. – М.: Наука, 1972. – С. 87 – 88.

⁴⁾ Див. Черняк Ю. Исследования потоков экономической информации. – М.: Наука, 1968. – С. 26.

наших відчуттів”¹, відображення не всякого, а вираженої в повідомленні обізнаності про щось, про предмет обізнаності, новизну”². Суттєве уточнення у зв’язку з цим було зроблено А. П. Сухановим., який зауважив про те, що “Процеси відображення та інформації суть не одне і те ж. Вони не тотожні. Їх об’єднує діалектична єдність, а не тотожність. Відображення виступає як процес, як взаємодія, як співвідношення двох субстанцій, інформація ж, як сторона відображення проявляє себе у формі кінцевого результату, підсумку, змісту цього процесу”³. Воно дійсно допомагає в уявленні механізму збагачення інформаційних баз при умові передбачення певних часових обмежень для процесу відображення.

Для розуміння сутності інформаційної бази важливим є також уявлення про співвідношення понять “Знання – інформація”. На думку Афанасьєва “інформацію складає та частина знання, що використовується для орієнтування, для активної діяльності, для управління, тобто з метою збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку системи”⁴.

Стосовно даного визначення можна зауважити таке: розглядаючи суспільство чи будь-яку іншу людську спільність дійсно як систему, що самовдосконалюється, розвивається з використанням своєї інформаційної бази, однак не можна погодитись із думкою про те, що в якості інформації може виступати лише оперативно

¹ *Винер Н.* Кибернетика. – М.: Советское Радио, 1968. – С.31.

² *Черри К.* Человек и информация. – С. 26.

³ *Суханов А. И.* Информация и человек. М.: Сов. Россия, 1980. – С. 34.

⁴ Социальная информация и управление обществом. С. 33.

використовувана частина знання. Оскільки оперативність є категорією відносною і, по великому рахунку, весь наявний обсяг знань і створювався і зберігається для “дотримання якісної специфіки, вдосконалення і розвитку системи”. Правомірним видається віднести всі знання, що знаходяться на озброєнні даної людської спільності до інформації в її соціальних інформаційних базах*. Такий підхід до уявлення про інформацію знаходить додаткове підтвердження в останнє десятиріччя з активізацією впливу глобального інформаційного простору насамперед через електронні ЗМІ, інтернет практично на всю структуру соціальних інформаційних баз. Цей вплив обумовлює необхідність їх постійної самоідентифікації, що потребує активізації всього, чи значної частини із всього наявного в розпорядженні всякої людської спільності знання. При цьому поняття “інформація” є ширшим від поняття “знання” і включає в себе не лише знання, як засіб збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвитку системи, але й опосередковані можливості впливу на цю систему.

Зважаючи на інтенсифікацію інформаційних обмінів в соціальній структурі сьогодення, вплив згаданих вище глобальних факторів, пропозиція В. Г. Афанасьєва ввести поряд з поняттям “інформація” близьке йому поняття “інформаційні дані”, що “можуть зберігатись, перероблятись, передаватись, але характер інформації вони набувають лише тоді, коли одержують зміст і форму, придатну для управління, і використовуються в управлінні. Причому мова як

* Сюди ж, очевидно, правомірним буде віднести і ті теорії, гіпотези, судження, уявлення, що не знайшли підтвердження в практиці, як інформації про безперспективний шлях наукового пошуку. (Авт.)

про управління людини собою, так і управління техніко-людськими і соціальними системами різних рівнів”,¹ – така пропозиція об’єктивно спрямована на ускладнення уявлення про зміст соціальної інформаційної бази

Виходячи з позиції В. Г. Афанасьєва, ми маємо справу з інформацією двох сортів: тією, що використовується в управлінні (в найширшому значенні даного слова) і тією, на виробництво якої суспільство затрачувало певну енергію не уявляючи призначення, що може “зберігатись, перероблятись і передаватись”, але не може використовуватись без додаткового надання змісту і форми. Тобто мова йде про якісну і неякісну інформацію, а також інформацію, потреба в якій ще не визначена, або ж про інформацію на різних носіях, що, наприклад, характерно для нинішніх бібліотечних закладів. Останнє дає підстави перевести всі інформаційні ресурси сучасних бібліотек на паперових носіях з позицій операторів електронної інформації в число даних, що не можна вважати коректним.

З прикладу ж сумнівів Б.В. Бирюкова, В. М. Тростникова і А. Д. Урсула стосовно того, чи можна не використовувані знання виключити із інформації,² то практика сьогодення свідчить, що ці сумніви були породжені певною ситуацією. Вона відображала той період в житті суспільства, коли вже були напрацьовані значні обсяги інформації і в той же час інформація не була достатньо структурована, інформаційні соціальні бази мали розмиті межі і не

¹ Там же. – С. 37.

² Гришкін І. І. Понятіе информации. Логико-методологический аспект. – М. : Наука, 1973. – С. 222 – 223.

були напрацьовані ефективні інструменти управління їх інформаційним наповненням. Таким чином, суспільство користувалось найближчим в часі, доступним знанням, що далеко не завжди було оптимальним. По аналогії сьогодні можна констатувати подібний підхід у прихильників використання комп'ютерних інформаційних технологій, що досить часто в роботі з інформацією користуються її електронними обсягами.

І даними застереженнями визнане багатьма дослідниками як найточніше і часто цитоване визначення В. Г. **Афанасьєвим** *соціальної інформації, як інформації, що циркулює в суспільстві й використовується в управлінні суспільними процесами*¹ в найзагальнішому вигляді характеризує зміст наповнення тієї форми, якою є соціальна інформаційна база.

Взагалі, можна стверджувати, що уявлення про інформацію як таке знання, що використовується зразу після створення протягом часу невизначеного, але якое співзмірного із актуальністю тих задач, що викликали його створення, було характерним для періоду 60-70-х років минулого століття². Радянські вчені, знаходячись на початковому етапі формування інформаційного суспільства ще не турбувались особливо проблемами міжнародної конкуренції в цій

¹ *Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – С. 39.

² Див., наприклад: *Урсул А. Д.* : “Під соціальною інформацією можна розуміти як відображення в суспільній свідомості об’єктивної реальності, так і процеси відображення різноманітності, що проходять в суспільному бутті, незалежно від свідомості”. (Информация. Методологические аспекты. – М.: Наука, 1971. – С. 201); *Панцхава І. Д. і Бичков Б. Б.*: “Соціальну інформацію правомірно визначити як суспільно значимий, зміст усіх зв’язків і відносин людини з навколишнім світом” (Цит. По: Суханов А.И. Информация и человек. – С. 40) та ін.

сфері і питання мобілізації інформаційного ресурсу не було першочерговим. При вирішенні внутрісупільних проблем також не практикувалось вдаватись до максимального напруження інформаційних ресурсів і пошуку оптимальних рішень.

Повертаючись до визначення соціальної інформації В. Г. Афанасьєвим, як такої, що пов'язана із життям і формуванням відносин між людьми, можемо зробити кілька висновків:

по-перше, в даному випадку мова може йти лише про потрібну для існування і розвитку інформацію;

по-друге, зазначений факт її циркуляції свідчить а) про певну внутрішню організацію і б) про наявність відповідного інформаційного масиву, що забезпечує зазначений процес циркуляції. Таким чином, дане визначення допомагає у з'ясуванні основних характерних рис соціальних інформаційних баз: це – **певним чином відібрані (потрібні), відповідно, організовані і використовувані (циркуляція) масиви інформації**. При цьому мова йде про свідомо виготовлену і організовану потрібну інформацію (організується за принципом потрібності). Поповнення потрібної суспільству чи його соціальним підсистемам інформації здійснюється як шляхом творення нового знання, так і планомірним використанням існуючої інформації (при формуванні під нові завдання).

Абсолютно правомірно буде стверджувати, що **самоідентифікація всякої соціальної структури здійснюється на базі свідомо згурпованої, виходячи із її суспільних функцій і завдань інформації, що становить її власну інформаційну базу**.

В сучасних умовах така база не обов'язково концентрується в одному місці (хоча сучасні комп'ютерні технології дають можливість для компактного збереження інформації в електронному вигляді. Така база, користуючись термінологією сучасних інформаційних операторів, може бути рознесена в багатьох загальносуспільних інформаційних центрах. Однак, інформація про її розміщення, наповнення, використання має бути в розпорядженні відповідної людської спільності. Ця спільність обов'язково повинна мати інструменти управління масивами інформації. І лише при цих умовах вона буде дієздатною.

Варто при цьому зауважити, що хоча фактори корисності, актуальності в уявленнях про інформацію та її використання і не були предметом особливої уваги радянських дослідників, в тій чи іншій мірі значення інформаційних ресурсів в характеристиках суспільства, окремих його спільностей підкреслювалось у роботах багатьох із них.

Розкриваючи поняття ноосфери, академік Вернадський В. І. вважав, що інформація в ноосфері виробляється, зберігається, передається, кодується і декодується, розмножується, відтворюється, втілюється в матеріальні цінності і предмети культури¹. Дане уявлення, таким чином, було фактично першим уявленням про інформаційний ресурс з чітко вираженою інформаційною базою загальноцивілізаційного масштабу, а також механізмами творення і управління інформацією.

Від даного твердження можна легко знайти перехід до думки Урсула А. Д. про те, що “в розвитку суспільства ясно простежується

¹ Див. про це: *Вернадський В.І.* Биосфера. М.: Мысль. – 1967. – С. 356.

тенденція накопичення інформації, причому це накопичення проходить не тільки і найголовніше, не всередині біологічного організму людини, а поза ним – в продуктах його суспільної діяльності, у взаємовідносинах людей. Нагромадження інформації поза організмом людини набуло таких темпів і масштабів, що сутність суспільної людини уже не можна з'ясувати, не розглядаючи це зовнішнє стосовно індивіда, але внутрішнє, сутнісне для всього суспільства накопичення інформації”¹.

При окресленні характеристик інформації, що входить до складу інформаційної бази суспільства та його окремих складових продуктивним є також напрацювання В. З. Когана. У відповідності із точкою зору про те, що розвиток свідомості кожного члена суспільства і суспільний прогрес в цілому можливі лише при умові засвоєння всього знання, досягнутого людством протягом його історії, дослідник в своїх роботах намагається показати механізм взаємодії цього процесу з “генотипом, одержаним від минулих поколінь”. Він зазначає, що “хоча два потоки інформації – генетичної і соціальної – і протікають в історії людства незалежно один від одного, але вони зустрічаються, перехрещуються і взаємодіють в процесі життя і розвитку індивіда”².

Дана теза викликає двоїсте враження. З одного боку можна говорити про нечіткість формулювання про незалежність “двох потоків інформації”, що інколи (коли саме? *Авт.*) перехрещуються і взаємодіють (як саме?). З іншого – дана теза може бути поштовхом

¹ Урсул А. Д. Информация. С. 206.

² Коган В. З. Маршрут в страну информологию. – М.: Наука. – 1983. – С. 32.

до розгляду ще одного важливого питання, що стосується формування методики відбору інформації в соціальну базу конкретної людської спільності.

В. З. Коган, розглядає питання про ще один “генетичний потік інформації” і його вплив на потік інформації, вироблений даною людською спільністю. Він вважає цей вплив несистематичним, випадковим. За логікою дослідника на сьогоднішній швидкість генетичного потоку інформації, пов’язана із біохімічними, енергетичними та ін. перетвореннями, що в свою чергу, викликають зміни у генній структурі індивіда, в психіці і диктують зміни в соціальних орієнтирах. Ці зміни проходять навіть не в столітні, а в багатотисячолітні відрізки часу. Оскільки це не співмірно із тривалістю існування будь-якої соціальної спільності, то розвиток генетичної інформації практично не впливає на розвиток інформації соціальної. В. З. Коган, проте, підозріває, що обидва потоки інформації все ж якось взаємодіють і його підозріння можна визнати справедливими. Однак, справедливими їх можна визнати лише при умові впливу генетичного потоку інформації на соціальний не епізодично, а постійно. Наявність такого постійного впливу, який і проявляється на практиці в існуванні певних тенденцій при створенні нової і відборі із уже наявних пластів нагромадженої інформації для формування структури соціальних інформаційних баз суспільства, підтверджується результатами дослідження нової науки сучасності – соціоніки. Дана наука розглядає особу, не випадкову, сталу спільність людей, в т.ч. етнос, “як носіїв певних типів психіки – типів інформаційного метаболізму психіки, ціннісні орієнтири яких, а

також взаємодія одного з одним та з навколишнім світом визначається системною структурою психіки, її інформаційним наповненням і характером обробки інформації психічними функціями відповідного типу.”¹ Для нас особливо важливим є фундаментальне положення цієї науки про те, що при цьому “кожному типу інформаційного метаболізму психіки відповідає своя модель”².

Звертає на себе увагу те, що дане твердження справедливе не лише для етносу. Інформаційний метаболізм, специфічні інформаційні процеси, як уже зазначалося вище, характерні для всякої сталої спільності людей, являються основою її існування і розвитку.

Корисною для з’ясування сутності специфічних інформаційних процесів є також точка зору німецького філософа Г. Клауса про те, що він називає “зовнішнім накопичувачем”, в якому набувається суспільний досвід і зберігається, тобто накопичується з допомогою відповідних засобів комунікації...”

При користуванні ним індивід досягає подвійного результату. По-перше, він економить зусилля для набуття власного досвіду. По-друге, одержує можливість використовувати досвід інших людей, який він сам ніколи не зміг би добути... Із “зовнішнього накопичувача” індивід черпає не просто досвід, досвід, що базується на загальній скарбниці знань, народжених протягом тривалого періоду часу всім людством. Причому не просто знань, а знань узагальнених, перевірених практикою, підданих селекції і

¹ Україна: інтелект націй. – С. 286 – 287.

² Там же. – С. 287.

упорядкуванню, в ході яких із інформаційного фонду суспільства було вилучено не суттєве і збережено суттєве”¹.

Сказане стосується не лише індивіда, але й будь-якої людської спільності, до якої він входить як соціальний об’єкт.

Застосування в даному випадку терміну “черпає” затуманює певною мірою суть процесу, що характеризується не механічним відбором якоїсь кількості інформації із загальносуспільного запасу, а відбором лише потрібної для функціонування і розвитку, для управління даною людською спільністю. Неадаптована до потрібної людської спільності, надлишкова інформація утруднює оперування всіма базовими для даної спільності інформаційними резервами, знижує ефективність управління.

Таким чином, відбір із “загального накопичувача” потрібної даній людській спільності інформації є, поряд із творенням нової, важливим джерелом наповнення її інформаційної бази. У зв’язку з цим, можна було б припустити, що спроектувавши систему соціальних структур, що в сукупності становлять суспільство на його інформаційну сферу, ми в першому наближенні одержимо систему відповідних баз із потрібною саме для цих інститутів інформацією.

Дане твердження, однак, з певними застереженнями може бути правильним, якщо йтиметься про всі обсяги інформації, що знаходяться в розпорядженні найкрупніших людських спільностей на території України: громадян України, української нації, в меншій мірі вищих владних структур і найкрупніших політичних об’єднань.

¹ Цит. по: Коган В. З. Маршрут в страну информологию. – С. 32.

Спускаючись по ієрархічній вертикалі, відстежуючи горизонтальну структуру суспільства, ми спостерігаємо все більш складну систему зв'язків, пов'язаних із використанням наявної і продукуванням нової інформації в складній системі соціальних структур. З розвитком демократизації суспільства, активізацією нових і нових організованих за інтересами людських об'єднань, їх потреба в інформації і їх інформаційні пропозиції суспільству зростають і процес циркуляції інформації активізується.

В цьому процесі зростає суспільне осмислення інформації, тобто, її ефективність. Згадувана вже вище реально існуюча система рознесених інформаційних баз об'єктивно створює можливості для використання однієї і тієї ж інформації різними людськими спільнотами. Їх інтереси, однак, обумовлюють оригінальну в кожному випадку трактовку змісту, різні акценти, співставлення і т.п. В цілому, загальносуспільне значення даної інформації збагачується, набуває більшої достовірності. В науці яскравим прикладом реалізації подібних підходів є, скажімо, дискусія різних наукових шкіл з приводу того чи іншого факту, чи, навіть, визначення. Як, скажімо, і стосовно визначення змісту поняття "інформація". В політичній діяльності ми постійно стикаємось із різними трактуваннями, скажімо, результатів соціологічних анкетувань стосовно рейтингів відомих політиків і т.п.

Співставлення різних думок з цього приводу дає змогу більш об'єктивного розуміння ситуації.

Завершуючи думку стосовно ролі рознесених у просторі інформаційних баз, фіксуємо тенденцію до розвитку демократичних

процесів в нашому суспільстві, нерозривно пов'язаних з попитом на інформацію як своєрідне паливо для соціальної активізації, відзначимо зростаюче значення спеціальних загальносуспільних інформаційних центрів і серед них – бібліотечних, архівних, музейних та інших культурно-освітніх закладів.

Підкреслюючи, що “управління суспільством невіддільне від процесу виробництва і відтворення соціальної інформації”, М. Баград називає *основні процеси*, необхідні для підтримки і розвитку інформаційних баз. Серед них:

- накопичення і збереження інформації, створеної попередніми поколіннями;

- збирання і відбір інформації, потрібної для управління, її оцінка;

- аналітико-синтетична переробка інформації (бібліографічний опис, класифікація, предметизація, анотування, реферування, переклад, кодування);

- зберігання і пошук та ін.¹

До даного переліку основних процесів, очевидно, необхідно додати також процес спеціального, цілеспрямованого творення нової інформації, особливо характерний для нинішнього етапу розвитку цивілізації. Цей етап характеризується розвитком процесів інформатизації, включення у виробництво нової інформації все більш широкого числа членів суспільства, необхідністю поповнення кожної

¹ Баград М. Научное управление обществом в аспекте классификации его структурных элементов. – Рига; 1973. – С. 11 – 12.

із інформаційних баз спеціальним, потрібним для її існування, розвитку самоідентифікації інформаційним продуктом.

Комп'ютеризація даних процесів обумовлює створення в інформаційних базах також блоків інформації, спрямованих на ефективну роботу засобів управління цими базами, особливо – рознесеними в просторі базами.

Ефективність використання потенціалу всякої інформаційної бази крім активізації уже згаданих складових в її структурі (інформації, що постійно використовується і поновлюється, а також пластів інформації, створених попередніми поколіннями) залежить також і від раціонального використання інших складових. Серед них важливою є також та, що причетна до самого факту зберігання інформації. При цьому слід зауважити, що сам відповідний, усвідомлений процес розміщення інформації для зберігання є однією із форм управління інфоресурсами, самостійною галуззю людського знання й таким чином, знаходиться за межами розгляду базової складової. До неї ж видається за доцільне віднести саме інформацію про систему зберігання спільністю знань, уявлень про наявні методики зберігання, вдосконалення технологій введення їх в обіг та ін.

Можна також говорити і про те, що в останнє десятиріччя в нашій країні як і за рубежем набуває першорядної важливості також і ще одна базова складова, яка формується накопиченням даних про пошукові системи в інтернеті та масивах іншої електронної інформації.

Таким чином, на базі результатів дослідження інформаційних процесів у сучасному суспільстві за сукупністю цілого ряду ознак можна окреслити характерні особливості інформаційної бази стійкої людської (соціальної) спільності.

По-перше, інформаційна база є однією із найважливіших ознак існування і розвитку кожної людської спільності як відносно самостійної, сталої складової в загальносуспільному процесі.

По-друге, інформаційна база включає в себе обсяги інформації, необхідні для її існування, самоідентифікації, розвитку в соціальному середовищі.

По-третє, інформаційна база – структура, в якій всі обсяги інформації є керованими, розміщеними в сфері впливу наявних пошукових систем даної спільності і готові до використання в її.

По-четверте, інформаційна база своїм наповненням має інформацію, що визначається як кінцевий результат відображення, позначення змісту, одержаного із зовнішнього для даної людської спільності світу, та в результаті відображення внутрішніх процесів у даній спільності.

По-п'яте, інформаційна база створюється разом із становленням даної людської спільності:

а) шляхом відбору необхідної інформації із більш загальних, включаючи загальносуспільну, інформаційних баз. В наш час найбільш загальні інформаційні бази пов'язанні із глобальним інформаційним простором, інформаційними ресурсами інтернету;

б) шляхом творення нової інформації в інтересах розвитку даної людської спільності.

Під соціальною інформаційною базою людської спільності, таким чином, розуміється весь необхідний обсяг соціальнозначимої інформації, керований, постійно поповнюваний, призначений для самоідентифікації, збереження і розвитку цієї людської спільності.

При розгляді системи основних інформаційних баз сучасної України, очевидно, найбільш загальною серед них потрібно вважати базу, пов'язану із людською спільністю, об'єднану поняттям “український народ” – носій суверенітету і єдине джерело її влади¹, тобто загальноукраїнську інформаційну базу.

В структурі цієї бази найбільшими за обсягами охопленої інформації і значенням є бази “Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава”², “Громадяни України”³, “Українська нація”⁴. Певними частинами свого інформаційного наповнення останні інформаційні бази, а також деякі інші із числа рівноправних, в структурі загальноукраїнської можуть накладатись одна на одну, зберігаючи певну своєрідність у використанні. Найбільш загальні бази містять в собі всю багатогранну, багаторівневу систему інформаційних баз, що відповідають структурі даного суспільства.

¹ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К: Офіційне видання Верховної Ради України. – 1996. – С. 4.

² Там же. – С. 3.

³ Там же. – С.10 – 26.

⁴ Там же. – С. 6.

Відлік часу формування сучасної загальноукраїнської інформаційної бази розпочався історичною за значенням консолідуючою подією – ухваленням Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року.

Повністю окреслені основні орієнтири оформлення даної людської спільності як самостійної, незалежної, творця суверенної української держави, чітко визначено мету розвитку в напрямі до розбудови правової держави і демократичного суспільства було Актом проголошення незалежності України 1991 року та Конституцією 1996 року. **Базові координати і сукупність суспільних цінностей**, що закладали основи української політико-економічної системи, стали джерелом розвитку ідеології формування відповідної загальноукраїнської інформаційної бази.

Спосіб формування загальноукраїнської інформаційної бази реалізується в трьох основних напрямках діяльності. Насамперед – відбір із наявних вже запасів інформації, напрацьованих всіма попередніми поколіннями людей на території України, Української РСР в рамках СРСР, доступних пластів загальносоюзної та загальноцивілізаційних пластів інформації, доступних для використання в усіх сферах суспільного життя. Причому, сам цей процес донедавна далеко не завжди відбувався як осмислений, спеціально спланований, лише в останній час почав знаходити своє відображення в базах і складах даних, масштабних системах баз даних, в діяльності спеціалізованих бібліотечних та ін. культурно-освітніх закладів. Процес наповнення сучасних інформаційних баз складається із збору даних про місцезнаходження потрібної

інформації, із роботи по структуризації інформаційних масивів, з них знімаються ідеологічні нашарування, використовувані раніше, в інтересах інших людських спільностей тобто, здійснюється підготовка для ефективного використання наявної інформації у відповідності із суспільними потребами. В роботі із обсягами інформації, що належать до історико-культурної спадщини народу здійснюється осмислення матеріалу також під кутом зору використання позитивних елементів народних традицій, національного світосприймання, виявлення відповідних закономірностей для використання при аналізі нової інформації. В даному випадку якраз і йдеться про вплив генетичного потоку інформації (за термінологією В. З. Когана) на сучасні інформації потоки.

Ще один напрям наповнення загальноукраїнської інформаційної бази – відбір потрібної інформації із загальноцивілізаційних ресурсів. При цьому варто зазначити, що значна частина такої інформації, сформованої в умовах відмінних від нашої історико-культурної традиції, потребує того чи іншого рівня адаптації, “прив’язки” до умов використання в нашому середовищі.

Лише в цьому випадку використання всіх обсягів інформації сприятиме розвитку української держави як суверенної, рівноправної в міжнародних відносинах, і нації самобутньої і рівної у міжнародній спільності.

І навпаки, штучне привнесення ідей, методик і т.п. на національний ґрунт задля малопереконливих в історичній перспективі переваг уніфікації в кінцевому рахунку в силу своєї неорганічності

виявляється гальмівним фактором, збіднює процес розвитку суспільного прогресу в його потенційних можливостях, багатогранності.

Створення *нової* інформації, що забезпечує наповнення загальноукраїнської інформаційної бази, відбувається сьогодні у зв'язку із обмеженими економічними можливостями нашої держави в сфері державотворення, політичної організації суспільства, економічних змін, національно-культурного розвитку переважно лише на найважливіших напрямках розвитку нашого суспільства. Ця інформація для загальноукраїнської інформаційної бази створюється сьогодні із використанням наукових методик їх застосування до освоєння навколишньої дійсності, а також на базі суспільної практики і національно-культурних, в т.ч. і релігійних традицій.

За призначенням загальноукраїнська інформаційна база має відповідати основним напрямкам суспільного розвитку і мати в своїй структурі необхідні масиви інформації для самоідентифікації, збереження людської спільності, об'єднаної поняттям український народ, забезпечення ефективного управління суспільством і державою, вихованням нових поколінь народу, забезпечення його культурно-освітнього, духовного, а в умовах переходу до інформаційного суспільства – також і інформаційного виховання, задоволення емоційно-психологічних запитів, розважання, формування здорового способу життя і т.д. Останнім часом, із зростанням швидкості наповнення інформацією баз усіх рівнів, збільшується значення також інформації про управління самими базами.

Зростаючу значення інформації про управління сучасними базами та складами даних обумовлюється, зокрема, також і тим, що в останні десятиріччя поряд із використанням традиційних носіїв інформації і відповідних виражальних засобів з'являється все більше нових носіїв і засобів вираження при застосуванні електронної інформації, а також в мистецтві, в рекламі, і в інших сферах суспільної діяльності.

Базову інформацію можна також умовно розділити на *оперативну і резервну*. Останню дана людська спільність використовує в своєму житті не постійно, а час від часу. Значення резервної інформації, проте, полягає не лише в підсиленні інформаційного потенціалу спільноти при вирішенні якихось важливих актуальних питань. Резервні масиви інформації, успадковані від попередніх поколінь мають в собі не лише корисний фактологічний матеріал, сприяють з'ясуванню тих чи інших тенденцій суспільного життя. В своїй сукупності сучасна загальноукраїнська інформаційна база, спираючись на історично-культурну спадщину українського народу виражає його духовні традиції, сутнісні і основоположні дороговкази в майбутнє. Ця безцінна спадщина є також основою самоідентифікації нашого народу в глобальному інформаційному просторі, ідейною базою здійснення нашого вкладу у виконання загальноцивілізаційного завдання – формування інформаційного суспільства.

1. 2. Основні принципи, методи і форми творення інформаційних баз

Основним принципом формування інформаційної бази всякої людської спільності є *принцип доцільності*. Його реалізація полягає в тому, що всі засоби добування інформації з навколишнього середовища, з інших наявних уже баз мають бути підпорядковані запитам, пов'язаним із функціонуванням і розвитком даної спільності. Механічне накопичування великих обсягів непроаналізованої на доцільність інформації з метою збільшення потужності бази як спеціальної мети навіть у нинішніх умовах на нинішньому рівні розвитку інфраструктури уже створює проблеми для ефективного використання баз, знижує керованість ними і, отже, шкодить даній спільності.

Принцип доцільності був значимим на всіх етапах формування і розвитку соціальних структур, на всіх етапах людської історії, однак, не мав вирішального значення у зв'язку із порівняно невисокими темпами суспільного розвитку і невеликими обсягами інформації, якою оперувало суспільство. Нині ж, і особливо це буде проявлятися в майбутньому, значення цього принципу стрімко зростає.

Принцип доцільності нерозривно пов'язаний з ідеологією формування і розвитку людської спільності. Він реалізується з урахуванням системи ідеалів, напрямів розвитку, основних завдань, що обумовлюють її існування і еволюцію.

Таким чином, якщо говорити про історію виникнення загальноукраїнської інформаційної бази, її творення в серпневі дні

1991р. було обумовлено фактом реалізації суверенної волі народу, що спиралась на багатовікову історію українського прагнення до державотворення і на здійсненні українською нацією, всім українським народом прав на самовизначення, проголошення незалежності в Україні¹. У відповідності із задекларованою метою будівництва української незалежної, демократичної, правової держави, демократичного суспільства, заснованого на базі ринкової економіки, з цього часу, як уже говорилося вище, розпочалось формування загальноукраїнської найбільш всеохоплюючої, інформаційної бази. Воно здійснювалось за визначенням академіка НАН України В. А. Смолія в умовах “розв’язання доленосного питання про вихід із держави, яка тримала Україну в своїх жорстких обіймах із 1654 року”, реалізації можливості “реально будувати національну державність, відокремлюватись від загальносоюзного економічного комплексу, трансформувати диктаторську за своїми зовнішніми формами радянську владу у владу демократичну, здійснювати конституційний процес, перетворювати директивну економіку на ринкову²”.

Реалізація принципу доцільності при наповненні інформаційної бази будь-якої людської спільності полягає не лише у відборі потрібної інформації у відповідності із програмними установками існування і розвитку даної соціальної структури, не лише у відсіванні помилкової та такої, що знаходиться поза сферою її інтересів

¹ Див.: Конституція України. – С. 3..

² Смолій В. А. Переднє слово // Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001) – К.: Видавничий дім “Альтернативи”. – 2007р. – С. 6.

інформації^{*}, але й у дотриманні *принципу достатності*. Реалізація цього принципу полягає у недопущенні зайвої деталізації при відборі інформації в базу. При цьому мова ведеться про інформацію, що не являється хибною, але таку, що фактично не впливає на вирішення основних питань функціонування даної людської спільності і в той же час, знаходячись в базах, ускладнює відбір оперативної необхідної інформації.

Прикладом такого невиправданого розміщення в загальноукраїнській чи загальнодержавній базі може бути масив вузькопрофільної інформації, скажімо, з питань імуногенетики.^{**} Проте вона не має прямого впливу, скажімо, на основні проблеми державотворення, мовної політики в Україні чи входження України в систему глобальних міжнародних зв'язків, тобто питань, вирішуваних на рівні людської спільності – “український народ”. В той же час інформація про імуногенетику не може бути використана для медичної інформаційної бази і має бути в якості найважливішої інформації в галузевій базі об'єднання генетиків.

Принцип достатності в умовах стрімкого розвитку процесу творення інформації і помітного на сьогодні деякого відставання інструментів управління інфомасивами в сучасній Україні має велике значення насамперед при комплектуванні новою інформацією у відповідних загальноукраїнських, загальнодержавних центрах її

^{*}Як, наприклад, вчення про формування “нової історичної спільності – радянського народу”, керівну роль робітничого класу та ін. в сучасних умовах. (Прим. – Авт.)

^{**} Розділу генетики, що вивчає вплив на організм людини антигенів та інших факторів, пов'язаних з імунними реакціями та тканинною несумісністю.

зберігання. Серед них Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, а також Національна парламентська бібліотека України, Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, державна науково-технічна бібліотека України, центральні державні архівні та ін. установи і центри загальнонаціонального значення, що наповнюють свої бази насамперед шляхом комплектування уже готовою інформацією. В умовах хронічного недофінансування цих структур, невисокого рівня управління інформаційними ресурсами дуже важливим є комплектування загальноукраїнських, загальнодержавних баз через відповідні інститути держави і суспільства якомога більшими обсягами інформації, потрібної саме для вирішення найбільш загальних, магістральних для даної людської спільності проблем. Наявна в цих базах інформація використовується для комплектування баз нижчого рівня з відповідною деталізацією для інформаційного супроводу функціонування соціальних структур даного рівня. При цьому в єдиному суспільному організмі багаторівнева система інформаційних баз має бути ув'язана з відповідною внутрішньою системою структурних зв'язків, що забезпечують функціонування цього організму.

Принцип безперервності наповнення інформаційних баз, пов'язаний із постійною необхідністю даної людської спільності реагувати на зміну зовнішніх і внутрішніх умов, що впливають на її існування, вивчати можливості і забезпечувати розвиток у цих умовах. З цього приводу В. Г. Афанасьєв зазначає, що системи соціального порядку “незвичайно рухливі, проникливі в тому числі, що мають властивість не лише сприймати фактори зовнішнього

середовища, зовнішню інформацію з метою самозбереження, але й асимілюють матерію, енергію та інформацію в обсягах, що перевищують потребу самозбереження, простого відтворення і таким чином забезпечують накопичення матерії, енергії та інформації, що витрачаються на вдосконалення і розвиток системи. Тут зовнішня інформація асимілюється, перетворюється у внутрішню, в результаті чого, розширюється внутрішня різноманітність системи, що, в свою чергу, робить її спроможною сприймати ще більшу зовнішню багатогранність”¹.

Виписаний В. Г. Афанасьєвим механізм і з урахуванням напрацювань в сфері управління інформацією протягом останнього десятиріччя фактично відтворює процес реалізації принципу наповнення інформаційних баз як основного фактора забезпечення постійного розвитку. До цього можна лише додати деякі міркування в контексті. Мова йде про те, що, в принципі, визначаючи динаміку не лише соціальних систем, але й навколишньої дійсності, автор описаний механізм конструює з урахуванням рухливості насамперед саме соціальної структури. Однак із збільшенням обсягів вироблюваної суспільством інформації все більш відчутною стає та обставина, що ця інформація відображає лише певні елементи процесів навколишньої дійсності, доступні для нашого освоєння в даний час. Однак, суттєвою лишається та обставина, що ці елементи нерозривно пов’язані з цілим. Цей зв’язок, що проявляється на інформаційному рівні у логічній незавершеності відображеного, в потребі продовження процесу виробництва інформації для більш

¹ Афанасьєв В. Г. Социальная информация и управление обществом. – С. 117.

точної реакції на навколишню дійсність, створює своєрідний тиск об'єкта пізнання на суб'єкт, вимагає постійного розвитку, ускладнення пізнавальних можливостей цього суб'єкта¹.

Від того, наскільки успішно на виклики дійсності зможе відповідати дана людська спільність, на виклики, що в процесі розвитку стають все більш різноманітними, складними², залежить її життєздатність. Підтвердженням даної точки зору може служити відома теза У. Росс Ешбі про те, що “лише різноманітність може знищити різноманітність”, як фіксація однієї із можливих форм взаємовпливу двох систем при умові співзмірності їх складності.

Із прискоренням загальноцивілізаційного розвитку, що характеризується зростаючою складністю і кількістю різнопланових проблем, які, в свою чергу, стимулюють все більш стрімке нарощення масивів інформації, починаючи із основних, базових, практично всі суспільні інститути, стабільні людські спільності змушені все більшу частину внутрішнього потенціалу використовувати для виробництва необхідної інформації і підготовки її до використання (адаптації до потреб функціонування даної людської спільності). Для цього створюється система спеціальних структур в суспільстві, система державних інститутів, спеціалізованих в даному напрямі. Можна прогнозувати, що в зовсім недалекій перспективі необхідність

¹ Дана думка знаходить підтвердження в ряду авторів. Зокрема *Л.С. Винарик* та *О. М. Щедрін* першим етапом в сфері “вдосконалення процесів і систем соціального управління” бачить саме “тиск інформації” на керівництво, яке починає “істинно розуміти” необхідність певних змін. Як показує практика, від поведінки керівництва на цьому етапі залежить наступна доля змін” (*Информационная культура: эволюция, проблемы.* – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. – С. 66).

² Введення в кібернетику. – С. 294.

постійної, ефективної діяльності в інформаційній сфері утвердить у суспільному поділі праці однією із найважливіших професію інформаційного працівника.

Варто зауважити, що реалізація принципу безперервності поповнення інформаційних баз пов'язана не лише із виробництвом нової інформації, хоча саме ця інформація і є визначальною при вирішенні складних сучасних проблем, що стоять перед суспільством. Однак, саме складність цих проблем обумовлює той факт, що для їх вирішення (або ж – найбільш успішного вирішення) навіть при нинішніх обсягах генерованої в суспільстві інформації для прийняття правильних рішень важливим є також використання напрацьованої раніше інформації. Великі обсяги інформації, напрацьовані попередніми поколіннями є стратегічним резервом задоволення значної частини інформаційних запитів суспільства. Сьогодні цей інформаційний резерв, зберігається в фондах бібліотечних закладів, музеїв, архівів, наукових закладів, інших суспільних інститутів, що виконують функції баз і складів інформації.

Введенням такої інформації в активний суспільний обіг реалізується *принцип спадкоємності* в наповненні інформаційних баз. Врахування даного принципу в практичній діяльності дає змогу зв'язати, співставляти зроблене за той чи інший проміжок часу із напрацюваннями, уже здійсненими в сфері реалізації планів, ідей, навколо яких дана спільність ґрунтується. Або ж, якщо мова йде про історично значимі проміжки часу, – про спадкоємність поколінь.

Реалізація названого принципу сприяє формуванню певних усталених правил функціонування і розвитку даної людської

спільності на базі напрацьованого вже досвіду. При цьому відбувається трансформація найбільш чітко виражених правил у сфері етичних категорій, оформлених традицією.

Практика інформаційного забезпечення існування всякої людської спільності свідчить при здійсненні необхідного всебічного задоволення інформаційних запитів про обов'язкову, як правило, концентрацію при цьому зусиль на найбільш необхідних, пріоритетних напрямках забезпечення її існування і розвитку. У зв'язку з цим можна стверджувати також про доцільність врахування **принципу пріоритетності концентрації зусиль** на життєво важливих напрямках у відборі і творенні нової інформації відповідно до розвитку самої соціальної структури. В застосуванні до реалій сучасної України врахування даного принципу є питанням особливої важливості. Як зазначається в “Новій парадигмі поступу України” сьогодні “Саме виходячи з ідеї створення структур випереджаючого розвитку, можна вибудувати концепцію розвитку України, що мала б принципові відмінності від існуючих нині економічних стратегій”.¹

Розглядаючи інформаційну базу всякої людської спільності, що розвивається, як складну саморегульовану систему, можемо адресувати до неї твердження В.Ф. Абдеєва про те, що “розвиток від нижчого до вищого іде через вдосконалення властивості відображення, що обумовлює підвищення рівня організації і надійності структур, розширення їх функціональних можливостей. Розвиток виступає одночасно як ускладнюване упорядкування взаємодії, створення функціональних зв'язків, контурів

¹ Україна: інтелект нації на межі століть. – С. 467.

саморегулювання і саморозвитку з одного боку, і як створення складних, системно організованих і ієрархічно взаємопов'язаних стійких структур – з іншого.¹

Методи наповнення інформаційних баз підпорядковуються основній меті: забезпеченню необхідною інформацією існування і розвитку соціальної структури.

Історія людства свідчить, що на всіх етапах його розвитку до останнього часу найбільше значення для життєздатності всякої соціальної спільності мала успішна практика її реагування на прояви дійсності. Успішне реагування, насамперед, у повторюваних ситуаціях обумовлювалося досвідом. Як зауважує І. В. Бичко, “досвідний рівень пізнання виростає безпосередньо з практики, зберігаючи з нею найтісніший зв'язок, який виявляється у тому, що отримане таким шляхом знання є ніби безпосередньо моделлю об'єкта... досвідне знання виявляє об'єкт у відношенні до активного діяння на нього суб'єкта”².

З точки зору інформаційного забезпечення функціонування соціальних структур, даний рівень пізнання проявляється **в досвідному, “дотеоретичному”** за термінологією І. В. Бичка *методі наповнення інформаційних баз*. Творення інформації за даним методом має кілька особливостей.

¹ Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС. – 1994. – С. 160.

² Досвідно-практичні джерела пізнання. Логіко-дискурсійний та інтуїтивний рівні пізнавального процесу // Філософія. Курс лекцій. Бичко І. В., Табачковський В. Г., Гарак Г. І. та ін. – К.: Либідь, 1993. – С. 466, 468.

По-перше, інформація, створена за даним методом, має не однаковий ступінь узагальнення і різноманітні виражальні можливості. Це обумовлюється тим, що в даному випадку відбувається колективне творення інформації. Це творення здійснюється дуже різними членами соціальної спільності, а за освітнім рівнем, професійною приналежністю, суспільним станом і т.п. Такі характерні особливості членів суспільства, не об'єднаних єдиною методикою творення інформації, обумовлюють її різнотипність. Саме наповнення баз здійснюється на дотеоретичному, досвідному рівні. Із розвитком технічного прогресу, розподілом у сфері праці, ускладненням соціальної структури суспільства число людей, що продукують інформацію загальносуспільного значення, користуючись досвідним методом, зростає і значення її для суспільства зменшується. Поряд із зовнішньою для даної спільності сферою творення нової інформації розширюється число людей, що займаються її виробництвом на базі відображення внутрішніх процесів.

По-друге, достовірність інформації, створеної за даним методом, перевіряється практикою взаємодії із навколишнім середовищем, а в кінцевому підсумку – успішним розвитком спільності.

По-третьє, під впливом суспільного прогресу, в цілому, інформація добута з використанням даного методу зберігає свою корисність для суспільства в обмежених часових рамках: сьогодні не мають ніякої виробничої цінності технології виробництва кам'яних

сокир, жнивування із допомогою серпів чи досвід виготовлення лика для плетіння личаків*.

І, нарешті, *по-четверте*, інформація, підготовлена за даним методом, може бути успішно використана повторно лише при умові врахування умов, в яких відбувалися відображувані процеси. Яскравим прикладом в даному випадку можуть бути серйозні невдачі радянського агропромислового комплексу у спробах механічно перенести агротехніку європейської частини союзної держави на ціленні землі Казахстану(наприклад, глибока оранка).

Користуючись *досвідним методом* наповнення інформаційних баз соціальна людина відображає у своїй свідомості прояви зовнішнього світу і створює на базі власного узагальнення інформацію. Ця інформація у відповідних базах не має різкої грані із інформацією, створеною за іншим, *науково-теоретичним методом*. Як зауважує цитований вище І. В. Бичко, звичайно, і теоретичне знання є діяльним за своєю природою. Проте діяльне (суб'єктивно – практичне) тут ніби увійшло у фундамент теоретичної конструкції, воно сховане, недосяжне безпосередньому погляду¹. Залишимо поза межами даного дослідження філософську дискусію матеріалістичного і постматеріалістичного уявлень про сутність пізнавального процесу, для нас важливо, що в обох випадках продуктом виступає інформація

* Під обмеженими часовими рамками корисності інформації в даному випадку мається на увазі за відносно невеликий проміжок часу, коли дана інформація лишається оперативною і використовується для досягнення нагальних цілей. В той же час інформація, що вибула з оперативного використання, не втрачає своєї цінності в історії, психології і т.д. (Прим. – Авт.)

¹ Досвідно-практичні джерела пізнання. Логіко-дискурсивний та інтуїтивний рівні пізнавального процесу. – С. 466.

вищого рівня узагальнення, глибша за проникненням в сутність зовнішньої по відношенню до всякої людської спільності дійсності.

Застосування науково-теоретичного методу наповнення інформаційних баз забезпечує потреби даної спільності в інформації вищій за рівнем узагальнення від простого опису фактів і процесів, вияву їх певних сторін чи ознак. Така інформація на базі сукупності фактів і процесів відображає закономірності явищ дійсності і дозволяє прогнозувати їх розвиток, виробляти форми необхідного реагування на цей розвиток.

В процесі перетворення науки у безпосередню виробничу силу, більш глибокого в порівнянні із досвідним осмислення дійсності, питома вага і значення інформації, створеної за допомогою даного методу в інформаційних базах зростатиме. Можна прогнозувати, що ця інформація все більш витіснить досвідну при використанні в практичній діяльності. Однак, досвідна інформація, очевидно, завжди буде представляти в інформаційних базах непізнане, частково пізнане і забезпечуватиме перші сходинки до нового знання.

Науково-теоретичний метод наповнення інформаційної бази використовується спеціально підготовленими членами даної людської спільності. Інформація, створена з його допомогою спирається на систему достовірних для даної спільності даних, відображає зв'язки між проявами множини явищ і, тим самим, має значно меншу ймовірність швидкого старіння, необ'єктивного відображення дійсності. Тому в нинішній період стрімкого розвитку суспільства ця інформація витримує більш тривалі строки використання в активному обігу у порівнянні із досвідною.

Художньо-естетичний метод наповнення інформаційних баз виражає пізнане в конкретних художніх образах, допускає можливість використання фантазії, видумки. При цьому пізнавальна функція мистецтва має специфічні особливості, що відрізняють її від пізнавальної функції науки. Художнє сприйняття спрямоване на реалізацію “зверхзадачі”: формування і спрямування духовного світу людини у відповідності з виробленою в процесі розвитку системою естетичних цінностей, “специфіки і пізнавальної діяльності художника, і пізнавальної діяльності людини, що сприймає його твори, – **в нерозривності** пізнання і оцінки, думки і почуття... Якраз дякуючи специфіці своїх пізнавальних можливостей мистецтво – не дублер науки, не простий ілюстратор і популяризатор її досягнень, а самостійний дослідник життя, що веде свій пошук істини і правди, допомагає в цьому читачам, глядачам, слухачам”.¹

Інформація, створювана з допомогою художньо-естетичного методу знаходить своє відображення в художніх образах, що або ж прямо відображають явища життя, як, наприклад, живопис, скульптура, графіка, художня література, театр, кіно, телебачення, радіо, або ж відображають породжуваний життям емоційний стан художника, його естетичні ідеали (музика, хореографія, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура). Будучи продуктом відображення навколишньої по відношенню до даної соціальної спільності **дійсності, художньо-естетична інформація** акумулює в собі не лише думку, але й світосприймання людини, впливає на її емоційну

¹ Столович Л. М. Жизнь – творчество – человек: Функции художественной деятельности. – М.: Политиздат, 1985. – С. 171.

сферу і через це здійснює значний вплив на всякого члена даної спільності.

Художньо-естетичний метод наповнення інформаційних баз у часі співзмірний із досвідним, коли осмислення навколишньої дійсності ще тісно перепліталось із конкретними операціями успішної трудової діяльності в художньо-образній формі. В художніх образах первісної людини втілювався, усвідомлювався і накопичувався почуттєвий досвід. Він у своєрідній формі переплавляючись в емоційні категорії накладався на емоційну систему людини як біологічної істоти, перетворювався в систему спонукальних мотивів соціальної спрямованості та пізнавальних дій індивіда.

Практика свідчить про важливість даної інформаційної мети в якості фактора суспільного прогресу. Художньо-естетична інформація і в наш час залишається матеріалом формування мостів між наповненням, інструментом проектування корисного досвіду минулих поколінь на сучасність і майбутнє, засобом консолідації кожної соціальної спільності навколо постійно відновлюваної системи духовних цінностей.

Методом передачі духовних цінностей, традицій попередніх поколінь поколінням наступним є *святково-обрядова сфера життя людини і всякої соціальної спільності*. Даний механізм передачі соціальнозначимої інформації є одним із найбільш древніх. У символічній-синтетичній формі у такого роду діях використовуються всі доступні на даному етапі життя людей зображувальні засоби. Свята, обряди, колективні та індивідуальні

символічні дії використовуються всякою людською спільністю, що турбується про спадкоємність традицій, утверджуваних нею духовних цінностей у нових поколіннях, своєму поповненні у знаменні, відповідальні періоди життя людей, пам'ятні дати в символічній формі підтверджуючи і утверджуючи ці установки на майбутнє¹.

Сьогодні на озброєнні людини знаходиться чимало форм фіксації інформації. Сучасний науково-технічний прогрес продовжує урізноманітнювати їх у відповідності із загальними тенденціями розвитку суспільства і специфікою використання інформації в різних сферах життя. Урізноманітнювання форм фіксації інформацій з одного боку сприяє її ефективному використанню при вирішенні специфічних завдань, проблем, з іншого – уже зараз помітно ускладнює процес загальної структуризації, осмислення динамічно зростаючих обсягів інформації з різними формами фіксації.

Словесна форма фіксації інформації, або форма живої мови – найдосконаліший, найнадійніший і власне людський, соціальний засіб спілкування та інформування. Як засіб спілкування людей він незрівнянний ні з якими іншими знаковими системами. В мовній формі знаходить своє вираження людська думкою. З допомогою живої мови відбувається спілкування між членами людської спільності, в людському суспільстві в цілому. З її допомогою здійснюється пізнавальна діяльність людей, процес творення,

¹ Див. про це: Етнографія Києва і Київщини. Традиції й сучасність. – К.: Наукова думка, 1980 – С. 221; *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Репр. Вид. – Т.1,2., К.: Оберіг, 1991; *Угринович Д. М.* Обряди. За и против. – М.: Политиздат, 1975; *Горовой В. Н.* Обрядность в системе современного религиозного культа //Религиозная обрядность: содержание, эволюция, оценки. – К.: Вища школа., – 1988. и др.

збереження і передачі інформацій, організація на базі цього процесу всіх форм людської діяльності освоєння зовнішнього для даної спільності середовища.

Якість збереження змісту живої мови тривалий час людської історії була пов'язана в значній мірі із можливостями індивідуальної групової і суспільної пам'яті. Засоби поширення живої мови були обмежені фактичними можливостями людини. Тиражування сказаного здійснювалось, наскільки було можливим, з допомогою гінців, глашатаїв, популярних в народі оповідачів, служителів релігійного культу і т.п. Технічний прогрес останніх півторака років, насамперед радіо, різні форми звукозапису, телебачення, нові й нові технології вдосконалення зв'язку, систем масових комунікацій забезпечили охоплення впливом живої мови практично необмеженого числа людей. Запис живої мови на різноманітних, все більш високоякісних носіях сьогодні дає змогу збереження і надійного, багаторазового її відтворення.

Форми письмової фіксації інформації виникли із створенням писемних символів живої мови, є похідними від живої мови, дублюють мову в усіх сферах її використання, розширюють можливості цього використання. Технологічний розвиток обумовлює постійний розвиток і вдосконалення цих носіїв. Від глиняних табличок, берести, пергаменту і тканини і кам'яних стел людство перейшло до паперу, з використанням якого був здійснений якісний скачок у фіксації інформації. Сьогодні ми називаємо вже традиційним використання паперового носія при фіксації письмової інформації в брошурах, в книгах, журналах, газетах та інших періодичних

виданнях, різноманітних рекламних виданнях. У сфері епістолярній – листи, вітальні листівки, пам'ятні адреси, інші форми письмового спілкування. Різновиди використання цього носія лишаються в усіх сферах життя. Так, за підрахунками В. І. Любавського лише в управлінській сфері середини семидесятих років минулого століття узаконеними були в якості основних такі види документів:

директиви, накази, розпорядження;
завдання, дозволи;
норми, нормативні довідники;
переліки ресурсів;
облікові документи;
доповіді і звіти;
технічні документи (технічні умови і т.п.), програми,
інструкції, методики;
службові листи, адміністративні акти;
система періодичних документів;
документи наукової інформації і т.п.¹.

Бурхливе зростання обсягів інформації, зафіксованої в друкованому вигляді, все більша складність проблем, пов'язаних із трудомісткістю обробки великих масивів цієї інформації вимагала, з одного боку, переходу в фіксації інформації на більш високий рівень символізму і з іншого – використання принципово нових носіїв

¹ В.И. Любавский. Информационная база управления. – Вторая Всесоюзная научно-техническая конференция “Проблемы научной организации управления социалистической промышленностью”, сб. № 1. “основные доклады”, ч. II. – С. 720.

інформації, оперування якими сприяло б різкому підвищенню рівня її обробки.

Наступний етап у сфері фіксації інформації і її обробки пов'язаний із розвитком ідей кібернетики та прикладних математичних дисциплін, пов'язаних із обґрунтуванням нових підходів до вдосконалення систем зв'язку, кодування інформації, розвитку теорії алгоритмів, дискретного налізу та ін., створенням швидкодіючої комп'ютерної техніки. Інформація, зафіксована таким чином в електронному вигляді, виражена в алфавітному і числовому вигляді набула властивості бути оперативно оброблюваною, збереженою і використовуваною в незрівнянно більших обсягах, ніж в голосовій чи письмовій, друкованій формі. Вона включає в себе, поєднує і ці форми. Дає змогу успішно вирішувати все більш складні задачі, що стають сьогодні перед суспільством і можуть бути зведені до певної послідовності формально-логічних операцій.

Електронно-обчислювальна техніка, на якій базується електронна інформація прогресує надзвичайно швидко. Можливо дещо оптимістичною, але все ж недалекою від дійсності є точка зору спеціалістів стосовно того, що середній період її оновлення складає менше п'яти років. Суттєвим моментом у зв'язку з цим є і різкі зміни в матеріальній основі комп'ютерної техніки на рівні принципово нових технічних і технологічних рішень (застосування електронних ламп – напівпровідників – мікроелементів невеликої інтеграції – мікросхем великої інтеграції і т. д.). Важливим є також факт швидкого росту можливостей обчислювальної техніки: зростає швидкість здійснення операцій, мова йде в цілому про постійне

зростання інтелектуальних можливостей комп'ютера. Застосування комп'ютерної техніки сьогодні охоплює всі сфери суспільного життя. Ця техніка у все більшій мірі стає основою формування інформаційних баз всіх рівнів, а також глобального інформаційного простору.

Загальною закономірністю стало прилучення до комп'ютерних форм спілкування, комп'ютерних форм інформаційного обміну все більш широких мас населення, все більшого числа активних представників всіх людських спільностей.

При формуванні сучасних інформаційних баз використовується також *предметна форма фіксації інформації*. При цьому носієм інформації може бути сам факт наявності даного предмета або ті чи інші особливості (наприклад, соха в музеї свідчить про факт обробітку ґрунту в давнину, її форма – про технологію, матеріал, з якого виготовлений наконечник у сохи – про рівень технології обробітку металу, форма робочої частини – про технологію обробітку ґрунту і т. д.). Предмет може символізувати ті чи інші ідеї (наприклад, прапор, герб, медаль), він може просто символізувати якусь інформацію (наприклад, кілометровий стовп – відлік відстані, ланцюжок на в'їзді в підприємство – заборона в'їзду без дозволу і т.д.).

Предметна форма фіксації інформації найчастіше використовується як об'єкт пізнання в археології, при вивченні минулого. В наш час як форма фіксації інформації вона відіграє важливу роль при використанні святково-обрядового методу

наповнення інформаційних баз в якості символічної складової відповідних дій чи оформлення місця їх проведення.

Поряд із предметною *формою фіксації інформації в святково-обрядовій сфері* можуть бути також символічні тексти, сам факт вибору місця дійства – все, що здійснює логіко-емоційний вплив на людину в особливий, небуденний період її життя¹.

Фіксування інформації, створеної за художньо-естетичним методом наповнення інформаційних баз здійснюється в художніх творах. Ці твори, як предметне, звукове, графічне вираження символічної інформації, орієнтовані на виконання цілого ряду *функцій* в суспільстві. Найважливішою, провідною при цьому є функція задоволення естетичних запитів членів суспільства. Реалізація цієї функції є тією особливістю, що відрізняє художній твір від усіх інших форм фіксації інформації.

Художні твори, здійснюючи задоволення естетичних запитів людини, виконують і інші важливі соціальні функції: вони є засобом пізнання дійсності, виконують виховну функцію, сприяють формуванню моральних, політичних, філософських та ін. поглядів.

Різні види мистецтв мають свої системи жанрів, в яких створюються художні твори. Використання жанрового багатства дає змогу продемонструвати можливості всіх наявних виражальних

¹ Див. Про це: *Угринович Д.М.* Обряды. За и против. – М.: Политиздат, 1975; *Суханов И. В.* Обычаи, традиции и преемственность поколений. – М.: Политиздат, 1976; *Религиозная обрядность: содержание, эволюция, оценки.* – К.: Выща школа. Головное изд-во, 1988; *Горовой В. Н.* Обрядность в зеркале времени – Днепропетровск.: Проминь. – 1988 и др.

засобів кожного виду мистецтв, найоптимальніше з точки зору авторів оприлюднити закладені у твір думки, почуття.

Нові, сучасні технології збагачують виражальні можливості мистецтва, розширюють його жанрову різноманітність. Уже в останні десятиріччя ми стали свідками появи не лише художньої фотографії, кіно, електронної музики, але й комп'ютерної графіки, цілого ряду художніх жанрів на базі використання зображувальних можливостей телебачення і т. д.

Інформаційні бази сучасного суспільства зберігається в системі спеціальних сховищ. Традиційно в нашій країні такими сховищами є система бібліотечних, музейних закладів, архівних установ. Збереженням інформації займаються наукові заклади, центри науково-технічної інформації, соціології. Свої власні центри збереження інформації має більшість політичних владних структур партій, крупних суб'єктів економічної діяльності. Комп'ютеризація інформаційної сфери викликала створення цілого ряду центрів комп'ютерної інформації, систем проблемно-орієнтованих баз даних. Особливо це характерно для інформаційно-аналітичних структур – спеціалізованих центрів обробки аналізу різноманітної інформації. Ефективність структурування і збереження інформації, продукту даної важливої сфери суспільної діяльності, зростає з налагодженням координації, загальносуспільних механізмів оперативного користування наявною інформацією. Цей процес є однією із підойм суспільного прогресу.

1. 3. Інфотворче середовище і проблеми розвитку інформаційних баз суспільства

Виконуючи ті чи інші функції в структурі соціальної спільності, кожен із її членів вносить свій вклад до відповідних інформаційних баз. Теоретично можна прийняти, що цей вклад може бути здійснений на рівні досвідному, науковому, художньо-естетичному чи святково-обрядовому. На практиці ж цей процес відбувається на більшості рівнів одночасно. Це обумовлюється складністю соціальної структури сучасного суспільства і системи соціальних зв'язків. Як зазначав А. П. Суханов, в суспільстві “ іде безперервний процес виробництва матеріальних і духовних благ, виробництво самої людини, її становлення і розвиток, здійснюється створення соціальних спільностей... соціальні процеси ми спостерігаємо і в позавиробничій сфері, в громадській діяльності, сімейно-шлюбних стосунках, навчанні, організації дозвілля та ін. Одним словом життя кожної людини вплетене в густу сітку найрізноманітніших соціальних процесів, кожен суспільний індивід стає й учасником і одночасно їх творцем”¹. І в цій складній суспільній організації з відповідною системою інформаційних баз кожен дієдатний її член бере участь у наповненні такої кількості баз, яка відповідає числу соціальних функцій людини.

Маючи на увазі саме цю ситуацію, А. Д. Урсул зауважує, що “в розвитку суспільства яскраво простежується тенденція накопичення інформації, причому це накопичення відбувається не тільки і,

¹ Суханов А. П. Информация и человек. – С. 50.

головне, не всередині біологічного організму людини, а поза ним – в продуктах його суспільної діяльності, у взаєминах людей. Нагромадження інформації поза організмом людини набуло таких темпів і масштабів, що сутність суспільної людини уже не можна виявити, не розглядаючи це зовнішнє стосовно індивіда, але внутрішнє, сутнісне для всього суспільства нагромадження інформації”¹.

Дану думку можна проілюструвати на прикладі типового українця, громадянина України, члена партії, скажімо, зелених, наукового працівника, члена клубу філателістів, батька двох дітей, водія-любителя. Цей член суспільства в доступних йому формах (в певних культурологічних акціях, на побутовому рівні, у відзначенні урочистих подій, вихованні дітей) може підтримувати самобутній розвиток українського народу, сприяє процесу здійснення спадкоємності поколінь, крім цього бере участь в управлінні державою (хоча б у якості виборця), відстоює певну політичну програму, працює в науково-дослідному інституті, його захопленням з дитинства є колекціонування поштових марок (і у зв’язку з цим він є постійним членом клубу філателістів), виховує дітей-школярів і є членом батьківського комітету школи, маючи автомобіль, входить до організації автолюбителів і є постійним учасником дорожнього руху.

Виступаючи в ролі члена кожної із названих спільностей, включаючись в складну систему циркуляції інформації в системі баз, що можуть частково накладатися одна на одну, входити як часткові у більш загальні, даний член суспільства сприяє інформаційному

¹ Урсул А. Д. Информация. – С. 206.

збагаченню кожної із баз і в той же час має можливість користуватись їх вмістом у своїй практичній діяльності. В. З. Коган на цю, зворотну сторону впливу звертає особливу увагу: “Люди, добуваючи із суспільного інформаційного фонду необхідну їм інформацію, в свою чергу, наповнюють інформаційний фонд суспільства. Ця динамічна єдність двох процесів забезпечує збереження досвіду в необхідному обсязі і наповнення його, завдяки чому об’єкт інформаційного взаємовпливу незалежно від модальності завжди має можливість ним користуватись”¹.

Даний процес переривається лише із виходом людини із складу тієї чи іншої спільності. Користуючись наведеним вище прикладом, можна припустити вихід індивіда із партії з якихось причин, хоча, скажімо, він при цьому і продовжуватиме обурюватись зростаючим обсягом викидів індустріальних центрів в атмосферу, не дасть змоги на суспільнозначимому рівні самотійно протидіяти цьому процесу в такій же мірі, як з підтримкою партійної структури. Як зауважував П. Сорокін, “що б не робив індивід, ніяка з його дій не є ні соціальним явищем, ні його найпростішим утворенням. Роль може стати соціальною лише за наявності соціальної матриці. Тільки при таких умовах роль може стати елементом соціального явища, так же як хромосома є складовою частиною клітини або електро-складовою частиною атома...”². Поняття соціальної матриці дуже образне і допомагає більш чітко уявити *роль її* основної складової, інформаційної матриці (з усією системою інформаційних баз у

¹ Коган В. З. Маршрут в страну информологию. – С. 36.

² Сорокін П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – С. 191.

відповідності із системою соціальних інститутів, каналів зв'язку, центрів накопичення і переробки інформації і т.д.) в житті сучасної людини. З одного боку вона є умовою існування людини, з іншого – її існування обумовлюється існуванням людини як соціальної істоти. Інформаційна матриця якраз і є структурою найбільшої інформаційної бази всякого суспільства. Сучасні інформаційні теорії постіндустріалізму, інформаціоналізму (Ален Турен, Даніель Бея, Мануель Кастельс та ін.)¹ з достатньою, чіткістю визначають і основу, на якій здійснюється творення і використання суспільної системи інформаційних баз. Становлення нової соціальної структури, пов'язаної із якісно новим рівнем розвитку, відбувається на базі історичної закономірності, яка полягає в тому, що **суспільства організуються навколо процесів людської діяльності**, структурованих і історично детермінованих у відносинах виробництва, досвіду і влади². Якісною відмінністю у виробництві між індустріальним і інформаційним суспільством при цьому є те, що в останньому “джерело продуктивності заключається в технології генерування знань, обробки інформації і символічній комунікації³, в порівнянні з попереднім, де джерело продуктивності полягає у введенні нових енергетичних джерел і в можливості децентралізованого використання енергії в процесах виробництва і

¹ *Touraine, Alain* (1955) *L'Evolution du travail ouvrieraux usines Renault*, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique; *Bel., Daniel* (1976) *The Coming of Post- industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Books; *Кастельс Мануель*. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. Пер. с англ. – М.: Высшая школа экономики, 2000).

² *Кастельс Мануель*. Информационная эпоха. – С. 37.

³ Там же. – С. 39.

розподілу. Суттєвою характерною рисою при цьому в інформаційному суспільстві є такий рівень внутрішньої складності суспільного організму і такий технічний рівень, при якому його структурні складові не лише обробляють динамічно зростаючі потоки інформації, але й генерують нові знання на базі існуючого до найвищих рівнів абстрагування і використовують одержане нове знання для реагування на виклики дійсності, для проникнення в неї.

Сказане вище стосується якісної відмінності процесу наповнення сучасних інформаційних баз, що еволюціонують в напрямі до формування структурних елементів інформаційної матриці нового суспільства і, що важливо, сприяють змінам у роботі їх внутрішніх механізмів. Однак, це не значить, що відбувається послаблення уваги до відбору і продукування нової інформації. Навпаки, нова американська філософія управління основана на розгляді ділової організації як “відкритої” системи, основні передумови успіхів якої пов’язуються з тим, “наскільки вдало форма пристосовується до свого *зовнішнього* оточення – економічного, науково-технічного, соціально-політичного. Вся внутрішня структура управління є не що інше, як відповідь форми (її інформаційної бази. – *Авт.*) на різні за своєю природою впливи з боку зовнішнього середовища, включаючи технологію виробництва і якість людських ресурсів”. Поряд із цим підкреслюється, що “форма, з ускладненням умов конкуренції, змушена перш за все турбуватися про гнучкість і адаптованість своїх внутрішніх структур”¹.

¹ Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 54.

В цілому, всяка життєздатна соціальна структура є такою, що постійно розвивається, оскільки зовнішнє по відношенню до неї середовище знаходиться в постійному русі. Воно постійно взаємодіє з цією структурою, здійснює, як уже говорилося вище, постійний інформаційний тиск на неї. При цьому “зовнішня інформація асимілюється, перетворюється у внутрішню, в результаті чого розширюється внутрішня різноманітність системи, що, в свою чергу, робить її придатною сприймати ще більшу зовнішню різноманітність”¹.

Тенденція постійного ускладнення соціальної структури суспільства означає постійне ускладнення системи інформаційних баз, що, в свою чергу, обумовлює постійну еволюцію (мова йде про життєздатні структури) інформаторного середовища. Етап переходу до інформаційного суспільства вніс до даного процесу свої характерні особливості. На них наклали додаткову своєрідність процеси розбудови української суверенної держави і переходу до ринкової економіки.

У зв’язку з цим, з одного боку, зазнавала докорінної перебудови вся інформаційна матриця, система наявних інформаційних баз, адаптація до нових вимог всього наявного інформаційного матеріалу, пов’язаного з системою державних структур, з іншого – в економіці, в політичній та інших сферах суспільного життя новий суспільний устрій від все більшого числа людей вимагав прийняття важливих самостійних рішень, що прямо впливали на життя людей, а значить потребували об’єктивної, точної інформації. Враховуючи нинішній

¹ *Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – С. 117.

загальнотехнологічний рівень розвитку суспільства, прийнятною для нього, значимою може бути лише інформація відповідного рівня, такого, на якому вона може сприяти його розвитку.

Таким чином, куховарка, в недавньому минулому – загальновідомий приклад, – із своїм інформаційним потенціалом сьогодні не зможе успішно керувати державою. Загальносуспільне інфотворче середовище і наявна загальносуспільна інформаційна база сьогодні можуть ефективно прислужитися лише тим користувачам, що мають відповідний професійний і культурний рівень.

Враховуючи рівень загальносуспільних потреб, члени суспільства, якоїсь окремої соціальної спільності в основній своїй масі нині на відміну від недалекого ще минулого, змушені, щоб не бути дилетантами, звужувати сферу своєї інфотворчості до сфери основних напрямів професійної чи громадської діяльності, до рівня набутої кваліфікації. Рівень соціальної активності все частіше пов'язується із обов'язковою комп'ютерною грамотністю. Для все більшого числа людей важливим стає розбиратись, відбирати, відшуковувати необхідне у все більш інтенсивних потоках інформації, в першу чергу електронної. На базі аналізу комп'ютерної інформації виник новий вид журналістики – періодичні інтернет-видання.

Характерною особливістю нинішнього інфотворчого середовища в його людському вимірі є різке збільшення числа спеціалістів по роботі з інформаційними ресурсами. Серед них все більше працівників, що спеціально займаються обробкою інформаційних потоків, збереженням інформації в оптимальній для

швидкого використання формі, виконавців тематичних, спеціальних замовлень на інформацію, на підготовку інформації до використання замовником у найзручнішій для нього формі і т.д., а також спеціалісти-аналітики, які займаються творенням інформації вищого ступеня аналітичності на базі наявних інформаційних запасів. Останнє якраз і є характерною ознакою наближення нового, інформаційного суспільства. В цілому ж, якщо врахувати стрімкий ріст числа інформаційних працівників-професіоналів, і зростаюче суспільне значення їх діяльності, можна прогнозувати вже у не дуже далекому майбутньому в суспільному розділі праці закономірну появу чітко визначеного місця саме для цієї категорії працівників.

Досить швидке зростання числа людей, що працюють в інформаційній сфері обумовлено двома причинами.

Перша з них пов'язана із певною невідповідністю наявних в суспільстві способів збереження інформації із запитами сьогодення. Справа в тому, що хоча ми й постулюємо тезу про систему інформаційних баз, відповідну структурі суспільства на всіх етапах його розвитку, донедавна ці уявлення в практику були трансформовані дещо умовно. Це було пов'язане з віковими традиціями спільного збереження і використання потрібної інформації не завжди чітко розділеними, виходячи з напрямів функціонування, соціальними структурами. І спочатку – у колективній пам'яті. У більш пізній період, з виникненням писемності, тривалий час і донедавна такими суспільними сховищами письмової інформації були бібліотеки, архіви, музейні заклади, наукові, релігійні центри. В цей же час народна пам'ять тримала в

собі, передавала у спадок новим поколінням кращі зразки усної інформації, народної творчості, традиції, порядок проведення свят і обрядів. Пізніше, з розвитком кіно, звукозапису, фотографій, телебачення розвинулась система кіно-фото-фонотек, архівів інформації на нових носіях. З точки зору історичної еволюція використання цієї інформації мала кілька етапів.

З розвитком всіх цих центрів збереження інформації тривалий час за виключенням спеціальної (наприклад, оборонної) інформації основні наявні її центри були в суспільному користуванні. Тобто, на практиці, всяка людська спільність мала уявлення про місце збереження потрібної їй інформації, використовувала цю інформацію за потребою, сприяла поновленню її, нерідко опосередковано через відповідні суспільні механізми (н.п. через видавництва, шляхом підготовки друкованої продукції, шляхом підготовки різноманітних документів в громадських організаціях і їх опублікування і т.д.). І це був перший етап.

З часом, із зростанням масивів спеціальної інформації, що була предметом інтересу лише певної частини людей, з'явилися спеціальні сховища інформації. Вони відповідали вузькому діапазону людських інтересів: оборони, розвідки, науки і т. п., вирішенню вузьких технічних проблем, чи проблем управління (Такими є, наприклад, спеціалізовані наукові бібліотеки, бази даних бувшого Держплану Української РСР та ін.)

Третій етап даного процесу в нашій країні розпочався протягом останніх 10-20 років, коли діяльність все більшого числа суспільних інститутів стала вимагати постійної опори на спеціальну для даного

виду діяльності інформацію, коли виникла потреба в постійному оновленні цієї інформації, співставленні з іншою, в аналізі закономірностей і необхідності використання цієї інформації для розвитку соціальних структур в нинішньому, прискореному темпі.

Цей етап розпочався утворенням спочатку галузевих, та ін. просто спеціальних бібліотек, орієнтованих на проблематику діяльності тієї чи іншої соціальної структури і все більше пов'язувався із реалізацією енергійних заходів по створенню ефективних у практичній діяльності інформаційних, інформаційно-аналітичних підрозділів, орієнтованих на задоволення відповідних запитів своїх організацій з використанням всього доступного ареалу джерел інформації (спеціальна література, періодична преса, електронні потоки інформації, насамперед, інтернет і т.п.).

Паралельно у відповідності із велінням часу інформаційно-аналітичні структури виникли у крупних бібліотечних, архівних, музейних закладах. Ці структури стали не лише надавати допомогу владним структурам, закладам науки, культури, економічним структурам у підборі і адаптації для найбільш продуктивного використання наявної інформації, але приступили також до роботи по створенню інформації на базі інформації.

В їх діяльності вимальовується ще одна суспільно важлива функція. І на ній доцільно зупинитися окремо. Оскільки на даному етапі розвитку українського суспільства воно може собі дозволити помітний рух вперед лише на певних, найчастіше наочно, переконливо перспективних напрямках, на цих напрямках здійснюються і певні інформаційні напрацювання. Від них відстає

рівень загальнонаціональної, загальнодержавної бази в цілому. І згладження зубів цієї, образно кажучи, пилки інформаційних напрацювань, підтягнення відстаючих інформаційних баз на новий, сучасний рівень і стає важливою суспільнозначимою задачею саме працівників інформаційно-аналітичних підрозділів загальносуспільних інформаційних центрів, таких як, скажімо, найкрупніші бібліотеки.

Актуалізація процесів вдосконалення інформаційної сфери життя суспільства і обумовила потребу в інформаційних працівниках, в їх підготовці, визначенні оптимальних форм їх діяльності для успішного вирішення нових серйозних проблем на етапі переходу до інформаційного суспільства.

Високотехнологічна природа інформаційного суспільства обумовлює необхідність розвитку як найважливішого джерела виробництва інформації науку. “Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високою роллю інформаційних процесів, в яких товарним продуктом є не матеріальні об’єкти, а інформація; при цьому факт, що наука стала виробничою силою, вимагає якнайінтенсивніше вводити в оборот цей продукт. Потрібно мати на увазі і характерне для наших днів масове зрощення науки з виробництвом, коли нові наукові ідеї втілюють в найкоротші строки у здавалося б таких областях, що далеко знаходяться від науки; – так характеризується інформаційне значення науки вже на старті нової,

інформаційної ери”¹. Одним із основних, “виключно багатих, невичерпних в своїй сутності джерел соціальної інформації” бачить науку В. Г. Афанасьєв² в трьох основних сферах її вияву: як джерела науково-технічної інформації, джерела нових методик для управління суспільством, і, нарешті, як основи для розробки технічних засобів переробки інформації для управління суспільством.

Якщо ж говорити конкретно про українську науку, що “справляла (та ще й зараз справляє, хоча останніми роками безперервно йшов процес скорочення її габаритів) вагоме враження”³, що має бути головною творчою системою суспільства, то протягом останнього десятиріччя під дією цілого ряду насамперед об’єктивних причин⁴ помітно збагатити існуючі характеристики виходячи із вимог сучасності вона не змогла. Це обумовлюється певними сутнісними факторами позанаукового характеру.

Один із них, із числа найсуттєвіших, пов’язаний із корінною перебудовою суспільства, привнесенням в нього відмінних від тих, що існували в Україні технологій у всіх сферах життя. Технологій, створених на інших наукових принципах і прикладних рекомендаціях. Швидкість здійснення перетворень не дала можливості оперативно перебудувати сам науковий супровід діяльності всіх суспільних інститутів, надання конкретних рекомендацій для успішної діяльності в умовах внутрішнього і зовнішнього ринку, в умовах здійснення

¹ *Милитарев В. Ю., Яглом И. М.* Информационная культура эпохи НТР // Информатика и культура. – Новосибирск: Наука. Сиб. Отд-ние, 1990. – С. 96.

² *Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – С. 78.

³ Україна: Інтелект нації на межі століть. – С. 84.

“прискореної демократизації”, в умовах приходу до управління всіма суспільними процесами нових людей.

Кардинальні зміни, втрата “впевненості у завтрашньому дні” доперебудового періоду (над якою колись досить потішились провідні гумористи і вартість якої більшість із них зрозуміла пізніше) в економічних і управлінських структурах, економічна нестабільність не сприяли формуванню запитів не лише на фундаментальні, але й на прикладні дослідження.

Результатом стало зниження затребуваності наукової продукції, що не сприяло ні розвитку самої науки, ні вдосконаленню інформаційної діяльності наукових установ. В той же час інформаційна епоха, на старті якої ми знаходимось, у всезростаючій мірі уже зараз вимагає від *науки якісного переоснащення в першу чергу сучасними інформаційними ресурсами суспільства в усіх сферах життєдіяльності*. І лише на цій основі може бути забезпечений його прогрес. Чим раніше ця об’єктивна ситуація увійде в суспільну свідомість, зробить її більш зацікавленою до проблем розвитку науки, тим легшим стане процес просування в напрямі прогресу.

Важливу роль в процесі виробництва, переробки і розповсюдження інформації відіграють засоби масової інформації, електронні і друковані. Серед них на сьогодні найбільш ефективними є: телебачення, радіо, періодична преса, інтернет-видання, інформація на сайтах та в складних, структурованих банках електронної інформації – порталах.

Така інформація торкається всіх сторін життя суспільства, орієнтована, як правило, на опосередкованого, масового споживача і тому повинна відповідати певним критеріям інтересабельності, популярності (за певним виключенням, що стосується спеціальних, в першу чергу наукових видань). Ця інформація в цілому виконує функцію загальної інформації членів суспільства, як членів певної людської спільності, про життя суспільства і в соціально-психологічному плані відіграє роль певного інструмента солідаризації.

Особливістю нинішнього періоду розвитку цих ЗМІ стає поступовий відхід від характерного для багатьох видань протягом минулого десятиріччя примітивного дубляжу інформації, вироблення властивих саме для кожного даного засобу масової інформації, способів подання матеріалу і, цим самим, наближення до реалізації ще однієї задачі переходу до інформаційного суспільства – **формування ефективної системи суспільного забезпечення інформацією всіх категорій населення**. При цьому для донесення інформації до широкого кола користувачів використовуються у все більшій мірі можливості для якомога продуктивнішої експлуатації зору, слуху, поширюються різноманітні форми інформування під час виконання якихось не складних, що потребують розумового напруження видів роботи, з залученням для засвоєння матеріалу певних психологічних прийомів.

Виробництвом і розповсюдженням потрібної суспільству інформації займаються також аналітичні структури, видання,

спеціальні пропагандистські групи, активісти політичних партій, аналітичні структури інших громадських організацій¹.

Релігійний метод освоєння дійсності з усе більш широким застосуванням сучасних технічних засобів і методів впливу на населення, а також і з нарощуванням інформативних масивів пропагують релігійні організації, зареєстровані в нашій країні².

Важливим елементом інфотворчого середовища є інформаційні структури, пов'язані із художньо-естетичним освоєнням дійсності в процесі всякої діяльності людини і насамперед – в мистецтві. Саме в мистецтві оформляються, закріплюються і досягають вищих суспільних еталонів досконалості результати освоєння дійсності за законами преси, здійснюється спадкоємність вищих ідеалів, задовольняються суспільні потреби, пов'язані з моральним, естетичним вихованням членів суспільства. Сьогодні про найновіші естетичні орієнтири у виробничій сфері членів суспільства інформують рекламні видання, рекламні продукти у ЗМІ, буклетна продукція, виставкова діяльність.

¹ Див. про це: Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і тенденції розвитку // Національна безпека і оборона. 2003., № 10. – С. 3 – 26.

² Релігія і церква. В моног. *Литвин В. М.* Україна: досвід та проблеми державотворення. – С. 453 – 461; *Колодний А.* Сучасна ретроспектива православ'я України як вияв його історії// *Плов'юк М.* Україна – життя моє. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2002. – С. 862 – 871. *Єленський В. Є.* Релігія після комунізму. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, С. 202 – 419.

Набули поширення дизайнерські професії і ведеться відповідна підготовка кадрів, що обумовлює розширення можливостей для збагачення інформаційних баз художньо-естетичною продукцією.

Різні форми цієї діяльності пов'язані із новими здобутками мистецької творчості у всіх жанрах художньої літератури, театру, музеїв, кіно, архітектури, живопису, скульптури, а також в системі культурно-освітніх закладів, засобах масової інформації, виставковій, презентаційній формах роботи. Могутнім засобом пропаганди мистецтва протягом останніх років став інтернет.

До сказаного варто додати таке: перехід до нової епохи, до нових, незрівнянно більш могутніх можливостей впливу на навколишню дійсність і своє власне життя, обумовлює необхідність зростання і самої загальноцивілізаційної моралі, і відповідного морального вдосконалення членів нового суспільства зокрема. В той же час виключенням деяких аспектів інформаційної безпеки, деякого числа досліджень окремих прикладних проблем, в тематиці наукових розробок, присвячених розвитку моральних аспектів суспільної діяльності, в нашій країні відчувається відставання. Таке відставання обертається конкретними проблемами в розвитку і утвердженні системи сучасних ідеалів (своєрідної української мрії) нашого суспільства, утвердження загальнонаціональної, загальнодержавної ієрархії духовноцінносних орієнтирів, утвердження в реальному житті виховного впливу сучасних святково-обрядових урочистостей. Недостатня теоретична розробка сучасних матеріалів для даного блоку інформаційно-виховної системи, орієнтованої на нові покоління українських громадян, некваліфікована нерідко робота по

утвердженню прогресивних народних традицій серйозно збіднює інформаційну базу сучасного суспільства. Негативно на цю сферу інформаційного забезпечення суспільства впливає також факт часткової втрати протягом останнього десятиріччя значної частини клубних, бібліотечних і музейних закладів на місцях. Цим самим значною мірою підірвані можливості розвитку всіх видів народної творчості, розвитку сучасної святково-обрядової сфери як механізму наповнення інформаційних баз нашого суспільства.

В цілому практика розвитку системи інформаційних баз в Україні, як і в інших країнах світу базується на трьох основних джерелах їхнього наповнення: відбір необхідної інформації із наявних суспільних запасів, творення нової інформації в процесі пізнання навколишньої дійсності і творення нової інформації на базі вже існуючої в розпорядженні суспільства.

В практиці формування інформаційних баз на сьогодні відбір інформації із наявних суспільних запасів здійснюється в двох основних напрямках. Один із них – це інформація вітчизняного походження, напрацьована попередніми поколіннями нашого народу. Якраз через суспільну організацію праці за твердженням німецького філософа Г. Клауса “набувається і зберігається суспільний досвід із допомогою відповідних засобів комунікації (мови, потім писемності і т. д.) і таким чином стає доступним всім людям”¹.

При формуванні нових соціальних структур в нашому суспільстві (нових політичних партій, нових громадських об’єднань і

¹ Цит. за Урланис Б. Ц. История одного поколения; Социально-демографический очерк. – М.: 1968. – С. 31.

т.п.) процес і розпочинається відбором з вітчизняних запасів інформації тієї, що відповідає інтересам даної спільності людей, напрацювань попередніх поколінь в даному напрямі. Така інформація пов'язана із відповідною ментальністю і потребує найменшої адаптації в новій інформаційній базі.

Вона, що підтверджують дослідження Б. Ц. Урланіса, по-перше, економить зусилля для набуття власного досвіду. По-друге, – надає можливість використання досвіду інших людей, при цьому знань уже перевірених практикою, упорядкованих, найсуттєвіших¹.

У зв'язку з відбором вже наявної інформації, виробленої за принципом доцільності з певною метою, виникає питання пристосування її до потреб людей, перед якими стоять цілі, певною мірою відмінні від тих, для яких дана інформація створювалась. Таким чином, значні обсяги інформації, що відбирається із суспільних запасів потребують певної адаптації.

Першою формою адаптації є відбір цілісних матеріалів із суспільних запасів, із більш загальних обсягів. Керуючись принципами доцільності, достатності, інформаційні працівники, оператори відбирають необхідне, вилучаючи його із загальної структури наявної інформації. Виходячи із вимог сучасних технологій, для успішної обробки інформації можлива деяка структурна її перебудова без внесення змін до самого змісту.

Наступною формою адаптації є відбір за тематичними ознаками і об'єднання певних частин тих чи інших матеріалів. Ще однією окремою формою структуризації матеріалу може бути відбір певних

¹ Там же. – С. 32.

ідей, думок зі збереженням авторства, об'єднаних приналежністю до вирішування проблеми, своєрідний науковий штурм ідей.

Питання про рівень адаптації матеріалу із вже існуючих інформаційних баз обумовлене завданнями її використання.

В процесі адаптації інформації важливою умовою є збереження точності передачі змісту, не допущення викривлень і довільних трактовок, всяке втручання у зміст використовуваного матеріалу має бути спеціально оговореним.

Сучасні технології в інформаційній сфері дають можливість входження в інформаційні бази близького і далекого зарубіжжя в глобальну інформаційну систему. Як правило, зарубіжна інформація для її використання в наших умовах потребує більшої адаптації, і не лише у зв'язку із необхідністю узгодження термінології. При використанні цієї інформації необхідне врахування всього комплексу умов, пов'язаних із її створенням і особливостей, пов'язаних із її використанням в умовах нашого суспільства.

Практика адаптації інформації з зарубіжних інформаційних баз вимагає гнучкості і виваженості. Так практично ніякої адаптації не потребують наукові матеріали, пов'язані із конкретними дослідженнями орбітальної обсерваторії Хаббл, нові здобутки зарубіжних математичних шкіл, чи технології внесення хімічних добрив, мікроелементів, ув'язані із хімічним складом ґрунтів та іншими особливостями. І в той же час механічне перенесення із Заходу економічних схем функціонування промисловості на наш ґрунт, чим нерідко грішили вітчизняні керівники на початку 90-х років, штучне накладення соціальних теорій, створених в умовах і

для умов іншого суспільства, на українські реалії практично оберталось несподіваними і нерідко протилежними до передбачуваних наслідками. Це ж саме можна стверджувати і в зв'язку із механічним копіюванням західної реклами, і з деякими запозиченнями в духовній сфері.

Сказане вище, проте, ні в якій мірі не є аргументами до ізоляціонізму. Навпаки, визріваючою закономірністю сучасності, процесу переходу до інформаційного суспільства саме і є ефективне використання досягнень людської думки в глобальних масштабах.

Згідно з принципом доцільності творення нової інформації має відповідати оперативним і перспективним запитам суспільства. Наші перспективи в інформатизації суспільства пов'язані із творенням інформації на базі інформації, із організацією і розвитком фундаментальних досліджень. Розвиток теоретичних наук, організація фундаментальних досліджень у всіх сферах життя є однією із найважливіших складових історичної перспективи всякого суспільства.

Однак, суспільство не завжди буває і не завжди може бути далекоглядним, що знаходить підтвердження в реаліях нашого життя. Оскільки фундаментальні дослідження, теоретичні науки не дають негайного практичного ефекту, працівники цієї категорії виробників інформації не завжди знаходять відповідне розуміння своїх потреб, не відчують необхідного соціального запиту на свою діяльність.

Ще одна проблема, що безпосередньо впливає на процес творення аналітичної інформації, на розвиток теоретичних наук полягає в тому, що ці науки спираються на результати прикладних

наук, на нову інформацію, створену досвідним та іншими методами. Якщо ж генерація інформації на базі цих джерел здійснюється малоефективно, це суттєво впливає також і на теоретичні дослідження.

Остання обставина із розвитком глобального інформаційного простору певною мірою може втрачати свій вплив на генерування соціальнозначимої аналітичної інформації, оскільки при цьому розширюється можливість використання зарубіжної прикладної інформації. Проте, лише певною мірою. Адже для організації наукової роботи з ефективним використанням глобального інформаційного простору знову ж таки потрібне фінансування на техніку, на оплату особливо цінної інформації в інтернеті, і на підготовку й оплату діяльності кваліфікованих інформаційних спеціалістів. Суттєвим негативним фактором при цьому є також і відрив від своєї наукової традиції, специфіки розвитку вітчизняних наукових шкіл.

В умовах докорінної перебудови всього господарського механізму в нашій країні погіршилися умови функціонування і наукових закладів, що займаються прикладними дослідженнями. На сьогодні “питомі витрати на науку (у розрахунку на одного наукового працівника) в Україні у 25 разів менші, ніж в Японії, і в 37 разів менші, ніж у США. Таким чином, хоча в інфотворчому середовищі України, система наукових закладів різного підпорядкування за формальними показниками і сьогодні ще справляє вагоме враження,

вона все ще не має можливостей реалізувати повністю свій потенціал в генерації наукової інформації¹.

Приблизно такі ж причини наукової віддачі і в наукового потенціалу системи вищих учбових закладів України, хоча, як зазначав В. М. Литвин, “в умовах фінансових негараздів вдалося зберегти обсяги підготовки кадрів з фундаментальних природничих наук, з яких Україна мала визнання у світі та кадровий потенціал, необхідний для вирішення стратегічних завдань розвитку держави”².

Виробництвом аналітичної інформації займаються також інформаційно-аналітичні центри, що працюють по аналогії із відомими на Заході “фабриками думки”³, згадувані вище інформаційно-аналітичні структури в центрах збереження інформації, а також спеціальні підрозділи органів державної влади, політичних та інших громадських організацій, крупних економічних структур.

За невеликим виключенням (що стосується аналітичних центрів, що фінансуються системою зарубіжних фондів та крупними економічними структурами), характерною особливістю таких центрів донедавна була обумовлена різким економічним спадом в’яла, лише епізодична соціальна *затребуваність*, відповідно слабе, лише епізодичне фінансування, що не дає можливості для повної реалізації можливостей і розвитку таких структур.

¹ Див. про це: Наука України: стан, проблеми, перспективи // Україна: інтелект нації на межі століть. – С. 83 – 90.

² Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К.: Наукова думка, 2001. – С. 449.

³ Див. про це: Современные фабрики мысли. – К.: Агентство гуманитарных технологий. 1999. – С. 60;

Горовий В. М. Фабрики думки: не легше прищеплення в Україні. // Бібліотечний вісник. – К., 2001.

В період економічних негараздів, слабкої соціальної затребуваності на виробництві нової аналітичної інформації, найбільш популярними в її генеруванні став досвідний метод. На базі свого інтелекту, уявлень про інформаційні потреби, намагаючись якось добути інформацію про досвід конкурентів, працюють, в більшості, представники малого та середнього бізнесу. Такий стиль діяльності став характерним і для багатьох державних установ. Слабку зацікавленість в науковій, аналітичній діяльності демонструє і переважна більшість громадських організацій. Ритм їх зацікавлення новою інформацією переважно ув'язується з циклами виборчих кампаній.

Досвідний метод генерації нової інформації характерний, в основному, також і для роботи ЗМІ. Відображаючи суспільне життя в усіх його проявах, форматуючи його через призму свого світосприймання, аналізуючи в своїх виданнях, журналісти вносять свій вклад в загальносуспільну інформаційну базу, задовольняють як загальносуспільні так і локальні, специфічні запити членів суспільства. Долучаючись до користування комп'ютерною технікою, і особливо – інтернетом, все більше представників українського суспільства включаються в загальноцивілізаційний інформаційний обмін.

Художньо-естетичний, а також святково-обрядовий методи наповнення інформаційних баз суспільства реалізуються в художніх творах, у формуванні сучасної системи святково-обрядових урочистостей. І українські письменники, і музиканти, архітектори, художники, скульптори, колективи кінометців в силу економічних

негараздів в Україні працюють нині в складних умовах. В той же час українське національне мистецтво, культурно-освітні працівники за своїм суспільним призначенням виходячи із наявних можливостей намагаються забезпечувати спадкоємність духовних традицій українського народу в нинішньому і майбутніх поколіннях, підійти до осмислення процесів, що відбуваються в нелегкий час становлення суверенної української держави, суспільної перебудови, достойного входження у світову спільність.

1.4. Загальноцивілізаційна інформаційна база і національна ідентифікація

Процес глобалізації пов'язаний із розвитком загальноцивілізаційної інформаційної бази, зростаючим її впливом на всі сторони життя людей у планетарному вимірі. Власне, інтелектуальне буття людини і суспільства “обумовлене станом інформаційно-цільової системи як глобальної основи діяльності і розвитку”¹. Ця найбільша інформаційна база, ноосферне по В.І. Вернадському явище, на сьогодні вже набула того рівня впливу, який дає змогу на базі сучасного знання, сучасного досвіду людства уникнути глухих кутів, безперспективних напрямів просування по шляху науково-технічного розвитку і соціальних експериментів, що можуть привести до самознищення або ж соціального виродження (наприклад, можливість термоядерної війни, соціальні експерименти з “комунізмом” Пол Пота та ін.). Ця база створює можливості для “творчого вибору закономірних способів змін” у всіх сферах життя, в тому числі й у виробничій сфері, “в прогностичному передбаченні напрямів розвитку”, в усе більш глибокому проникненні у навколишню дійсність. Вона обумовлює появу механізмів “самоурівноважування різних форм соціального життя”². При цьому, за переконанням ряду українських дослідників, “зростання єдності, цілісності людства, утвердження колективності, як його органічної

¹Белорус О.Г., Лукьяненко Д.Г. и др. Глобальные трансформации и стратегия развития. К.: Ориане, 2000. – С. 59.

² Див.: там же.

властивості” є однією із основних тенденцій загальноцивілізаційного процесу”¹.

На важливу особливість загальноцивілізаційної інформаційної бази вказує Р. Ф. Абдєєв, говорячи про основні рівні самоорганізації суспільства: “... на першому етапі домінував пізнавальний аспект, на другому – енергетичний, а на третьому – інформаційно-управлінський, причому заперечування одного напрямку іншим означало не відмову від досягнутого різноманіття, а зміну генеральної лінії розвитку, при якій все цінне, що було досягнуте раніше, зберігалось і одержувало подальший розвиток”².

Уже сьогодні загальноцивілізаційна база в принципі дає змогу глобальної інтеграції людських ресурсів для вирішення найважливіших проблем економічного, політичного, соціального і духовного розвитку.

Зокрема, в економічній сфері розвиток глобальної інформаційної бази дає можливість оперативного розвитку і впровадження все більш нових технологій на базі здобутків науки різних країн і все більш відчутнішим зменшенням того дубляжу і втрат “про який так багато говорилося в публікаціях періоду так званого “інформаційного вибуху” 50-60-х років минулого століття. Глобальна інформаційна база дає змогу у все більшій мірі добиватися дієвості в регулюванні економічних процесів в стосунках між державами, союзами держав, економічними регіонами в

¹ *Кремінь В.Г., Бінько І.Ф., Головащенко С.І.* Політична безпека України: концептуальні засоби та система забезпечення: Монографія. – К.: МАУП, 1998. – С. 8.

² *Философия информационной цивилизации.* – С. 315.

планетарному вимірі, створення в рамках цих утворень крупних господарських комплексів, зон спеціального правового регулювання економічних процесів, пов'язаного із цим планомірного міждержавного пересування трудових ресурсів усіх рівнів кваліфікації, всіх видів товарів (в т. ч. інформації, що об'єктивно сприяє розвитку глобальної інформаційної бази), фінансових ресурсів. Останнє дуже характерне саме для нинішнього етапу розвитку, коли в процесі нерівномірного входження в інформаційну епоху найбільш розвинені країни мають в своєму розпорядженні значні інвестиційні можливості. В той же час оскільки “капітал є важливим інгредієнтом виробництва, країни мусять конкурувати між собою за його залучення”, хоча “це негативно позначається на їх здатності оподатковувати та регулювати його”.¹

Можна говорити про перспективну сторону впливу глобальної інформаційної бази на процес “зближення внутрішніх економічних умов у різних державах”². В даному процесі, як, і в усякому іншому об'єктивному процесі є і свої негативні аспекти. Проте, з певним застереженням можна погодитись із думкою О. Г. Білоруса про те, що саме “міжнародна економічна інтеграція і кооперування стануть в першій половині ХХІ століття не лише невід'ємною складовою національних процесів розширеного відтворення (це було і в ХХ ст.), а й головними факторами і визначатимуть масштаби, темпи і

¹ Сорос Дж. Про глобалізацію. – К.: “Основи”. – 2002. – С. 18.

² В. Г. Кремінь, І. Ф. Бінько, С. І. Головащенко. Політична безпека України: Концептуальні засоби та система забезпечення. – С. 9.

пропорції суспільного виробництва, закономірності науково-технічного прогресу і картину нової глобальної економіки”¹.

Заслуговує на увагу, у зв’язку з цим також думка про те, що “високорозвинута і добре систематизована єдина інформаційно-цільова основа буття дасть можливість суттєво знизити різного походження опір в трудових системах і забезпечити початковий успіх у розвитку постіндустріального суспільства”².

Характерною особливістю сучасного впливу глобальної інформаційної бази на політичну сферу життя суспільства є створення наднаціональних, наддержавних структур, в діяльності яких проявляється тенденція до координації політичних процесів глобального рівня, вирішення найскладніших міждержавних регіональних проблем світового значення на основі позитивного загальносуспільного досвіду, здобутків сучасної наукової думки. В той же час важливою є також та обставина, що найвпливовіші міжнародні організації, як ООН, Рада Європи та ін. намагаються здійснювати свою координуючу роль у світі, використовуючи напрацьований, перевірений суспільною практикою досвід утвердження демократичних принципів співіснування на міждержавному рівні, надання допомоги в переході до правової держави і демократичного суспільства країнам, що роблять вибір курсу на демократичні перетворення в посттоталітарний період свого розвитку.

¹ Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. – К.: ВО “Батьківщина”, 2001. – С. 66. України. – С. 66.

² Глобальные трансформации и стратегии развития. – К.: Ориане, 2000. – С. 65.

Вплив загальноцивілізаційної інформаційної бази на духовний світ людства пов'язаний із *зростаючими можливостями* долучення до найвищих здобутків людського духу, духовноціннісних орієнтирів загальнолюдського масштабу все більших мас населення Землі, включення все більшого числа людей в процес розвитку високої моралі, духовноціннісних орієнтирів різних рівнів побутування, загальнокультурного розвитку, створення все більш дієвих умов для зростання інтелектуальної спільності людства, інтелектуалізації всієї людської діяльності¹. Вдосконалення засобів задоволення інформаційних потреб в духовній сфері створює можливості для розвитку віротерпимості, знаходження шляхів для взаєморозуміння у найскладніших міждержавних, міжнаціональних, міжкласових та ін. протиріччях. Можна погодитись у зв'язку з цим зі зробленим українськими науковцями висновком “про недоречність за сучасних умов поділу людства на протилежні соціальні системи та практичну шкідливість абсолютизації особливостей суспільного розвитку”².

Нова епоха, нові можливості доступу до інформації дають потенційну можливість пом'якшити, а в принципі – і ліквідувати соціальні болячки людства, характерні для минулих епох і сучасності, торувати дорогу в майбутнє через демократію, через соціально справедливе “суспільство знань”, про яке мріє сьогодні український вчений – економіст О. Білорус³. Мобілізація наявних загальносуспільних інформаційних ресурсів, а також інформаційних

¹ Див. про це: В. Г. Кремень, І. Ф. Бінько, С. І. Головащенко. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення. – С. 8 – 10.

² Там же. – С. 10.

³ Див. про це: Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. – С. 78.

ресурсів кожної нації, держави в принципі створює можливості для формування оптимального економічного укладу, оптимальної суспільної організації у поєднанні із місцевою специфікою, сприяє реалізації можливостей гармонійного розвитку людини як творчої індивідуальності і свідомого повноцінного члена всієї системи соціальної спільностей, до якої вона належить. Реалізація даної тенденції в процесі розвитку людської цивілізації набуває все більшої актуальності і з розвитком суспільства все більше входить в систему основних показників його життєздатності.

До сказаного вище про найбільш рельєфно проявлені в сьогоденні основні позитивні риси впливу загальноцивілізаційної бази на суспільні перетворення в період переходу до постіндустріальної, інформаційної епохи, потрібно додати одне суттєве застереження: розширення доступу до інформації, в цілому, створює лише умови для позитивного вирішення актуальних суспільних проблем. Розвиток подій, реалізація цих умов залежить від цілого ряду чинників, серед яких чи не найважливішим залишається рівень зрілості суспільства, рівень розвитку людини.

Процеси глобалізації, що базуються на загальноцивілізаційній інформаційній базі, проявляють і *певні негативні тенденції в своєму розвитку*. Ці тенденції не являються прямим наслідком розвитку самої бази. Вони є результатом використання наявних інформаційних ресурсів в шкідливому для людства чи певних його частин напрямі, або ж наслідком помилкового використання інформації.

Головною причиною *негативних наслідків розвитку* інформаційної бази суспільства є нерівномірність розвитку і, як

наслідок, нерівномірність входження в глобальний інформаційний простір суб'єктів його використання. В даному випадку під суб'єктами маються на увазі не лише державні, національні суспільні утворення, а й корпоративні об'єднання, а також всі інші учасники процесу глобальної інформатизації, що здійснюють вплив на цей процес і відчують його.

На базі аналізу суспільної практики сьогодення умовно суб'єктів глобального інформаційного простору можна розділити на чотири основні групи:

- тих, що на сьогодні слабо включені в світову інформаційну мережу, не мають технологічних можливостей для обробки інформації, в незначних обсягах поставляють інформацію в світову інформаційну базу, практично не здійснюють адаптації використовуваної із зовнішніх джерел інформації і, таким чином, зазнають її неконтрольованого впливу.
- тих, що не досить активно включені до світової інформаційної системи, мають більш-менш задовільні технологічні можливості для цілеспрямованого відбору потрібної інформації з глобальної системи джерел, мають змогу з певною адаптацією її використовувати для власного розвитку, однак, на даному етапі розвитку не мають змоги в якості повноправних партнерів основних виробників нової інформації позиціюватись на світовому ринку інформаційних послуг з власною інформацією;
- тих, які користуються можливостями світового інформаційного простору на базі використання певного

асортименту сучасних технологій відбору, збереження і розповсюдження інформації, організують в певних сферах інформаційної діяльності виробництво власного інформаційного продукту і є учасниками роботи ринків інформаційних послуг, реалізуючи на них свій інформаційний продукт;

- тих, що використовуючи найновіші технології, в тому числі в сфері організації праці, високоефективно реалізують можливості світової інформаційної бази, виготовляють інформаційні продукти з урахуванням власної ідеології, власного виміру “якості життя”, утверджують свої уявлення про якість життя у світі з допомогою утвердження власних інформаційних продуктів, диференційованих для різних категорій споживачів, у відповідності із уявлюваною їх роллю в системі глобальних взаємовідносин.

Остання група може бути яскраво представлена сучасними транснаціональними медіа-корпораціями з величезними за обсягами надприбутками. Як зазначає О. В. Зернецька, “стратегія диверсифікації мультимедіа – ТНК через операції злиття, придбання, створення стратегічних альянсів з міжнародними, міжміськими та локальними телефонними компаніями, супутниковими, кабельними й телерадіомовними системами та комп’ютерними фірмами суттєво розширює глобальні стратегії мультимедіаімперій і розцінюється їх власниками як перепустка в ХХІ ст.”¹.

¹ Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – К.: Освіта, 1999. – С. 329.

Отже, на старті інформаційної епохи уже сьогодні можна говорити про наявність системи нових внутріцивілізаційних протистоянь, впливів і протиріч від характерних для індустріального суспільства енергетичних до інформаційних, інформаційно-технологічних. Таким чином, “наприкінці ХХ ст., всупереч егалітарним стереотипам постіндустріальної романтики, з’явився *привид нової глобальної ієрархії*, що енергійно реалізує проект багатоярусного станового світу”¹.

Варто зазначити, що всезростаючі обсяги нової інформації, які знаходяться в розпорядженні людства, її теоретична доступність в будь-якому регіоні світу, високий рівень проінформованості громадськості у різних частинах світу про найважливіші суспільно значимі події не зробили повністю неможливим термоядерний, хімічний, або з приміненням біологічних бойових матеріалів остаточний фінал земної цивілізації. Більше того, використання глобальної інформаційної бази, введення в її структури навмисної, спланованої дезінформації уже стало обов’язковим компонентом сучасних збройних конфліктів і просто в напруженні міждержавних, міжнаціональних відносин. Тим самим при переході до інформаційної епохи розвиваються методики відповідних новій епосі “тихих” інформаційних, але за наслідками далеко не менш руйнівних війн.

Нерівномірність реального доступу до інформації, або ж за О. І. Неклессою, явище нової глобальної ієрархії, створює

¹ Неклесса О. I ORDO QUARDO – четвертий порядок: пришествя постсучасного світу // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Укл. Кононов І. Ф. (наук. ред.), Бородачов В. П., Топольський Д. М. – Луганськ: Олма-матер-Знання, 2002. – С. 40.

передумови також і до інших, негативних проявів глобалізації. Зворотною стороною світового розподілу праці стало вираження економічної нерівноправності, що проявляється зокрема в стрімкому наростанні екологічних проблем в регіонах, які стають придатками в масштабі світового господарювання, в районах із концентрацією підприємств із шкідливим виробництвом, де крупні, насамперед, транснаціональні компанії здобувають додаткові прибутки за рахунок економії коштів на нейтралізації шкідливих відходів виробництва та відновлення загубленої природи.

Дж. Сорос вказує на негативний бік глобалізації, пов'язаний із втратою великою кількістю людей соціального захисту, із тим, “що багатьох глобальні ринки поставили у становище ізгоїв”. На його думку, глобалізація спричинила нераціональний перерозподіл ресурсів між приватними та суспільними товарами. Вона пов'язана також із реально існуючою можливістю фінансових криз, що зазвичай сильніше вражають економіки країн, що розвиваються¹.

Оскільки інформаційна база суспільства стає все більш ефективним інструментом у всіх сферах його діяльності, варто звернути увагу на ще одне застереження Дж. Сороса: “Надмірно покладатися на ринкові механізми доволі небезпечно... Самі по собі вони не здатні задовольняти колективні потреби, такі, як закон та порядок чи підтримка самого ринкового механізму. Неспроможні

¹ Див. про це: Джорж Сорос про глобалізацію. – Київ.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”. – 2002. – С. 19 – 20.

вони й гарантувати соціальну справедливість. Ці “суспільні товари” можна забезпечити лише за допомогою політичного процесу”¹.

Особистісний аспект проблеми глобалізації в інформаційній сфері пов’язаний із зростаючими можливостями використання інформаційної бази суспільства крупними інформаційними структурами (ТНК) в порівнянні із можливостями конкретної людини. У зв’язку з цим дослідники фіксують стрімко зростаючу тенденцію впливу на суспільство в цілому і на кожного із його членів зокрема засобів масової інформації, зростання проблеми маніпулювання інформацією. Їх побоювання викликає проблема адаптації в середовище інформаційного суспільства, що швидко формується, значної частини людей, не пов’язаних із сферою інформатизації, в чому таїться “небезпека розриву між “інформаційною елітою” (людьми, що займаються розробкою інформаційних технологій) і споживачами”².

О. В. Зернецька в концентрованому вигляді підсумовує результати досліджень стосовно ще однієї надзвичайно важливої проблеми, пов’язаної із наявним негативним досвідом глобалізації в інформаційній сфері. Вона говорить про “олігархічне домінування мультимедіаімперій з їх основним продуктом – масовою культурою і руйнацію автентичних культур народів, відчуження права на комунікацію, загрозу екології культури в цілому”³.

¹ Там же. – С. 20.

² Див. про це: *Л. С. Винарик, А. Н. Щедрин, Н.Ф. Васильева*. Вхождение Украины в информационное общество. – С. 14.

³ *Зернецька О. В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – С. 333.

З урахуванням всього комплексу позитивних і негативних факторів функціонування інформаційної бази суспільства в процесах глобалізації і переходу до нової епохи, закономірним буде питання про долю національного розвитку, проблему національної ідентифікації в нових умовах. Для України це питання особливо важливе. Адже наша держава спирається на ще не досить міцну і переконливу традицію самостійного державотворення і входження в міжнародну спільноту. В цьому процесі вона стикається із цілим комплексом проблем і соціальних наслідків, пов'язаних із функціонуванням перехідної економіки і докорінної перебудови в усіх сферах суспільного життя.

З одного боку невеликий вплив національної традиції державотворення і супротив національної самосвідомості в нашій країні процесу глобалізації полегшує хід суспільної трансформації у зв'язку з вимогами нової епохи. Однак, з іншого боку, перехід до нової, інформаційної епохи має базуватись на відповідному розвитку суспільства.

Як зазначають дослідники, “інформація – не просто впровадження комп'ютерної техніки в різні галузі соціально-економічної практики, а формування цілісних машинізованих інформаційних технологій, їх масове “вбудовування” в соціальний організм і використання, що спрямоване до нових моделей діяльності”, пов'язані із “формуванням суспільної, широко розгалуженої системи баз даних і знань”, “інформаційних зв'язків і потоків у виробництві, управлінні, науці, освіті, сфері послуг та

інших соціальних областях”¹. Провідною ознакою високої інформаційної культури, основної умови гармонійного входження в інформаційне суспільство з точки зору Л. С. Винарика та О. М. Щедрина також є “високоефективна господарча діяльність, що стає і умовою, і ознакою цивілізованої інформаційної економіки поряд з тими засобами виробництва і технологіями, що забезпечують найвищий з точки зору світових стандартів, рівень продуктивності праці і ефективність виробництва, яка створює різноманітність товарів і послуг”².

В той же час, як зазначає академік І. І. Лукінов, Україна входить до числа країн, створених на руїнах СРСР, характерною особливістю яких на нинішньому етапі їх розвитку є той факт, що “вступивши у світовий ринок у період технологічної відсталості”, вони поставили “власну економіку у важке становище. Тому розраховувати зараз на гідне місце в світовому товарообігу їм не доводиться. Спроби негайного входження в замкнені міжнародні ринки супроводжуються здебільшого втратою цими країнами своїх природних паливно-сировинних та інтелектуальних ресурсів. Розрив у рівнях життя між країнами СНД і економічно розвиненими країнами послідовно збільшується”³.

У зв’язку з цим абсолютно справедливо один із авторів монографії “Україна: інтелект нації на межі століть” В.

¹ Каныгин Ю.М., Калитич Г. П. Информатизация и управление научно-техническим прогрессом. – Киев, 1988. – С. 2 – 22.

² Информационная культура: эволюция, проблемы. – С. 134 – 135.

³ Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: Інститут економіки НАН України. 1997. – С. 93.

Хорошковський приходять до висновків, що в нинішніх умовах “рух навздогін” для України, як і для всіх інших постсоціалістичних країн є безперспективним. “Єдина альтернатива безнадійного відставання – забезпечувати випереджаючий розвиток економіки і соціальної сфери”, створення структур випереджаючого розвитку, основою яких є постійно зростаючий сукупний людський потенціал і формування “методами соціальної інтеграції інформаційного поля як основи інтелектуального середовища”¹. У зв’язку із сказаним вище напрошується питання, чи не є безнадійною для нас характеристика ситуації і порівняння, зроблені академіком І.І. Лукіновим?

Згадуючи мудрий афоризм про те, що “всяке порівняння шкутильгає”, важко не визнати його шкутильгання при спробі об’єктивного співставлення рівня розвитку країн нинішнього СНД із лідерами сучасної ринкової економіки. Адже ні для кого не є секретом, що перебудова господарського механізму постсоціалістичних країн згідно з потребами ринкової економіки і, що теж суттєво, рекомендаціями зарубіжних консультантів, залишила за межами ефективного використання значну частину економічного, наукового, високопрофесійно підготовленого кадрового потенціалу цих країн.

Лише на прикладі української науки при цьому можна згадати цілий спектр всесвітньо відомих наукових шкіл, від філософської до кібернетичної. Залишкове фінансування і, головне, слабка суспільна затребуваність протягом останніх десяти років відчутно позначилась

¹ Нова парадигма поступу України. // Україна: інтелект нації. – С. 467, С. 483.

на їх можливостях, а в деяких питаннях взагалі знімає з рахунку діючих. Однак, на сьогодні країни СНД, і серед них Україна, ще мають внутрішній потенціал для ривка в майбутнє. В пропонованій градації країн на старті інформаційної епохи видається аргументованим розмістити їх сьогодні між другою і третьою групою. Найближчі роки покажуть, знайде наше суспільство в собі силу вивільнити наявний потенціал і рушити по оптимістичному шляху розвитку, чи ні. В усякому разі на сьогодні ще не видається популістським, декларативним заклик В. Хорошковського до створення концепції і програми інтелектуалізації суспільного життя України “у зв’язку із заходами по інформатизації в умовах формування незалежної держави та переходу до ринку”¹, справедливо вважаючи саме такий напрям розвитку тією ланкою, яка згідно з афоризмом відомого політичного діяча минулого, може витягти весь ланцюг проблем.

Стосовно розвитку українського суспільства в напрямі інформатизації, можна зробити висновок, що найважливішою ланкою в період переходу до інформаційної епохи в наявному ланцюгу проблем є необхідність, поряд із відпрацюванням концепції, організації практичної роботи по наповненню і ефективному використанню відповідної системи заходів в інтересах прискореного розвитку інформаційних технологій. Характерною особливістю нової епохи, в яку входить людство, стає формування, розвиток якісно нових форм відносин між людьми, між націями, державами.

¹ Чи можливе “українське чудо”? Економічні підвалини національного відродження. – К.: Українські пропілеї. – 1996. – С. 34.

Відносин, в яких поступово зникатиме фактор відстаней, географічних бар'єрів, кордонів, традицій будь-якого виду суверенності крім права власності, і, насамперед, права на інтелектуальну власність, власності на інформаційні бази.

У зв'язку з цим закономірно виникає питання про долю держави і нації в новому суспільстві, про перспективи їхнього розвитку на новому етапі розвитку людства. На перший погляд ці перспективи не досить оптимістичні. І справа тут не в можливих наслідках гучних акцій антиглобалістів. Ще ніколи закономірності суспільного розвитку не визначалися наслідками мітингової демократії.

Песимізм значною мірою породжується стрімким зростанням впливу транснаціональних мультимедіакорпорацій, невеликої кількісно, але могутніх олігархічних утворень з їхнім основним продуктом – масовою культурою, що вже нині руйнує автентичні культури народів, створює умови для відчуження права на комунікацію, загрозу екології самотніх і багатих культур народів світу¹. Очевидно, не потрібно доводити, що можлива втрата культурної спадщини, чи значної частини культурної спадщини людства під дією цих факторів означає відкладену на певний час, але все ж невідворотну катастрофу для розвитку цивілізації, є чітко вираженим шляхом до виродження.

Альтернативою даному розвитку подій може бути не збільшення числа протесних акцій, не спроби пригальмувати загальноцивілізаційні процеси суспільних перетворень. Вона,

¹ Див. про це: *Зерницька О. В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – С. 333.

очевидно, у використанні можливостей того ж таки технічного прогресу, у збереженні і розвитку існуючих у розпорядженні кожної нації, в кожній державі для розвитку, не можливого без доступу до сучасних інформаційних масивів, без продукування нової різноманітної інформації із входженням в нову, інформаційну епоху перспективи збереження і розвитку всякої людської спільності обумовлюються її ставленням до виробництва основного продукту епохи – до виробництва інформації.

Тому, розглядаючи долю держави, як суспільного інституту, не можна погодитись із висловлюваними сьогодні твердженнями про її відмирання внаслідок процесів глобальної інформатизації і здійснюваної під її впливом всезагальної уніфікації.

Певні регіональні регулятивні механізми для організації виробництва, в тому числі інформаційного, для забезпечення ефективного використання інформаційних ресурсів, для забезпечення розвитку суспільства в цілому, залишаться, очевидно, необхідними і в майбутньому. В кінці кінців у їх існуванні для гарантії ефективного впровадження свого продукту на даній території зацікавлені і транснаціональні корпорації. Питання в даному випадку, очевидно, доцільно формувати по-іншому: чи залишиться серед функцій державних механізмів функція захисту інтересів даного регіону, даної нації? При яких умовах можливе зберігання і розвиток націй в інформаційній епосі?

Виходячи із сказаного вище, можна стверджувати, що, *по-перше*, історичну перспективу матимуть ті національні спільності, які зможуть здійснювати суспільнозначимий вклад у розвиток і

ефективне використання загальноцивілізаційної інформаційної бази, зуміють ефективно організувати найважливіше для нашого часу виробництво – виробництво інформації.

По-друге, всяка із існуючих націй сьогодні має перспективу для свого збереження і розвитку при умові опори на власну інформаційну базу як повноправну складову глобального інформаційного простору. При цьому під **повноправною складовою** розуміється база, поповнювана постійно важливою, суспільно значимою інформацією. Звичайно ж, генеруючи інформацію для своєї інформаційної бази, для реалізації тих чи інших міжнародних проектів вона має співвідносити нову інформацію із уже наявною в глобальному інформаційному просторі, має використовувати існуючі вже масиви інформації в нерозроблюваних нею напрямках. І тому повинна мати механізми ефективного відбору і використання необхідних інформресурсів. Проблема дієвого використання інформресурсів є важливою саме в нинішній період, період входження в нове суспільство у зв'язку із технологічними особливостями зближення інформації з виробництвом і перетворенням самої інформації у виробничий фактор. Ця проблема є особливо важливою для України і країн СНД, для яких існує лише інноваційний шлях достойного входження в міжнародну спільноту.

Слід зазначити також, що в глобальній організації виробництва якраз людські спільності, утворені за національною ознакою, можуть знаходити додаткові аргументи у міжнародному розділі праці,

спираючись на використання якостей присущої їм ментальності¹. Цей фактор посилюється опорою на використання культурних в широкому смислі цього слова надбань попередніх поколінь даної нації, з усією своєрідністю їх світосприймання, ціннісних орієнтирів, прогресивних національних традицій, використовуваних в інтересах загальноцивілізаційного розвитку, введення в загальнокультурний обіг.

Уже сьогодні світова практика свідчить про ефективність такого розділу праці. В світі цінуються швейцарські годинники, японська телерадіотехніка, китайський фарфор і т.д. і т.п. І можна стверджувати, що перспективи розвитку націй в процесі переходу до інформаційної епохи пов'язані із певним колом **обов'язкових факторів**.

По-перше, вони мають вносити свій вклад в розвиток загальноцивілізаційної інформаційної бази, для цього створити конкурентноздатні механізми по творенню нової і використанню наявної інформації, розвинути систему підготовки відповідних спеціалістів, вдосконалювати різноманітні форми залучення все більшого числа представників даної людської спільності до процесу інформотворення.

По-друге, враховуючи процеси глобалізації, уже сьогодні можна чіткіше визначити основні напрями можливої спеціалізації у

¹ Див про це: Починок Б, В., Чорний І. П. Про феноменологію ментальності у підприємстві // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. Тези доповідей та матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ-Луцьк. – 1994. – С. 141 – 142; Ментальна та організаційна ентропія // Україна: Інтелект нації. – С. 226 та ін.

міжнародному розподілі праці, зробити їх пріоритетними в дальшому розвитку, налагоджувати механізми ефективного використання культурних надбань, традицій минулих поколінь, ментальних характеристик у вирішенні актуальних проблем сьогодення.

По-третє, використовуючи наявні можливості нації і держави, відповідний міжнародний досвід, виробити ефективну систему можливих і потрібних заходів інформаційної безпеки, нейтралізації проявів інформаційної агресії, спрямованих на нівелювання національної своєрідності, олігархічне домінування “інформаційно багатих” і руйнування автентичних культур народів, нівелювання їх національної своєрідності.

По-четверте, для України, країн СНД в їх нинішньому економічному становищі дуже важливим є організація процесу своєчасного інформаційного супроводу діяльності управлінських структур, створення ефективних механізмів ув’язування сучасних інформацій з виробництвом, налагодження швидкого впровадження інноваційних технологій, адже “безперервний науково-технічний прогрес інформаційної цивілізації буде здійснюватись еволюційно на основі дальшого вдосконалення інформаційної бази і безпаперової технології управління”¹.

Ще один аргумент на користь позитивної перспективи збереження і розвитку людських спільностей, заснованих за національною ознакою полягає, очевидно, в самій логіці об’єктивного процесу розвитку людства. Перед ним постають все більш складні проблеми, для вирішення яких потребується все частіше мобілізація

¹ Абдеєв Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 316.

не лише ресурсів, які самостійно не може забезпечити навіть наймогутніша із сучасних країн, але й усього загальноцивілізаційного досвіду. Набутий за всю його свідому історію досвід, наявні знання, добуті всіма націями і народами планети в усій їх багатогранності сприйняття і освоєння навколишньої дійсності, в загальному цілому і є тим аргументом, який людство протиставляє викликом часу. Від зростання вагомості цього аргументу прямо залежить життєздатність тієї складної соціальної системи, в яку перетворилось людство. І “чим різноманітнішим, багатограннішим є досвід, а відповідно, інформація, в якій цей досвід зафіксований, тим стійкішою є система, тим вона є мобільнішою...”¹.

У зв'язку з цим, без надмірного оптимізму, однак, можна прогнозувати, що нова інформаційна цивілізація, яка сьогодні народжується, зможе краще оцінити значення вільного, безперешкодного розвитку націй ніж нинішня індустріальне значення наявних в її розпорядженні корисних копалин. І тим самим забезпечить себе необхідним резервом життєздатності.

¹ *Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – С. 116.*

II. СПЕЦИФІКА ЕВОЛЮЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

2. 1. Особливості нинішнього етапу розвитку українських інформаційних баз

Говорячи про якісний скачок в інформатизації людства, пов'язаний із застосуванням інтернет-технологій, потрібно зазначити, що ці технології сприяють різкому зростанню числа людей, пов'язаних змістом своєї діяльності із процесом творення нової інформації збагачення інформаційних баз суспільства. Таким чином, процес входження в нову, інформаційну фазу розвитку пов'язаний із залученням все більш широкого числа людей до творчої праці, пов'язаний із зростанням творчого потенціалу суспільства.

Якщо говорити про розвиток інформаційних баз України, то він відбувався в руслі загальноцивілізаційної тенденції, ув'язаної із науково-технічним прогресом, а також рядом специфічних особливостей, характерних для всіх країн пострадянського періоду. Наповнення електронною інформацією наявних інформаційних баз в колишніх союзних республіках здійснювалась із певними відмінностями, в порівнянні з країнами Заходу.

Ще починаючи із 50-х років у відповідності із традицією централізованого управління всіма сферами життя суспільства в країні, розвиток інформатизації орієнтувався насамперед на

задоволення потреб саме цих, централізованих управлінських структур. Відповідним чином спрямовувалась і наукова думка: “Багатоцільовий характер ЕВМ – систем дозволяє на їх основі створювати АСУ різного призначення, причому АСУ ці в технічному, програмно-математичному і організаційно-методичному відношенні будуть єдині. Застосування єдиної системи ЕВМ можливе тільки при умові централізації, наукового індустріального підходу до питання впровадження і експлуатації машин, їх дальшого вдосконалення”¹; “Суспільство вступило в період своєї історії, символом якого став комп’ютер. Сформувався умови, що зробили суспільно необхідними глибокі зміни в організації виробництва... Вирішення цих задач не можливо уявити без створення все більш досконалої техніки, агрегованої в крупні обчислювальні центри та їх системи. Виникали умови для об’єднання центрів обробки інформації не тільки в регіональному чи національному, але й у міжнародному масштабі”², та ін.

З початку 70-х років у СРСР вплив автоматизованих систем управління різних типів на управлінську діяльність всіх рівнів, на управління технологічними процесами, на виконання завдань по обробці великих масивів інформації в інших сферах життя суспільства стає все більш помітним³. У дев’ятій п’ятирічці всі основні галузі виробництва вже керувалися з допомогою АСУ.

¹ *Афанасьев В.Г.* Социальная информация и управление обществом. – С. 264.

² *Глинский Б. А.* Философские и социальные проблемы информатики. – С. 103.

³ Див. про це: *Захарев В. И., Поспелов А. А., Хазацкий В. Е.* Системы управления. – М.: Энергия. – 1972.

Характерною особливістю розвитку інформаційної бази радянського суспільства являється створення АСУ із рознесеною системою елементів, з відповідним програмним забезпеченням, що давало можливість нарощування систем, збільшення потужностей, роботи в режимі розділення часу в умовах віддаленості від споживачів інформації.

Багатоцільовий характер створюваних в СРСР ЕВМ, давав можливість створювати на їх базі АСУ різноманітного призначення єдині в той же час в технічній, програмній і організаційно-методичній сферах.

На зміцнення внутрібазових зв'язків в системі інформаційних баз радянської держави вплинули також заходи по стандартизації документальної бази, важливого джерела інформації в управлінській сфері. Наскільки важливою була ця справа для вдосконалення систем циркуляції і обробки інформації свідчить той факт, що на початок 70-х років минулого століття в системах управління держави циркулювало близько 60 мільярдів одиниць документів щороку. Постійно їх обробкою займалось близько 15% всіх, зайнятих в управлінській сфері¹. Рішення задач по створенню єдиної системи стандартизації, уніфікації документальних ресурсів було покладено на союзну і республіканські академії наук, держстандарт, держплан, ЦСУ, міністерства фінансів, торгівлі і зовнішньої торгівлі, Держбанк, Держпостач, Головархів, інші міністерства і відомства. В перспективі передбачалось формування єдиної загальнодержавної інформаційної

¹ Див. про це: *Жихаревич И. Г.* Организация документальной информации в министерствах. – М.: Наука, 1972.

системи, основним напрямом якої мала бути інтеграція обробки інформації, тобто комплексне використання одноразово введених даних. В цей же час уже передбачалось створення в такій системі інформаційних структур колективного користування, що забезпечують збір, комплексну обробку, збереження і видачу інформації ненаправленої, універсального (для багатьох користувачів) застосування і аналітичного характеру.

Теоретики даного напрямку розвитку інформатизації, обгрунтовуючи плани створення єдиної автоматизованої системи збирання і обробки інформації в державі вказували також на те, що вона має сприяти розкриттю творчих можливостей людини, демократизації суспільства. Так, на думку В.Н. Глушкова, ця система мала б дати змогу збирати, концентрувати, ефективно використовувати управлінські ідеї всього населення, цінну інформацію про різні аспекти суспільного життя, реалізувати на практиці своєрідний “електронний форум, збори” всього населення країни¹.

Перспективною бачилась також орієнтація єдиної всесоюзної автоматизованої системи науково-технічної інформації із спеціалізованими підсистемами, що через досить таки громіздку структуру підрозділів мала доносити новинки науково-технічного прогресу споживачам².

У зв'язку з цим потрібно зазначити, що було б хибним твердження, що створення інформаційних структур тепер вже

¹Глушков В.М. Человеку – человеческое, машине – машинное. – “Литературная газета”, 1971, № 17. – С. 12.

² Михайлов А. Всесоюзная информационная. – “Правда”, 29.03. 1971г.

суверенної України розпочинається “з нуля”. Перед розпадом СРСР в нашій республіці тільки в системі науково-технічної інформації було задіяно понад 50 тис. працівників. В інформатизацію, впровадження АСУ було вкладено понад 300 млн. крб. (у вартісному обчисленні того періоду).

З другої половини 60-х років, коли в Україні було розпочато реалізацію політики інформатизації, на її підприємствах і в організаціях було створено понад 1000 обчислювальних центрів, близько 600 автоматизованих систем управління технологічними процесами і майже стільки ж автоматизованих систем управління. Розробкою, створенням і експлуатацією систем безпосередньо було зайнято близько 250 спеціалістів. Затрати, здійснені на інформатизацію в Україні за різними оцінками становили від 300 до 400 млрд. крб., що було приблизно п'ятою частиною всіх союзних затрат. Парк електронного устаткування республіки протягом кожної із двох останніх п'ятирічок подвоювався. В рамках реалізації програми централізації процесу інформатизації в СРСР на початку 80-х років в УРСР було здійснено об'єднання в єдину мережу найбільших локальних систем в рамках цілісної республіканської автоматизованої системи управління. Ця система складалася із 800 структурних підрозділів. В цей же час велась робота по формуванню універсальних і спеціалізованих баз і складів даних, були розроблені перші вітчизняні методики збереження і використання електронної інформації. Найбільш ефективними такі розробки були в банках даних республіканського Держплану, Держкомстату, деяких наукових закладів та ін.

Поряд з певними здобутками радянської науки в сфері розробки комп'ютерних технологій, серед яких всесвітньо-визнаними є також і здобутки українських науковців, і не зважаючи на ці здобутки, союзна держава і в її складі Україна, як це не парадоксально, на старті своєї незалежності, відчутно відстали від передових країн світу в інформатизації суспільства. Про деякі із причин цього відставання попереджували дослідники в 70-ті-80-ті роки, інші проявилися лише у відстані сьогодення.

Так, радянські дослідники в процесі проведення заходів по інформатизації вказували на тривожну тенденцію байдужості до нового, незацікавленості в результатах науково-технічного прогресу. Багатоступенева ієрархічна система проходження інформації обумовлювала суттєві витрати часу, що значною мірою нівелювало швидкість роботи ЕВМ. Власне, проблема була не лише в масовій інертності керівників різних рівнів на підприємствах і з іншого боку, в слабкій мотивації донесення користувачу найновішої інформації. Слабко відпрацьованими були економічні інструменти сприяння впровадженню нових технологій. Суттєво відставала цінова політика від потреб впровадження прогресивних технологій, так і не вдалося вирішити проблему методики прогресивного ціноутворення на інформаційну продукцію в умовах соціалістичного суспільства. Важкоперебореними були відомчі бар'єри як при виготовленій інформації, так і в проектуванні, виробництві і навіть реалізації комп'ютерної техніки і, що особливо важливо, при створенні власного програмного забезпечення в серійних масштабах.

На думку акад. Р.Ф. Абдеєва “катастрофічне нині відставання в мікроелектроніці, зокрема у виробництві персональних ЕВМ, було закладене ще в 50-х роках, коли ідеологи-монополісти вирішили, що нашому колективному суспільству з централізованою економікою ці особисті ЕВМ ні до чого... до того ж впровадження ЕВМ в управління підривало основи бюрократії, бо вимагало відкритості інформації, ясності в усьому (починаючи із наявності місць в готелях), компетентних, швидких і відповідальних реакцій. Ще більш глибокі причини – відсутність підприємництва, конкуренції, приватної власності, ринку і дійсного бізнесу – привели країну до найстрашнішого відставання – інтелектуального”.¹

Сучасні українські дослідники² вказують ще на ряд причин нашого сьогоднішнього відставання в інформаційних технологіях. Вони (ці причини) криються в наслідках минулого, у відсутності цільності, завершеності інформаційної інфраструктури в країні, оскільки вона була складовою загальносоюзної інформаційної бази. Характерна для СРСР централізація обумовлювала практику вирішування всіх найважливіших питань життя України за її межами. Необхідні для цього інформаційні потоки були також нерідко просто виділені із республіканських, орієнтовані на Москву, центр інформаційної бази союзної держави. Українські регіональні інформаційні бази були орієнтовані на вирішення, як правило, місцевих завдань і, отже мали й відповідне наповнення. Стосовно ж

¹ Абдеєв Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 74 – 75.

² Литвиненко О. В., Бінько І. Ф., Потіха В. М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. Монографія. – К.: ІМВКУ ім. Тараса Шевченка, 1998. – С. 12 – 13.

участі у загальносоюзному розподілі інформаційного виробництва, то участь українських спеціалістів обмежувалась переважно науково-технічним аспектом інформатизації.

Суттєве значення мав також і факт відтоку кращих спеціалістів у сфері інформаційних технологій до союзного центру, де забезпечувались кращі умови для творчої праці, були кращими перспективи для наукового і кар'єрного росту.

Недоліком процесу інформатизації в Українській РСР були також змістові деформації в республіканських інформаційних базах. В 70-ті – 80-ті, в першій половині 90-х років основний приріст науково-технічної, суспільно-політичної інформації, інформації найбільш значимої для життя суспільства в республіканських інформаційних базах здійснювався із загальносоюзних центрів інформаційного виробництва, переважно з Москви і Ленінграда.

Згідно зі своїм статусом, що гарантував безпомилковість, нерідко просто зобов'язував “до неухильного виконання”, така інформація була поза конкуренцією, автоматично заміщала і затримувала розвиток важливих пластів національної інформації, сприяла уніфікації, змістовно збіднювала регіональні бази.

Такий стан справ не лише був гальмом природного процесу багатогранності в інфотворенні. Для нинішнього періоду входження в нове, інформаційне суспільство він забезпечив прояв двох негативних факторів: *по-перше*, вимушена орієнтація на вузьке число джерел виробництва нової інформації, суттєва ізоляція від загальноцивілізаційних інформаційних потоків зробила в наш час українські інформаційні бази слабо збалансованими, позбавленими важливої

загальносуспільної складової, що відображає загальноцивілізаційний досвід знання. Цим самим сучасні українські інформаційні бази, як правило, в порівнянні із кращими зарубіжними вразливі змістовно і, якщо говорити про процеси управління інформацією, також технологічно.

По-друге, що також важливо в умовах відкритого інформаційного простору, маючи справу з односторонніми, безальтернативними інформаційними потоками в радянський період, сучасний український споживач різноманітної, в тому числі негативної, інколи шкідливої для людини, ворожої для неї як особи, представника українського народу, інформації не має відповідного імунітету і потребує значного часу для набуття досвіду її розпізнавання, оцінки. У зв'язку з цим, як зазначають українські дослідники, в нашому суспільстві продовжує мати місце “орієнтація на адміністративні, а не на інтелектуальні форми протистояння інформаційній агресії”¹.

І, нарешті, ще одним суттєвим недоліком українських республіканських інформаційних баз радянського періоду була також слаба практика представлення української інформації загальносуспільного значення у зовнішній світ. Республіка лише як регіональна структура висвітлювалась пропагандистською машиною СРСР у зовнішньому світі, вона не мала до виходу на міжнародну арену в якості суверенної держави, ні практики, ні теоретичних напрацювань, пов'язаних із формуванням і утвердженням власного іміджу у міжнародних відносинах, методик живої, агресивної

¹ Там же. С. 13.

поведінки у відстоюванні своїх інтересів, своїх ідей, духовних цінностей. Все це було серйозними причинами тієї обставини, що інформаційні бази вже суверенної України тривалий час малопомітні в глобальному інформаційному просторі.

В останнє десятиріччя відбувся значний вклад у розвиток технологій виробництва і управління інформацією і цим самим було зроблено якісний скачок в його суспільному розвитку. Основою здійснюваних перетворень став розвиток комп'ютерних технологій. Академік Р. Ф. Абдеев вказує на дві характерні риси цього етапу розвитку. Це “скачкоподібне зростання інтенсивності інформаційних процесів в контурах управління і пізнання завдяки науковій методології і технічним засобам кібернетики на базі мікроелектроніки” та “всеохоплюючий характер змін, що відбуваються”. При цьому під всеохоплюючим характером змін мається на увазі і та обставина, що “коли раніше революції розвивалися в офіційних галузях науки і техніки, то нині вона пронизує всі галузі науки і техніки, охоплює всі виробничо-економічні, соціальні, культурні та інші сфери людської діяльності, скрізь, де є інформаційно-управлінські процеси”¹.

Зафіксовані дослідником явища якраз і відображають процес прискореної внутрішньої організаційної роботи по вдосконаленню загальноцивілізаційної інформаційної бази шляхом встановлення стійких і ефективних зв'язків між інформаційними базами всіх рівнів, виходячи із особливостей сучасної соціальної ієрархії, зростанню потужностей цієї найбільшої бази і життєздатності всього соціального

¹ Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 90.

організму. Такі зв'язки стали особливо ефективними зі створенням можливостей для переведення інформації в електронний вигляд, впровадження комп'ютерних технологій її організації, зберігання та використання.

Комп'ютерні технології роботи з інформацією кардинальним способом вплинули на розвиток всієї системи інформаційних баз, збільшили швидкість інформаційних процесів і обсяги передачі відповідного продукту. Якщо за даними К. Штейнбуха ще в 70-ті роки, при прийнятті співвідношення пропускної можливості телеграфа за одиницю, використання телефону збільшувало можливість одержання інформацій в 333 рази, а телебачення – в 550 000 раз¹, то, за останніми повідомленнями, нові фотонні види комп'ютерів, над якими сьогодні ведеться робота в передових лабораторіях світу і які, за прогнозами спеціалістів, будуть передані в експлуатацію ще в першій половині нинішнього століття, матимуть на кілька порядків вищим даний показник².

Сучасні суперкомп'ютери у переважній своїй більшості – це зазвичай просто великі машинні зали, заповнені майже «звичайними» комп'ютерами серверної конфігурації, що з'єднані між собою надшвидкісною внутрішньою мережею. Такі багатопроцесорні системи називаються кластерами і становлять відсотків 70–80 із сучасних суперкомп'ютерних систем.

¹ Штейнбух К. Автомат и Человек. – М.: “Советское радио” – 1967. – С. 18.

² Див про це: Винарик Л. С. Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине. – Донецк, ИЭП НАН Украины. – 1997. – С. 20.

Потужність суперкомп'ютерів виміряють у флопсах (від англ. Floating Point operations per Second). Флопс – це одна арифметична операція з числами у форматі “рухомої коми”, який найчастіше використовується для наукових розрахунків. Точніше, потужність впродовж останнього десятка років виміряють у гігафлопсах, себто мільярдах операцій на секунду, а показники машин, створених впродовж останніх трьох-чотирьох років, вводять в обіг термін терафлопс.

Найпотужнішим на планеті суперкомп'ютером на даний момент є “Блакитний ген” (Рочестер, США), швидкодія якого становить 71 000 гігафлопс. Хоча наприкінці березня нинішнього року, після запуску додаткового процесорного блоку, вдалося досягти продуктивності у 135 000 гігафлопс.

Переважає більшість сучасних обчислювальних ресурсів працює у США – це справедливо і для 500 наступних найпотужніших комп'ютерів планети.

На жаль, як зазначають вітчизняні ЗМІ, “України в рейтингу не просто немає, нам не світить опинитися навіть у гіпотетичному Тор-1000 – якби такий існував. Нещодавно побачив світ і специфічний рейтинг комп'ютерів СНД. У ньому Україна представлена трохи краще. 13 місце займає суперкомп'ютер, встановлений в Інституті кібернетики ім. Глушкова. Його “крейсерська” потужність – 99 гігафлопс, основне коло виконуваних завдань – фізика, геологія, комплексні системи управління. 39 та 49 місця займають іще дві суперкомп'ютерні системи, львівська та київська відповідно.

Зрозуміло, немає сенсу будувати суперпотужні обчислювальні комплекси тільки для того, щоб потрапити у верхній рядок престижного “Рейтингу 500”. Просто потреба в таких комп’ютерах є хорошим індикатором існування в країні потужних, стратегічних і наукомістких проектів. А, зважаючи на українські досягнення у галузі побудови й експлуатації суперкомп’ютерів, приводів для ейфорії явно немає”¹.

В цілому швидкість, зростаючі обсяги циркуляції інформації в базах всіх рівнів і, що дуже важливо, між базами сприяє тенденції постійного розвитку єдиного загальносуспільного інформаційного організму, універсалізації понятійного апарату, зближенню мов різних галузей науки, різних сфер суспільного життя. Це, в свою чергу, сприяє прискореному розвитку баз, зростаючій ефективності їх використання, перенесенню енергії проривів у кожній із галузей знань на інші, суміжні, відкриває додаткові можливості для вирішення міждисциплінарних проблем в науці, сприяє новим здобуткам в культурі, економіці і політичному житті.

Революція 80-х років минулого століття в системі засобів передачі інформації, коли на зміну кабельним лініям зв’язку прийшла волоконна оптика, дала можливість також на порядки збільшити пропускну можливість ліній зв’язку, позбавила їх від впливу радіоперешкод. У зв’язку з цим в приймально-передавальних блоках знайшли перспективи для розвитку інтегральні оптичні схеми, мікромініатюрні лазери, що дозволяють переробляти інформацію,

¹ Дзеркало тижня. 2005р. – 16-22 квітня.

циркулюючу по глобальних каналах із швидкістю, співставною із тією, з якою вона поширюється в мережах.

Величезні перспективи для інформаційного обміну, починаючи із 70-х років минулого століття відкрилися із впровадженням технологій космічних засобів зв'язку. Створена зусиллями провідних країн світу система глобального зв'язку і навігації стала на сьогодні одним із найбільш практичних, конкретних наслідків освоєння космосу, органічно ввійшла в число найважливіших елементів, що забезпечує успішне функціонування структур сучасного суспільного життя.

Значне зростання швидкості передачі інформації, точніше циркуляції її всередині інформаційних баз і між базами, обумовило прискорення процесів саморегуляції цих інформаційних систем, посилення зворотних зв'язків в інформаційних процесах, що сприяє підвищенню життєздатності цих систем, зокрема, і людських спільностей, які базуються на них, в цілому.

Нові технічні можливості людства, нові, високопродуктивні інформаційні технології сприяють стрімкому зростанню обсягів генерованої у всіх сферах його життя нової інформації. Це обумовило необхідність розв'язання проблем структурування, збереження і підготовки до використання великих масивів інформації, тобто системи спеціальних організаційно-технологічних засобів розвитку самих інформаційних баз.

Варто зауважити, що певні форми структурування, методи збереження інформації були відомі людству протягом тривалого часу в історії. Донедавна їх технології вдосконалювались в бібліотечних і

архівних закладах, в статистичних, соціологічних та ін. наукових центрах. При цьому основними носіями інформації тривалий час залишалися паперові й лише із середини минулого століття як носії широко стали використовувати кіно-та магнітну стрічку. Пізніше, під впливом так званого “інформаційного вибуху” і поступового переведення зростаючих інформаційних потоків на електронні носії, оптимальним варіантом для збереження і управління такою інформацією стали *бази даних*^{*}.

За визначенням українських дослідників такий вид групування інформації “можна визначити як *сукупність взаємопов’язаних, таких, що зберігаються разом, даних, при наявності певної мінімальної надлишковості, що передбачає їх оптимальне використання для вирішення однієї чи багатьох прикладних задач*¹.”

При цьому автори вказують, що збереження даних в базі має здійснюватись таким чином, щоб на їх зміст не впливали програми,

^{*} З урахуванням розглянутих вище особливостей інформаційних баз, можна стверджувати, що бази даних є базами оперативної, як правило, недавно виробленої і широко використовуваної інформації. Така інформація не претендує на глибоке проникнення в явища навколишньої дійсності, характеризує найбільш доступні, найчастіше зрозумілі навіть для неспеціалістів їх прояви чи особливості. Широко використовувані в сучасній практиці, такі бази вміщують, як правило, фрагментарну, не завжди перевірену, але актуальну інформацію, джерелом якої найчастіше являються ЗМІ. Робота в напрямі систематизації зібраних даних, ув’язування їх із загальним процесом інформаційного виробництва, логікою розвитку інформаційного процесу сприяє перетворенню певної їх частини в повноцінні інформаційні бази. (Прим. – авт.)

¹Винарик Л.С., Щедрин А.Н., Васильева Н.Ф. Вхождение Украины в информационное общество. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – С. 44.

використовувані для введення нових, чи модифікації існуючого матеріалу, а також для пошуку потрібної інформації.

На першому етапі організації електронної інформації бази, а пізніше також – і склади даних (що являють собою тематичне зібрання матеріалів з найпростішим рівнем управління масивом) з більшою чи меншою кількістю інформації створюються практично в усіх користувачів управлінських, наукових, економічних структурах. Це обумовлювалось зручністю доступу, оперативністю, конфіденційністю. Однак, пізніше коли обсяги електронної інформації вже вимагають суттєвих трудозатрат для її обробки, спеціальних знань для управління масивами зібраного матеріалу, бази, системи баз даних проявляють тенденцію до еволюції в повноцінні інформаційні бази соціальних структур, або ж включаються в структуру існуючих вже інформаційних центрів загальносуспільного користування. Реформовані в інформаційні бази даних швидко стають інформаційною основою діяльності спеціальних аналітичних центрів. І це ще один шлях еволюції в нове інформаційне суспільство. Темпи таких перетворень відповідають витку сучасності. Так, в 1996 році в США нараховувалось 3648 таких самостійних інформаційних баз даних, а Англії 2940, в ФРН – 565¹.

В 2002 році за даними програми “Аналітичні центри та громадянські суспільства” (США) в світі вже існувало понад 4500 неурядових дослідницьких організацій, створених з метою аналізу

¹Див. Про це: *Гаврилов А.О.* Технические проблемы развития законодательства в сфере информации и информатизации // Научно-техническая информация. Сер. 1. – 1995. – № 1. – С. 10 – 14; *Клюков Ю.И., Горьков Л.Н.* Банки данных для принятия решений. – М.: Советское радио, 1997. – С. 30.

суспільно важливих проблем та вироблення шляхів їх розв'язання на базі аналізу великих масивів інформації (Think tank)¹.

В цей же час в Україні існувало близько 400 інформаційно-аналітичних, дослідницьких центрів та інститутів, що не знаходились в прямому державному підпорядкуванні і в тій чи іншій мірі займалися вирішенням аналогічних задач².

В цілому ж, якщо простежити еволюцію розвитку систем баз даних, можна зробити висновок, що всі категорії користувачів інформацією у все більшій мірі переходять на переважне використання інформації в електронному вигляді. Як основне джерело інформації все більше використовуються саме електронні масиви інформації у відповідних базах. Інформація на всіх інших носіях уже сьогодні відіграє, як правило, роль резервну, матеріалу для співставлення і висвітлення певних закономірностей.

Така ситуація пояснюється не втратою інтересу до інформаційних запасів, багатства духовних цінностей минулих поколінь. Коли б це сталося, це завдало б серйозної, або навіть непоправної шкоди духовному (та і всякому іншому) розвитку нинішнього і майбутніх поколінь. Поки що не досить активне використання інформаційного ресурсу, напрацьованого минулими поколіннями пояснюється складнощами проведення всіх запасів інформації в електронній вигляд. В передових країнах Заходу вже сьогодні для вирішення даної проблеми реалізуються значні кошти. За останніми повідомленнями ЗМІ, ця робота вже дає відчутні

¹ Національна безпека і оборона. 2003, № 10. – С. 4.

² Там же. – С. 3.

результати: десять найкрупніших бібліотек світу створили спільну електронну бібліотеку повнотекстових видань загальним обсягом близько 50 млн. екземплярів. У нашій країні досить актуальними масивами електронної інформації представлена електронна бібліотека Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Особливо цінним є те, що інформаційна база цієї бібліотеки систематично поповнюється матеріалами про найновіші дослідження в різних галузях науки. Помітними серед користувачів стали також електронні масиви інформації Національної парламентської, ряду галузевих та обласних бібліотек. За останніми даними в Україні силами Міністерства культури і туризму планується також реалізація програми створення електронної бібліотеки, орієнтованої на задоволення запитів регіональних бібліотек з допомогою інтернет-підключення.

Значні обсяги інформації, що знаходяться в суспільному обороті сьогодні потребують використання інформаційно-пошукових систем, програмного забезпечення для довготермінового запам'ятовування порядку зберігання, пошуку і надання користувачам необхідної інформації. Із збільшенням обсягів електронної інформації в базах значення таких пошукових систем зростає, від рівня їх досконалості, швидкості пошуку значною мірою залежить ефективність використання інформації.

Важливою умовою розвитку сучасного суспільства, а значить і розвитку його системи інформаційних баз, є прискорене зростання обсягів продукування нової інформації і введення її в обіг. Зростаюча інформатизація всіх сфер виробництва, процес інтелектуалізації

суспільної діяльності в нинішній період розвитку його характеризується розширенням всіх форм суспільної діяльності спрямованих на продукування нової інформації, організацій виробництва інформації на базі інформації як спосіб підвищення ефективності використання наявних її масивів. Р. Ф. Абдеев у зв'язку з цим зауважує, що “нові ідеї, наукові відкриття чи винаходи, однак, ще нічого не дають суспільству, коли вони нереалізовані у вигляді технологічних процесів чи діючих пристроїв. Причому реалізація, впровадження нової інформації вимагає ще більшої цілеспрямованості, оскільки пов'язана не лише з затратою часу і засобів, необхідністю подолання консерватизму мислення, але й із зламом старих, перебудовою вже матеріалізованих, таких, що функціонують структур, або з їх заміною”¹.

Інформаційні бази на нинішньому етапі їх функціонування ввійшли в період докорінної перебудови внутрішньої структури, спрямованої на оптимізацію організації матеріалу для в його оперативного використання. В реалізації цієї задачі технології, що базуються на людській праці (наприклад, каталоги, побудовані на картковій системі), швидко замінюються значно продуктивнішими електронними методиками класифікації інформаційного матеріалу, широко вже практикованими в світі електронними каталогами із швидкодіючими пошуковими системами².

¹ Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 78.

² Інтернет-вузол Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К.: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. <http://www.nbuv.gov.ua/> – С. 159.

Наслідком докорінної перебудови системи управління інформаційними потоками в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського на базі електронних технологій в останні роки була розроблена, впроваджена в практику і постійно вдосконалюється проект розвитку електронної бібліотеки, структурними компонентами якої став електронний каталог надходжень останнього десятиріччя в НБУВ, реферативна база даних, що розкривають зміст вітчизняних наукових публікацій, фонд повнотекстових електронних документів (авторефератів дисертацій, статей із періодичних видань, книг та ін.¹

Взагалі, програмне забезпечення, що дає можливість швидкого пошуку і відбору необхідного матеріалу в великих масивах інформації все більшою мірою останнім часом стає самостійним напрямом розвитку, вироблення ефективних інструментів управління електронними ресурсами.

Значним кроком вперед у роботі із великими масивами електронної інформації стали здійснені в останні роки розробки програмних систем по відбору і сортуванню інформації за заданими параметрами. Нині, приміром, така програма, розроблена працівниками Інституту програмних систем НАНУ проходить апробацію у Службі інформаційно-аналітичного забезпечення НБУ імені В. І. Вернадського. Вже перші наслідки впровадження цього програмного забезпечення свідчать про значне полегшення роботи

¹ Онищенко А. С., Попроцкая В. Г. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр // Библиотеки национальных наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник. Вып. 2. – К.: НБУВ, 2003. – С. 19 – 20.

інформаційних операторів, що займаються в службі пошуком актуальної політологічної інформації, дають змогу розширити ареал пошуку необхідної інформації і використовувати можливості спеціалістів на рівні інтелектуальної обробки матеріалу, практично виключаючи технічні пошукові операції. Адаптація даної програми в інформаційно-аналітичній службі робить можливим впровадження даного програмного забезпечення в інших структурних підрозділах НАНУ, що стане помітним кроком в комп'ютеризації наукових досліджень. Однак, цей приклад не можна вважати характерним. За даними дослідників у 2001 році в Україні “всього 20 компаній публічно визнають, що займаються розробленням програмного забезпечення (для порівняння зазначимо, що в Індії їх налічується 1,8 тис.). Є чимало прикладів, що наші компанії здатні працювати на рівні світових стандартів. Однак, ситуація така, що більшість програмістів або ж не працює відкрито, бо це економічно не вигідно, або ж працює не на Україну”¹.

Наявність пошукових програм дає можливість прискорити не лише пошук і відбір інформації в наявних у базах масивах інформації. Електронні каталоги дають можливість значно розширити коло споживачів, з урахуванням діючих нині комунікаційних засобів, організувати дистантні форми роботи з базою, значно розширити коло користувачів далеко за межами даного інформаційного центру, наприклад, бібліотечного закладу.

¹ Україна: утворення незалежної держави (1991 – 2001). – К.: Видавничий дім “Альтернатива”, 2001. – С. 472.

Суттєвим при зберіганні інформації в електронному вигляді є також можливість доступу до самих текстів, до самих матеріалів, що зберігаються в електронній формі. Зберігання інформації в електронній формі не потребує від інформаційних центрів великих фінансових, матеріальних затрат, не потребує величезних приміщень, залів для користувачів, великого кількісно обслуговуючого персоналу.

Розвиток практики зберігання інформації в електронній формі, розробка ефективних методик управління нею – все це дало змогу зробити ще один дуже важливий крок в процесі вдосконалення інформатизації суспільства – перейти до вищої форми суспільного інформаційного обміну на базі широкого впровадження персональних комп'ютерів, впровадження інтернет-технологій.

Інтернет став системою об'єднання транснаціональних мереж, що має змогу пов'язування з допомогою телефонних ліній зв'язку, оптоволоконних каналів, супутникових технологій, радіо модемних пристроїв практично безмежного числа різноманітних комп'ютерів, представлених з їх допомогою різних баз даних в єдиний інформаційний організм.

За прогнозами спеціалістів максимальна ефективність мережі інтернету зможе бути використана із застосуванням комп'ютерів шостого покоління. Однак, уже сьогодні ця мережа забезпечує впровадження технологій моментального пошуку потрібної інформації, використовується для оперативного спілкування, управлінських потреб, в інтересах розвитку бізнесу та, власне, і в усіх інших сферах суспільного життя.

Таким чином у відповідності із загальними закономірностями суспільного розвитку протягом другої половини ХХ ст. відбувався процес інтенсивного розвитку всієї інформаційної сфери, що базується на системі інформаційних баз. Він спирався на технологічну основу, пов'язану з комп'ютеризацією, швидкодіючими, надійними лініями зв'язку, новими методиками генерування, збереження та використання інформації.

Україна, як і інші країни в складі союзної держави здійснила певні кроки на шляху інформатизації. Однак, цілий ряд причин, серед яких основними були причини системного характеру, пов'язані із кризою суспільства, в яке входила й Україна, обумовили той результат, що на старті своєї незалежності вона мала суттєве відставання в сфері інформатизації від передових країн світу.

2. 2. Інформаційні бази в процесі розбудови української державності і демократичних перетворень в суспільному житті

В процесі становлення суверенної державності і демократичної організації суспільного життя зазнала докорінних перетворень вся система українських інформаційних баз. В цій системі відбулися сутнісні структурні перетворення. В них були ліквідовані інформаційні канали, що використовувались для обслуговування державних структур та інших загальносоюзних інститутів СРСР, канали надходження директивної інформації із союзного центру в колишню союзню республіку після ліквідації “залізного занавісу” розпочався розвиток каналів для інформаційного обміну із близьким і далеким Зарубіжжям. Зважаючи на серйозні економічні проблеми молодій державі, структура інформаційних баз суверенної України спочатку повільно, а потім все швидше почала зазнавати організаційно-технологічного впливу з боку економічних, політичних та ін. структур передових країн світу.

Принципових змін зазнавала система загальноукраїнських інформаційних баз, оскільки змінилось значною мірою їх призначення. Задачі провінційного управління змінились задачами суверенного державного будівництва, національного розвитку, докорінних суспільних перетворень на шляху демократизації суспільства, трансформації соціалістичної за змістом економіки в економіку ринкову, вирішення масштабних *соціальних проблем перебудовчого періоду і т.д.* Все це вимагало наповнення наявних баз

новою, сучасною інформацією, створення системи нових баз, налагодження принципово нової системи каналів зв'язку між базами і глобальним інформаційним простором, організації нових структур, що спеціалізуються на обробці, збереженні, аналізі і розповсюдженні інформації, підготовці кадрів – інформаційних працівників різних спеціальностей.

Збільшення кількості інформаційних баз в Україні і ускладнення їхньої структури, розвиток комунікаційних систем і систем обробки інформації був обумовлений ходом суспільних перетворень. Зросла потреба в користуванні інформацією всіх рівнів складності в управлінських структурах, від яких в нових умовах вимагалось прийняття самостійних, точних і ефективних рішень. У зв'язку із демократичними перетвореннями в суспільстві, швидкою розбудовою численних політичних партій, появою значної кількості інших громадських організацій, зростали запити на інформацію, формувались інформаційні бази цих структур.

Ринкові процеси в економіці також спираються на сучасну інформаційну інфраструктуру. Як зазначає В. Хорошковський, сьогодні вона включає в себе “системи зв'язку різноманітного типу (канали зв'язку і центри комунікації), обчислювальні мережі; центри з переробки та надання інформаційних послуг; бази даних та знань; системи збору та підготовки інформації.

Сукупність трьох компонентів – інформаційних технологій, структур та інфраструктури – створює інформаційне середовище ринку”¹.

Певною мірою сприяло розвитку системи інформаційних баз в Україні *загальне підвищення комп’ютерної грамотності* соціально активних категорій населення, *введення відповідних курсів комп’ютерного навчання, інформатики в навчальних закладах вищого і середнього ступеня акредитації, а також підготовка інформаційних працівників – аналітиків* в ряді вузів. Наприклад, в Київському університеті культури, Київському славістичному університеті, Острозькій академії та ін. Введена спеціалізація документознавців – аналітиків.

Розвитку процесу інформатизації сприяла ліквідація характерних для радянського періоду відомчих бар’єрів, *адміністративних обмежень і перешкод*. Насамперед це обумовило розвиток горизонтальних зв’язків у системі інформаційних баз України. Процес розвитку інформатизації було покладено на державну організаційно-правову основу.

Першим документом, що регламентував державну діяльність в сфері інформатизації було розпорядження Президента України від 20.03.1992 р. “Про Ситуаційний центр при Президенті України”. Документом передбачалося створення міжвідомчої структури, що забезпечувала б інформаційно-аналітичне забезпечення процесу

¹Хорошковський В. Чи можливе “українське чудо”? – К.: Українські пропілеї, 1996.

вироблення важливих, державного значення рішень в Адміністрації Президента.

В травні 1993 року цей важливий документ було підкріплено наступним Указом президента “Про державну політику інформатизації України”, в якому було визнано за доцільне визначити Кібернетичний центр Академії наук України головною державною організацією з проблем інформатизації. Кібернетичний центр став автором першої концепції української державної політики в сфері інформатизації, що була в серпні 1994р. схвалена постановою Кабінету Міністрів.

Оскільки рішення про створення Ситуаційного центру хоча й підкріплювалось новими документами, але наткнулось на ряд бюрократичних, а також інших причин, серед яких, до речі, вже був і традиційний для всієї історії впровадження нових інформаційних технологій в Україні дефіцит фінансування, це рішення (точніше його виконання) не забезпечило помітного просування в масштабах держави в сфері інформатизації. Йому не вдалася організація цієї діяльності в загальнодержавному масштабі.

Національне агенство з питань інформатизації при Президенті України (НАІ), створене указом Президента від 13 березня 1995р., як наступний крок в роботі по формуванню державної стратегії та політики інформатизації в усіх сферах суспільного життя у порівнянні із структурою – попередником був більш активним в організації координації та контролю діяльності центральних та місцевих виконавчих органів державної влади. НАІ сприяло громадським організаціям, науковим центрам, економічним структурам стосовно

інформатизації суспільства, розробці правової основи цієї діяльності та організації міжнародного співробітництва.

Серед актуальних проблем, на яких мала бути зосереджена увага, були:

- удосконалення структури та механізму взаємодії органів державної влади в системі державного управління сферою інформатизації;
- забезпечення підготовки Національної програми інформатизації;
- державна підтримка наукових досліджень та перспективних розробок у сфері інформатизації;
- забезпечення збільшення обсягів та номенклатури засобів обчислювальної техніки, яка випускається на державних і недержавних підприємствах України;
- активізація та урізноманітнення форм державної підтримки національних виробників сфери інформатизації;
- координація діяльності, спрямованої на залучення кредитів та інвестицій до сфери інформатизації, в тому числі за рахунок міжнародних фінансових організацій;
- вжиття відповідних заходів стосовно підвищення рівня суспільної свідомості щодо значення, проблем та перспектив інформатизації¹.

Роль держави в створенні, використанні, захисті і розвитку національних інформаційних ресурсів була через два роки

¹Див.: Додонов О.Г., Нестеренко О.В. Державне регулювання інформатизації України // Реєстрація, збереження і обробка даних. – 1999, Т.1., № 6 – С. 50 – 51.

конкретизована на засіданні Ради національної безпеки і оборони України, рішення якого було введено в дію Указом Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони” від 17 червня 1997 року “Про невідкладні заходи щодо впорядкування системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин” від 21 липня 1997 р. № 663. Цим Указом, в першу чергу, було поставлено завдання реформування системи державного управління процесами інформатизації державних органів. Крім того, Указ визначив основні напрями державного регулювання сфери інформатизації, а саме:

- формування правового поля інформатизації;
- розбудова спеціальних телекомунікаційних та інформаційних систем;
- створення національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки;
- формування національної інформаційної інфраструктури¹.

За основними напрямками державного регулювання процесів інформатизації, виробленими згаданими вище, а також деякими іншими документами, в їх розвиток у наступному, 1998 році, з участю провідних спеціалістів України, представників державних органів була розроблена Національна програма інформатизації. Вона набула певної конкретизації після прийняття Верховною Радою Законів України “Про Національну програму інформатизації”, “Про

¹ Там же.

концепцію Національної програми інформатизації”, “Про затвердження завдань Національної програми інформатизації”.

Виконання програми забезпечувалося відповідними Постановами Кабінету Міністрів України: “Про Генерального державного замовника Національної програми інформатизації” від 7 квітня 1998 р. № 470, “Про керівника Національної програми інформатизації” від 27 квітня 1998р. № 560, “Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації” від 31 серпня 1998 р. № 1352, “Про затвердження порядку локалізації програмних продуктів (програмних засобів) для виконання Національної програми інформатизації” від 16 листопада 1998р. № 1815, “Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 рік” від 22 березня 1999р. № 431.

З 1999 р. вирішення питань державного управління сферою інформатизації було покладено на Державний комітет зв'язку та інформатизації України. Таким чином на цей час фактично сформувалась схема взаємодії органів державної влади та суспільства в процесі розвитку сфери інформатизації. Серед головних завдань Держкомзв'язку було передбачено розширення правового поля інформатизації, координація діяльності у всіх сферах інформатизації, розвиток інфраструктури інформатизації, у тому числі вирішення питань, пов'язаних з розвитком українського сегменту інтернету.

Певними етапами розвитку правового поля інформатизації в Україні стала розробка Законів України “Про інформацію” (від 2 жовтня 1992 року), “Про захист інформації в автоматизованих

системах” (від 5 липня 1994 року), “Про авторське право та суміжні права” (від 28 лютого 1995 р.), “Про державну таємницю” (від 21 вересня 1999 року) та ін.

Розвиток процесів інформатизації протягом останніх років вводив у сферу здійснюваних перетворень все більше число суб’єктів інформаційної діяльності в усіх галузях господарювання, в усіх сферах суспільного життя. Однак, як зауважують спеціалісти, “впровадження інформаційних технологій і комп’ютерних мереж (інформатизація) відбувається переважно шляхом створення відомчих проектів. Загальнодержавне управління інформатизацією має в основному ритуальний характер, а лєвова доля затрат на впровадження інформаційно-комунікаційних технологій фінансується у відриві від Національної програми інформатизації, вона “розтягнута” по відомчих квартирах.

При цьому необхідно відзначити дуже низький рівень інформатизації секторів, що формують стратегічний фундамент нашого майбутнього: освіта, охорона здоров’я, надання соціальних послуг та ін.”¹.

У зв’язку з Указом Президента України від 6 грудня 2001р. “Про рішення РНБО України від 31 жовтня 2001 року “Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України” та відповідним дорученням Кабінету Міністрів України на Державний комітет

¹ *Хайруллин В.* Плюс информатизация всей страны (Виктор Лисицкий: “На высших ступенях власти информатизационное взаимодействие базируется на допотопных бумажных технологиях”) // Киевский телеграф. – 2002г. – 22.07. – 28.07. – С. 9.

інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, було покладено координаційну діяльність по створенню Концепції національної інформаційної політики та інформаційної безпеки України. Дана концепція – це документ, що визначає на тривалу перспективу державної інформаційної політики, метою якої є досягнення якісно нового рівня інформаційного забезпечення розвитку суспільства в процесі його розвитку в постіндустріальний період. Вона має охоплювати всі сфери життєдіяльності в процесі їх розвитку в напрямі до нового, інформаційного суспільства, включати в себе стратегію та принципи розвитку системи інформатизації.

Система закладених в ній ідей має вказувати на шляхи вирішення проблем пов'язаних:

- із творенням, систематизацією, обробкою, зберіганням та використанням інформації в масштабах держави;
- вдосконаленням управління інформацією як найважливішим ресурсом соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, налагодження системи збереження, вивчення і раціонального використання інформаційних ресурсів у відповідності із запитами суспільства;
- із розвитком міжнародного співробітництва в інформаційній сфері, утвердженням інформаційного суверенітету України, із забезпеченням рівня інформаційної безпеки, що характеризується достатньою захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх та внутрішніх загроз для забезпечення нормального життя і розвитку особи, суспільства, держави;

- із забезпеченням зростання активності України в міжнародному інформаційному просторі, реалізацією програм наповнення українського сегмента міжнародного інформаційного простору якісною, суспільно-значимою інформацією, із адаптацією зарубіжних інформаційних ресурсів відповідно з суспільними потребами в Україні;
- із науково-інформаційним забезпеченням діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, економічних структур, наукових, культурно-освітніх закладів, громадських організацій, забезпеченням конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, постійним вдосконаленням суспільних механізмів забезпечення відкритості інформаційної політики – важливої передумови формування демократичного суспільства і правової держави в Україні;
- розширенням можливостей для оволодіння сучасними інформаційними технологіями, їх використанням в виробництві, навчанні, побуті все більш широких мас користувачів, представників усіх верств населення, із становленням інформаційної освіти, розвитком системи інформаційних наук, поширенням інформаційної культури, із розвитком фундаментальних наукових досліджень, розробкою вітчизняних інформаційних і телекомунікаційних технологій та засобів їх реалізації, вдосконаленням підготовки відповідних наукових та інженерних кадрів;

– із вдосконаленням правового поля процесу інформатизації.¹

Практичне значення Концепції у відповідності із її реалізацією визначається рівнем приросту інформаційного потенціалу українського громадянського суспільства і держави, успіхами у вирішенні завдань своєчасного і рівноправного входження в інформаційне суспільство.

Слід зазначити, що виконання всіх накреслень, що були передбачені прийнятими документами пов'язані не лише із суспільною готовністю до перетворень, наявністю не нижче мінімального числа спеціалістів відповідної кваліфікації, не лише вдосконаленням правового поля, регламентацією суспільних відносин на новому інформаційному рівні їх розвитку. Велике значення при цьому має також рівень загального науково-технологічного розвитку суспільства, а також матеріально-технічна база інформатизації. При цьому завдяки все більш відчутному впливу процесів глобалізації рівень розвитку кожного із наведених факторів впливає нині не стільки на темпи просування по шляху інформатизації, скільки на визначення тієї ролі, яку відіграватиме в ієрархії нового інформаційного суспільства наша, як і всяка інша сучасна держава і нація.

На думку А. О. Мойсеєнка серед інших умов “основною проблемою побудови інформаційного суспільства в нашій державі є

¹ Див. Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “ Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України” від 6 грудня 2001 року № 1193/2001.

цілковита відсутність готовності населення до існування та діяльності в такій системі.

Готовність – це первинна, фундаментальна умова успішного виконання будь-якої діяльності”¹.

Специфіка входження України в процес сучасної інформатизації, як входження також і інших країн СНД, припало на докорінні суспільно-політичні і суспільно-економічні перетворення. На старті цих перетворень Україна була однією із найбільш розвинутих республік СРСР, що вселяло неабиякий оптимізм їх ініціаторів. Однак, некваліфікована, а іноді просто корисливе здійснення переходу до ринкової системи господарювання, відсутність всебічно обгрунтованої комплексної програми ринкових реформ і механізмів їх запровадження ряд інших факторів в середині 90-х років привели Україну в дуже скрутне економічне становище.

Банківська система не виконувала належних їй функцій управління процесами грошового обігу, кредитного регулювання, сприяння розвитку національного виробництва, кланові, групові інтереси стали на заваді вдосконалення цінової і податкової політики, неефективною виявилась здійснювана приватизація. Вона не сприяла піднесенню виробництва. Так, у 1995 р. в державній власності залишилося лише 41,6% промислових підприємств, що виробили, проте, 51,4% всієї промислової продукції, в той же час 58,2% підприємств колективної, переважно акціонерної власності виробили

¹ *Мойсеєнко А. О.* готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Фонд “Інформаційне суспільство України, 2004. – С. 232.

48,6% продукції, таким чином, не продемонструвавши переваги нових форм господарювання¹.

В середині 90-х років Україна зіткнулась із серйозними проблемами в сфері відтворювальних процесів, інвестиційної та інноваційної діяльності. За період 1991 – 1997 рр., на що з тривогою звертав увагу владних структур акад. І. І. Лукінов, “майже в усіх галузях промисловості, поряд із падінням інвестиційної діяльності стали катастрофічно занепадати процеси технологічного трансформування товаровиробництва і випуску нових видів продукції...” При цьому “зведено нанівець виробництво обчислювальних і керуючих комплексів. Зовсім не випускається вітчизняне обладнання програмного управління для всіх видів технологічного устаткування”².

При цьому суттєве ослаблення потенціалу вітчизняної промисловості у галузі інформаційних технологій призвело до повного переходу інформаційної інфраструктури на техніку іноземного виробництва, зростаюче відставання України від країн Заходу в інформаційній сфері, призвело до втрати вітчизняного впливу на формування національного інформаційного простору, в ньому домінують іноземні виробники. І, таким чином, “знищення “залізної завіси” між Україною та Заходом фактично не відбулося: вона тільки змінила свої характеристики: інформаційний потік із Заходу в Україну не зустрічає перешкод, а зворотний – практично

¹ Статистичний щорічник України. – К.: “Техніка”, 1996. – С. 128

² Лукінов І. І. Економічні трансформації. – С. 301 – 302.

відсутній”¹.

Серйозні економічні проблеми перехідного періоду в Україні відчутно позначилися не лише на виробництві нових, електронних засобів творення, зберігання і розповсюдження інформації. Суттєві проблеми не лише для подальшого розвитку, а, взагалі, для виживання в цей час, мали також і всі інші, традиційні і нові канали наповнення української загальносуспільної бази.

У зв'язку із фінансовими проблемами різко скоротило свою діяльність українське художнє, науково-популярне і документальне кіно, значна частина музейних, клубних і бібліотечних закладів, звузилась виставкова діяльність, не змогла здобути необхідних стартових умов для роботи в ринкових умовах національна реклама, із серйозними проблемами зіткнулась українська книговидавнича діяльність.

Найбільш динамічна, всеохоплююча сфера циркуляції інформації в загальноукраїнській інформаційній базі ЗМІ натикаючись у своєму розвитку на серйозні економічні, соціальні, політичні та ін. проблеми також не відповідала суспільним запитам, не сприяла в повній мірі забезпеченню інформаційних баз суспільства.

Можна погодитись із думкою І. Ф. Бінька, що вказував і на значну тенденційність і неприховану заангажованість більшості ЗМІ, і на переважно низький художній та технічний рівень подання інформації, і на неприпустимий дисбаланс між діяльністю місцевих і

¹ *Литвиненко О. В., Бінько І. Ф., Потіха В. М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. – К.: “Чорнобиль інформ.” – 1998. – С. 13.

загальнонаціональних ЗМІ, доступом до інформації населення в центрі та на периферії, і на дуже неефективне медіа-забезпечення діяльності органів державної влади, слабку пропаганду загальнонародних, загальнодержавних духовних цінностей, відсутність офіційної патріотичної пропаганди і утвердження іміджу свого народу, держави в глобальному інформаційному просторі, неспроможність ефективно конкурувати з іноземними мас-медіа в сфері необхідної конкуренції¹.

З дослідником можна погодитись також в тому, що аналізуючи даний період функціонування загальноукраїнських інформаційних баз, він критично оцінював слабкі темпи розвитку аналітичних центрів в системі управління інформацією, використання її згідно з суспільними потребами “для ефективного прийняття рішень і контролю у сфері державного управління, а також управління в сфері бізнесу”².

Продовжуючи думку дослідника, можна зауважити, що ефективність функціонування загальноукраїнської, як власне, і всіх інших інформаційних баз прямо залежить від дотримання пропорцій між структурами, що займаються виробництвом, збереженням, розповсюдженням інформації і структурами, що займаються її аналізом в інтересах реалізації суспільно значимих проектів.

Очевидно, співвідношення це буде регулюватися кількістю таких проектів, числом основних напрямів активного розвитку даної людської спільності (її спеціалізацією в загальносуспільному процесі

¹ Бінько І. Ф. Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 6. – С. 9.

² Там же.

інформаційного виробництва). Воно залежатиме також від обсягів інформації, що знаходиться в даній інформаційній базі і насамперед – в активному використанні, від обсягів нової інформації, що виробляється власними силами і поступає з інших баз. Критерієм ефективності функціонування даної інформаційної бази є рівень активного використання наявної в ній інформації в інтересах даної людської спільності. ***Ефективність загальноукраїнської інформаційної бази вимірюється, таким чином, відношенням обсягів*** використовуваної в суспільно значимих інтересах інформації до всього обсягу інформації, що знаходиться в розпорядженні українського суспільства. Сказане вище стосується всієї структури соціальних інформаційних баз у відповідній пропорції.

Розвиток загальноукраїнської і всієї внутрішньої ієрархії інформаційних баз значною мірою, хоча і не в повній мірі, залежить від економічних можливостей суспільства. Не повною мірою весь процес інформатизації залежить від власної матеріальної бази у зв'язку із зростаючим зовнішнім впливом,¹ насамперед через діяльність транснаціональних компаній, крупних і ефективних зарубіжних економічних структур, що розгортають свою діяльність на наших ринках, використовуючи сучасні інформаційні технології, через діяльність зарубіжних ЗМІ та ін. Не потрібно доводити, що такий стан справ не повинен заспокоювати (“самі принесуть”). Цей вплив, без забезпечення відповідного інформаційно-технологічного рівня нашої інформації, може вивести нас в категорію пасивних

¹ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. – С. 296 – 300; Кастельс М. Информационная эпоха. – С. 103 – 104. и др.

споживачів чужої інформації і втрати своєї самобутності. У зв'язку з цим варто зауважити, що, оскільки процес переходу до нового, інформаційного суспільства є процесом об'єктивним, в стислі часові рамки він стане дійсністю для всіх країн, для всіх народів, незважаючи на їх рівень економічного розвитку, фінансові можливості. Однак цей рівень значною мірою буде визначати місце кожної людської спільності в ієрархії інформаційного суспільства, з усіма відповідними наслідками.

В Україні період так званої лібералізації, що супроводжувався обвальним спадом виробництва (на початок 1995р. ВВП складав 59,6% рівня 1991р.), не лише пригальмував, але й обумовив суттєвий “відкат” процесу інформатизації, негативно позначився на сформований уже науковій школі досліджень, що забезпечували передові позиції вітчизняної науки в сфері інформатизації.

Лише в 1999р. в Україні було зафіксовано припинення процесу падіння ВВП. В 2001р. його приріст становив 9,1% , промислового виробництва – на 14,2%,¹ в 2004 р. зростання виробництва досягло найвищого в СНД показника.

Пожвавлення в економіці, *по-перше*, сприяло розвитку ринку інформаційних послуг в Україні, розширенню попиту на інформацію в економічних структурах, громадських організаціях. *По-друге*, хоча й невеликий, але все ж розвиток матеріальної бази сприяв розширенню числа учасників процесу інформатизації. У відповідності із зростаючою необхідністю, в Україні збільшувалось число

¹ Послання президента України до Верховної Ради України. – К.: Інформаційно-видавничий центр держкомстату України, 2002. – С. 3.

програмувальників, регулювальників, ремонтників комп'ютерної техніки, різко збільшувалось число користувачів і в усіх сферах суспільного життя. *По-третє*, поживлення в економічній сфері України сприяло зростанню зацікавленості цією сферою бізнес-структур технологічно розвинутих країн, що привнесло певний імпульс у розвиток інформаційних технологій в нашій країні.

Український сегмент мережі інтернет виник на межі тисячоліть. Офіційно домен UA було зареєстровано в грудні 1992 р. Незважаючи на несприятливу економічну ситуацію останнього десятиріччя, інтернет-технології в Україні розвивалися досить швидко. Вже на початку 2000 року послуги доступу до мережі інтернет користувачам домена UA вже надавали 207 провайдерів, серед яких можна назвати і загальновідомі, великі компанії “Укртелеком” та “Інфоком”¹.

Крім Києва інтернет-технології в процесі розвитку інформатизації активно впроваджуються в Дніпропетровському, Харківському, Одеському, Донецькому регіонах. У великих містах цих районів знаходиться найбільше провайдерських центрів. Така концентрація їх значною мірою пояснюється змістовним наповненням сайтів. В українському сегменті мережі інтернет, як свідчать дослідження, найбільш поширенню є інформація про діяльність підприємств, організацій та банків. Це є ще одним підтвердженням думки дослідників про бізнес як каталізатор перенесення передових інформаційних технологій на освоєвані ним території.

¹ Див. про це: *Литвин В. М.* Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К: “Наукова думка”, 2001. – С. 468 – 469.

На жаль, поряд із цим інформація про діяльність владних структур, процес демократичних перетворень, культурне оновлення та ін. на сайти в інтернеті, в систему інтернет-видань потрапляє в значно менших обсягах. І це негативно впливає на процес формування міжнародного іміджу суверенної України.

Економічний фактор розвитку інтернет-послуг набуває все більшого значення. За попередніми оцінками, вартість цих послуг у 2000 році становила 250-300 млн. грн.¹ З кожним роком із допомогою інтернет-технологій інформаційне обслуговування розширюється і його вартість зростає. Якщо за даними тих же, наведених вище досліджень, в 200 році в українському сегменті інтернет налічувалось орієнтовно 180 – 190 тис. користувачів, то вже на кінець 2002 р. їх число зросло до 800 тис. користувачів, на початок 2005 р. становило понад 1 млн.

Значною мірою розвиток інтернет-технологій в Україні, не зважаючи на серйозні економічні проблеми, пояснюються також збереженням на даному етапі досить високого освітнього рівня членів суспільства, збереженою з минулого системою наукових і освітніх закладів – тобто, використовуючи сучасну термінологію, наявністю суттєвого інтелектуального капіталу.

Насьогодні ці технології являються основою розвитку всієї традиційної системи виробництва, систематизації і збереження та використання інформації. Вони стали основою наповнення інформаційних баз всіх рівнів, дали змогу ефективно вирішити

¹ Там же.

проблему збереження і управління стрімко зростаючими обсягами інформації.

Не зважаючи на відчутні проблеми фінансування процесу інформатизації, в Україні сформувалось бачення оптимальних шляхів її розвитку і здійснюються певні кроки до реалізації найважливіших проектів.

В середовищі спеціалістів важливим вважається збалансований розвиток усіх видів комунікацій (оптоволоконних, супутникових, телефонних та ін.) орієнтованих на поступове переведення до використання технологій цифрових мереж обслуговування як основного напрямку формування системи національних інформаційних баз і систем зв'язків між ними, на підтримку процесів демократизації в суспільстві створення телекомунікаційних систем інформаційної взаємодії особи з державними та громадськими структурами всіх рівнів. Експерти в даному напрямі вже досить широко практикують напрацьований досвід українськими технологіями в процесі суспільного обговорення важливих подій, тем.

Підвищенню ефективності використання системи загальносуспільних інформаційних баз має сприяти розширення виробництва засобів технічного оснащення установ і організацій інформаційної сфери для зберігання інформаційних фондів, переведення їх в електронну форму, формування електронних бібліотек, архівів і музеїв, введення в активний обіг нових пластів загальнонаціональної культурної спадщини.

Особливу роль в суспільних перетвореннях, а стосовно інформаційних баз суспільства – у виробництві і розповсюдженні

оперативної інформації, що стосується всіх сторін життя людей, відіграє система засобів масової інформації. Крім згаданих уже інтернет-видань, сьогодні комп'ютерні технології використовують всі види ЗМІ, об'єднуючи їх таким чином подібними технологічними процесами і, таким чином, сприяючи взаємодоповненню, взаємодії, підвищенню якості інформування.

Традиційні друковані періодичні видання в сучасній Україні протягом останнього десятиріччя безумовно втратили популярність газет радянського періоду. В. М. Литвин пояснює це тим, що “більшість газет є збитковими і не можуть вкладати достатніх ресурсів у свій розвиток. Вартість виробництва газети є надзвичайно високою, в той час як купівельна спроможність населення – низька. На початок 2000 року в Україні було зареєстровано 10226 періодичних видань¹. Серед них таких, що витримують режим щоденного виходу менше половини. Чимало зареєстрованих газет, особливо це стосується видань невеликих партій, виходять час від часу, лише в періоди виборчих кампаній та якихось важливих для видавців подій.

Варто зазначити, що переважна більшість цих видань в інформаційних базах сучасної України відіграє локальну роль. Вони не представлені в електронному вигляді в інтернеті, або ж представлені частково, з порушенням періодичності у зв'язку із фінансовими проблемами, відсутністю технологічних можливостей і просто – відсутності відповідної мотивації у видавців. В

¹ Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення. К.: Наукова думка. – 2001. – С. 463.

майбутньому, із ліквідацією вказаних причин, піднесенням рівня видань до вимог сучасного інформаційного ринку, стимулювання видань ринком, ця категорія видань може стати суттєвим резервом для наповнення українського сегмента глобального інформаційного простору.

Домінуючу позицію серед ЗМІ України займають телебачення і радіо. За даними Національної ради України з питань телебачення і радіо станом на 2000 р. для їх діяльності видано ліцензій 974, в т.ч. для державних – 78, комунальних – 264 та приватних телерадіоорганізацій – 632. Із них за територію розповсюдження загальнонаціональних телемовних – 3, загальнонаціональних радіомовних – 1, всі інші – регіональні і місцеві.

Таке співвідношення свідчить насамперед про недостатню матеріальну базу загальнонаціональних каналів телерадіомовлення. Так, за даними наведених досліджень лише 8,1% електронних ЗМІ мали бюджетну форму фінансування¹.

Варто зауважити також ще про одне: хоча сигнал телеканалу УТ-1 на сьогодні покриває 98% території України, однак це не свідчить про його відповідну популярність, дієвість. Бідність виражальних можливостей, малоефективна кореспондентська сітка, відповідний фінансовому забезпеченню розвиток творчого потенціалу журналістів, слабка оперативність у висвітленні подій та ін. не робить цей канал дійсно першим по значенню в Україні. Малопомітним він є і глобальному інформаційному просторі. І тому намагання

¹ Там же.

нинішнього уряду реформувати головний український телеканал видається абсолютно закономірним.

Важливим засобом впливу на систему комерційних каналів радіо і телебачення має бути державне регулювання тенденцій розвитку електронних ЗМІ у відповідності із визначеною концепцією і засобами правового регулювання в інтересах розвитку загальноукраїнської і всієї системи інформаційних баз нашого суспільства.

Однак поки що відповідні документи розробляються повільно, впровадження їх натикається на вже усталені, продиктовані стихійною ринковою конкуренцією правила гри. Можна погодитись із точкою зору О. В. Зернецької, яка стверджує, “що телебачення не стало інструментом гармонізації відносин у суспільстві (вони цілком визначені в світі: вироблення і розповсюдження ідеалів, моделей поведінки, стандартів соціального буття) не сприяє соціалізації особистості”¹.

Джерелами виробництва інформації, що відображає життя суспільства і забезпечення нею українських інформаційних баз і українського сегменту міжнародного інформаційного простору є система інформагентств в Україні. Їх загальна кількість – понад 30 установ. Серед них – Державне інформаційне агенство України (ДІНАУ) має особливий статус офіційного агенства. Поряд з ним найбільш помітними, впливовими і технічно оснащеними є Інтерфакс – Україна, УНІАН, що працюють на рівні, який задовольняє не лише

¹ Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – С. 313 – 314.

українських споживачів, але й вимоги міжнародного інформаційного простору, зарубіжжя.

Вдосконалення технологічної бази виробництва і розповсюдження інформації на території України сприяв появі не лише регіональних інформаційних агенств, але й інших, певною мірою прирівнюваних до них джерел оперативної електронної інформації, спонсорованих зацікавленими державними органами, громадськими організаціями, економічними структурами. Згідно з створеною Службою інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського інформаційною картою, в кожній із областей уже зараз наявно по кілька десятків таких інформаційних джерел. Вони працюють з різною періодичністю, до якості їх роботи можна висловити сьогодні чимало претензій. Проте сам факт їх розвитку свідчить про позитивний процес об'єктивного росту ринку інформаційних послуг в Україні, розвитку суб'єктів цього ринку, що саме по собі є багатообіцяючим симптомом для вже недалекого майбутнього.

Одним із основних матеріальних носіїв інформації і засобом наповнення інформаційних баз України є книговидавництво. В рамках здійсненої в перші роки незалежності демонополізації видавничої справи в Україні функціонує близько 1000 видавництв і видавничих центрів. З них лише 22 книжкових видавників є державними. Як і в більшості країн світу, комп'ютерні технології все глибше проникають у книговидавничу справу, підвищують її продуктивність. Позитивним для наповнення інформаційних баз в Україні став вплив процесу демократизації суспільства. Він відкрив для читачів, для

введення в загально інформаційний обіг твори, що тривалий час в Україні не видавалися, теми, які в літературі, науці не розроблялися. Особливо це стосувалося історичної літератури, наукової, мистецтвознавчої, мовознавчої, релігієзнавчої. Вона видається під впливом попиту, обумовленого зростанням національної свідомості та духовного розвитку.

Однак, збільшення видавничих структур не позначилось на зростанні загальних обсягів випуску літератури. В Україні сьогодні видається менше однієї книги на людину в рік. До 1999 р. різко зменшився випуск довідкової, наукової, науково-популярної, навчальної літератури, знизилась її якість. Поряд із чисто економічними факторами, на книговидавничу сферу в Україні негативний вплив здійснили сліпо діючі ринкові механізми, низька платоспроможність основної маси найбільш читаючої частини населення, кризові явища в науці, освіті, наукомістких галузях суспільної діяльності. На негативні тенденції мали вплинути певні регулятивні механізми, передбачені Указом президента України “Про додаткові заходи з державної підтримки національного книговидання і книгорозповсюдження” від 10.11.2000р., закону України “Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні”. Та ін. Вжиті заходи, починаючи із 2000 року, сформували тенденцію до стабілізації за кількістю назв виданої літератури, збільшення обсягів робіт комерційних видавництв та виробничих організацій, певне зростання видань наукової літератури, навчальної і навчально-методичних видань, а також виробничо-практичної та довідкової

літератури¹, однак, в цілому, проблема видавничої діяльності в Україні ще далека до вирішення².

Особливістю ринкових перетворень в Україні став розвиток рекламної справи. Рекламна інформація є також суттєвим джерелом наповнення соціальних інформаційних баз. Від її розвитку значною мірою в сучасних умовах залежить просування виробленої в Україні продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках, її конкурентноздатність. Протягом останнього десятиріччя українській державі довелося вживати цілої системи заходів по створенню національних засобів виробництва реклами фактично з нуля. Було організовано процес формування відповідної правової бази, навчання кадрів, елементи методики використання реклами в засобах масової інформації та ін. напрямках рекламної діяльності.

До системи інформаційних баз в Україні входить мережа архівних закладів. В умовах розвитку суверенної української держави ці заклади набувають особливого значення не лише в якості складів інформації, фіксації суспільно значимої інформації перехідного періоду для майбутніх поколінь, але й якості джерела інформації, що сприяє зміцненню національної самосвідомості, прогресивних традицій українського народу, його історії і культури. На жаль, і ця складова інформаційних баз українського народу нині не може повною мірою розкрити свій інформаційний потенціал внаслідок незадовільного матеріально-технічного забезпечення.

¹ *Курас Іван.* Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку // бібліотечний вісник. 2001., № 1, – С. 3.

² Див про це: *Артеменко О.* Національна книга між минулим і майбутнім // Дзеркало тижня. 19 лютого 2005 р.

Важливою складовою структури інформаційних баз України є система культурно-освітніх закладів. До неї входить добре розгалужена на кінець 80-х років минулого століття система клубних, бібліотечних, музично-розважальних, святково-обрядових установ та ін.* Традиційне призначення цих закладів пов'язане із задоволенням загальнокультурних запитів. І, таким чином, система культурно-освітніх закладів є інструментом донесення до широких народних мас духовних цінностей народу, здобутків світової і вітчизняної культури.

В 70-ті – 80-ті роки із зростанням загальнокультурного рівня населення система культурно-освітніх закладів стала також і засобом поповнення інформаційних баз суспільства у зв'язку із створеною матеріально-технічною базою для розвитку багатогранної народної творчості, створенням можливостей для практичного розвитку творчого потенціалу людей. Мова йде про розвиток всіх видів художньої творчості, технічну творчість і т.п., тобто колективного творення суспільно визнаної і значимої інформації насамперед в духовній сфері, що не лише збагачує інформаційні бази новими здобутками, але й сприяє розвитку творчих здібностей, ініціативи учасників творчого процесу, сприяє підвищенню освітнього, загальнокультурного рівня.

Оскільки мережа культурно-освітніх закладів на кінець 80-х початок 90-х років була добре розвиненою: вона налічувала близько

* На кінець 80-х років зростаючий матеріально-культурний рівень населення сприяв розвитку значного числа культурно-освітніх закладів певного тематичного спрямування, н.п., спортивних клубів, клубів за інтересами, нумізматів, кінологів, пізнавальних (любителів кінофотосправи, уфологів та ін.).

50 тис. бібліотечних закладів* різних систем та відомств підпорядкування, близько 30 тис. клубних закладів, а також понад 10 тис. музейних закладів та ін., то навіть на сьогодні ця мережа, не зважаючи на дуже бідну і відсталу від потреб сучасності матеріально-технічну базу, значною мірою збереглася і залишається діючим джерелом наповнення інформаційних баз суспільства.

Релігійна форма освоєння дійсності в структурі інформаційних баз суспільства представлена специфічними релігійними інформаційними базами діючих конфесій, як традиційних, так і виниклих в Україні протягом останніх десятиріч. Лише за кількістю православних парафій Україна займає перше місце в світі. “На початок 2002 року їх нараховувалось 13684, що становить 52,5% всіх релігійних громад країни на цей час. Якщо згадати при цьому те, що десять років тому їх було майже в два рази менше (десь 6900), то часто говорять про православне відродження в Україні, ” – зазначає А. М. Колодний¹. Поряд із чисто ідеологічним впливом вчення, сповідуваного представниками кожної конфесії, ефективним засобом впливу на різні категорії населення є їх святково-обрядова сфера, основний елемент богослужбової практики, заснований на релігійній традиції, побудований на художньо-естетичному, символічному впливі на учасників, їх співучасті, співпереживанні, використанні

* Особлива роль бібліотечних закладів в структурі інформаційних баз сучасної України розглядається далі. (Авт)

¹ Колодний А. Сучасна ретроспектива православ'я України як вияв його історії. В кн. Плов'юка М. Україна – життя моє. – С. 282.

об'єктивної потреби людини як соціальної істоти в урочистостях, небуденних, соціально значимих діях.

Ці ж механізми, базовані на народних традиціях, є засобом передачі, вироблених багатьма поколіннями духовноцінносних орієнтирів народу у вигляді системи позарелігійних звичаїв та свят. Таким чином, народна звичаєвість є ще одним важливим джерелом українських інформаційних баз.

Розвиток інформаційно-аналітичних структур (ІАС), як джерел наповнення інформаційних баз суспільства інформацією вищого рівня осмислення, продуктом, виготовленим у форматі “інформація – на базі – інформації” є характерною особливістю періоду переходу до інформаційного суспільства і ознакою переходу до більш ефективного використання інформаційних масивів, ніж в попередній період. В США і, в цілому, в далекому зарубіжжі цей процес активно розпочався у вигляді поширення т. зв. “фабрик думки” з 60-х років минулого століття. І був відгуком на необхідність управління стрімко зростаючими обсягами інформації¹. Цей процес був пов'язаний із зростаючою складністю вирішуваних суспільством задач, спирався на загально технічний прогрес, комп'ютеризацію, основані на цьому нові технології творення інформації і управління нею.

З перших років сучасного державотворчого процесу в суверенній Україні також виникла потреба в структурах по обробці і аналізу інформації, активізації інформаційних баз суспільства для докорінної перебудови і розвитку в умовах ринкових перетворень.

¹ Див. про це: Шейдина И. Л. США: Фабрика мысли на службе стратегии. – М.: Наука, 1973. – С. 77.

Розвиток української системи інформаційно-аналітичних структур на сьогодні можна класифікувати за певними ознаками.

За особливостями охоплення інформації вони є вузько спеціальними і широкої сфери впливу, загального призначення.

Крім невеликого виключення в перші роки існування незалежної України ІАС створювались насамперед як вузькоспеціальні, наприклад, для задоволення запитів крупних економічних структур, галузей економіки, тих чи інших підрозділів у владних структурах та ін. Практика, однак, свідчила, що вузькоспеціалізовані ІАС не можуть задовольнити запитів організацій, що їх створювали, в повній мірі. Після завершення економічного спаду, що сковував всю суспільну ініціативу, у всіх споживачів інформаційної продукції виникли більш різнопланові запити на інформацію, що характерно для періоду переходу до розвитку в усіх сферах суспільного життя. Власні спеціальні ІАС, як правило, не продуктивно орієнтувати на вирішення не характерних для даної сфери діяльності спородично виникаючих проблем, епізодичних запитів, або ж, взагалі, на підготовку інформації по темі разового використання. І для вирішення такого роду завдань в суспільстві виникають ІАС загального призначення з широкими можливостями відповідних інформаційних баз. Прикладом організації ІАС загального призначення є Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Інститут політики, Служба

інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки ім. Вернадського та ін.¹

За призначенням ІАС можуть бути орієнтовані на виготовлення відповідного продукту для внутрішнього використання організацією, відомством, компанією, що створила дану структуру. Вони можуть бути призначеними для обробки і розповсюдження якогось виду інформації в країні і за рубежом. Як правило, це структури, що задовольняють інтереси виробників великих обсягів інформації, або ж її утримувачів, зацікавлених у введенні цієї інформації в суспільний обіг. До цієї групи відносяться фінансовані зарубіжними спонсорами (наприклад, Konrad Adenaur Foundation, Eurasia Foundation, Фонду Відродження та ін.)самостійні ІАС, орієнтовані на виробництво і розповсюдження інформації загальносуспільного призначення, що покликані впливати на суспільні перетворення.

На загальносуспільне використання спрямована інформація, виготовлювана структурними підрозділами крупних бібліотек, в т.ч. наукових, продукція інших ІАС Національної Академії наук України, інформаційно-аналітична продукція, що виставляється на сайтах владних структур та ін.

Прикладом *змішаного використання* ІАС може бути згадуваний вище Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Розумкова.

Можна стверджувати, що процес становлення системи ІАС в українському суспільстві ще далекий до завершення. Формуються

¹ Див.: Інф. Портал Центру інновацій та розвитку “Енциклопедія доброчинності.
– <http://charity.Org.ua/?Logis=//Usecases/idc/whoiswho.xm/>

його загальні обриси. Відомо, що за даними спеціалізованих ресурсних центрів в якості самостійних неурядових “мозкових центрів” на початок 2004 р. налічувалось близько 100 ІАС¹. В останній час спостерігається певна активізація ІАС, органів державної влади, політичних партій, інших громадських організацій.

Вся ця зростаюча система виробництва і розповсюдження інформації, свідчить і про наявний в українському суспільстві відповідний потенціал, і про важливий для сучасного етапу розвитку нашого суспільства факт зростаючого наповнення його інформаційних баз необхідною для розвитку інформацією.

¹ *Пашков М., Чалий В.* Неурядові аналітичні центри: пропозиція на фоні відкладеного попиту // Дзеркало тижня. 10 січня 2004 р.

2. 3. Співвідношення нового і традиційного в процесі функціонування інформаційних баз суспільства

Осягнення суспільством нового знання, нових обсягів інформації є запорукою його розвитку. Зростаючі обсяги перероблюваної, використовуваної ним інформації є прямою характеристикою динаміки його розвитку. Однак, при цьому, говорячи про обсяги інформації в активному обігу, потрібно мати на увазі ту обставину, що при найвищій можливій динаміці розвитку суспільства, ця інформація в принципі не може складатися лише із нового знання. Це обумовлюється виробленими людством методами наукового пізнання дійсності, що на сьогодні є провідною формою продукування інформації. В основі процесу пізнання протягом людської історії в різних пропорціях у єдиному сплаві проявились логічний і історичний методи освоєння об'єкта пізнання.

На прикладі “Капіталу” К. Маркса, розглядаючи питання синтезу методів, поєднання логічного і історичного методів дослідження, ілюстрував Ф. Енгельс. Він підкреслював глибокий внутрішній зв'язок обох методів, оскільки логічний “по суті є ні чим іншим, як тим же історичним методом, тільки звільненим від історичної форми і випадковостей, що заважають. З чого розпочинається історія, з того ж має розпочинатися і хід думок, і його подальший рух буде являти собою ніщо інше, як відображення історичного процесу в абстрактній і теоретично послідовній формі...”¹.

¹ Маркс., Енгельс Ф. Соч. Т.13. – С. 497.

Конкретизацією даної думки в співвідношенні із сучасними інформаційними технологіями може бути теза українських філософів, які зазначають, що “для продуктивного функціонування думки потрібен блок оперативної і довготривалої пам’яті і, нарешті, різноманітні програми інформації. Однак, наявність програм уже знаменує собою перехід від чуттєвого ступеня пізнання до раціонального. Таким чином, пізнавальний образ являє собою результат накладання двох протилежних процесів – процесу надходження інформації про зовнішній об’єкт і процесу переробки даних на основі наявних у суб’єкта перцептуальних і понятійних засобів (інтерпретативних матриць і програм). Методи інтерпретації даних і формування нових смислів не є природженою властивістю суб’єкта (за виключенням первинних чуттєвих смислів типу “холодне”, “гаряче”, “червоне”, “зелене” і т.п.), а є продуктами тривалого розвитку людської культури”¹.

Сучасна гносеологія розглядає суб’єкт інформаційної діяльності як свідому, активну суспільно-історичну істоту з наявними можливостями до цілеспрямованої, творчої діяльності на базі сформованих суспільством універсальних схем такої діяльності, на основі опанованих ним смислоутворюючих даностей культури свого часу. Іншими словами, сучасний виробник нової інформації у всіх сферах суспільного життя в процесі контакту із навколишньою дійсністю не лишається один на один з природою і продукує результати цього контакту в нові обсяги інформації, а опирається в

¹ Понятие гносеологического образа. Чувственная и рациональная ступени познания в кн.: *Лазарев Ф.В., Трифонова М. К.* Философия. – Симферополь: СОНАТ, 1999. – С. 220.

інфотворчій діяльності на існуючу вже у відповідних суспільних базах інформацією, з її допомогою розуміє, оцінює об'єкт пізнання, надає, по-можливості, найбільш точної форми, формулює кінцевий результат пошуку.

Безумовна необхідність, таким чином, базової (вже існуючої) інформації при виробництві нової свідчить про наявність постійно існуючого співвідношення в цьому процесі. Звичайно, на різних етапах розвитку суспільства, в різних сферах його розвитку ці співвідношення є досить різними. Сьогодні, для нинішнього етапу розвитку вони мають свої характерні особливості.

По-перше, рівень наповнення баз, що використовуються при виробництві нової інформації, для забезпечення допустимих логічних гарантій достовірності визначає глибину проникнення у навколишню дійсність. При цьому наявність надлишкової інформації, виходячи із формування завдання на творення нової інформації (спонукальний мотив), обертається лише зайвими трудозатратами організаційно-стартового моменту і негативно не впливає на результат дії. В той же час, якщо базова інформація є недостатньою, нова інформація може лише частково відповідати меті пошуку або ж зовсім їй не відповідати, може бути частково, або ж повністю хибною і практично дуже мало ймовірним, випадковим при цьому може бути позитивний результат. Іншими словами, ***точний результат залежить від точно сформульованого завдання, а це формулювання потребує вже існуючого в базах відповідного обсягу інформації.*** Варто зазначити, що в умовах стрімко зростаючих обсягів інформації, в умовах сьогодення все більше зростає значення саме точного і

достатнього обсягу вихідної інформації для формування необхідних параметрів і змісту нової інформації. Особливо це стосується науки, сфери вдосконалення господарського механізму, державотворчого процесу, демократичних перетворень

Глибоке проникнення в новий матеріал обумовлюється можливістю встановлення необхідної системи логічних зв'язків між новою інформацією і наявною, що визначають її місце і значення в інформаційній базі, сприяють з'ясуванню змісту і можливостей практичного використання. Глибину проникнення в дійсність для одержання нової інформації не слід плутати із обґрунтуванням напряму пошуку. Глибина проникнення з метою одержання нової інформації завжди орієнтована на певний проміжний чи кінцевий результат, потрібний для тієї чи іншої інформаційної бази (тобто здійснюється в інтересах тієї чи іншої людської спільності). В той же час напрям пошуку не передбачає здобування якихось конкретних результатів, точніше, при даній формі організації пошуку прийнятним є будь-який результат. Підміна одного поняття іншим обертається, як правило, несподіваними результатами. У зв'язку з цим яскравим прикладом можуть бути заклики президента Росії Б. Єльцина до регіонів країни “брати суверенітету стільки, скільки проковтнете”, чи “дозволяється все, що не заборонене законом”.

Наступним питанням, що стосується співвідношення між новою і вже наявною інформацією є питання визначення якісної структури інформації в базах. У відповідності із основними методами формування інформаційних баз найбільш древнім і всеохоплюючим є досвідний метод. Суспільні інформаційні бази всіх існуючих

людських спільностей в тій чи іншій мірі як джерело свого наповнення використовують насамперед цей метод. Він пов'язаний із сферою практичної діяльності людей і містить перш за все описовий матеріал, або ж матеріал першого рівня узагальнення – “інформація – на базі інформації”. Цей рівень інформації використовується найбільш широкою масою людей в будь-якому виді діяльності, що не потребує спеціальної теоретичної підготовки і здійснюється по принципу “роби як я” (рухонаслідування), на базі переліку конкретних технологічних операцій (наприклад, збиральний конвеєр на автозаводі та ін.), узагальнення досвіду вдосконалення насамперед виробничих та ін. процесів і т.п. Варто зазначити, що своєчасне забезпечення такого роду новою інформацією бази у відповідності із принципами доцільності, достатності та безперервності забезпечує значною мірою адекватність у реагуванні даної конкретної людської спільності на повсякчасні, ординарні життєві ситуації. Тобто, створює умови для вирішення проблем тактичного рівня впливу.

Говорячи про нову інформацію, що наповнює базу із застосуванням досвідного методу формування і розвитку баз, маємо на увазі всю нову інформацію саме для даної бази. Це може бути і щойно створена інформація на базі вивчення практичного досвіду і вже відома в суспільстві, або ж забута ним і відновлена для сучасних потреб інформація (наприклад, технологічні прийоми виготовлення дамаської сталі, відновлені прийоми рукоділля, чи, скажімо, спроби освоїти на Полтавщині технологію вирощування жень-шеню). Вся ця інформація, будучи досвідом, добре освоєною в якійсь іншій соціальній групі, одержує в інформаційній базі даної людської

спільності статус нової. Оскільки вона відкриває фактично нові можливості для розвитку даної спільності. В останні десятиріччя можливості для залучення такої інформації в діючі бази різко збільшилися із розвитком інтернет-технологій, зростаючими можливостями видобування її з глобального інформаційного простору.

Стосовно використання досвідної інформації практика інформатизації виявила два застереження.

По-перше, за виключенням інформаційного продукту, створеного представниками даної людської спільності в її інтересах, вся інша інформація, як правило, потребує адаптації до умов використання в даній конкретній ситуації. Причому, більшої прив'язки до реально існуючих умов потребує більш складна інформація.

По-друге, в умовах стрімко зростаючих можливостей для продукування нової інформації, в умовах швидкого зростання її обсягів, виникає проблема структурного перенасичення бази описовим, досвідним матеріалом. Навіть при умові грамотного структурування інформації, ефективність її використання без необхідного узагальнення, осмислення може зменшуватись із зростанням обсягів. В подальшому пошуку може все більш відчуватися зміщення пріоритетів, розмивання мети інформотворення та ін. Прикладом цьому можуть бути, скажімо, спроби узагальнення реформ в сільському господарстві в країнах СНД у пострадянський період, спроби сформулювати концепцію розвитку туристичної галузі в Україні і т.п.

В ході суспільного розвитку посилюється проникнення людини в навколишній світ, розвивається система уявлення про нього, процес самоусвідомлення і зменшується її залежність від найпростіших впливів природи: холоду, спеки, вітру і т.п. Поряд із цим, проникнення в навколишню дійсність обумовлюється проявом нових впливів і викликів, що потребують реакції на базі опосередкованої інформації. Збільшується опосередкований зв'язок людини з природою. Вона вступає у все більш глибокі і всебічні контакти, включаючи в сферу відповідних реакцій все більше число процесів навколишньої дійсності. У зв'язку з цим зростає значення використання *науково-теоретичного методу* наповнення суспільних інформаційних баз. Цей метод пов'язаний із процесами узагальнення масивів інформації, узагальнення процесів самого узагальнення, самоусвідомлення у співвідношенні із навколишньою дійсністю.

Як зазначає проф. Р. Ф. Абдєєв¹ в наш час інтенсивність процесу узагальнення досвідної інформації виражається в стрибкоподібному зростанні інформаційних процесів у контурах управління і пізнання з використанням наукової методології і технічних засобів кібернетики, що є змістом сучасної, науково-технічної революції. Таким чином якісна відмінність нинішнього етапу процесу пізнання дійсності полягає у використанні науково-теоретичного методу формування інформаційних масивів. Це є рельєфно виражена особливість сучасності. “Якщо раніше, – пише дослідник, – революції розгортались в окремих сферах науки і техніки, то нині вона пронизує

¹ Абдєєв Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 90.

всі галузі науки і техніки, охоплює всі виробничо-економічні, соціальні, культурні та інші галузі людської діяльності, скрізь, де є інформаційно-управлінські процеси”¹.

До цього можна додати, що інформаційно-управлінські процеси виникають скрізь, де відбувається структуризація суспільства, а ця структуризація, в свою чергу, нерозривно пов’язана із відповідною структуризацією всередині інформаційних баз і ускладненням їх ієрархії.

Оскільки процес постійного проникнення в неосвоєну навколишню дійсність є необхідною умовою розвитку суспільства, його інфраструктури, умовою розвитку всяких інформаційних баз, глибина цього проникнення визначається двома основними факторами: суспільною потребою і наявним інформаційним ресурсом, необхідним запасом узагальненої інформації.

На базі цього ресурсу має бути виявлено закономірності, сформульовано параметри пошуку, розроблені відповідні програми, параметри і гіпотези.

Творення “інформації на базі інформації”, застосування вищих форм аналітичного узагальнення інформаційного матеріалу, таким чином, є важливим напрямом наповнення баз новоствореною суспільнозначимою інформацією, підвищує ефективність використання наявних інформаційних масивів.

В практиці насьогодні існує ще два джерела нової аналітичної інформації для наповнення баз. Одне із них пов’язане із подальшою переробкою уже наявних в базі масивів інформації, вивченням її

¹ Там же.

змісту, логічних зв'язків. Таким чином, розв'язується можливість ефективної переробки і використання наявних в обігу інформаційних ресурсів в масштабах даної бази.

Ще один напрям, пов'язаний із втіленням в базу готової інформації, як здобутої досвідним методом, так і науково-теоретичним, з інших баз, з глобального інформаційного простору.

Варто лише ще раз зауважити, що інформація, виготовлена для наповнення конкретних інформаційних баз, поза цими базами, як правило, має фіксуватися лише в межах, окреслених метою створення бази, використовуватись із потрібною адаптацією. Особливо це стосується, насамперед, інформації вищих рівнів узагальнення, що відображає порівняно швидкоплинні процеси*, наприклад, в сучасному суспільному житті.

В свою чергу, при введенні інформації із українських інформаційних баз в глобальний інформаційний простір дана обставина, необхідність адаптації, також повинна бути врахована. Власне, мова йде про те, що глобальний інформаційний простір починає відігравати все більш помітну роль в якості міжнародного ринку інформації, в якому виставлені сьогодні інформаційні ресурси відіграють роль насамперед інформаційної реклами, своєрідних брендів для пропаганди суспільно можливого, суспільно потрібного. У зв'язку з цим всякий інформаційний продукт, пропонований на цей ринок має бути зрозумілим за змістом, потрібним для можливих його

* В той же час інформація, що відображає найбільш загальні закономірності в природі, житті людини, як, скажімо, доробок точних наук може піддаватися більш глибокому осмисленню лише протягом тривалих періодів часу (Авт.)

споживачів (для поповнення баз цих споживачів у зв'язку із необхідністю досягнення запланованих цілей), конкурентноздатним, а значить – відповідно до запитів споживачів оформленим і досягуваним при розумних затратах власного ресурсу. Сьогодні ще можна стверджувати, що міжнародний інформаційний ринок, ув'язаний із розвитком глобального інформаційного простору, знаходиться на тій стадії розвитку, коли шанс активного входження в нього з українським продуктом, коли спеціалізація в ньому (як це, скажімо, вдалося здійснити індійським програмувальникам) для України все ще є кроком реальним і необхідним для утвердження у світовій спільноті.

Як уже говорилося вище, ефективно, корисно для дальшого розвитку даної людської спільноті проникнення в навколишню дійсність можливе лише при опорі на наявні вже інформаційні ресурси даної інформаційної бази.

При цьому, однак, мається на увазі не лише пряме використання інформації, одержаної досвідним або ж науково-теоретичним методом. Розвиток всякої людської спільноті і, отже, розвиток її інформаційної бази завжди пов'язується із системою відповідних духовних цінностей і духовно ціннісних орієнтирів. Найбільш древніми формами у збереженні і передачі новим поколінням цих цінностей у кожного народу, в кожній соціальній групі людей являється система святково-обрядових урочистостей¹. І релігійна, і світська святково-обрядові урочистості, освячувані традицією,

¹ Див. про це: Свята та обряди трудящих Києва. – К.: Наукова думка, 1982. – 227 с.; Традиции, обряды, современность. – К.: Политиздат Украины, 1983. – 292 с.; Угринович Д. Н. Обряды. За и против. – М.: Политиздат, 1975. – 175

утверджують найбільш загальні орієнтири для вирішення моральних проблем, що виникають перед людиною в житті, обґрунтовують напрями її діяльності як соціальної істоти, являються дороговказом в пізнавальній діяльності, в формуванні і розвитку необхідних баз даних.

Моральна позиція всіх категорій членів суспільства і особливо – його найактивнішої частини – є дороговказом, підтвердженим, вивіреном соціальною практикою, що забезпечує потенціал життєздатності даної людської спільності, його пізнавальний потенціал. Найбільш ефективною при цьому є система святково-обрядових урочистостей, вибудованих в ієрархічній послідовності, що утверджують систему духовних цінностей, починаючи із загальноцивілізаційних, загальнонародних, загальнодержавних аж до професійних, сімейно-побутових, особистісних. При наявній внутрішній єдності чи відсутності суперечливості у системі духовно ціннісних орієнтирів їх сукупна дія, сукупний вплив на членів людської спільності є таким, що посилює результат кожної із урочистостей. І навпаки, наявність у системі суперечливих духовно-ціннісних орієнтирів ослаблює вплив кожного з них, не сприяє зміцненню відносин в людській спільності¹.

Всяка така спільність як сукупність соціальних істот потребує і розвиває свою систему святково-обрядових урочистостей. Вона в рамках цієї системи солідаризується із загальнонародними, загальнодержавними духовними цінностями, підтверджує значимість

¹ Горовой В. Н. Обрядность в зеркале времени. – Днепропетровск: Промінь, 1988. – С. 12 – 26.

власних, навколо яких об'єднується дана людська спільність, вносить свій вклад в сімейно-побутові урочистості своїх членів. Інформація про систему урочистостей даної людської спільності, про значення символів та символічних дій, стверджуваних святково-обрядовою практикою, про історію виникнення і побутування урочистостей є важливою складовою інформаційної бази всякої людської спільності. Ця складова за функціональним призначенням сьогодні є суспільним механізмом передачі найважливіших духовноціннісних орієнтирів новим поколінням людей, механізмом консолідації членів людських спільностей навколо цих цінностей, механізмом прилучення членів цих спільностей до цінностей загальносуспільних. Опосередковано вона впливає на процесі збагачення соціальних інформаційних баз.

Оскільки святково-обрядова інформація тісно пов'язана із процесом спадкоємності духовно-ціннісних орієнтирів новими поколіннями людей, спирається на багатовікову народну традицію, співвідношення нової і традиційної вже інформації в базах – як правило на користь традиційної. Виключенням можуть бути інформаційні бази нових людських спільностей або таких, що зазнали революційних внутрішніх перетворень і внесли значні обсяги нових духовно ціннісних орієнтирів до вже наявної системи. Прикладом такого перегляду можуть бути трансформації системи світських духовно ціннісних орієнтирів в країнах СНД, починаючи з розпаду союзної держави.

В сучасному українському суспільстві, в практиці соціального життя наявна широка різноманітність таких урочистостей. Однак, ця

різноманітність поки що не вибудована в єдину систему і тому її сьогодні не можна вважати ефективним виховним інструментом.

В Україні на сьогодні існує релігійна обрядовість (теж неоднорідна внаслідок дії значного числа церков), напіврелігійна, або ж народна традиційна з релігійними елементами, популярними також являються найбільш вдалі елементи, визнані в масах нової обрядовості, в якій фіксуються нові явища суспільного життя. Прикладом може бути дуже популярне жіноче свято 8 березня, “срібні”, “золоті” весілля та ін. І, нарешті, в житті українців з’явилися і нові урочистості, пов’язані із розвитком сучасного українського суспільства, наприклад, День Конституції, день Збройних Сил України, значна кількість професійних свят, перші дзвоники і випускні свята для школярів і т.д.

Однак, хоча в українських календарях на сьогодні і зазначено чималу кількість святково-обрядових урочистостей їх утвердження в побуті українців відбувається досить мляво. Серед причин такого стану справ – слабо представлена і не досить глибоко засвоєвана система духовно ціннісних орієнтирів саме нашого, нинішнього українського суспільства, нерозуміння серед чинників у владних структурах загальнодержавного значення розвитку святково-обрядової сфери життя суспільства, не розуміння її значення як виховного засобу, засобу патріотичного виховання серед всієї категорії населення. Очевидно, що загальнонаціональні проблеми в святково-обрядовій сфері відбиваються на святах і обрядах всіх інших людських спільностей в структурі нашого суспільства.

Варто також зауважити, що святково-обрядова сфера прямо зав'язана на формування і розвиток суспільної моралі, а остання є важливим фактором при постановці завдань пізнавальної діяльності, що, в свою чергу, сприяє розвитку суспільства в цілому. Однак, в нашому суспільстві рівень усвідомлення цих взаємозв'язків поки що не високий.

Як уже говорилося вище, художньо-естетичний метод наповнення баз відображає різноманітність явищ і подій дійсності не в поняттях, а в художніх образах, в емоційно забарвленій формі, що відбиває сплав соціального досвіду і відповідних емоційних переживань. Художньо-естетичний метод наповнення інформаційної бази забезпечує одержання специфічного інформаційного продукту. Його складові мають у собі в знятому вигляді результати розумової діяльності, в яких синтезується загальне і конкретне з особистісною емоційною формою вираження. “Вищі, соціальні емоції є формою вираження, закріплення і оцінки соціально-історичного досвіду людських відносин. Художній образ в мистецьких творах історично пристосований для закріплення і вираження такого досвіду ...художні емоції фіксують соціально-історичне, необхідне, стійке, важливе для багатьох людей¹.”

В базах, таким чином, фіксується інформація про прекрасне, його зміст і форму та соціальне значення. Інформація, одержана з допомогою художньо-естетичного методу наповнення баз, є інформацією, що свідчить про рівень духовної культури даної людської спільності. Її члени, долучаючись до кожного із видів

¹ Боров Ю. Эстетика – 4 изд., доп. – М. Политиздат, 1988 – С. 111.

мистецтва, вивчаючи його, збагачуючи його новими творчими здобутками, формують себе як культурно-історичні істоти. Як і в випадку використання святково-обрядового методу наповнення баз, масиви художньо-естетичної інформації є дуже важливим фактором регламентації суспільно значимими інтересами та культурною традицією всякої діяльності людини і, насамперед, пізнавальної.

Та інформація в соціальній інформаційній базі, що забезпечує спадкоємність культурної традиції, духовноціннісних орієнтирів, необхідна для виживання і розвитку людських спільностей. Створювані ними нові масиви художньо-естетичної інформації не можуть набути суспільної значимості без опори на відповідну культурну традицію. Більше того, культурна традиція як історична пам'ять – обов'язкова умова не лише існування, але й розвитку культури навіть у випадку кардинальних змін у суспільстві, як це відбувається в Україні та інших країнах СНД. Спадкоємність культури, система духовно ціннісних орієнтирів проявляється у використанні й засвоєнні позитивних результатів попередньої діяльності, на її базі вироблення і впровадження нових, відповідних новим умовам існування суспільних орієнтирів і видозміну чи відмову невідповідних новим умовам.

У практиці суспільних перетворень в Україні цей діалектичний процес знайшов ще одне підтвердження протягом минулого десятиріччя. Методологічно невиважені гасла початку 90-х років, що закликали український народ перекреслити весь культурний спадок минулого (за виключенням матеріальних цінностей), не знайшли та й не могли знайти відгук в переважній більшості українського народу.

Однак боротьба “з усім радянським” загальмувала реконструкцію духовно-ціннісних орієнтирів минулого і не сприяла формуванню нових загальнонаціональних і загальнодержавних духовних цінностей. Це, в свою чергу, негативно позначилось на процесі консолідації суспільства, на якості виховання нових поколінь народу, негативно позначилось на всіх сферах суспільного життя.

Таким чином, використання всіх основних на сьогодні методів наповнення інформаційних баз нашого суспільства – досвідного, науково-теоретичного, святково-обрядового та художньо-естетичного – орієнтоване на три основні джерела інформації. При підготовці до вирішення якоїсь суспільно значимої проблеми відбирається і потрібним чином групується наявна по даній темі пошуку інформація у власних базах. Її аналіз, у потрібній мірі модернізація, дає можливість визначити напрями пошуку нових потрібних обсягів інформації. Ще одним джерелом потрібної інформації може бути (і повинен бути) глобальний інформаційний простір. Як правило, зовнішня для наших соціальних інформаційних баз інформація, створена під вирішення раніше поставлених завдань в інших умовах чи навіть та, що пропонується в якості товару також потребує того чи іншого рівня адаптації. І, нарешті, третє джерело – власне творення нової інформації.

Співвідношення при використанні нової і наявної вже в базах інформації може залежати від ряду факторів і бути різним. На це співвідношення може впливати ступінь новизни вирішуваної людською спільністю проблеми, глибина проникнення в невідоме, значення вирішуваної проблеми для життєздатності цієї спільності і

т.п. Однак, інформаційний потенціал суспільства, як культурне явище в широкому значенні цього слова, не може існувати у відриві від культурної традиції суспільства, без духовної спадкоємності поколінь.

2. 4. Життєздатність інформаційних баз в умовах прискорення глобальних перетворень

Етап глобальних перетворень в сучасній історії людства характеризується стрімким посиленням взаємозалежності і взаємовпливу між країнами, націями і все більшою чисельністю інших людських спільностей в структурі нашого суспільства. Ця взаємодія все менше залежить від відстаней і суб'єктивного ставлення учасників.

Схиляючись до збалансованого трактування суті глобалізації, показуючи, з одного боку, її нові можливості й переваги, з іншого – виклики і загрози, О. Г. Білорус та деякі інші українські дослідники, далекі від ідеалізації даного процесу, наголошують на необхідності звертати увагу на “демонстровані глобалізацією все нові небезпеки і ризики, масштаби яких є загальносвітовими”¹. Із такою позицією дослідників, розглядаючи систему загальносуспільних впливів, в основному можна погодитись. При цьому, однак, видається за доцільне більш чітко наголосити на важливості часового фактору: глобалізація продукує все нові небезпеки і виклики у все більш прискореному темпі, залишаючи все менше часу для їх нейтралізації. Яскравим прикладом цьому може бути поширення вірусу атипічної пневмонії. Подібним прикладом глобального впливу могла б стати екологічна катастрофа, в разі іншого ходу війни в Іраці, коли б було здійснено підпалення його нафтових полів (що не виключалось в аналізованих можливих сценаріях конфлікту). Можна згадати

¹ Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія. – К.: ВО Батьківщина, 2001. – С. 9.

недавню міжнародну фінансову кризу і т.д. і т.п. Слід враховувати також ту обставину, що небезпеки і ризики глобалізації виникають не обов'язково в певній послідовності, не виключена дія кількох негативних факторів в сукупності, що потребує додаткового суспільного ресурсу для їх нейтралізації.

Аналізуючи впливи глобалізації на конкретного адресата – *сучасне українське суспільство* – варто, очевидно, також зауважити про певну умовність багатьох позитивних проявів даного процесу саме на наше суспільство. Можна було б погодитись із точкою зору Ю. Пахомова стосовно глобалізації як “найбільш яскравого прояву прогресу, що несе невичерпні економічні і соціальні новації... підбадьорюючі, причому, не тільки за критерієм достатку невідомих раніше благ і послуг, але і з огляду на усе більш видимі риси нової подоби людства”¹, якби не одна обставина. Ця обставина полягає в технічній, технологічній і професійній неготовності нашого суспільства негайно використати всі переваги глобальних взаємовідносин. В той же час є країни, які використовують ці переваги повною мірою, ідуть у відрив за всіма якісними показниками життя і, разом з тим, посилюють свій вплив на відстаючих.

За даними Всесвітнього банку передові країни світу забезпечують розвиток своїх економік з опорою на знання і протягом 15 останніх років забезпечують додаткову вартість в галузях, що базуються на знаннях, в середньому у розмірі 3%. Доля цих галузей в

¹ Пахомов Ю. Украина и вызовы глобализации // День. – 2001. – 7. 08. – С. 2.

сукупній доданій вартості збільшилась в Німеччині з 51 до 60 %, в Великобританії – з 45 до 52 %, в Фінляндії – з 34 до 42 %¹.

Таким чином, з допомогою глобальних механізмів, порівняні переваги національних економік уже меншою мірою визначаються багатствами природних ресурсів чи дешевої робочої сили і все більше – конкурентним застосуванням знань та інновацій.

Україна сьогодні, таким чином, поступово втрачає наявні аргументи (дешева робоча сила, природні ресурси) на шляху прогресу. І розрив між нею в генеруванні й використанні знань, інвестицій в науку й освіту для постійного розвитку і підвищення рівня життя і розвинутими країнами світу збільшується. Збільшення цього розриву під впливом реалізації позитивних факторів глобалізації робить дані фактори для нашого суспільства якоюсь мірою “відносно негативними”.

При аналізі впливу процесів глобалізації на окремо взяту країну, націю, іншу крупну людську спільність видається за доцільне згадати ще один його наслідок. Мається на увазі зменшення внутрішньої монолітності великих людських спільностей, точніше ослаблення внутрішніх міжбазових зв'язків за рахунок інформаційного обміну із глобальним інформаційним простором чи витіснення деяких із міжбазових зв'язків на горизонтальному рівні за рахунок глобальних. Глобалізація, таким чином, має ні з чим раніше не подібний за ефективністю спосіб проникнення зовнішнього впливу в будь-яку

¹ Див. про це: *Згуровский М.* Общество знаний и инноваций – тенденции, вызовы, перспективы // *Зеркало недели.* – 2003. – 24. 05. – С. 17.

людську спільність, в будь-яку систему відносин з усім своїм позитивом і негативом.

Виходячи із проявленої вже системи глобальних впливів на кожну країну, націю, на існуючу в їх структурі структуру соціальних спільностей, вже сьогодні можна зробити висновки про ті умови, при яких існуючі людські спільності в перспективі перетворяться в одноманітність, без індивідуальних особливостей, без права й можливостей на вільний індивідуальний розвиток.

Таким чином, множина уже існуючих, таких, що проявляються і тих, що виникають і будуть виникати викликів глобалізму стає своєрідним тестом на життєздатність людству і соціальним спільностям в його структурі. У зв'язку з цим виникає питання про потенціал життєздатності сучасних інформаційних баз в умовах загальносуспільного переходу до інформаційного суспільства, як важливий фактор життєздатності держави і нації в цілому.

Цей потенціал по суті своїй є дещо відмінним від традиційних уявлень про потенціал тієї чи іншої структури, “як сукупність наявних засобів і можливостей в якійсь галузі”¹.

Донедавна цей потенціал визначався рівнем розвитку технічних засобів для роботи з інформацією. Певною мірою його характеризував і розвиток капіталовкладень, формування відповідного до поставлених завдань парку комп'ютерної техніки, ефективне програмне забезпечення, що дає можливість швидкого, точного, якісного управління наявними масивами інформації,

¹ Словарь иностранных слов. – 18 изд., стер. – М.: Рус. Яз., 1989. – С. 404.

переробки її в інформаційно-логічних системах для одержання нової інформації, оперативна доставка потрібної інформації адресатам.

Його характеризував також рівень підготовки спеціалістів, насамперед операторів і програмувальників¹.

Тривалий час невід'ємною складовою потенціалу інформаційної бази були обсяги наявної в ній інформації, однак, практика показала, що це не обов'язково свідчить про її життєздатність.

Прикладом може слугувати ситуація, пов'язана з актуальною для нашого суспільства проблемою: утвердження системи сучасних загальнодержавних духовноцінносних орієнтирів суверенної української держави. Відомо, що одним із важливих механізмів вирішення цього важливого завдання є система святково-обрядових урочистостей. Вона сприяє вихованню почуття приналежності члена суспільства до суспільних ідеалів в особливій, святковій формі, завдяки участі людини в загальнодержавних святах і утвердженню значимості певних загальнодержавних духовних цінностей у свідомості конкретної людини на початку нових важливих етапів її життя при проведенні певних обрядів. Організація таких урочистостей здійснюється в інтересах суспільства і санкціонується суспільством, освячується прогресивними традиціями попередніх поколінь.

Реалізація виховного впливу святково-обрядових урочистостей, що спираються на ефективні соціально-психологічні механізми є дуже актуальною для нашої молоді держави в умовах глобальних

¹ Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. – С. 234 – 235.

впливів. Вона могла б сприяти вихованню дійсного, а не декларативного патріотизму, консолідації нації для вирішення всієї множини проблем, що стоять перед нею. Більше того, в 70-ті, 80-ті роки минулого століття в Україні, в умовах існування ще союзної держави була створена розгалужена система вивчення прогресивних народних традицій, вироблення системи сучасних для того часу, як вважалось переважною більшістю і учасників, і організаторів цих урочистостей, свят і обрядів¹.

Впровадження нової обрядовості спиралось на серйозну матеріальну базу. Так, в 1987 році на території України постійно діяли 158 палаців і будинків урочистих подій, 12474 залів і кімнат урочистих подій при виконкомах місцевих Рад народних депутатів, 695 салонів обрядових послуг, 149 спеціалізованих залів для проведення після обрядових урочистостей, 4680 обрядових ВІА, 1938 обрядових хорів та ін. Обсяги обрядових послуг щороку вимірювалися в понад 26млн. крб.² Формуванням теоретичних основ обрядотворення в Україні займалися науковці академічних інститутів, таких, як інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, наукових, науково-дослідних структур Міністерства культури України. Вивчати прогресивні народні традиції, досвід впровадження нової обрядовості, збагачуючи тим самим відповідну інформаційну

¹ Див., наприклад, *Орлик М. А.* Внедрение социалистической обрядности и задачи ее дальнейшего развития // *Традиции. Обряды. Современность.* – К.: Издательство политической литературы Украины. – С. 5 – 15.

² Анализ развития материально-технической базы социалистической обрядности в украинской ССР в динамике за 1976, 1980, 1985 и 1987 годы. – К.: – Комиссия по советским традициям, праздникам и обрядам при Совете Министров Украинской ССР. – 1988. – С. 3 – 9.

базу нової обрядовості їм допомагали близько 25 тис. груп сприяння впровадженню нових свят і обрядів.

І хоча, аналізуючи дану тему, можна говорити і про характерний для періоду 70-х, 80-х років формалізм, компанійщину в процесі утвердження нової обрядовості можна було стверджувати і про певні здобутки в цій роботі.

По-перше, організація нових святково-обрядових урочистостей в небуденний час напередодні важливих для кожної людини подій, освячення їх народною традицією і авторитетом держави задовольняло певні запити людини як соціальної істоти, її внутрішню потребу в урочистості, в прилученні до ідеалів.

По-друге, відродження кращих народних традицій, узагальнення народної творчості в пошуку засобів урочистого оформлення важливих в даний конкретний час подій (наприклад, початок жнив, здобуття професії, проводи в армію і т.д.), аналіз цих суспільних явищ гуманітарними науками сприяли створенню об'ємної інформаційної бази процесу обрядотворчості.

Така база існувала і певною мірою використовувалась на початку періоду становлення суверенної української державності. Особливо активно, скажімо, над впровадженням народних свят і обрядів працювали відповідна обрядова комісія при Львівській облраді. Однак пізніше, в процесі становлення нової української держави значний досвід, значні обсяги інформації, теоретичних напрацювань в сфері обрядовості не були задіяні в практиці патріотичного виховання в сучасній Україні, у справі консолідації суспільства.

Можна навести також і інший приклад. В 1952 році в Україні було створено комп'ютер, що сьогодні вважається третім у світі після найкрупніших у США та Великобританії. Україна формує всесвітньо відому школу кібернетики та обчислювальної техніки, що в 70-ті, 80-ті роки змогла здійснити відповідні теоретичні напрацювання для вирішення актуальних питань входження до того інформаційного суспільства, шлях до якого сьогодні торують ті ж США та ін. розвинуті країни Заходу (а сьогодні уже і Сходу). І в той же час обсяги знань, одержані в нашій країні не забезпечили їй належного місця в сучасному світі.

Серед інших прикладів – напрацювання значних обсягів знань, великих масивів інформації в різних галузях суспільної діяльності на певному етапі загальноновизнаних (як, наприклад, українська освітня методика, АСУ і т.д.), які все ж не забезпечили проривів на новий, сучасний етап розвитку.

Всі наведені вище і інші численні приклади накопичення в певних напрямках суспільної діяльності, в певних базах великих обсягів інформації самі по собі ще не можуть свідчити про той чи інший рівень інформаційного потенціалу. У зв'язку з цим, на перший погляд, введення в суспільний обіг інтернету, можливість виходу будь-якого абонента в глобальний інформаційний простір, і використання його ресурсів робить кількісні показники обсягів інформації в тих чи інших базах при визначенні їх інформаційного потенціалу такими, що не мають особливого значення. Адже, “на шляху прогресивного розвитку можливе не тільки збільшення різноманітності, але й її зменшення, якщо різноманітність, що

входить у систему, може забезпечити існування системи, що розвивається, виконання всіх життєво важливих функцій... В даному випадку при характеристиці процесів розвитку доцільно використовувати прагматичний критерій розвитку, а загальне розуміння розвитку необхідно також обмежити його особливою формою, що враховує роль цінності інформації”¹.

Глобальні виклики сучасності вимагають адекватних дій у відповідь, що базуються на використанні конкретної, потрібної саме в даному конкретному випадку інформації. При цьому загальні обсяги наповнення баз, з яких відбирається потрібна інформація, в даному випадку мають лише другорядне значення.

У випадку із об’ємною базою нової обрядовості у потрібний для суспільства момент, в період перших кроків становлення нової держави в користувачів даної бази не знайшлося необхідних аргументів для доведення доцільності її ґрунтовної модернізації і використання в інтересах державотворчого процесу. Подібна доля спіткала і об’ємні бази Держплану України. І в той же час практично всі аспекти переходу на ринкові форми господарювання в нашій країні не були підтримані відповідними базами даних, науковими рекомендаціями з урахуванням специфіки саме даного перехідного періоду.

Глобальні виклики сучасності у всьому спектрі своєї зростаючої різноманітності ще раз підтверджують зроблений вище висновок про вразливу тенденцію сучасного розвитку інформаційних баз українського суспільства лише в деяких, з тих чи інших причин

¹ Урсул А. Д. Информация. Методологические аспекты. – С. 183.

обраних, напрямках. Відсутність суспільної уваги до піднесення загального інформаційного рівня баз може обернутися невідповідністю при необхідності протистояння багатьом новим реальним проблемам сучасності.

При зростаючих темпах сучасного суспільного життя, темпах, з якими перед людством виникають прогнозовані і не прогнозовані проблеми, важливим показником оцінки потенціалу наявних інформаційних баз є швидкість відбору і аналізу інформації для прийняття необхідних рішень. “Сучасні телекомунікаційні мережі, – як зауважує М. Згуровський, – дають можливість окремим вченим чи науковим колективам ставати членами глобального дослідницького простору у відповідній сфері знань, не покидаючи при цьому свою країну, установу і дім. Таким способом вони одержують доступ до нових ідей, методів чи приладів і приєднуються до глобального творчого процесу. Ці співдружності вчених одержали назву “віртуальних лабораторій”. Вони стають все більш організованими, а їх діяльність більш ефективною і значимою”¹.

Можна вважати вдалим прикладом скооперованої боротьби спеціалістів різних країн з такою глобальною проблемою як епідемія атипічної пневмонії, в дуже стислі строки рознесеної швидкісними транспортними комунікаціями практично в усі регіони світу. Наявний інформаційний потенціал баз медичних закладів багатьох країн дав змогу досить швидко визначити збудника, співставити його з відомими і прийняти правильне рішення про необхідність

¹ Згуровський М. В водовороті глобалізації: виклики і можливості // Зеркало тижня. – 17 листопада 2001 г. – С. 12.

зосередження уваги саме на санітарних методах боротьби. В той час як відбувалось вивчення невідомого вірусу, вишукувались методи впливу на нього.

Досвід суспільних перетворень в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст., таким чином, свідчить, що багатьом її суспільним інститутам, громадським організаціям не вдалося вижити в нових умовах, плавно трансформуватися* в атмосфері нових політичних і економічних реалій не тому, що в наявних інформаційних базах не вистачило необхідної інформації. “Наша національна трагедія, – зазначає В. Хорошковський, – полягає в тому, що Україна в складі СРСР з 60-х років включилась у світову гонку, яку іменували науково-технічною революцією, в умовах нерозвинутих, зруйнованих в епоху “сталінізму” та “хрущовщини” когнітивних соціальних структур та механізмів”. Ми набудували тисячі ОЦ та АСУ, півтора десятиріччя “нагромаджували” ЗДАС, АСВР, РАСУ; водночас створили унікальну за масштабами систему НТІ, в якій тільки в Україні було зайнято понад 50 тис. працівників. На це, за орієнтованими підрахунками, пішло не менше 300 млрд. крб.(у масштабах колишнього СРСР). І все це виявилось.... Марною витратою ресурсів. Про позитивний у даному разі можна говорити лише стосовно деяких інформаційно-обчислювальних комплексів стратегічного призначення (наприклад, системи космічного зв’язку) і АСУ технологічного призначення”¹.

* Можливість успішної трансформації структур соціалістичного суспільства до реалій сучасності демонструє нинішня КНР.

¹ Хорошковський В. Чи можливе “українське чудо”? – К.: Українські пропілет. – 1996. – С. 166.

*З оціночних позицій інформаційної епохи **обвальні процеси в різних сферах життя українського суспільства першої половини 90-х років пов'язані не з недостатком інформації, а з слабким рівнем управління наявними інформаційними ресурсами, недостатнім вивільненням із загальних обсягів потрібної інформації саме в даний час, для вирішення даних проблем.***

На прикладі з інформаційними напрацюваннями радянського суспільства в сфері обрядовості наочно демонструється та обставина, що, не зважаючи на гостру суспільну необхідність в утвердженні національних духовноціннісних орієнтирів, не зважаючи на кількадесятирічний досвід розвитку сучасних механізмів впровадження нових свят і обрядів, вивчення історії народної обрядовості, не дивлячись на великі масиви напрацьованої інформації, в потрібний час не була знайдена і використана саме та інформація, що задовольняла відповідні суспільні запити на етапі розбудови суверенної України.

Те ж саме можна сказати і про інформаційні бази Держплану України: з масивів наявної інформації не було добуто саме тієї, яка могла б знадобитися при реорганізації економіки, переведення її на ринкові засади функціонування, здійснення цивілізованої приватизації.

І в першому, і в другому випадку інформаційний потенціал наявних інформаційних баз в кінцевому підсумку був невідповідним викликом сучасності і крупні інформаційні бази значною мірою втратили свою суспільну значимість. Наведені приклади переконують, що окреслення характерних особливостей

інформаційного потенціалу бази пов'язане з **визначенням наявності потрібної інформації**. Враховуючи прискорення темпів сучасного життя, суспільна потреба в інформації як правило, обумовлюється все більш відчутними звуженнями часових рамок, що відводяться для пошуку, обробки для зручного використання і передачі потрібної інформації замовнику. Тобто, ці потреби обумовлюються необхідністю постійного вдосконалення інструментів управління інформацією (забезпечення швидкості пошуку, безпомилковості, не вище допустимого рівня інфошумів і т.д.) **Рівень програмного забезпечення комп'ютерних інформаційних баз, ефективність засобів управління наявною інформацією** на інших носіях, таким чином, є ще одним показником інформаційного потенціалу баз.

Поки що ми розглядали значення внутрішніх ресурсів інформаційних баз для збереження їх життєздатності перед викликами дійсності. Однак, безкінечна багатогранність цих викликів у переважній більшості випадків обумовлює потребу в залученні додаткових інформаційних ресурсів для адекватної відповіді на проблему, що потребує вирішення. Залучення додаткових ресурсів здійснюється двома способами: відбором необхідної інформації із наявних суспільних запасів інформації і виробництвом нової інформації у випадку відсутності наявної або ж великих трудозатрат для її одержання.

Наведений вище приклад досить оперативної нейтралізації глобальної проблеми атипічної пневмонії якраз і є ілюстрацією ефективного використання потенціалу глобального інформаційного простору, можливостей значного числа спеціальних

високопрофесійних інформаційних баз санітарно-медичної спеціалізації для ідентифікації збудника, вироблення рекомендацій по блокуванню джерел розповсюдження хвороби, організації роботи по боротьбі з нею. Постійний, оперативний обмін інформацією на базі використання сучасних технологій в даному випадку сприяв суттєвому посиленню науково-організаційного потенціалу, впливу кожної із задіяних інформаційних баз на нейтралізацію глобальної кризи у всіх місцях її прояву.

Даний досить успішний приклад може бути наочною ілюстрацією висновків О. В. Зернецької стосовно важливої особливості сучасності: створення “майбутнього комплексу аудіовізуальних електронних комунікацій, який все більше набуває глобального характеру... приводить до виникнення нових, досі невідомих ситуацій в різних сферах національних інтересів і можливостей у формуванні та втіленні внутрішньої й зовнішньої політики держав. Розширення спектрів культурного, політичного й ідеологічного впливів”¹. Практика нинішнього періоду входження в інформаційний етап розвитку свідчить не лише про зростаючі глобальні впливи на всю ієрархію інформаційних баз суспільства, не лише про зростаюче значення для розвитку суспільства нових телекомунікаційних засобів, але також і на поступовий розвиток зворотного процесу. ***Зростаюче число зовнішніх інформаційних зв’язків кожної бази, їх активне використання в інтересах розвитку бази (що не розмиває особливостей її специфіки) свідчить***

¹ Зерницька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – С.8.

про зростаючу життєздатність бази, її позитивний інформаційний потенціал.

Ще одна особливість для характеристики життєздатності інформаційної бази пов'язана з *рівнем організації її внутрішніх ресурсів*. Для людської спільності, інформаційною матрицею якої є дана база – це відповідно вимірюється чіткістю у визначенні об'єднуючих засад, змісту існування, суспільної позиції. В радянські часи ідея розвитку рівнів інформації не зовсім умотивовано опредмечувалась. Наприклад, А. Д. Урсул зауважував, що “в суспільстві також можна розрізнити рівні інформації, наприклад, на рівні виробничих одиниць (заводів, фабрик і т.п.)...” і далі йдеться про об'єднання навколо машин, книг, фільмів і т.п.¹ Допускаючи певну натяжку в такого роду опредмечуванні, потрібно повністю погодитись із зробленими висновками про те, що “усвідомлення ідеї організації, наявності рівнів самої інформації, в тому числі й наукової інформації – є важливим для інформатики методологічним положенням”².

Наш час став періодом масового підтвердження прояву цього методологічного положення в інформатиці, зокрема у внутрішній реорганізації інформаційних баз. Формування масивів “інформації – на базі інформації”, узагальнень, виявлення закономірностей розвитку досліджуваних процесів, прогностичні інформаційні набудови – аналітична інформація набуває все більших обсягів і значимості у загальній структурі інформації. Вона становить основу того, на чому

¹ Урсул А. Д. Информатика. – С. 257.

² Там же.

за формулюванням А.Д. Урсула базується “ідея організації”. Вона є вихідною і забезпечує необхідну точність при формулюванні завдань на вирішення актуальних проблем, що потребують пошуку і виробництва нової інформації.

Аналітична інформація є на сьогодні найціннішим продуктом на ринку інформації. Тому *можливості для оперативного і точного генерування такої інформації – ще одна характерна риса життєздатності інформаційної бази.*

Підбиваючи підсумок. Таким чином, можна стверджувати, що в умовах глобальних впливів життєздатність інформаційних баз, що відображають структуру людських спільностей, залежить

від якості управління наявною інформацією, забезпечення потрібної інформації в необхідних обсягах, з потрібною якістю;

від рівня вмонтованості бази в систему наявних каналів зв'язку, використання можливостей підключення до глобального інформаційного простору та споріднених баз;

від рівня освоєння технологій переробки первинної інформації, якості підготовлених аналітичних продуктів, зростання питомої ваги аналітики, синтезу первинних інформаційних ресурсів в загальних обсягах базової інформації.

Варто також зауважити, що з еволюцією світового співтовариства в напрямі до інформаційного суспільства, з розвитком інформатизації в нашій країні, відбувається помітний розвиток ринку (ринків) інформації і включення в цей процес вітчизняного продукту. Можна прогнозувати, що в недалекому майбутньому цей ринок

поступово почне визначати *основу умову життєздатності інформаційних баз – їх спроможність до конкуренції*.

На життєздатність системи інформаційних баз зростаючий вплив буде здійснювати “людський фактор”. Його врахування, на думку вітчизняних практиків, в умовах інформатизації означає передо всім новий підхід до трудових процесів та ведення бізнесу”.

III. БІБЛІОТЕЧНІ ЗАКЛАДИ В РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

3. 1. Фонди бібліотек як загальносуспільні інформаційні бази

З часів, коли інформація стала фіксуватись у письмовій формі, з'явилися спеціальні місця зберігання цієї зафіксованої інформації, що виконували функції нинішніх бібліотечних сховищ. Сама ж записана і збережена інформація була за тим чи іншим принципом упорядкованим фондом бібліотеки, тобто – інформаційною базою творців і користувачів даної бази.

Таким чином, на всіх етапах свого існування бібліотеки, як інформаційні бази, у відповідності із суспільною доцільністю були орієнтовані на задоволення потреб певних людських спільностей, певних соціальних груп у цих спільностях. З одного боку вони відображають, з іншого – сприяють визначенню інформаційної структури суспільства. Появою матеріально зафіксованої інформації було продовжено і розвинуто традиції дописемного періоду історії людства, пов'язаного із збереженням, збагаченням і передачею інформації в усній формі, підкріпленою системою святково-обрядових механізмів передачі в символічній формі духовноціннісних орієнтирів новим поколінням людей.

Бібліотеки обслуговували релігійні потреби, потреби консолідації членів суспільства навколо керівних центрів, володарів древніх держав і їх найближчого оточення, в можливих рамках задовольняли запити, пов'язані із орієнтацією в навколишньому світі, розвитку уявлень про нього. Вони завжди були обов'язковими елементами системи консолідації релігійних, політичних та ін. об'єднань. А в багатьох суспільних об'єднаннях, як, наприклад, рицарські ордени, сектантські угруповання в різних релігіях і т.п., взагалі були символічними центрами, доступними для розкриття свого змісту лише посвяченим.

В порівнянні з дописемними формами творення, збереження й використання інформації бібліотеки стали помітним кроком вперед, оскільки давали змогу точніше, порівняно значно швидше забезпечити інформацією відповідні групи користувачів. Поступове прискорення темпів розвитку суспільства, його структуризація, зростаючі потреби структури соціальних спільностей, об'єднаних за певними ознаками на базі зафіксованої письмово інформації, необхідність відтворення в розширеному вигляді даних спільностей, в нових поколіннях людей через освіту – все це обумовлювало збільшення числа бібліотек, забезпеченню їх фондів, сприяло їх поступовій спеціалізації: релігійній, світській, науковій, навчальній, науково-прикладній та ін.

Від початку писемного періоду в інформаційній історії людства бібліотечна справа розвивається під впливом і згідно з вимогами практики суспільного розвитку. При цьому збагачення і урізноманітнення бібліотечних фондів залежало й залежить від

наявності в суспільстві умов для творення нової інформації і їх реалізації. Найважливішими складовими при цьому є розвиток освіти засвоєння новими поколіннями наявних знань; розширення можливостей для реалізації творчого потенціалу якомога більшого числа членів суспільства для поповнення наявних соціальних інформаційних баз.

Набуті знання потребували фіксації. В дописемний період – в колективній пам'яті людських спільностей. В писемний – на найбільш надійних і зручних в користуванні матеріальних носіях.

Задача збереження інформації тривалий час в різних географічних регіонах вирішувались нанесенням текстів на найстійкіший на той час матеріал: камінь, відповідно оброблені глиняні таблички, дерево, пергамент. Пізніше повсюдно ці носії інформації були витіснені папером.

При використанні паперу довговічність інформації забезпечувалась переписуванням, розмноженням. Саме цей матеріал, хоч і не був найстійкішим за своїми фізичними якостями, сприяв розповсюдженню інформації, був більш зручним для переміщення, доставки користувачу на значних відстанях, ніж інші древні носії. Різко розширило можливості використання паперових носіїв, а разом з тим і доступу до інформації більш широких мас читачів книгодрукування.

Джерелами наповнення фондів бібліотек, збагачення інформаційних баз в суспільстві тривалий час від початку письмової історії людства були релігійні та літописні джерела, духовно-історична спадщина того чи іншого народу, а також нова інформація,

створювана кожним новим поколінням. Починаючи із самих витоків організації бібліотечної справи, поряд із збагаченням інформаційного ресурсу соціальних спільностей творенням нової інформації, спочатку слабо, а потім із посиленням міжнародних контактів, все сильніше проявлялась глобальна складова інформаційних впливів. Глобальні процеси, пов'язані із переміщенням народів, розвитком їх контактів, що найчастіше оберталися війнами, релігійно-культурною нетерпимістю, розоренням бібліотек, тривалий час наносили більше шкоди розвитку бібліотечної справи, ніж користі. Лише з розвитком більш цивілізованих контактів між народами, торгівельних, культурних зв'язків і, особливо, з поширенням світових релігій, на їх основі поглибленням всієї системи зв'язків між державами, глобальний фактор ставав все більш значним у поповненні бібліотечних фондів, інформаційних суспільних баз.

З наближенням до сьогодення бібліотеки отримували все більші можливості поповнювати свої фонди зарубіжною інформацією, створеною в інших регіонах світу, в інших умовах, людьми з іншою ментальністю, світосприйманням, культурною традицією. При цьому розширювались не лише можливості бібліотек для задоволення пізнавальних запитів читачів. Разом з тим розширення міжнародних інформаційних контактів сприяло розвитку обмінів в сфері наукової думки, прикладних знань, що, в свою чергу, стимулювало прискорення процесів творення нової наукової інформації і було базою прискорення суспільного процесу.

Однак, при всьому цьому варто також зазначити, що активізація глобального фактора в наповненні фондів бібліотек із самого початку

мала також і свій негативний аспект. Залишаючи поза межами розгляду руйнівні війни на Євразійському континенті і в Африці, “цивілізаторську місію”, конквісти в Латинській Америці і т.д., глобальні процеси, пов’язані із розповсюдженням світових релігій поряд із своїм передовим, позитивним значенням в розвитку цивілізації, нанесли і значних втрат процесу самобутнього розвитку прилучених до цих релігій народів. Вони витіснили в небуття важливі елементи традиційних культур народів, що мали життєздатний внутрішній потенціал для свого розвитку. Про наявність такого потенціалу свідчив тривалий спротив духовному заміщенню новими релігіями власних світоглядних переконань цих народів.

Про нього свідчить, зокрема і вивчення української етнографічної спадщини. Як зазначає А. П. Пономарьов, сьогодні “більшість дослідників схиляються водночас до того, що в основі етапу інтеграції загальносхіднослов’янської міфології та демонології лежать культурні стереотипи, характерні для індоєвропейської культури. Протослов’янський компонент уявлень наших предків, на їхню думку, відноситься до XVII – XVIст. До нашої ери. На цьому етапі протослов’янська культура охоплювала більш широке у порівнянні із раннім середньовіччям етносів, у тому числі не тільки східних, а й західних та південних слов’ян. У більш віддалені часи культурна спорідненість народів індоєвропейської групи включала й інші народи Європи”¹.

¹ Царина народної уяви та її класичні розробки // Українці: народні вірування, повір’я, демонологія. – К.: “Либідь”, 1991. – С. 7.

На території нашої країни першим прикладом цьому можуть бути відомі на сьогодні факти існування дохристиянської писемності, і не лише “чертами и резами” на бересті, але й із самобутнім алфавітом “руського письма”. Ця писемність зникла під тиском нового письма, введеного християнськими просвітителами. Зникла разом із усім масивом відображеної нею інформації про історію, культуру, духовний світ наших пращурів, починаючи із часів формування слов’янства “Ми, українці, нація дуже стара, і свою духовну культуру наші пращури почали творити до християнського періоду на Україні. Разом із християнством Візантія принесла нам свою культуру, але саме свою культуру, а не культуру взагалі. У нас на Україні вже була національна культура, і Володимир Великий тільки додав християнську культуру до своєї рідної, батьківської культури.

Зустріч Візантії з Україною – це не була зустріч бідного з багатим; це була зустріч якщо не рівних, то близьких потугою, але різних характером культур”¹

Проте розповсюдження світових релігій стало проявом глобальних релігійно-інформаційних впливів, з усім комплексом позитивних і негативних наслідків для освячуваних народів. Воно вперше поставило на порядок денний загальноцивілізаційного розвитку як питання першорядної властивості співвідношення глобальних факторів і самобутності національного розвитку народів,

¹ *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Т.1. – Мюнхен.: Українське видавництво, 1958. – С. 11 – 12.

що в своїй сукупності становлять людство, – питання, що залишається актуальним і донині.

З усіх багатоаспектних дискусій глобалістів і антиглобалістів, що стосується сфери інформаційних впливів можна на сьогодні зробити лише один висновок: *вплив глобальних процесів на будь-яку інформаційну базу є позитивним лише до тих пір, поки сприяє творенню нової інформації в традиціях даної людської спільності, інформації, що відображає навколишню дійсність і сприяє її освоєнню в інтересах цієї спільності.*

Можна говорити про те, що тривалий час забезпечення національних інформаційних баз, комплектування фондів бібліотечних закладів здійснювалось в режимах саморегуляції: потрібна суспільству (його верхівці) зовнішня до даної людської спільності інформація у вигляді рукописів, книг закуповувалась, твори усної народної творчості передавались за традицією між поколіннями і в кінці-кінців також фіксувались письмово. Відстані і наявні технічні можливості передачі інформації, висока вартість процесів, пов'язаних із предметною її фіксацією донедавна були своєрідним фільтром для відбору найнеобхіднішого, найцікавішого для конкретних користувачів, представників тих чи інших людських спільностей.

І навпаки – турбота про “чистоту” власних інформаційних баз, боязнь ідей, знань, духовноціннісних орієнтирів за межами власної культурної традиції користувачів, що в уяві представників відповідної людської спільності могли бути небезпечними для її існування, в історії людства нерідко оберталися знищенням бібліотек, спаленням

книг, переслідуванням їх авторів. Приклад Александрійської бібліотеки далеко не єдиний в людській історії. І з огляду сьогодення такі дії нанесли значну шкоду загальноцивілізаційному розвитку і розвитку конкретних людських спільностей.

З розвитком технічного прогресу, вдосконаленням всієї системи зв'язків між народами питання циркуляції інформації, обміну і взаємовпливу в процесі розвитку системи інформаційних баз набувало все більшої актуальності. Нині цей процес помітно впливає на розвиток країн, народів, різних соціальних груп в структурі суспільства.

Телеграф, телефон, радіо, телебачення, глобальні інформаційні мережі і блискавичне розповсюдження інтернету з кожним новим кроком зменшують можливості контролю за доступом до інформації з боку держав, окремих соціальних груп людей, керівних структур в системі людських об'єднань по відношенню до членів цих об'єднань. В той же час збільшується можливість проникнення неконтрольованої зовнішньої інформації на територію суверенних держав, зовнішньої стосовно всякого людського об'єднання інформації в середовище цього об'єднання. Проникнення чужої інформації в бази, донесення її безпосередньо до членів спільноти у все більшій мірі здійснює вплив і на формування баз, і на свідомість людей. Такий вплив при переході до інформаційного суспільства стає все більш керованим з боку власників найпотужніших джерел інформації. Досвід свідчить, що такий вплив є позитивним, коли він сприяє поповненню, збагаченню оригінальних баз, розвитку їх користувачів, задоволенню їх пізнавальних, освітніх, в цілому загальнокультурних та виробничих

запитів. Він стає негативним для всякої людської спільності, коли починає загрожувати самобутності її розвитку, веде до своєрідного інформаційного перепрограмування, підпорядкування принципам, знанням розвитку інших, більш могутніх і впливових систем.

Як зауважують українські дослідники на сьогодні “розподіл інформаційної могутності збігається з розподілом могутності звичайної.

У зв’язку із вищенаведеним можна стверджувати, що зараз у світі формуються такі основні центри сили (найважливішою складовою якої є інформаційна складова, передові інформаційні технології): США, Західна Європа, Японія, Китай та споріднені з ним країни конфуціанської цивілізації, Індія, Ісламський світ та Росія. В усіх 7 групах країн (чи окремих країнах) робляться успішні спроби відповісти на виклики інформаційного світу”.¹

Прискорене зростання виробництва інформації у більшості регіонів світу, розвиток глобального інформаційного простору під впливом науково-технічної революції, призвело до ситуації, коли національні інформаційні бази країн, що не ввійшли на даний час до числа інформаційно підготовлених згідно з викликами сьогодення (до цих країн можна віднести і Україну), зазнають зовнішнього інформаційного тиску двох видів.

При комплектуванні бібліотечних закладів літературою, електронною інформацією і, взагалі, при використанні зовнішньої інформації національними базами все більшого значення набувають

¹ *Литвиненко О.В., Білько І.Ф., Потіха В.М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. – К.: ІМВКУ ім. Т. Шевченка, 1998. – С.11.

інформаційні масиви глобального інформаційного простору. Ці масиви здійснюють незалежно ні від чиеї волі об'єктивний вплив, тиск на процес комплектування національних баз і взагалі всієї системи інформаційних баз наявним обсягом готової до використання інформації*.

Проблемою наповнення фондів бібліотечних закладів - загальносуспільних інформаційних баз є вже сама наявність гігантських в порівнянні із навіть кількома десятками років тому масивів глобальної інформації, що бурхливо розвивається. Сьогодні, як ніколи, потрібне вироблення чіткої стратегії комплектування, оскільки,

по-перше, комплектування всіма наявними інформаційними ресурсами вже не можливе і з економічної, і з фізичної, і навіть із чисто прикладної точки зору: при вирішенні будь-якої проблеми ефективніше оперувати лише потрібною інформацією, без включення в процес обробки непотрібних інформаційних обсягів (інформаційного шуму).

По-друге, при комплектуванні національної системи інформаційних баз потрібно враховувати наявність в глобальному інформаційному просторі масивів інформації, створених у відмінному від в нашому випадку українського культурного середовища, що можуть негативно впливати на національний культурний розвиток, впливати на його самобутність і унікальність. Сьогодні це особливо наочно видно на прикладах поширення масової культури,

* В даному випадку мова йде про сукупний вплив, зворотною стороною якого є об'єктивна можливість вибору для тих чи інших баз матеріалу, що відображає різні тенденції у трактуванні. – *Авт.*

новітніх релігійних течій, культу сили на телеекрані і т.п. За твердженням дослідників, “народження нового світового порядку базується не так на економічних трансформаціях, як на радикальних зсувах у духовній сфері”¹. Ці зсуви базуються на цілому комплексі проблем, не рідко досить далеких від безпосередньо інформаційних процесів, однак, вони обов’язково знаходять відображення в цих процесах і, в цілому, при некритичному сприйнятті можуть створювати небезпеку для українського національного розвитку².

По-третє, глобальний інформаційний простір, із зростанням обсягів наявної в ньому готової до використання інформації, все більше впливає на спонукальні мотиви для виробництва нової інформації, і не лише позитивно. Особливо наочно видно це на прикладі наукової діяльності. Ще два десятки років тому конкуруючі наукові школи Сходу (насамперед радянські) і Заходу забезпечували багатоваріантність при вирішенні багатьох загальноцивілізаційних проблем, що сприяло ефективності наукового пошуку і розвитку національних механізмів виробництва наукової інформації. Різкий спад в наукових дослідженнях на Сході і швидке зростання інформаційних технологій на Заході сприяло фактичному диктату західної наукової інформації в науково-практичній сфері в багатьох галузях суспільного життя. Якщо говорити про виробничу сферу, можна зазначити, що на сьогодні Україна, в минулому визнаний лідер

¹ Україна: інтелект нації. – С. 391.

² Див., наприклад,: Механизмы экспансии “культурной индустрии США // Конвейер грез и психологическая война. – М.: Политиздат, 1986. – С. 40 – 69.; Помрачение // Парнов Е. Трон Люцифера. – М.: Политиздат, 1985. – С. 14 – 31. та ін.

в дослідженні кібернетичних систем, користується в основному зарубіжним, програмним забезпеченням, комп'ютерною технікою, технологіями комп'ютерного виробництва і т.д. Інформаційне витіснення українських досягнень у літакобудуванні, ракетній техніці, інших сферах науково-прикладної реалізації здобутків українських вчених, інженерної думки, крім наявних фактів економічної дискримінації обумовлені неспівставним недостатнім просуванням на відповідні ринки вітчизняної реклами, з великими обсягами наукової, рекламної інформації конкуруючих західних наукових центрів. На сьогодні ще одна із причин слабкої конкурентноздатності українських проектів на світовому ринку, що, в свою чергу, обертається фінансовими проблемами, звуженням можливостей для розвитку української науки. І хоча із зростанням економічної могутності Китаю, Індії, ряду інших країн, в них проявляються нові наукові школи, нові центри виробництва наукової інформації, однак, до тих пір, поки вони не будуть у змозі спиратися на власну наукову традицію, вирізнятися самобутністю, оригінальністю підходів, в загальноцивілізаційному вимірі вони будуть відігравати у більшості напрямів інформаційного виробництва фрагментарну роль.

В української науки вироблення найбільш суспільнозначимої інформації, в даному випадку залишається важливим завданням втримати, зміцнити наявну наукову традицію, дати їй розвиток на рівні нинішньої проблематики, зберегти і збагатити власну інформаційну базу наукових досліджень.

По-четверте, глобальні масиви інформації незалежно від бажання своїх творців несуть відомості про досвід суспільних

перетворень в їх середовищі, про їх соціально-економічний, політичний, культурний розвиток. Некритичне сприйняття такої інформації може також вплинути негативно на торування власного шляху національного розвитку і, відповідно, розвитку системи інформаційних баз.

Другий вид інформаційного тиску, що відчувається при комплектуванні фондів бібліотек новими виданнями, пов'язаний із свідомою інформаційною діяльністю, спрямованою на досягнення власниками могутніх інформаційних арсеналів та технологічних, економічних, політичних та ін. цілей, пов'язаних із головною метою – досягти домінування в глобальному масштабі. Найбільше на сьогодні цей вид інформаційного тиску пов'язаний із зростанням влади мегакорпорацій над державами, націями, структурою цілих регіонів сучасного суспільства. На рівні інформаційному він виражається в інформаційній експансії у систему інформаційних баз, в т.ч. бібліотечних, що сприяє реалізації спочатку економічних, а потім політичних та ін. цілей. Таким чином, “мегакорпорації породжують свій новий світовий економічний порядок. Це є, по суті, система глобальної експлуатації народів, що геть-чисто відкидає всяку соціальну відповідальність і які-небудь моральні зобов'язання не тільки перед народами країн їхньої експансії, але і перед народами своїх країн... повна монополізація економіки і політичної влади глобальними мегакорпораціями є смертельна загроза демократії,

розвитку і прогресу”, – аналізуючи даний процес, робить висновок О. Г. Білорус¹.

Протягом останнього десятиріччя набула свого розвитку найбільш радикальна форма боротьби з глобальним експансіонізмом в усіх сферах суспільного життя, що виникла в найбільших регіонах світу, – міжнародний тероризм. Сформований на базі крайньої культурної відсталості і релігійному фанатизмі, бідності, при яких практично безперспективною є всяка спроба протистояти зовнішній економічній і культурній експансії, він став відчутним контраргументом в суперництві “золотого мільярда” з іншим світом в системі глобальних відносин, фактично, доведеним до абсурду. В системі інформаційних взаємовідносин він вносить деструктивну інформацію, спроби поширення паніки, невпевненості, погроз і шантажу, стає новою глобальною загрозою розвитку цивілізації.

Практика останніх десятиріч свідчить про все більш відчутне значення інформаційних операцій, інформаційних війн, що передують силовим діям у відносинах між державами, або ж інколи, певною мірою, замінюють їх будучи успішними з точки зору отримання кінцевого результату. На інформаційному рівні при цьому мова йде про чітко спрямовані операції, що мають на меті вплив на свідомість населення і зміст тієї частини інформаційних баз, яка знаходиться постійно в суспільному обігу, в т.ч. – бібліотечних.

Поряд із зазначеними вище потрібно мати на увазі також *і інші, на сьогодні ще мало проявлені в суспільній практиці фактори*

¹ Економічна система глобалізму. – С. 332 – 333.

можливого зовнішнього інформаційного тиску на систему загальнодержавних, національних і т.д. баз. Вони пов'язані із зафіксованою на сьогодні “невивченою, невизначеною і невираженою” стратегією розвитку інформації в сучасному суспільстві. Як зауважується у вітчизняних дослідженнях, “непрогнозований характер реальної інформаційної політики в світі викликає певну стурбованість. Адже вирішення проблем сучасної інформатизації нерозривно пов'язане з гуманітарними проблемами, з психікою і станом моральності людей”¹.

Збереження національно-культурної своєрідності, реалізація власного потенціалу суспільного розвитку для нашої країни як і для всіх інших в умовах глобалізації потребує розробки і впровадження системи організаційно-правових заходів для захисту власних інформаційних баз від шкідливих впливів зовні і забезпечення їх розвитку у відповідності із зростаючими суспільним потребами. В умовах активізації процесів глобалізації, входження України в систему міжнародних інформаційних зв'язків, ці заходи мають забезпечити нейтралізацію можливих загроз її існуванню і розвитку, сприяти захисту економічного і політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності при досягненні балансу між відкритістю інформації, що є вимогою сучасного демократичного суспільства та суспільно виправданими необхідними обмеженнями на її поширення. Дуже доцільним є врахування цієї системи негативних впливів при розробці стратегії комплектування вітчизняних бібліотечних закладів.

¹ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 373

Одним із основних шляхів зменшення зовнішніх інформаційних загроз є розвиток власної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення потреб патріотичного виховання громадян власної держави, всіх категорій населення. Комплектування вітчизняних бібліотек саме цією продукцією – дуже важливе на нинішньому етапі розвитку. Сприяння всіх суспільних інститутів процесу виробництва інформації в руслі загальнодержавних, загальнонаціональних духовних цінностей, донесення її як до всієї системи інформаційних баз суспільства так і безпосередньо до людей, користувачів існуючою і творців нової інформації – це запорука нової перспективи нашого суспільства. В загальнонаціональному масштабі для забезпечення стійкості від зовнішніх впливів, зміцнення внутрішньої консолідації українського суспільства важливим є введення в загальносуспільний обіг наявної в системі бібліотечних закладів інформації, спрямованої на утвердження толерантності, злагоди, міжетнічного та міжрелігійного миру, суспільної солідарності. Переконливість такої інформації заснована на традиції, що демонструє спадкоємність духовних традицій народу. Вона ув'язує вироблені попередніми поколіннями духовно-ціннісні орієнтири з актуальними проблемами сьогодення.

Проблема захисту української системи інформаційних баз, стійкості національних бібліотечних фондів під впливом зарубіжної інформації пов'язана також із необхідності оперативного реагування та упередження спроб формування негативного іміджу стосовно України і її громадян, органів управління, інших суспільних інститутів, викривлення та тенденційний підбір фактів історичного

минулого, поширення неправдивої інформації про сучасність. Якраз фонди наукових, галузевих та і всіх інших бібліотек мають стати базою для наукових, журналістських колективів, економічних структур, всіх, небайдужих до процесу утвердження України у світовій спільноті в якості рівноправного і перспективного партнера.

Реалізація даної задачі як і всього комплексу задач, пов'язаних із позиціюванням України на міжнародній арені, вимагає ліквідації відставання від провідних країн світу за рівнем інформатизації суспільних інститутів, необхідності випереджаючого розвитку центрів збереження, обробки і розповсюдження інформації: насамперед бібліотечних закладів, спеціальних інформаційно-аналітичних, дослідницьких в сфері інформацій установ, систем складів і баз даних ЗМІ, а також архівних та музейних закладів.

Організаційно-технічна робота бібліотечних закладів у зв'язку з цим має також бути спрямована на розширення можливостей доступу до фондів, налагодження оперативної циркуляції всієї системи внутрібібліотечних потоків, використання надійних довідкових і пошукових систем. Розвиток електронних бібліотек, системи електронних каталогів, що об'єднують інформацію про найповніші бази даних, фонди наукових та галузевих бібліотек, впровадження дистантних форм роботи з користувачами – все це, з одного боку, підвищує ефективність використання суспільних інформаційних баз, забезпечує незрівнянні з недалеким минулим можливості дистантних форм обслуговування користувачів. З іншого боку, розширення доступу до найбільших інформаційних баз в Україні є важливою умовою розширеного творення нової інформації зростаючим числом

членів нашого суспільства, а значить і зростаючою можливістю поповнення фондів бібліотек вітчизняною інформацією.

Комплектування фондів бібліотечних закладів, розвиток всієї системи інформаційних баз шляхом творення власної інформації і залучення необхідних інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору здійснюється нині зростаючими темпами. У зв'язку з цим все більше актуалізується проблема управління наявними інформаційними ресурсами в структурі бібліотечних фондів та збереження фондів бібліотек на всіх наявних носіях. Стосовно останнього, то варто зазначити, що з розвитком глобальних процесів, з розвитком інформаційних обмінів в глобальному інформаційному просторі, фактично здійснюється і обмін “хворобами” інформаційних носіїв, обмін помилками, комп'ютерними вірусами, грибковими та ін. шкідливими впливами на папір та ін. Це потребує спеціальних заходів по нейтралізації негативних впливів.

Враховуючи здійснювані в процесі сучасних інформаційних війн свідомі атаки на інформаційні бази сторін, що піддаються впливу в процесі таких протистоянь, а також факти інформаційно-диверсійної діяльності терористичних організацій, груп, окремих осіб з метою дестабілізації суспільного життя в країні та завдання шкоди громадянам, державі, практику введення в систему інформаційних ресурсів спеціально організованої, неправдивої інформації, робота по розвитку фондів бібліотек має бути пов'язана із виробленням системи заходів, що забезпечували надійне збереження фондів інформаційних баз від умисних негативних зовнішніх впливів і вироблення

механізмів, своєрідних фільтрів, для безпечного введення нової інформації в структуру баз.

В цілому ж із розвитком процесів інформатизації інтенсивного розвитку баз системи національних інформаційних центрів, системи фондів бібліотечних закладів необхідна також організація відповідної науково-практичної роботи, спрямованої на постійне вдосконалення безпеки власних інформаційних ресурсів. Така робота потребує реалізації системного підходу до аналізу динаміки інформаційних процесів в Україні. Динаміка розвитку інформаційної сфери суспільства вимагає при цьому вироблення багатоваріантних систем параметрів аналізу та прогнозів еволюції інформаційних потоків, вироблення на базі такого аналізу рекомендацій безпечного збагачення фондів інформації в країні і її циркуляції в інтересах суспільства у глобальному інформаційному просторі.

На жаль, сьогодні можна стверджувати, що для переважної більшості бібліотечних закладів об'єктивні вимоги сьогодення, пов'язані із глобальними впливами на інформаційні бази, на процеси комплектування, виходячи із матеріальних можливостей лишаються на рівні рекомендацій хоча і безумовно потрібних, але на тривалу перспективу. В той же час навіть в умовах нинішнього періоду недостатньої суспільної усвідомленості стосовно значення бібліотечних закладів, можна говорити про помітний доробок в справі наукового осмислення проблеми збереження бібліотечних фондів в наш час. Серед інших фактів в цьому напрямі можна назвати дослідження Центра консервації і реставрації НБУВ по розробці нових технологій збереження, консервації і реставрації бібліотечних

фондів. В 1995 р. в НБУВ була розроблена концепція національної програми збереження документальних фондів України, що реалізуються в Програмі збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000 – 2005 р.р., затвердженій постановою Кабінету Міністрів України в 1999 р.¹

Система бібліотечних закладів, як і вся система інформаційних баз України, потребує розробки цілісної стратегії позиціонування і ефективного розвитку діяльності в глобальному інформаційному просторі. Концепція даної стратегії має визначити, з одного боку, систему заходів, пов'язаних із необхідністю заявити про наявний інформаційний потенціал (обов'язкова умова активної присутності в глобальному інформаційному суспільстві, що формується нині) і, з іншого боку, враховуючи закони міжнародного інформаційного ринку, формувати ставлення до власних інформаційних ресурсів як до нового виду товарної продукції, що набуває все більшого значення і цінності. У зв'язку з цим, чим швидше вітчизняні бібліотечні заклади відмовляються від практики виставлення на власних сайтах “всього, що можливо”, тим менше матеріальних втрат вони матимуть, тим швидше набудуть практичних навичок функціонування в нових, ринкових умовах.

Оскільки, в умовах постійного прискорення циркуляції інформації у світі, ефективність діяльності бібліотечних закладів буде

¹ *Онищенко А. С., Попроцкая В. Г.* Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К.: НБУВ, 2003. – С. 25, а также: *Бровкин А. Г.* Концепція національної програми збереження документальних фондів України // Бібліотечний вісник. – 1995. – №3. – С. 4.

залежати від інтеграції України в міжнародні телекомунікаційні мережі, вироблення і впровадження системи української стандартизації в інформаційній сфері з урахуванням міжнародних стандартів інформаційного обміну та захисту інформації, нині набуває актуальності проблема вироблення наукових рекомендацій, правил і процедур для їх реалізації.

Використання наявного інформаційного потенціалу України для розвитку українського суспільства, необхідність утвердження його в глобальному інформаційному просторі як активного сегмента цього простору обумовлює втягування у цю сферу суспільної діяльності зростаючих обсягів матеріальних ресурсів. Оскільки в нинішніх умовах Україна не може конкурувати у фінансуванні інформатизації з країнами “золотого мільярда”, забезпечити собі прийнятне місце в новій світовій ієрархії, що формується – інформаційній – вона має можливість, зосередившись на кількох основних напрямках розвитку. Насамперед, це, *по-перше*, концентрація матеріальних ресурсів на розвитку тих напрямів інформаційної діяльності, що є найбільш перспективними для України, можуть відповідати умовами міжнародної спеціалізації в виробництві і використанні інформації.

По-друге, розвиток власної інформатизації на базі передових технологій. І, *по-третє*, кооперація наявних в країні інформаційних ресурсів в об’єднану систему для виходу в глобальний інформаційний простір потужною, багатофункціональною системою. Кооперація в системі бібліотечних закладів дає можливість для раціонального, повноправного комплектування зарубіжними виданнями, зарубіжною електронною інформацією. Єдина система комплектування в

поєднанні із організацією ефективних міжбібліотечних зв'язків дасть змогу і зекономити значні кошти, і якісно задовольнити запити користувачів на нову зарубіжну інформацію.

Формування фондів бібліотечних закладів в сучасних умовах вимагає також і вдосконалення відповідної нормативно-правової бази. Уже сьогодні необхідна розробка нормативних актів стосовно використання інтернет-технологій як засобу комплектування вітчизняних інформаційних баз і бібліотечних фондів, дотримання при цьому безпеки власних інформаційних ресурсів. Потребує регламентації також і практика зовнішнього доступу до фондів бібліотек, до їх електронних ресурсів. Має бути вироблена правова політика співробітництва співробітництва з міжнародними організаціями, бібліотечними закладами окремих зарубіжних країн у справі налагодження інформаційної безпеки (насамперед безпеки електронних інформаційних фондів), розроблення міжнародного законодавства в даній сфері.

Забезпеченню нормального розвитку інформаційних фондів бібліотек у відповідності із потребами українського суспільства сприятиме також вироблення порядку поширення та використання інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України, врахуванням вимог інформаційної безпеки при закупівлі програмно-технічних та телекомунікаційних засобів для використання в бібліотечних мережі.

3.2. Бібліотеки як інформаційні центри постіндустріального суспільства

Перехід до постіндустріального, інформаційного етапу розвитку людства, пов'язаний із зростаючими духовними запитами членів суспільства. Цей процес, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності всіх форм суспільної діяльності, супроводжується збільшенням її гнучкості, ускладненням. Останнє відображає процес структурної трансформації соціального організму в напрямі його дальшого ускладнення.

В практиці суспільного життя це проявляється розвитком соціальної структури, формуванням нових її елементів, що проектуються в інформаційну сферу зростаючим числом своїх інформаційних баз, їх розвитком і вдосконаленням зв'язків між ними. Цим самим на всезростаючому рівні формуються запити на розширене виробництво інформації, урізноманітнення і підвищення ефективності використання її наявних запасів.

Важливе, однак до кінця ще не усвідомлене громадською думкою місце в цих процесах належить бібліотечним закладам. Вони являються центрами збереження і використання інформації насамперед на традиційних носіях. В їх фондах зберігаються в широкому значенні цього поняття багатства духовної культури попередніх поколінь. Однак, обумовлене об'єктивними причинами сучасності прискорення швидкості циркуляції інформації в сучасному суспільстві, виробництво всезростаючих масивів нової інформації, необхідність оперативної обробки наявних інформаційних ресурсів обумовили переважне застосування при задоволенні сучасних

суспільних потреб електронних технологій, базованих на використанні, насамперед комп'ютерної техніки. Бібліотеки із всіма своїми накопиченими протягом століть масивами цінної(але слабо включеної через технологічне відставання) інформації в загальносуспільний обіг силою обставин поступово відходили на другий план в інформаційній сфері суспільства.

Практика, однак, показує, що цей відступ носить тимчасовий характер. Певною мірою уже сьогодні так звані позабібліотечні інформаційні обміни натикаються на цілий ряд суттєвих проблем, спроби вирішення яких без участі оновлених, діючих на вищому технологічному рівні бібліотек, все більш негативно впливають на один із основних показників в цій діяльності – ефективність використання інформації. Це особливо наочно видно на прикладі виготовлення наукової продукції, виробництва знання. Серед проблем тут можна вказати на такі:

Прямі зв'язки “виробник інформації – замовник” не стимулюють, як правило, багатократне використання інформаційного продукту, нівелюючи таким чином одну із унікальних властивостей основного продукту нового інформаційного суспільства. Насамперед це стосується знання – продукту наукової діяльності, різного роду спеціальної інформації. Проте, не тільки цієї. Така ситуація обумовлюється і специфікою фінансування виробництва нової інформації, і конкурентними факторами, і об'єктивними умовами, серед яких:

1. Нерозвинутість інформаційних ринків на території країн СНД. І звідси – відсутність спеціалістів для виведення нових інформаційних продуктів на ці ринки.

2. Як правило, структури, що спеціалізуються на виробництві інформації, мають обмежені можливості для форматизації матеріалів під потреби різних користувачів, для адаптації, що сприяє найбільш ефективному їх використанню.

3. Виробники інформації мають обмежені можливості для визначення системи взаємозв'язків і взаємовпливів виготовленого продукту із паралельними розробками інших авторів, доробку в суміжних дисциплінах і т.п.

4. Серйозною проблемою, вже помітною в наукових дослідженнях і при виробництві інших інформаційних продуктів, є обмежені можливості виробників нової інформації у використанні досвіду роботи в даному напрямі, співставлення власних висновків із напрацюваннями попередників. Таке співставлення може допомогти уникнути багатьох помилок, позбавитись характерної для значної частини сучасної інформаційної продукції фрагментарності, слабкої аргументованості.

Поза межами взаємовідносин “замовник – виробник інформаційної продукції” можна додати, що в середовищі користувачів інформацією значна частина потреб вітчизняним виробником не задовольняється. Разові потреби користувачів, потреби не високого ступеня необхідності вони задовольняють самостійним пошуком потрібної інформації в інтернеті. Однак,

систематична потреба в певній інформації, особливо, коштів і т.д., що не завжди може забезпечити користувач.

Варто нагадати і ще про одну проблему: ускладнення структури сучасного суспільства, чому сприяють процеси демократизації, обумовлює розвиток системи відповідних інформаційних баз. Як правило, на сьогодні вони складаються із основної частини і відомості про потрібний матеріал, що виставляється на сайтах, порталах, спеціалізованих складах даних і т.п. На прикладі партійних баз можна говорити, що основні нормативні документи, документи про поточну діяльність, матеріали партійних видань, теоретичні розробки становлять основний масив інформації партійної бази і знаходяться безпосередньо в її розпорядженні. Відомості про матеріали, що стосуються діяльності партії, її історії, співробітництва і боротьби з іншими партіями та ін., розміщені в інших місцях акумулювання інформації, складають другу, рознесену частину інформаційної бази. Збереження цієї частини інформації на сайтах інших структур на сьогодні не досить надійне. І це – ще одна проблема сучасної електронної інформаційної сфери.

Таким чином, із зростанням запитів на інформацію, в долучення до неї широкого кола людей в суспільстві зростає потреба в системі загальносуспільних інформаційних центрів, бібліотечних закладах, облаштованих відповідно до рівня функціонування сучасних інформаційних технологій. Бібліотечні заклади будуть відповідати вимогам сьогодення,

по-перше, коли їх техніко-технологічна база забезпечуватиме можливість управління електронними потоками інформації;

по-друге, коли вони зможуть ефективно працювати в глобальному інформаційному просторі, відбираючи еобхідну нашому суспільству інформацію;

по-третьє, коли стануть центрами надійного збереження нової електронної і переведеної із інших носіїв у форму електронної інформації, структурованої і надійно керованої;

по-четверте, коли переведена в електронну форму інформація із фондів бібліотек вводиться в активний обіг, створюючи єдині масиви із новою, утврджуючи напрацьовані поколіннями традиції інфотворення;

по-п'яте, коли за рахунок планомірного комплектування фондів новою інформацією буде відновлено і зміцнено внутрішні міждисциплінарні зв'язки, що сприятимуть зміцненню всієї системи інформаційних баз суспільства;

по-шосте, коли бібліотечні заклади зі свого боку активізують роботу по дистантному обслуговуванню користувачів, відпрацьовуватимуть технології, направлені на підвищення ефективності використання інформації, в тому числі й шляхом адаптації до потреб замовника, з урахуванням специфіки його сприймання, по аналогії з процесами спілкування;

по-сьоме, коли бібліотечні заклади розпочнуть процес входження в якість повноправних суб'єктів на інформаційні ринки, що може мати для них не лише фінансове значення. Адже ринок – хороший індикатор всякої діяльності;

по-восьме, коли бібліотечні заклади, як загальносуспільні інформаційні центри стануть також центрами передового досвіду,

наукової думки, просвіти і освіти для категорій громадян, що долучаються до сучасних інформаційних технологій, вводять їх у свій спосіб життя.

Хоча сучасна мережа бібліотечних закладів в Україні, як і в усіх постсоціалістичних країнах, починаючи із найкрупніших, на сьогодні далеко не відповідає сучасним суспільним вимогам до них, як до інформаційних, науково-інформаційних центрів, однак останні десятиріччя все ж дало поштовх до їх суттєвого оновлення.

У зв'язку з цим правомірною видається на сьогодні класифікація певної частини бібліотечних закладів як гібридних. Негативна і дещо поспішна характеристика даного терміна з боку відомого дослідника в бібліотекознавчій сфері Я. Л. Шрайберга¹ скоріше за все свідчить про певну відірваність деяких теоретичних умовиводів від практики функціонування основної маси сучасних бібліотек.

А ця практика свідчить про інше: широка мережа бібліотечних закладів зазнала протягом останніх півтора десятка років серйозних негативних впливів. Виникли серйозні проблеми фінансування, різко зменшились або ж і зовсім зникли можливості для традиційного систематичного комплектування, загострилися кадрові проблеми. Мова, таким чином, ішла про виживання. Процес впровадження нових технологій тривалий час взагалі минав бібліотечні заклади. І

¹ “Цей термін (гібридна бібліотека), ймовірно, з’явився через переляк перед зростаючим потоком електронної інформації, оскільки логічно пояснити зміну чи появу нового типу бібліотек тільки через те, що частина фонду виявляється в електронному вигляді, не можливо” (Шрайберг Я. Л. Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий. Ежегодный доклад. http://www.gputb.ru/win/ntb/ntb_2002/1/f01_03.htm)

навіть коли ставлення в суспільстві до бібліотечних закладів почало змінюватись негайний перехід на діяльність згідно з новими суспільними запитами і новими технологіями для переважної більшості їх не є можливим. Діючі бібліотечні установи втягуються у сучасні інформаційні обміни поступово. І етап гібридних бібліотек при цьому майже обов'язковий. При цьому особливості такої бібліотеки не обмежуються, як це вважає Я. Л. Шрайберг, переведенням частини фонду в електронну форму. Справа не лише в цьому. Як справедливо зазначає академік О. С. Онищенко, розглядаючи такого роду бібліотеку, “сучасна бібліотека не повинна зациклюватись на одному виді інформації – друкованої, книжкової. Оскільки перетвориться в музей. Сьогодні всі бібліотеки мають справу з різними ресурсами – рукописними, друкованими на папері, на електронних носіях. В найближчій перспективі бібліотеки бачаться як досвідчений “посередник” між майже безмежним потоком інформації і користувачем. Особлива роль відводиться нині інформації про інформацію, і роль бібліотекаря в інформаційній революції невтомно зростає”¹.

Мова, таким чином, ведеться крім створення електронних версій матеріалів існуючих фондів у бібліотеці, про комплектування новою електронною інформацією, про набуття нею інших властивостей, притаманних сучасному інформаційному центру. Бібліотеки входять у більш активну фазу співпраці із замовниками, поступово набувають досвіду в застосуванні нових технологій, оволодіння можливостями

¹ Інтерв'ю академіка *Онищенко А. С.* Газете “Зеркало недели”. 2001. – 10– 16
ноября.

сучасного технологічного забезпечення. Вони освоюють методики надання інформаційних послуг дистантним користувачам, приступають до творення власного інформаційно-аналітичного продукту, синтезованого на базі використання наявних інформаційних масивів за принципом “інформація – на базі інформації”, практикують використання рознесених, позабібліотечних інформаційних баз. Активізація бібліотеки в її перехідний до нових технологій, організаційних рішень, обумовлених зростаючими суспільними запитами, період, який змішаною системою підходів, традиційних і нових, до бібліотечного обслуговування, дає підставу називати ці заклади гібридними – ця активізація пояснюється об’єктивними причинами. Серед них не останнє місце належить зростаючій суспільній затребуваності в інформації і чітке обумовлення нормальної життєздатності бібліотечних закладів, як і всяких інших закладів в період ринкових перетворень, їх реальною потребою в процесі суспільного розвитку.

Ця затребуваність якраз і обумовлює напрям зміни акцентів в системі соціальних функцій бібліотек. Реалізація головної, інформаційної функції, із застосуванням електронних технологій надає бібліотечним закладам статусу рівноправного партнера інших суспільних інститутів в перебудові всього життя на нових, інформаційних засадах, зберігаючи і вдосконалюючи при цьому можливості традиційного обслуговування, роботи з книгою.

Являючись самостійною інформаційною базою для всієї системи своїх користувачів, бібліотека через свої фонди стає

фактично центром , джерелом збереження значного числа інших рознесених баз: державних органів управління, економічних, політичних структур, наукових центрів і т.д. У зв'язку з розвитком процесів становлення демократичного суспільства, зростанням значення і самобутності різноманіття соціальних структур в суспільстві, значення бібліотек як загальносуспільних інформаційних центрів, хранителів інформації, що стосується цих суспільних підсистем зростатиме. зростатимуть і вимоги до якості надання інформаційних послуг, забезпечення комплексного, багатоаспектного підходу до вирішення інформаційних задач.

Електронні технології дають можливості для практичного безмежного розширення соціальних зв'язків користувачів. Бібліотеки набувають можливостей і поступово входять в процес реалізації інформаційного супроводу таких зв'язків. “Бібліотеки нині усвідомили себе навігаторами в необмеженому масиві інформації (навіть при відсутності інколи необхідної матеріально-технічної бази), і це вигідно вирізняє їх від інших комунікативних структур. В бібліотечній свідомості ідея доступу до інформації починає переважати над ідеєю володіння нею” – зауважує стосовно одного процесу Т. Я. Кузнєцова¹. Вона ж додає, що інформаційна функція сучасної бібліотеки набуває також і “ресурсно-оцінюючого і ресурсно-орієнтуючого характеру”².

¹ Кузнєцова Т. Я. Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции. [http://www.Vgunb.ru/links/master/scod/doc.2001/Kusnesova L. htm/](http://www.Vgunb.ru/links/master/scod/doc.2001/Kusnesova.L.htm/). – С.3.

² Там же.

Практика по реалізації інформаційної функції бібліотек в процесі все більш тісного співробітництва із управлінськими, політичними, економічними структурами, науковими центрами сьогодні вже все ближче підводить до висновку про поступову трансформацію цієї функції в інформаційно-аналітичному. В даному випадку йдеться не лише про згадуваний вище ресурсно-оцінюючий і ресурсно-орієнтуючий характер діяльності. Хоч і він у все більшій мірі припускає аналітичні підходи вирішення проблем. Практика свідчить, що в середовищі користувачів сучасних бібліотек зростає також попит на власне аналітичну, інформаційно-аналітичну продукцію.

Виробництво власних інформаційно-аналітичних продуктів Службою інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ, наприклад, здійснюється в режимі “інформація – на базі інформації”. Насьогодні можна визначити кілька напрямів, по яких затребуваність в аналітичній продукції бібліотек найбільш помітна:

- інформаційно-аналітичні, аналітичні розробки в вузькотематичних напрямках, або ж по проблематиці, не розроблюваній вітчизняними дослідниками;
- узагальнення інформації електронних ЗМІ та розробок аналітичних центрів з актуальних питань суспільного життя;
- розробка методики і основних закономірностей розвитку інформаційної діяльності бібліотек в умовах переходу до інформаційного суспільства;

– підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів в інтересах дослідницьких проектів, науково-технічних програм, реалізації грантових тем та ін.

На базі впровадження електронних технологій набуває усталеності і певна жанрова різноманітність електронних продуктів. Серед них на сьогодні можна назвати оперативні інформаційні повідомлення, стрічку новин – підбірку лаконічної інформації за певний відрізок часу або ж за визначеною темою, інформаційний огляд, аналітичні огляди (огляд аналітичної інформації по даній темі, або ж огляд масивів інтернет-інформації з використанням аналітичних методик, з авторськими висновками, пропорціями, рекомендаціями для замовника), аналітичні доповіді, проекти.

З розвитком електронних технологій різноманітність цих жанрів безсумнівно буде збагачена, однак, уже сам факт їх наявності свідчить про наявну тенденцію еволюції інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну.

Електронні технології здійснюють вплив також і на розвиток інших функцій сучасної бібліотеки. Певною мірою ми вже торкались зростаючого значення функції, пов'язаної із відбором і збереженням із зовнішніх джерел інформації, що є елементом рознесених баз сучасної соціальної структури. Без перебільшення стратегічним завданням найближчого майбутнього є виготовлення електронних відповідників всього книжкового багатства, всієї інформації на інших носіях для введення в сучасний інформаційний обіг, для утвердження спадкоємності духовної культури, напрацьованої всіма попередніми поколіннями в сучасності. Нові можливості електронні технології

розкривають для реалізації освітньої, комунікативної та ін. функцій бібліотек¹.

Сьогодні розгляд функціональних характеристик бібліотечних закладів натикається на певні труднощі, оскільки при застосуванні електронних технологій лише в певних межах, в гібридному варіанті дослідники з різних позицій знаходять різні дані, що стосуються і прояву традиційних технологій, і нових на базі яких формулюють свої висновки. Очевидно, лише після утвердження електронних технологій, після визначення практикою місця традиційних форм бібліотечного обслуговування в розвитку загального інформаційного процесу зможуть знову встановитись погляди стосовно функціонального призначення оновлених бібліотечних закладів. При цьому “ оцифрування документальних фондів бібліотек не значить, що вони перестануть існувати як фізичні одиниці, але створення електронних фондів дозволить вирішити численні проблеми, що стоять перед сучасними бібліотеками, такі, як розміщення документів, забезпечення їх збереження, організація вільного доступу до них”².

Насьогодні ж концентрованою формою утвердження електронних технологій в бібліотечній сфері стали електронні бібліотеки, що є, як правило, структурною складовою крупних бібліотечних закладів. Не дивлячись на те, що сьогодні вже

1 Див.: *Матильский Р. С.* Общее библиотековедение. – М.: Либерия. 2004. – С. 91. В даному випадку різнобій у класифікації функцій сучасної бібліотеки різними авторами не має принципового значення для викладу теми. Оскільки кожна із класифікацій враховує певні характерні ознаки діяльності бібліотек, а електронні технології здійснюють свій вплив на всю цю діяльність. – (Прим. Авт.)

² От традиционной библиотеки к электронной: шаги реализации. – <http://sivurova.Narod.ru/art 5.htm>.

напрацьований певний досвід в роботі цих бібліотек як за рубежом, так і в Україні, погляди на їх сутність в різних дослідників досить відмінні. Як правило, вони зводяться до того, що це структура, яка дає можливість керувати ресурсами з допомогою комп'ютера, а працівникам – бути посередниками в електронній взаємодії; що це набір електронних ресурсів і супутніх технічних можливостей для створення, пошуку і використання інформації; що це база даних, що вміщає цифрові інформаційні об'єкти в різних формах і надає безпосередній доступ користувачам; що це складові системи інформації, які допомагають задовольняти інформаційні потреби користувачів, надавати інформаційні послуги, організовувати інформацію у зручній для користувача формі, керувати місцезнаходженням інформації і т.д.¹

Якщо говорити про відображення в практиці процесу визначення основних функціональних особливостей електронних бібліотек, можна звернутися до досвіду найкрупнішої в Україні і найбільш наближеної до задоволення запитів масового користувача електронної бібліотеки НБУВ. Метою їх створення є претензійні наміри “досягнення кардинального підвищення повноти і оперативності задоволення інформаційних потреб суспільства в документованих знаннях”² і вирішення при цьому наступних завдань:

¹ Горный Е., Вигурский К. Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы. <http://www/zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html>. – С.7.

² Костенко Л. И., Чекмарев А.А. Электронная научная библиотека НБУВ // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования,

- інтеграції бібліотечних ресурсів провідних бібліотек, відомчих і територіальних бібліотечних об'єднань;
- формування загальнодержавної реферативної бази даних про наукові видання України;
- створення депозитарія електронних документів (комп'ютерних версій книг, статей із періодичних видань і т.д.);
- повнотекстове розширення реферативної бази даних шляхом організації гіпертекстових посилань на наявні у згаданому депозитарії документи;
- підтримка доступу до електронної наукової бібліотеки засобами глобальних комп'ютерних мереж;
- підвищення ролі України в світовому інформаційному просторі¹.

Аналізуючи викладені вище характеристики електронних бібліотек, слід зазначити, що і більшість теоретичних напрацювань, і узагальнення практичної роботи, як це можна побачити на прикладі досвіду електронної бібліотеки НБУВ мають один не стільки недолік, скільки позиційний момент, заснований на традиційних підходах до уявлень про бібліотечне обслуговування. З наведених вище формулювань, як правило, можна зробити висновки про прагнення організаторів електронних бібліотек створити якомога кращі умови роботи в бібліотеці, або ж на дистантному рівні в роботі з електронними бібліотечними фондами. Однак, на сьогодні, при збігу

тенденции развития: Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 1./ Редкол.: Онищенко А. С. И др. – К: НБУВ. – С. 148.

¹ Там же.

двох глобальних умов, що вимагають трансформації в усіх сферах суспільного життя – процесу переходу до інформаційного суспільства і ринкових перетворень у нашій країні – наведені формулювання, що відображають позицію творців електронних бібліотек, можна вважати невиправдано інертним.

У зв'язку з цим найбільш вдалим визначенням електронної бібліотеки можна вважати наступне:

“Електронні бібліотеки – це організації, що надають ресурси, включаючи обслуговуючий персонал для відбору, структурування, інтелектуального доступу, тлумачення, збереження в цілісності і забезпечення тривалого функціонування зібраних цифрових робіт для того, щоб вони були легко і економічно доступні для використання певним співтовариством чи набором співтовариств”¹.

Кроком вперед у порівнянні з іншими визначеннями в даному є передбачуване включення у творчий процес спільно з замовником працівників електронних бібліотек в процесі відбору і підготовки до використання затребуваних матеріалів. Включення в цю роботу професіональних інформаційних працівників робить її більш продуктивною, сприяє більш ефективному використанню інформації. Очевидно, в недалекому майбутньому більш відчутною стане навігаторська функція працівників бібліотек. І не лише в бібліографічній сфері, як це маємо на сьогодні в практичній роботі. Мова йде про налагодження доступу до повнотекстових матеріалів. І не лише про забезпечення бібліотечними працівниками навігаційних

¹ Горный Е., Вигурский К. Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы. – С. 8.

послуг в інформації, але й у активній допомозі замовникам у відборі такої інформації, підготовці її до ефективного практичного використання.

Заслуговує на увагу проблема розвитку теоретичних уявлень і практичних напрацювань в напрямі дальшого вдосконалення універсальних принципів використання всіх видів інформації: текстових, образотворчих, звукових, кіно-відео та ін. У зв'язку з цим набуває актуальності перевірка можливостей віртуальних бібліотек і бібліотек – інформаційних шлюзів¹.

Підсумовуючи нинішній етап дискусію про змістовні характеристики електронних бібліотек, Я. Л. Шрайберг зазначає, що електронні бібліотеки “відрізняються від традиційних бібліотек не тільки і не стільки тим, що використовують електронний формат видань, а в першу чергу тим, що забезпечують доступ до віддаленого, розподіленого і різnorodного ресурсу з допомогою телекомунікаційних технологій”². Це, як уже говорилося вище – традиційно бібліотекознавчий підхід до з'ясування питання. Більш вичерпною стане, очевидно, характеристика даного явища електронної бібліотеки, коли наведену думку об'єднати з іншою, висловленою працівниками Інституту розвитку інформаційного суспільства Т. В. Єршовою та Ю. Е. Хохловим. Вони, зокрема, зауважують, що для даних характеристик “не менш важливим є вирішення проблеми представлення різnorodної інформації у

¹ *Галаган Д.* Библиотеки будущего. Нидерланды, Дельф. : Технический университет. – 2001. – [http:// www. cei.uran.net.ua/archives/2001](http://www.cei.uran.net.ua/archives/2001).

² *Шрайберг Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий. – С. 16.

зручному вигляді для кінцевого користувача, що вимагає нових досліджень і розробок у сфері людино-машинних інтерфейсів”¹.

Активізація електронних бібліотек, як і взагалі всіх бібліотечних закладів в роботі з користувачами є вимогою сьогодення. У зв’язку з цим абсолютно правомірною є постановка питання Р. С. Матульським про необхідність бібліотекам “проводити активну політику по розширенню спектра своїх послуг як в сфері інформації, так і в сфері дозвілля з наданням користувачам доступу до сучасних видів документів” і при цьому “активно розширюючи сферу своїх послуг, вкорінюватись в інформаційний бізнес, залучаючи таким чином для свого розвитку фінансові ресурси із комерційної сфери, кошти підприємств і організацій та особисті кошти громадян”².

Уже практика сьогодення свідчить про те, що цей шлях є поза всяким сумнівом продуктивним, не зважаючи на дуже серйозні правові, організаційні матеріальні проблеми.

¹ *Ершова Т. В., Хохлов Ю. Е.* Межведомственная программа “Российские электронные библиотеки”: подходы и перспективы. – [http:// www.elbib.ru/index.phtml? page=elbib/rus/journal/1999/part2/ershova/](http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/1999/part2/ershova/) – С5.

² *Матульский Р. С.* Общее библиотековедение. – М.: Либерия., 2004. – С. 205.

3. 3. Інформаційно-аналітичні служби бібліотечних закладів в контексті суспільних перетворень

Інформаційно-аналітичні структури починають стрімко розвиватися у високорозвинених країнах світу у 50-і рр. ХХ ст., що стає реакцією на колосальне зростання розмірів світового інформаційного ресурсу. На кінець 80-х – середину 90-х рр. щорічний світовий інформаційний потік перевищив 10 млн. назв наукової та іншої інформаційної продукції, що у перерахунку на одного споживача – інженера, наукового співробітника, спеціаліста – становило 1500 сторінок щодня. Навіть у найбільш технічно розвинених країнах втрачалася можливість управління масивом інформації, генерованої суспільством. За деякими даними, кожна десята науково-дослідницька робота США виконувалась марно, оскільки вона була вже десь виконана. У Німеччині понад 15 % національного доходу витрачалося на дублювання наукових досліджень, у колишньому СРСР, за оцінками економістів, понад 10% валового національного прибутку витрачалося не ефективно саме через непоінформованість наукового і промислового секторів¹.

Наведена статистика демонструвала тривожний факт випереджального характеру зростання потоку генерованої людством інформації порівняно з традиційними можливостями стосовно її обробки, засвоєння і використання. І це пов'язано не лише з марно витраченими коштами. Неспроможність введення в обіг суттєвої

¹Див.: *Свириденко С. С.* Информационные технологии интеллектуальной деятельности. – М.: МНЭПУ, 1995. – С.26.

частини генерованої інформації стосовно навколишнього світу і процесів, що відбуваються у нашому суспільстві обумовлювала викривлене уявлення про дійсність, а за умови розвитку цієї тенденції – зростаючу неадекватну реакцію суспільства на навколишнє середовище.

Різно зростаючі обсяги продукованої людством інформації значною мірою були обумовлені розвитком НТР. Хоча науково-технічна революція охоплювала найбільш розвинуті країни світу, продуковані на її базі інформаційні масиви мали глобальне значення. Проникнення значних обсягів нової інформації все глибше в соціальну структуру суспільства певний час несло в собі масивний деструктивний момент розвитку ситуації. Слабо контрольовані наповнення інформаційних баз цією інформацією погіршувала якісні показники функціонування баз, невикористання загрожувало відставанням, маргалізацією.

Технологічно розвинуті держави швидко знайшли рішення проблеми у вдосконаленні механізмів управління інформаційними потоками, впровадженні в інформаційну сферу електронних технологій. Таким чином було вдосконалено процес збагачення всієї структури соціальних інформаційних баз потрібною інформацією і значно зросла ефективність використання нових інформаційних масивів і інформаційного ресурсу суспільства в цілому.

Зростаючі обсяги продукованої суспільством інформації, вдосконалення інструментів управління інформаційними потоками, все більш глибоке проникнення нової інформації в соціальну структуру суспільства і розширення доступу до неї все більшого

числа людей, відкрила нові можливості у реалізації продуктивних сил суспільства. В сукупності всі ці фактори окреслювали процес переходу до постіндустріального інформаційного суспільства.

Саме збільшення доступу все більшого числа людей до інформаційних ресурсів суспільства є однією із найважливіших ознак переходу до інформаційного суспільства. Сьогодні цей процес знайшов своє відображення в реалізації цілого ряду супутних задач, вирішення яких обумовлює розвиток інформатизації суспільства.

Технічний аспект реалізації проблеми пов'язаний із постійною роботою по вдосконаленню комп'ютерної техніки по шляхах збільшення надійності і швидкодійності (до десятків мільярдів операцій в секунду найближчим часом)¹, а також наближення до користувача, до його запитів. Паралельно вдосконалюються технології розвитку засобів зв'язку, від наземних до супутникових, підвищується їх надійність і пропускна можливість. Вдосконалюється програмне забезпечення, робота найновішої комп'ютерної техніки набуває характеристик, співзмірних із інтелектуальними.

Паралельно організується підготовка працівників, спеціалістів значно оновленої сфери суспільної діяльності – інформаційної. Високотехнологічні держави сучасності, США, Японія, Німеччина та ін., протягом кількох десятиріч реалізують ґрунтовні освітні програми, вдосконалюють підготовку відповідних наукових кадрів; і одним з результатів цього процесу є те, що на сьогодні наукові

¹ Див.: *Винарик Л. С.* Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине. – Донецк.: ИЭП НАН Украины, 1997.– С. 17-20.

працівники у США генерують 35 % всіх наукових публікацій світу. В той же час серед проблем інформатизації серйозна увага приділяється також і наданню необхідної підготовки користувачам електронної інформації, в навчальних закладах та з використанням інших форм надання комп'ютерної освіти.

Електронні технології прийшли також в бібліотечні заклади – традиційні центри суспільного збереження і використання інформації. З одного боку вони дали відчутний поштовх всім напрямкам бібліотечної справи, пов'язаним із вдосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З іншого – дали змогу розширити коло користувачів за межами бібліотеки, з допомогою електронних засобів зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек в середовищі бізнесу, політики, владних структур, в процесі активізації всієї системи соціальних структур в рамках розвитку громадянського суспільства помітно змінює акценти в діяльності бібліотечних закладів. Вони все більше набувають ознак загальносуспільних інформаційних центрів широкого призначення. У все більшій мірі їх працівники стають інформаційними працівниками. Саме ця категорія працівників сьогодні займається структуруванням сучасних електронних масивів інформації, відбором у цих інколи гігантських масивах і підготовкою у зручній для користувачів формі потрібної їм інформації, що значно підвищує ефективність творчої праці замовників, ефективність використання інформації.

Сучасна дійсність, пов'язана з необхідністю опрацювання значних масивів інформації для вирішення актуальних

суспільнозначимих питань, обумовила появу *спеціальних структур* для аналітичного їх опрацювання. Найчастіше вони виникали при крупних бібліотеках, або ж самотійно, з використанням послуг інформаційних центрів.

В США, поряд із формуванням спеціальних аналітичних, дослідницьких структур при крупних бібліотечних закладах, помітним явищем стали так звані “фабрики думки” – наукові центри з обробки та аналізу інформації, визнані в усьому світі ефективні аналітичні структури і суб’єкти інформаційного ринку.

В дослідженнях з цього приводу зазначається, що поява “фабрик думки” пояснюється ситуацією коли державні інститути, громадські організації, бізнесові структури вже не в змозі самотійно упоратися, з одного боку, з величезним потоком інформації, зі зростаючими проблемами суспільної значимості, з іншого – в суспільстві збільшується кількість людей з вищим освітнім рівнем, і саме “фабрики думки” дають змогу долучитися до вирішення складних загальносуспільних проблем людям, яких з тих чи інших причин не влаштовує робота у традиційних державних, наукових чи політичних структурах, де вони не знаходять повного самовираження.

Як зазначає з цього приводу І. Л. Шейдіна, “надзвичайно високий темп змін у світі, продиктований соціальними і науково-технічними революціями, комплексний характер проблем, що виникають перед тими, хто приймає відповідальні рішення, обумовлював необхідність залучення експертів-консультантів як джерела відсутніх в американського уряду чи монополій професійних

знань”¹.

“Фабрики думки” або ж мозкові центри на сьогодні є незалежними дослідницькими організаціями, що зосереджують свою діяльність на розробці суспільнозначимих проблем, сприянні здійсненню практичної політики, впровадженні результатів наукового пошуку, розробці програм, формулюванні цілей. Здійснюючи соціальні проекти у сфері публічної політики, налагоджуючи комунікації з метою просування соціальнозначимих проектів, вони стають центрами тяжіння для інтелектуалів, об’єднуючи навколо себе інколи набагато більше мислячих людей, ніж перебуває власне всередині структури самого центру².

За висловлюванням І. Дрора, “фабрики думки” – вогнища зростання, що створюються за рахунок застосування безперервного міждисциплінарного наукового мислення до глибинного удосконалення процесу формування політики як головної сполучної ланки між владою і знанням³. У США, пізніше в інших країнах вони найбільш ефективно виявляють себе у сфері реалізації соціальнозначимих ідей публічної політики. Це обумовлюється і соціальним замовленням, пов’язаним з необхідністю постійного вдосконалення все більш складного суспільного організму, сформованого на демократичних засадах, і наявністю значної кількості високоосвічених людей, які мають відповідний творчий

¹ Див.: Шейдина І. Л. США: “Фабрика мысли” на службе стратегии. – М.: Наука, 1973. – С. 47.

² Див.: Грановский В. Современные фабрики мысли.— К.: Агентство гуманитарных технологий, 1999. — С.4.

³ Див.: Там само.

потенціал для розвитку суспільствознавчих досліджень.

Через властиву їм мобільність, коли виникає необхідність такого роду, інформаційно-аналітичні структури можуть активно переключатися на нові важливі теми досліджень, мобілізувати незадіяний ще дослідницький потенціал суспільства на вирішення найбільш актуальних завдань.

Варто зазначити, що для України, як і для багатьох інших нових держав Східної Європи, залучення до процесу інформатизації пов'язане (порівняно з розвиненими країнами Заходу) з додатковими труднощами. Серед них – не лише технічне, технологічне відставання. Створення інформаційних структур нового суспільства в Україні вже з перших кроків мало бути, виходячи з практичних міркувань, пов'язаним з гострою необхідністю отримання негайних результатів: потребою в інформаційно-аналітичному забезпеченні процесу становлення нової держави, економічних змін у напрямі формування ринкової економіки, відповідного супроводження демократичних перетворень, нових умов функціонування нації, культури та ін.

Вся ця інформаційна інфраструктура, поряд зі своєю технологічною і організаційною відсталістю від практики зарубіжних країн, мала ще один суттєвий недолік: вона була зорієнтована на обслуговування потреб радянського суспільства, відмінного від сучасного.

За нових умов суттєво змінювалася роль держави у процесі інформатизації суспільства. Хоча при переході до ринкової економіки різко зменшуються потоки командної інформації, що йде “зверху

вниз”, і повідомлень “знизу вгору”, поряд з цим зростає значення евристичних впливів держави на економічні структури всіх рівнів (попереджувальних, коригувальних), що потребує відбору й аналізу інформації стосовно функціонування і взаємовідносини суб'єктів ринку. Тому поряд з реорганізацією держапарату в процесі розбудови нової держави реорганізовувалися і створювалися інформаційні, інформаційно-аналітичні структури, завданням яких стало створення інформаційного середовища нового суспільства.

Однак, на цьому стартовому етапі ще не можна було вести розмову щодо можливості формування повноцінних “фабрик думки” – продукту повноцінного демократичного суспільства, інформаційно-аналітичних структур, що успішно співробітничать з ефективними, зацікавленими державними структурами і громадськими організаціями.

Протягом значного часу для розбудови нашої держави були актуальними висновки, зроблені дослідниками п'ять років тому стосовно того, що в Україні розбудова держави явно випереджає розбудову суспільства, і тому інститути влади часто немов би зависають над порожнечою: їм не зовсім зрозуміло, які цінності та інтереси суспільства вони мають обстоювати та захищати... У нас належною мірою не сформувався “середній клас” – основний носій суспільних цінностей та природний стабілізатор влади.

Попри певний ідеалізм уявлень стосовно процесу формування “середнього класу” у безпосередній залежності від повноцінного інституту приватної власності та міцних партійних структур, з позицій сьогодення можна вже досить точно сформулювати

ситуацію, в якій існували і розвивалися інформаційно-аналітичні структури України. Поряд зі своєю технологічною і організаційною відсталістю від сучасної практики зарубіжжя, суттєвою обставиною було також і те, що інформаційна структура, яка дісталась у спадок нинішньому суспільству, була раніше орієнтована на обслуговування потреб нині не існуючого, радянського суспільства. Значною мірою ця інфраструктура розвалювалась із системою і фактично була мало придатна для вирішення завдань в умовах нового суспільства, суверенної держави, в умовах зростаючого значення особистісного фактора, необхідності прийняття на всіх рівнях управління свідомих самостійних рішень.

Повільному процесу формування попиту на актуально-аналітичну інформацію як у владних структурах, так і в інших суспільних інститутах на початковому етапі становлення суверенної України, відповідав і процес формування інформаційно-аналітичних структур. В умовах матеріальної скрути, слабкої суспільної затребуваності і інформаційні підрозділи переважної більшості бібліотечних закладів, навіть крупних, і створені ще в СРСР республіканські структури наукової і технічної інформації, і структурні підрозділи республіканської академії наук в силу об'єктивних причин не могли виконувати роль аналогічну “фабрикам думки”.

Певний час в Україні складалася досить дивна, не зовсім логічна ситуація: під час вирішення фундаментальних проблем державного будівництва, коли, здавалося б, владним структурам особливо потрібна інформація, аналітичні розробки, що, в свою чергу,

обумовлювало б створення умов для розвитку інформаційно-аналітичних служб, всі гілки державної влади дуже повільно і неохоче користувалися послугами цих структур. Винятком з цього правила була хіба що СІАЗ – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади ЦНБ Академії наук України, а пізніше Національної бібліотеки України. Ця винятковість була обумовлена специфікою академічного, політичного нейтрального статусу інформаційної структури, її фінансування через Академію наук, як академічного (в НБУВ) підрозділу, наявність спеціалістів відповідної кваліфікації, звичний і зрозумілий більшості замовників стиль інформаційно-аналітичної роботи. Це й обумовило той факт, що Служба з часу свого заснування майже півтора десятки років продуктивно працює зі своїми основними замовниками – владними структурами, надаючи допомогу в інформаційно-аналітичному супроводі їх діяльності.

СІАЗ є структурою першої хвилі у створенні нового інформаційного середовища поряд із розвитком такого ж напрямку діяльності в Національній парламентській бібліотеці України, Миколаївській, Одеській, Дніпропетровській та ін. обласних, а також деяких галузевих бібліотечних закладах, що мали більш чи менш прийнятну матеріально-технічну базу та відповідні кадри.

В той же час чимала кількість бібліотек не змогла пристосуватись до нових умов. Про це свідчить значне скорочення цих закладів в нашій країні протягом останніх років. В їх числі насамперед ті, що не змогли чи не зуміли довести свою необхідність не лише в якості книгозбірень, але й в якості корисних наявним

громадянським інститутам інформаційних центрів.

Створення структури, якою, власне, була започаткована СІАЗ, було здійснено в Центральній науковій бібліотеці АН України незадовго після завершення формування вищих органів державної влади. Це була перша спроба, перший експеримент у створенні підрозділу в найкрупнішій бібліотеці суверенної України, орієнтованого на задоволення інформаційно-аналітичних запитів державних органів.

Служба розпочала свою роботу із формування анотованої бази даних за матеріалами періодичної преси (центральні видання України, основні обласні газети, російськомовні зарубіжні видання) під назвою “Події, факти, коментарі” та готувала аналітичні матеріали з актуальних питань політичного, економічного життя, проблем державотворчості. Найбільшої уваги при цьому вдіялося підготовці матеріалів з порівняльним аналізом зарубіжної законотворчої практики та практики підготовки відповідних нормативних актів в Україні, в інших країнах СНД.

На допомогу керівництву Верховної Ради, Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів готувались різноманітні матеріали у відповідності з запитами державних органів, наприклад, про практику надання надзвичайних повноважень уряду в країнах Заходу, правонаступництво в органах влади, проблеми введення і використання державної символіки і атрибутики, проблеми організації і функціонування банківських систем в державі про ставлення різних категорій населення до перших кроків в діяльності новообраних владних структур та багато іншого.

Такий універсальний характер діяльності інформаційно-аналітичної структури в ЦНБ НАН України був обумовлений тим, що вона була першою в числі тих, що прийшли на допомогу державотворцям України. І далі, незважаючи на розвиток інформаційної інфраструктури в молодій державі, формування відомчих вузькопрофесійних інформаційних підрозділів, обсяги запитів на інформаційно-аналітичну продукцію, підготовлену в СІАЗ, не зменшувались. Адже з розвитком державних структур зростали й потреби в інформації. В той же час створились можливості для уточнення спрямованості роботи Служби та відповідної її структурної перебудови.

Основними напрямками діяльності СІАЗ, виходячи із аналізу попереднього досвіду роботи, пізніше було визначено:

- аналіз політичних, соціально-економічних процесів у ході ринкових перетворень в Україні;
- аналіз ставлення до суспільного життя в Україні державних структур, громадської думки країн СНД та далекого зарубіжжя;
- вивчення державотворчого, законодавчого процесу в зарубіжних країнах і зіставлення його з практикою законотворення в Україні;
- налагодження контактів з іншими інформаційно-аналітичними структурами для обміну продукцією, організації постійного співробітництва в насиченні спільного інформаційного простору взаємкорисною інформацією.

Однак, проблема кооперації, координації зусиль інформаційно-аналітичних структур у забезпеченні запитів органів державної влади

на сьогодні відчувається досить помітно. В той же час такого роду координація могла б забезпечити вивільнення додаткових резервів для плідної роботи однотипних структур навіть за нинішніх негараздів з матеріально-технічним станом такого роду структур.

І СІАЗ, і інші однотипні структури на базі бібліотечних закладів при цьому протягом тривалого часу не лише вирішували проблему хоча й зацікавленого у все зростаючій мірі, проте малоініціативного замовника. Його поведінка обумовлювалася нерідко вищезгаданим “зависанням” деяких новостворених суспільних інститутів над суспільством без тісного зв'язку з його інтересами, домінуванням сьогоденності, миттєвості в їх роботі над вирішенням глибинних, стратегічних проблем. Певною мірою це пояснюється тим, що в період тривалого спаду в економіці, дезорганізації суспільного життя деяким чиновникам могло бути достатнім і прийняття вольових рішень за принципом “що вийде”.

Додаткові складності викликала та обставина, що СІАЗ як і інші національні інформаційні структури не могли опиратися на серйозну основу для оперативної роботи в вигляді електронних баз даних хоча б на основних напрямках діяльності з кількарічними обсягами матеріалу. Їх створення раніше з цілим рядом причин не входило в сферу діяльності бібліотечних закладів, за виключенням деяких галузевих, в минулі роки. Нова українська держава не одержала їх у спадок ні від минулого республіканського керівництва, ні від союзного центру. Україна, на жаль, не могла реально використовувати ресурси сформованої загальними зусиллями радянських республік бувшої союзної системи науково-технічної

інформації для вироблення ефективних рішень у внутрішній і зовнішній політиці держави.

Таким чином, з відповідною практикою високорозвинених держав Заходу, країн із традиційно давно вже розвинутою системою соціальних комунікацій, тісно ув'язаних із механізмами державного управління, в нових державах СНД, в Україні проблема інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади вирізняється цілим рядом додаткових ускладнень.

По-перше, структури, що розпочинали свою діяльність в період становлення суверенної української держави стикалися, особливо в перші роки свого існування, з широким колом питань, пов'язаних із вивченням зарубіжного досвіду, аналізом специфіки власних суспільних, економічних, політичних, культурних процесів, з пошуком свого місця в підтримці державотворчого.

По-друге, діяльність створюваних інформаційно-аналітичних центрів, орієнтованих на задоволення запитів державних органів, у своїй роботі не могли опиратися на відповідну інформаційну інфраструктуру загальносуспільного призначення через фактичну її відсутність в суспільстві, що формувалося.

По-третє, ще одна несприятлива обставина, із числа тих, що помітно ускладнювали діяльність інформаційно-аналітичних структур в нових державах була пов'язана із несприятливою економічною ситуацією перехідного періоду. Слабке їх матеріально-технічне забезпечення не давало здебільшого, можливості впровадження нових, сучасних технологій обробки та аналізу потоків інформації.

На формування аналітичних центрів впливала також і ситуація з

“середнім класом”, що є стійким середовищем формування “фабрик думки” на Заході. Стрімко біднішала колишня радянська інтелігенція; своєрідний “середній клас” радянського періоду у першій половині 90-х рр. втрачав свої позиції у суспільстві.

Поряд з цим важливою виявилася ще одна обставина. На Заході середовищем широкого використання “мозкових центрів” були сфери публічної політики. Однак, в українському політикумі лише в останні роки проявився практичний інтерес до залучення широких мас до активної участі у політичному процесі. Це пояснювалося не лише алергією більшості населення на декларативне марнослів’я ідеологів так званої "перебудови", але й політичною невизначеністю більшості існуючих сьогодні партій всіх напрямів, слабким теоретичним обґрунтуванням їх програм, відривом від реалій сьогодення і згадуваною розмитістю загальносуспільних ідеалів.

Цей фактор теж не сприяв появі структур типу “фабрик думки” у сфері політичного життя українського суспільства. І українські інформаційно-аналітичні структури в бібліотечних закладах розвивалися, виходячи із реальної ситуації в країні.

СІАЗ, як і інші подібні українські інформаційно-аналітичні структури в процесі виходу у сферу дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів мали вирішувати ряд специфічних проблем. Вони мали переосмислити функції сучасного бібліотечного закладу, виходячи із підвищення в ньому значення, в першу чергу, функції інформаційної, перетворення її в інформаційно-аналітичну. Зростала потреба освоєння технологій, що дають можливість розширення доступу до інформації поряд із

традиційними читачами дистантних користувачів, відпрацювання технологій виготовлення інформаційно-аналітичних продуктів на базі використання існуючих бібліотечних фондів, сприяти включенню якомога більшої частини їх в суспільний обіг і розвитку таким чином інформаційної інфраструктури. Паралельно з підготовкою кадрів, які б відповідали вимогам роботи в нових структурах із числа існуючих бібліотечних спеціалістів шляхом перекваліфікації, Служба, як і інші однотипні структури, повинна була вирішувати і специфічні методичні проблеми: відпрацювання методів оперативного управління великими масивами інформації, в тому числі тими, що знаходяться на традиційних носіях, формування баз даних по найбільш важливих напрямках суспільної діяльності, досягнення певного рівня універсалізації в роботі аналітиків, пошук оптимальних для замовників форм подачі матеріалу, вироблення усталених жанрів електронної інформаційно-аналітичної продукції та ін.

Торкаючись роботи СІАЗ, варто зазначити, що в процесі співробітництва із управлінськими структурами визначилось найбільш продуктивне місце Служби в системі їх інформування. Це сприяло підвищенню якості виконання замовлень, давало можливість попередити паралелізм в роботі з іншими структурами, відійти від невластивих їй функцій.

При цьому деякі позитивні зміни, що відбуваються безпосередньо у самому суспільстві, подають надію на певний оптимізм, у потенціальних можливостях України успішно рухатися у напрямі інформаційного суспільства.

Суттєвий позитивний вплив на розвиток інформатизації України

здійснюється через припинення спаду у виробництві, певну стабілізацію у всіх інших сферах життя. В останні роки роль бібліотечних закладів як важливих документально-інформаційних, аналітичних центрів, їх соціальна перспектива на шляху до інформаційного суспільства почала зростати.

Останнім часом формування зацікавленого і кваліфікованого споживача інформаційного продукту відбувається у приватному секторі виробництва, що пов'язано з конкуренцією, рекламою, формуванням іміджу, а також – з прямим впливом ділового світу зарубіжних країн, при цьому характерною особливістю замовника стає більш досконале комп'ютерне оснащення, вискоелективне програмне забезпечення, передові методи засвоєння та використання інформаційного продукту.

Наявні здобутки у державотворчому процесі, стабілізація економічного життя ставить на порядок денний питання стратегії, реалізації довгострокових програм суспільного розвитку. В Україні зростає потреба в інформації, в інформаційно-аналітичних структурах, що обумовлює їх розширення та розвиток. У цьому процесі з'являються передові технології, технічне оснащення, що обіцяє певні перспективи.

При спробах осмислити досвід функціонування Служби протягом десяти років її існування поряд із досвідом діяльності інших інформаційно-аналітичних структур, що виникли приблизно в той же час в умовах суверенної української держави, співставляючи її діяльність із відповідними потребами суспільства, слід констатувати, що при певному задоволенні цих потреб, структури, що створюють

інформаційне середовище розвитку нашого суспільства все ж відстають від запитів часу. З одного боку, планку вимог піднімає процес більш активного входження України в міжнародне співтовариство, зокрема після помаранчевої революції, в суспільство, інформатизоване в порівнянні з нашою країною на значно вищому рівні. Всяке співробітництво з ним може бути плідним, або ж при вирівнюванні інформаційного потенціалу, або ж при поглинанні сильним слабкого, що веде до нерівноправних відносин.

З іншого боку, на ситуацію впливають внутрішні фактори, пов'язані із ростом економіки країни, зростанням інтересу до зовнішніх ринків з боку успішних в своїй діяльності вітчизняних економічних структур, розвитком міждержавних економічних проєктів, з організацією вільних економічних зон, підвищення ефективності інвестиційної політики і т.д. Таким чином, перед СІАЗ, як і перед іншими інформаційно-аналітичними структурами найбільших громадських інформаційних баз в країні, якими є крупні бібліотеки, активізується задача дальшого вдосконалення діяльності, виведення її на більш високий рівень.

Однак, вирішення цього питання натикається на традиційні для нашої країни проблеми матеріально-технічної бази, підготовки відповідних кадрів, вивчення і адаптація з урахуванням наших умов передового досвіду в сфері інформаційних технологій. До цього можна додати наявний негативний момент інтеграції в міжнародний інформаційний простір, пов'язаний із слабким розвитком сіткових технологій “створення віртуальних співтовариств фабрик думки”, характерних для зарубіжжя. У нас іще не вирішені проблеми

створення доступу в інтернет всій суспільно-активній частині населення. Слабке знання іноземних мов, характерне для людей середнього і старшого віку, обмеження доступу до новинок зарубіжної літератури (з тих же причин) ускладнюють аналітичну роботу українського дослідника.

Серйозним обтяженим багатьма проблемами, є на сьогодні питання переведення наявного вітчизняного інформаційного ресурсу в міжнародні стандарти оформлення. В той же час вирішення даного питання могло б спростити доступ до багатих і цікавих для зарубіжного користувача фондів і сприяло б поглибленню співробітництва. Достатньо вагомим вкладом у вдосконалення роботи вітчизняних інформаційно-аналітичних структур, в тому числі і Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ, може бути також і розвиток інших напрямів їх діяльності, наприклад, розвиток вертикальної і горизонтальної кооперації, розвиток маркетингової служби і т. д. Все це є свідченням їх життєздатності і в майбутньому.

3. 4. Бібліотечні заклади в розвитку суспільних інформаційних потреб

Найважливішою характерною особливістю процесу переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства є зростаюче значення ефективного використання наявних у людства інформаційних ресурсів. Особливо важливим це стає у сфері наукового їх використання, що прямо впливає на розвиток продуктивних сил суспільства.

Нові технічні можливості другої половини ХХ століття, нові технології управління інформаційними процесами, що базуються на використанні комп'ютерної техніки, фактор практично неконтрольованого (за виключенням, і то умовним, деяких напрямів наукового пошуку. Розвиток яких становить небезпеку для існування людства – ядерна та ін. види зброї масового знищення види діяльності, що являють собою глобальну економічну загрозу і т. д.) виробництво найрізноманітнішої інформації і стрімкий ріст на цій базі масивів глобального інформаційного простору – все це обумовлює необхідність вдосконалення методик наукової діяльності. Як свідчить практика. Вирішення даного завдання здійснюється нині на двох конкуруючих за ступенем важливості напрямках: вдосконалення процесів управління існуючими інформаційними масивами в горизонтальному вимірі (відбір необхідної інформації, її структуризація, підготовка до використання користувачами) і аналітична обробка для використання в практичній діяльності і створенні нового знання – в вертикальному вимірі.

Прояв обох цих напрямів сьогодні знаходить відображення в діяльності практично всіх сучасних центрів зосередження інформації. Технічні засоби дають можливість створювати такі центри безпосередньо за місцем знаходження користувачів: в наукових закладах, при органах держуправління, в економічних і політичних структурах, інших громадських об'єднаннях, що формулюються в умовах розвитку демократичного суспільства, а також в різноманітних інформаційно-аналітичних центрах, що спеціалізуються на переробці інформації. І всякий користувач зацікавлений, як правило, мати під рукою інформацію нову, профільну, зручну в управлінні і постійно необхідну при вирішенні завдань, що стоять перед структурою.

Разом з цим зосередження крупних інформаційних масивів, як нових, так і напрацьованих попередніми поколіннями, масивів широкого суспільного призначення і в нинішніх умовах, як і раніше лишаються бібліотечні заклади. В застосуванні до потреб сучасної науки – це перш за все наукові бібліотеки. Наявність певних можливостей в наукових закладах для накопичення вузькопрофільної інформації ні в якій мірі не знижує значення бібліотек як джерел більш потужних, універсальних, що всім багатством своїх фондів, напрацьованих багатьма поколіннями, формують закономірності розвитку наукового процесу.

Таким чином, значення бібліотеки в науковій діяльності ніколи й ніким не спростовувалась. Адже системне, планомірне комплектування фондів, їх організація, налагодження інформаційно-довідкового обслуговування читачів, створення умов для їх

високопродуктивної роботи в залах – все це завжди впливало і на строки виконання наукових розробок, і, певною мірою, на їх якість. У зв'язку з цим сформувався і певний імідж бібліотекаря (за виключенням спеціальних бібліотекознавчих досліджень) як спеціаліста допоміжного, обслуговуючого. І таку оцінку вкладу бібліотечних працівників в науку при традиційно існуючій її організації не можна було назвати несправедливою.

В той же час протягом останніх десятиріч, які супроводжувались особливо бурхливим розвитком технічного прогресу у всіх сферах людської діяльності, похідним від нього прискореним зростанням потоків нової інформації, і, відповідно, прискореним розвитком суспільства, організація наукових досліджень уже не може здійснюватись по-старому. В них зазнають змін структури, через які відбувається процес засвоєння інформації і управління нею. Серед таких структур, очевидно, все більшого значення набувають бібліотеки. Звідси не важко спрогнозувати і напрям, по якому відбуватиметься і трансформація іміджу бібліотечного працівника.

Вона обумовлене насамперед традиційною суспільною роллю бібліотек як центрів для нагромадження і збереження суспільнозначимих масивів інформації. Крім того, якщо говорити в цілому про систему культурно-освітніх закладів, то саме в бібліотеках протягом останніх десятиріч спостерігалось найбільш помітне вдосконалення засобів управління інформацією, введення її в активний суспільний обіг. Розвиток бібліотечних закладів всіх рівнів в цьому напрямі обумовлюється саме тим, що в свідомості усіх

категорій користувачів протягом тривалого часу сформовано стереотип про те, що в бібліотеці є можливість не лише одержати необхідну інформацію, але й допомогу в тому, щоб зорієнтуватися в ній, знайти все потрібне для вдосконалення в тому чи іншому виді діяльності.

Бібліотеки у своїй роботі завжди опиралися на фонди, склади знань, в яких завжди “є щось” з основного набору запитів користувачів. Із введенням в обіг електронної інформації, після зрушення з місця проблеми комп’ютерного оснащення крупних, середніх бібліотек, їх фонди почали збагачуватися інформацією на електронних носіях і все частіше до бібліотечних закладів звертаються замовники електронної інформації тих чи інших відомств і організацій, оскільки навіть за наявності своїх спеціалізованих інформаційно-аналітичних структур, вони не можуть постійно збирати, структурувати великі масиви інформації по широкому її тематичному спектру.

Сказане вище стосується бібліотек усіх рівнів. Але насамперед в наш час зростає значення спеціальних, галузевих бібліотечних закладів. Адже саме їх працівники все більше у відповідності із зростаючими запитами сприяють процесу вирішення конкретних народногосподарських проблем, прийняттю управлінських рішень, впровадженню здобутків науково-технічного прогресу в кожній із галузей суспільного життя.

І чи не в найбільшій мірі це стосується системи наукових бібліотек, які сьогодні, процесом переходу до інформаційного суспільства все більше вмонтовуються безпосередньо в процес

наукових досліджень в рамках реалізації авангардних проєктів, спрямованих на прискорення суспільного розвитку¹. Серед них на сьогодні видаються чи не найперспективнішими напрацювання, орієнтовані на формування соціополісів². При цьому зростаюче значення наукових бібліотек для структури таких об'єднань пов'язане не лише із місцезнаходженням таких закладів – біля найбільших наукових центрів, що, при збереженні до недавніх часів інформації переважно на традиційних носіях, мало суттєве значення. Наукові бібліотеки в порівнянні з більшістю інших, як правило, мають справу переважно із одним типом відвідувачів – науковців, виробили оптимальні форми їх обслуговування традиційним ресурсом інформації. Структура фондів цих бібліотек переважно орієнтована на специфіку наукової роботи і, що теж суттєво, самі бібліотекарі донедавна виконували досить часто в тій чи іншій мірі науково-допоміжну роботу в сфері пошуку, в сфері творення нового знання.

Отже саме спеціалізовані наукові бібліотечні заклади мають найбільший внутрішній потенціал для виходу на якісно новий рівень роботи і безпосереднє включення в виконання конкретних наукових досліджень. При цьому мова йде не про підміну вузьких спеціалістів в тій чи іншій сфері наукових досліджень. Мова про максимально ефективну допомогу в пошуку, відборі, попередньому аналізі вихідної

¹ *Горовий В. М.* Роль інформаційно-аналітичних служб у поширенні наукових знань // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – К.: Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2001. – С. 167–173.

² Див. про це: *Соціополіс: мета, модель, технологія*// *Україна: інтелект нації*. – К.: Інтелект, 2000. – С. 476–478; *Тацуно Ш.* Стратегія – технополіси: Пер. с англ./ *Общ. Ред. И вступ. Ст.* В.И. Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1989. – С. 7–26.

інформації із застосуванням найсучасніших методів роботи з нею, опанування якими забирає все більше часу у безпосередніх розробників наукових проектів.

На останньому хотілося б зупинитися більш детально. Зростаючі обсяги інформаційних потоків уже зараз вимагають все більшого числа професій, пов'язаних із використанням систем пошуку, комп'ютерної обробки, аналізу інформаційних масивів. Спеціалісти в інформаційній сфері сьогодні вже мають справу зі складними процесами, що вимагають високоінтелектуального втручання. І дублювання роботи працівників цієї сфери діяльності спеціалістами пов'язаними із вирішенням конкретних проблем тієї чи іншої галузі науки з кожним днем стає все менш ефективним, низькопробним любительством. В той же час використання кваліфікованих, підготовлених до роботи в сучасних умовах бібліотечних працівників як повноправних учасників конкретних наукових досліджень в сфері інформаційно-аналітичного забезпечення, супроводу наукового пошуку сприяє підвищенню ефективності цих досліджень, дозволяє знизити гостроту цілого ряду супутніх проблем.

Найперша з цих проблем пов'язана із необхідністю досягнення зростаючих обсягів інформації під особливим кутом зору: наукового аналізу, можливості використання як базиса для нових наукових досліджень.

Сам факт прискореного зростання цих обсягів вимагає адекватної реакції: оновлення, вдосконалення методів її обробки і аналізу. Комп'ютеризація в сфері обробки інформації підняла

продуктивність роботи в трудомістких операціях, пов'язаних із її структурізацією, зберіганням і розповсюдженням, однак, як уже говорилося вище, не зняла значення “людського фактора”.

Стосовно наукової діяльності, то в цілісному раніше процесі наукових досліджень відбір вихідної інформації в широкому розумінні, включаючи вихідні концепції, ідеї, методики, фактологічний матеріал, його структурування, адаптація до найбільш продуктивного осмислення дослідниками – все це за трудомісткістю, рівнем прикладання інтелектуального ресурсу переросло поняття підготовчої, допоміжної роботи. І чим швидше цей факт буде усвідомлений керівниками наукових проектів, організаторами наукової роботи, тим швидше вузькі спеціалісти зможуть бути позбавлені необхідності час від часу виступати в невластивій їм функції малокваліфікованих інформаційних операторів і зосередитись на своїй професійній проблематиці.

Варто також зауважити, що виходячи із об'єктивною реальністю сьогодення стала глобалізація з поступовим виходом на рівень постіндустріального, інформаційного суспільства все більшого числа держав. І тому наукова діяльність в нашій країні, як і в усіх інших, зазнає все більшого загальноцивілізаційного впливу і знаходиться під дією відповідних конкурентних стимуляторів. При цьому одним із суттєвих факторів успішної діяльності у сфері науки стає ефективність, все більш відчутна регламентація досліджень в часі. Відбір, аналіз інформації по темі досліджень – це завжди важлива складова наукової роботи, що забирає значну частину відведеного на них часу. Ефективність досліджень збільшується, коли цей час

використовується продуктивно. Відповідно, нині зростає і роль спеціалістів на цій ділянці роботи.

Певною мірою із сказаним вище пов'язана ще одна обставина: в умовах ринкових відносин, конкуренції наукових продуктів їх розробники мають уявляти основні параметри конкурентноздатності кінцевих результатів своєї роботи. Така інформація як правило знаходиться за межами наукових інтересів вузьких спеціалістів і теж все частіше стає предметом відбору і аналізу інформаційних працівників. Їх залучення до активної участі в наукових дослідженнях допоможе зняти наявні труднощі із освоєнням інформації при вирішенні наукових проблем на стику наук, де і зміст, і обсяги матеріалу стають все більш важкодоступними для вузькогалузевих спеціалістів. Ще один аспект проблеми полягає в тому, що такого роду розробки нерідко обмежені реалізацією разового завдання і не стають початком постійного співробітництва представників різних галузей науки. Тому для вузьких спеціалістів в даній галузі вивчати всю систему базової інформації в суміжній галузі для виконання такої теми досліджень є непродукованим. І в цьому випадку також залучення інформаційних спеціалістів видається за найбільш доцільне.

Серед інших можна вказати на ще одну проблему в системі інформаційного забезпечення наукової діяльності і – ширше – суспільного розвитку в цілому. Вона пов'язана із особливістю нинішнього періоду наукової діяльності в нашій країні. Ця діяльність характеризується, як правило, веденням вузькоспеціальних наукових досліджень. Неповне використання наукового потенціалу країни

обумовлене насамперед економічними та деякими іншими причинами. Однак важливою є також та обставина, що такі дослідження хоча й “підтягують” певною мірою розвиток інформаційного базису науки до сучасного рівня, але лише певною мірою. І що проблему різко вираженої нерівномірності розвитку інформаційного забезпечення науки можна кваліфікувати не лише як суттєву сьогодні, але й як таку, що обіцяє неприємні наслідки в недалекому майбутньому.

Адже, *по-перше*, в силу складних економічних реалій у нашій країні напрямів наукових досліджень, що знаходяться в розвитку, сприяючи зростанню масивів супроводжуючої інформації не багато. В цілому, такі масиви не впливають відчутно на зростання загального інформаційного базису науки, загального інформаційного базису суспільства. В той же час інформаційний базис є основою розвитку, за визначенням академіка О. С. Онищенка “стратегічним ресурсом держави”¹. Він стає основним показником самоідентифікації суспільства в умовах розвитку глобального інформаційного простору. Відставання в його розвитку – це шлях у небуття, випадання із числа розвинутих країн.

Крім того, відставання в розвитку нині слабо розроблюваного інформаційного базису наукових досліджень при розширенні тематики цих досліджень ставитиме вітчизняних вчених у явно нерівноправне положення із конкуруючими колегами за рубежем.

¹ Див. про це: Звіт про міжнародну наукову конференцію “Бібліотечно-інформаційний сервіс” //Бібліотечний вісник. – К.: НТУВ та НАНУ. – №1., 2002. – С. 3.

По-друге, дуже нерівномірний сьогodнішній розвиток інформаційного базису наукових досліджень з провалами в тих секторах, що не мають сьогodні фінансування, негативно впливає на розвиток науки в цілому, оскільки при цьому не знаходять розвитку, а інколи й просто руйнуються внутрішні зв'язки в глибинній структурі інформаційного базису суспільства. В процесі трансформацій цей негативний фактор бумерангом відбиватиметься на якості інформаційного забезпечення нових, перспективних досліджень.

По-третє, в силу цілого ряду причин (мовних, технологічних, часових, матеріальних та ін.) сучасні наукові дослідження ґрунтуються, як правило, на новій інформації. При цьому поза науковим обігом залишаються значні пласти наукової інформації, набуті попередніми поколіннями і розміщені в бібліотечних фондах. Поза науковим обігом вони не можуть сприяти розвитку науки і, що набуває особливої актуальності, не можуть сприяти нашому утвердженню в глобальному інформаційному просторі.

В той же час гострота проблеми нерівномірного розвитку інформаційного базису наукових досліджень значною мірою може бути зменшена вже сьогodні науковими бібліотеками навіть з наявними технічними можливостями, з невеликими, на сьогodні реальними обсягами додаткового фінансування.

Для цього, виходячи з аналізу проблем розвитку інформаційного базису вітчизняної науки, необхідно організувати введення в обіг наукової інформації, що зберігається в бібліотечних фондах і поряд із цим продуктивно використовуючи вже наявні

структури, такі, як електронні бібліотеки, комп'ютерні центри і т.д., посилити в провідних наукових бібліотечних закладах роботу по структуризації нової, в т.ч. зарубіжної, інформації, що розповсюджується в електронному вигляді. Робота в цьому напрямі може бути першими кроками у використанні переваг глобального інформаційного простору.

Взагалі, комплекс проблем, пов'язаний із інформаційним забезпеченням, інформаційним супроводом процесу наукових досліджень, (а якщо брати ширше, то і управлінської, і всіх інших сучасних форм людської діяльності) далеко не обмежуються згаданим. Проте і сказане вище, очевидно, переконує про зростаюче значення і роботи по інформаційному забезпеченню науки, і спеціалістів, що нею займаються. Більше того, можна із значною далеко ймовірністю прогнозувати, що в майбутньому інформаційному суспільстві, очевидно, спеціалісти по роботі з інформацією будуть займати одне з провідних місць у суспільному розділі праці.

Якщо ж повернутися в сьогодення, то можна констатувати певною мірою парадоксальний факт: не зважаючи на те, що в наукових дослідженнях, як і в інших сферах суспільної діяльності, потреба в інформаційному забезпеченні загострюється, не зважаючи на те, що спеціалісти в даній сфері діяльності наявні в бібліотечних закладах, однак справжньої затребуваності в їх ефективному використанні все ще не відчувається.

Адже сьогодні навряд чи хто-небудь зможе навести приклад рівноправної участі інформаційно-аналітичних структур бібліотеки в

реалізації якогось наукового проекту, рівноправності не лише рольової, але й справедливої у смислі фінансовому. Та й саме підключення до такої роботи найчастіше якщо й здійснюється, то лише на рівні довідково-бібліографічному. Нові можливості співпраці лишаються поза увагою при все ще традиційній організації досліджень. Справедливості ради варто також зазначити, що ініціативи бракує також і з іншої сторони. В бібліотечних закладах, у свою чергу, в зародковому стані знаходиться рекламна робота, інформаційний менеджмент.

Звичайно ж, незадовільний стан справ у налагодженні сучасного співробітництва працівників наукових бібліотек із партнерами-науковцями значною мірою обумовлюється багаторічним фінансуванням за залишковим принципом як бібліотечних закладів, так і самої науки. Але не лише у названому вище знаходяться причини, що заважають формуванню сучасного іміджу бібліотечного працівника.

Не зважаючи на все більш відчутну суспільну потребу еволюції інформаційної функції бібліотечних закладів із обслуговуючої, допоміжної в наукових дослідженнях в категорію основних, рівноправних з відповідною зміною іміджу інформаційних працівників, навіть в середовищі самих бібліотечних спеціалістів ще досить повільно проходить процес самоусвідомлення у новій якості, усвідомлення тих завдань, що постають перед ними.

Мова в даному випадку не лише про фіксацію традиційних поглядів на “забезпечення наукового пізнання” науковою бібліотекою через “створення комфортного інформаційного середовища як

результату аналітико-синтетичної обробки переважно поточної інформації”. З часу опублікування цієї точки зору пройшло вже сім років – при нашому сучасному темпі життя відрізок часу чималий.

Однак, і публікації ближчі до сьогодення вже очевидно потребують дальшого розвитку. Сьогодні в бібліотекознавчій теорії вже зафіксований той факт, що глобальна інформатизація висунула бібліотеки в ряд найважливіших, з погляду задоволення соціальних потреб суспільства, інститутів формування та поширення інформаційних ресурсів, що в майбутньому бібліотеки мають активізувати розвиток інформаційних функцій, стати універсальними інформаційними центрами, забезпечувати вільний і необмежений доступ до інформації всім членам суспільства, “що роль бібліотек у виробничій, науковій, освітній ділянках, в розвитку демократії та ринкових відносин посилюється”¹. Всі ці викладки, сформульовані на базі вивчення процесів взаємовідносин наукових бібліотек із науковими установами, підводять до наступних кроків, спрямованих на конкретні заходи для утвердження нової ролі бібліотечних інформаційних працівників в науковій діяльності. І сьогодні вже не достатньо зводити роль наукової роботи в бібліотечних закладах до теоретичного осмислення процесів інформатизації книгозбірень, а організаційні заходи – до розширених засідань та семінарів зацікавлених в тій чи іншій мірі сторін.

Сьогодні, спираючись на наявний уже практичний досвід успішного співробітництва наукових бібліотек із закладами науки, а

¹ *Немошкालенко В. В.* Інформаційне забезпечення української науки //Бібліотечний вісник. – НБУВ та НАНУ. №1. – 2001. – С. 7.

про це можна говорити і на базі аналізу роботи по перетворенню НБУВ в науковий центр із системою наукових, науково-інформаційних підрозділів, і на базі вдосконалення практики спільної діяльності з науковими центрами інших наукових бібліотек, слід констатувати, що і в наших умовах така співдружність перспективна.

Таким чином, навіть наведені аргументи на користь зростаючого значення бібліотечних закладів в науковій діяльності через ефективну організацію інформаційного матеріалу для використання в дослідженнях не можуть не звернути на себе увагу. Розвиток електронних інформаційних технологій, подальша еволюція наукових бібліотек в напрямі набуття характеристик крупних науково-інформаційних центрів з розвинутою системою дистантного обслуговування користувачів буде посилювати вагомість цих аргументів.

IV. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИСУТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ГЛОБАЛЬНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

4. 1. Основні тенденції розвитку процесу глобалізації і їх інформаційний вплив на країни за межами “золотого мільярда”

В період входження до нової, інформаційної епохи особливістю основних загальноцивілізаційних процесів є раніш невідома активізація двох основних діалектично взаємопов'язаних тенденцій розвитку на інформаційному плані. *Одна з них полягає у збільшенні числа і зміцненні інформаційних зв'язків глобального значення, що в своїй сукупності створюють умови для функціонування глобального інформаційного простору.* Сьогодні цей простір, доступний завдяки наявним технічним можливостям для будь-якої людської спільності і є основою зростаючої єдності, цілісності людства.

Друга тенденція пов'язана із розвитком, переходом до того етапу розвитку кожної із інформаційних баз в їх суспільній ієрархії, коли вони завдяки вдосконаленню системи зв'язків із однотипними та всякими іншими базами, зв'язків із глобальним інформаційним простором набувають відносної самостійності, можливостей для самоідентифікації і все більш активного прояву в глобальному інформаційному просторі в якості самостійного суб'єкта інформаційної діяльності. Остання стимулюється і

зовнішніми впливами і новими можливостями для реалізації їх внутрішнього потенціалу.

Обидві тенденції, за наявними уже сьогодні ознаками, зафіксованими багатьма дослідниками, ґрунтуються на сучасних економічних трансформаціях, що в крайніх своїх проявах співвідносяться із ознаками глобального інформаційного імперіалізму, з іншого – із ознаками нового соціально-економічного ладу, основною особливістю якого є соціалізація розвитку, який умовно можна назвати за аналогією глобальнодемократичним. О. Г. Білорус пропонує кілька назв такого ладу: посткапіталізм, постіндустріалізм, постеконізм, інформаційне суспільство, інтелектуальне суспільство, ноосферне суспільство¹.

Багатоваріантність у назвах є свідченням початкового етапу даних досліджень. Однак, характерною особливістю уже цього їх стану є розгляд глобалізації у нерозривному зв'язку з економічною основою її розвитку, що спрямовує й прискорює відповідні процеси. Таким чином, вивчення інформаційного глобалізму ув'язується у все більшій мірі із процесами дослідження загальносуспільних перетворень в усіх сферах життя і стає все більш важливим напрямом теоретичної і науково-практичної діяльності.

Аналізуючи інформацію під впливом глобалізму потрібно погодитись із висновками про те, що “протиленні тенденції інтеграції та дезінтеграції, що протистоять у сучасному світі, супроводжуються нині перевагою інтеграційних процесів. Саме вони,

¹ Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 22.

за даними багатьох дослідників, посилюють економічну могутність інтегрованих угруповань країн, зміцнюють їх критеріальні оцінки за узагальнюючими показниками: а) приросту ВВП, б) приросту НД і в) приросту сукупного чистого доходу (ЧД; прибуток+рента) – не лише у валових обсягах кожного із зазначених показників, а й у розрахунку на душу населення на одиницю витраченого сукупного капіталу та одиницю сукупних ресурсів, що функціонують у загальному відтворювальному кругообороті¹.

При цьому чергове зниження темпів розвитку загальносвітової економіки протягом останніх років як основний аргумент антиглобалістів не можна вважати вирішальним, оскільки циклічність завжди була характерною особливістю процесу економічного розвитку. Крім того, як зауважував Д. Урсул і що має особливе значення для інформаційного аспекту дослідження, “на шляху прогресивного розвитку можливе обмеження різноманітності в одному відношенні (наприклад, біохімічному, термодинамічному) і збільшення інших класів різноманітності (скажімо, генетичного, морфологічного і т.д.). У цілому ж прогресивний розвиток на своїх вузлових пунктах характеризується збільшенням загального інформаційного змісту матеріальних систем”². Певну аналогію описаному процесу ми спостерігаємо в сьогоденні: відбувається швидкий в масштабах суспільного виробництва не завжди помітний процес напрацювання нових технологій, побудованих на

¹ Світові зміни та їхній вплив на трансформаційні процеси. РІШ. Економічні процеси // Україна: утвердження незалежної держави (1991– 2001). – К., Видавничий дім “Альтернативи”, 2001. – С. 206 – 207.

² Інформація. – С. 183.

використанні інформаційного потенціалу, віднайденні оптималізованих шляхів вирішення проблем в усіх сферах суспільного життя, концентрації зусиль, інтелектуального потенціалу в міжнародних масштабах на вирішенні глобальних проблем сучасності. Сьогодні “індустрія інформації провідних країн реально перетворилась в особливу, якісно нову галузь загальної структури економіки. Тут розпочалося продукування товару нового типу – глобального товару з новими економічними властивостями – наближеного відтворення і накопичення багаторазового використання”¹.

У зв’язку з цим видається за доцільне зупинитись на одному із основних аргументів антиглобалістів. Він базується на факті зростаючого розриву економічного рівня країн так званого “золотого мільярда” із найбільш відсталими країнами світу. Процеси глобалізації дійсно обумовлюють в даний час зростання дистанції розриву внаслідок характерного для цього рівня розвитку прискорення в усіх сферах життя, в т. ч. економічній. Однак при цьому досвід глобальних суспільних перетворень все більше дає підстави для твердження про те, що ця категорія країн страждає більше не від глобалізації, а від недостатньої участі в глобалізації, що не дає змогу вирватись із обіймів одержаних у спадок ще з колоніального минулого проблем бідності, безправ’я в стосунках з економічно розвинутими державами.

¹ Глобальные экономические трансформации и концепции стратегии экономического развития // Белорус О. Г., Лукьяненко Д.Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. – К.: Ориане, 2000. – С. 181.

Можна стверджувати, що якраз процеси глобалізації, охоплюючи весь світ, включаючи в свій обіг все нові й нові аспекти суспільного життя, все новій й нові сфери економічної діяльності по своїй природі, внутрішній суті не можуть залишити відгороджені насильно оази чи такі, що відгородилися за власною ініціативою від їх впливів. Це – не органічно для глобалізації.

У зв'язку з цим можна погодитись із висновками, зробленими М. Згуровським, який кваліфікує сучасні глобальні процеси як “віртуальне звуження світової цивілізації”. При цьому мається на увазі скорочені за рахунок комп'ютерних мереж, способів зв'язку, швидкісного транспорту в суб'єктивних відчуттях відстані й територіальні розмежування. Можливість користуватись, перебуваючи в різних місцях на планеті, практикованими більшістю суспільства технологіями та послугами, споживати аналогічні продукти посилює таке відчуття. “Глобалізація відкриває нові можливості для мільярдів людей в усьому світі. Ріст торгівлі, збільшення іноземних інвестицій, розповсюдження нових технологій, надшвидкісного транспорту, інтернету і засобів масової інформації сприяють економічному і людському розвитку”¹.

Таким чином процеси, що відбуваються нині в світі дають шанс країнам, націям, що не входять до “золотого мільярда” при наявності відповідної волі, готовності сприйняти виклики, правила гри, диктовані глобалізмом, і суспільної згуртованості ввійти до світового співтовариства на рівноправних засадах. І справа не лише у наведених

¹ Згуровский М. В. В водовороте глобализации: вызовы и возможности // Зеркало недели, 2001, 17 ноября. – С. 12.

вище результатах інтеграційних процесів. О. Г. Білорус повідомляє, що “дослідження останнього десятиріччя... показали, що уряди наймогутніших країн вже втратили реальний контроль над процесами глобалізації. Більш того, з головних суб’єктів глобалізації вони перетворюються в її об’єктів. Ці країни потрапили в капкан глобалізації. З одного боку, вони глобаризатори, що ведуть силову, насильницьку глобалізацію інших країн, а з іншого – глобалізація “глобалізує” їх самих¹.

Таким чином у загальноцивілізаційних рамках з’являється сила, що з одного боку деструктивно впливає на наймогутніші держави – експлуататори, сприяючи ослабленню їхнього впливу на економічно слабкі, експлуатовані держави. З іншого боку – інтеграційні процеси обіцяють певне зростання економічного потенціалу. Хоча при цьому, однак, було б черговою помилкою вважати позитивні впливи глобалізації подарунком долі. Відкриваючи шлях до реалізації певних шансів для економічного зростання на базі принесеного глобалізацією насамперед технічного переоснащення, останньою ініціюються також нові суспільні протистояння і суперечності уже на інших рівнях суспільних взаємовідносин, що не обіцяє легкості при їх вирішенні. Слід також врахувати, що в соціальній практиці жоден механізм не функціонує в чистому вигляді. І тому сучасне поєднання процесів глобалізму і державного імперіалізму сучасності класифікується дослідниками як однополюсний, однополярний глобалізм², новий

¹ Економічна система глобалізму. – 25.

² *Мартин Г., Шуманн К.* Западная глобализация. – М., 2001.

глобальний імперіалізм¹, панамериканський глобалізм² і т. п. Це є по суті своїй відображенням наявного в практиці поведінки на міжнародній арені симбіозу все ще сильного державного імперіалізму і вже могутнього імперіалізму глобальних економічних структур³.

Даний симбіоз, однак, в нинішніх умовах не обіцяє бути тривалим. Засновники теорії постіндустріального, інформаційного суспільства (Д. Белл, О. Тоффлер (США), Е. Масуда (Японія), Ж. Серван – Шрейбер, А. Турен (Франція) ще в 80-ті роки минулого століття прогнозували швидкі темпи розвитку і масштаби зростання у високорозвинутих країнах індустрії інформації в порівнянні з традиційними галузями промисловості. Зроблені теоретиками висновки підтвердились протягом наступних двадцяти років. Сьогодні вони стосуються вже не технологічних здобутків частини із найбільш розвинутих країн, а формування глобальної індустрії інформації і її глобального впливу на загальні й національні трансформаційні процеси. Нині відбувається поступове вирівнювання їх розвитку від країни до країни, від регіону до регіону. Це пояснюється, зокрема, специфікою інформаційного ресурсу, що продукує особливий товар, розповсюдження якого вже зараз важко зупинити. Інформація проникає у всі ніші й щілини глобального суспільства ефективніше і інтенсивніше, ніж інші товари-ресурси. Для неї вже практично не існують кордони та інші бар'єри"⁴.

¹ Doremus P. and oth. The Muth of the Global Corporation. N.Y.? 1997.;Jameson F. Globalization and political strategi, 2000. New Left Revolution. №4.

² *Бзежинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М., 1999.

³ Див. про це: *Білорус О.Г.* Економічна система глобалізму – С. 25 – 26.

⁴ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 179 – 180.

Наведена думка українських дослідників дає підстави до двох висновків. Один із них базується на проекції логіки розвитку основних галузей промислового виробництва на вже фактично реалізований шлях випереджаючого розвитку інформаційної індустрії і обіцяє перспективу індустріалізації неіндустріалізованих регіонів відсталих в економічному відношенні країн.

Другий пов'язаний із розвитком інформаційної індустрії і зростаючим товарним значенням інформації, що відкриває більш сприятливі стартові можливості для країн за межами “золотого мільярда” скоротити дистанцію розриву з високорозвинутими країнами на новому витку розвитку, не проходячи всю дистанцію індустріальної еволюції навздогін за лідерами.

Протягом останніх двох-трьох десятиріч індустрія інформації не лише перетворилась в особливу, якісно нову галузь світової економіки з найбільш динамічними темпами розвитку. Будучи невід'ємною складовою і основоположною умовою сучасних процесів глобалізації, вона згідно з властивою їй природою наскрізного проникнення через кордони і відстані приносить в усі кінці світу сучасні технології інформаційного виробництва. Цим самим розширюються можливості різних країн, різних регіонів світового інформаційного ринку у відповідності із його запитами, його диктатом включитись у виробництво інформаційного товару. За характеристикою дослідників – це глобальний товар з новими економічними властивостями – необмеженого відтворення та накопичення, необмеженого за частотою використання. Джерело вартості такого товару лежить переважно за межами традиційних

джерел вартості і базується не на використанні психофізичних зусиль при застосуванні енергозатратних технологій, а на реалізації інтелектуального потенціалу працівника, посиленого в потрібних обсягах потенціалом, обсягами інформації відповідних інформаційних баз. Таким чином, “ в умовах інформаційної економіки вартість може породжувати зверхвартість, так як в умовах індустріальної економіки капітал породжує капітал”¹.

У відповідності із проявом вже загальноновизнаних процесів інтеграції світової економіки інноваційні технології все ширше проникають за межу “золотого мільярда” і дають можливість для самореалізації в сфері інформаційної індустрії багатьом країнам “всередині турнірної таблиці”. Серед них школа програмувальників, якою в цьому списку представлена Індія, серед них південна Корея, Тайвань, Малайзія та ін. І все це в умовах беззаперечного превалювання високорозвинутих країн в процесах глобалізації.

Однак, на сьогодні успіхи цих країн можна вважати вузькогалузевими, не повністю реалізованими успіхами в глобальному вимірі. Чимала кількість держав, потенційно здатних на прорив на старті інформаційного етапу розвитку цивілізації, серед них – поза всяким сумнівом і Україна, наявні можливості використовують слабо. В той же час О. Г. Білорус називає новий лад, що формується на даному етапі, новим економічним імперіалізмом, породженим глобалізацією, “що переводить глобалізацію і весь світовий розвиток в загрозову кризову, злякисну фазу”².

¹ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 181.

² Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. – С. 103.

Твердження дослідника, однак, не видаються абсолютно безальтернативними, що позбавляють будь-яких шансів на успішний розвиток всі країни і нації, крім високорозвинутих. І справа не лише в тих шансах, які з'являються внаслідок обов'язкового поширення нових технологій, що дають можливості здійснення ривка не лише в інформаційній індустрії, але й у інших сферах людської діяльності.

Скоріше за все своїх крайніх проявів “економічний імперіалізм” не зможе досягти також під впливом цілого ряду інших причин. Факт прояву однієї із них, як уже говорилося, обумовлений “капканом глобалізму...”, в який потрапляють нині провідні держави-глобалізатори, зазначаючи впливу транснаціональних корпорацій. Якщо поглянути на цей, зафіксований дослідниками факт з іншого боку, стають помітними і проблеми, своїм вектором направлені в протилежну сторону. Держави, що потрапляють “в капкан глобалізму”, як правило, в міру своїх сил, при неспівпаданні, чи неповному співпаданні інтересів з корпораціями, намагаючись протидіяти тиску останніх. Цю протидію не варто недооцінювати. Вона ґрунтується на сьогоденній життєздатності інституту держави. Дж. Сорос справедливо вважає, що нині “не існує міжнародного еквівалента політичного процесу, що відбувається в окремо взятих країнах”¹. Міжнародні корпорації не можуть витіснити державу із сфери соціально-політичного розвитку, забезпечити культурний розвиток, потрібний для успішної діяльності самих же корпорацій. В силу обмежених, вузьконаправлених цілей своєї діяльності, вони не можуть заповнити всю складну, багатогранну систему суспільних

¹ Про глобалізацію. – С. 22.

зв'язків, зв'язків інформаційних баз структури людських спільностей. У зв'язку з цим заслуговує на увагу думки про те, що “...**В умовах постіндустріального суспільства та інформаційної економіки держава, як соціальний інститут вперше стає інструментом реалізації економічних інтересів не якогось пануючого клану, а суспільства в цілому** (підкреслено авт.) Тому головними функціями держави стають пошуки форм соціального партнерства, соціального компромісу, соціальної рівноваги і, перш за все, соціальної ефективності. Соціалізація виробництва і соціалізація економіки стають найважливішими пріоритетами держави”¹. І хоч в процесі входження в інформаційне суспільство певні функції держави відмиратимуть і видозмінюватимуться, однак сила цього політичного інституту, а надто сила високорозвинених держав ще тривалий період буде важливим фактором внутрішніх суперечностей “державно-корпоративного економічного імперіалізму”.

Фактором, що поступово має посилювати свій вплив на діяльність транснаціональних компаній, є включення в процеси глобалізації малих і середніх компаній, в подавляючій кількості із числа нині діючих. Глобалізація відкриває перед цими підприємствами і нові ринки, і можливість для технічного прогресу та ефективної інтеграції в ринкову економіку. Незважаючи на ті труднощі, з якими стикаються ці економічні структури в своїй діяльності, їх життєздатність поряд із могутніми ТНК обумовлюється рядом факторів, серед яких особливо впливовими сьогодні є:

¹ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 274.

- охоплення всього комплексу економічних потреб суспільства, перекриття всіх зон діяльності, не охоплених ТНК;
- можливості співробітництва із ТНК на умовах підрядності і субпідрядності;
- можливості інтеграції в крупні економічні структури для підвищення ефективності виробництва;
- розвиток територіальних кластерних систем¹.

Потенціал малих і середніх підприємств підсилюється з інформатизацією, збільшенням зв'язків їх інформаційних баз з партнерськими структурами, системою джерел інформації, що сприяють успішному входженню в ринки, технологічному вдосконаленню виробництва, вирішенню всіх питань організації успішної діяльності підприємства. Входження структур малого і середнього бізнесу в загальносуспільну високорозвинуту інформаційну систему “дасть змогу суттєво знизити різного походження опір в трудових системах і забезпечити успіх у розвитку постіндустріального суспільства”².

Вплив даного фактора також може сприяти пом'якшенню впливу транснаціональних корпорацій на об'єкти їхнього впливу. Розвиток малого і середнього бізнесу за технологіями інформаційного суспільства в країнах за межами “золотого мільярда” дає змогу мобілізувати незадіяний раніше творчий потенціал народів, організувати високопродуктивне малозатратне виробництво,

¹ Соколенко С. И. Производственные системы глобализации. – К.: 2002.

² Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 65.

пом'якшити негативні впливи глобалізації і зберегти свою самобутність.

Таким чином, на практиці ще зовсім історично невеликого періоду прискорених глобальних перетворень, що супроводжують виходження в нову інформаційну епоху, уже переконливо видно, що цей рух не позбавляє суспільство традиційних проблем, не є панацеєю для їх вирішення. Однак, суспільна практика свідчить, що глобальний імперіалізм, який рельєфно проявляється уже сьогодні не є безальтернативним майбутнім для людства. В сьогоденні спостерігаються також міцніючі прояви глобальнодемократичних перетворень у світі, що своїм утвердженням можуть протистояти негативам глобалізму, і в цьому шанс для України.

4. 2. Проблеми входження України в світовий інформаційний простір

У процесі свого розвитку Україна зазнає зовнішніх впливів, пов'язаних із проявом процесів глобалізації в усіх сферах суспільного життя, говорячи взагалі, протягом всієї своєї історії. Тому зводити ці впливи хронологічно лише до меж останнього десятиріччя, як це досить часто робиться в дослідженнях глобальних процесів сьогодення, видається не правомірним. При розгляді найбільш помітних зовнішніх, постійно діючих впливів справедливою і аргументованою видається точка зору Іммануїла Валлерстайна, який вважає, що “процеси, що маються на увазі, коли мова йде про глобалізацію, насправді не нові... Мабуть, найбільш об'єктивно ми можемо подивитися на нинішню ситуацію, якщо будемо користуватися двома іншими часовими рамками: перша – з 1945 року до сьогоднішнього дня, друга – починаючи приблизно з 1450 року дотепер”¹. При цьому перша із цих часових рамок відбиває етап інтенсифікації глобальних впливів, пов'язаний із реалізацією Ялтинської угоди між Сполученими Штатами і єдиною співзмірною з ними за військовою могутністю силою – Радянським Союзом. Друга “відзначає життєвий цикл капіталістичної світової економіки, що мала свої періоди виникнення розвитку і тепер вступила в період остаточної кризи”².

¹ *Wallerstaein, Immanuel. Globalization or The Age of Transition ? // International Sociology. – 15, No.2 – P.249 – 265.*

² Там же.

Даний погляд на хронологічні рамки активної глобалізації дає підстави з дещо іншої точки зору підійти до оцінки інтеграційного потенціалу України при входженні в інформаційне суспільство навіть на основі своєї нинішньої перехідної економіки. З урахуванням розгорнутих хронологічних рамок глобалізаційних впливів у світі звертає на себе увагу притаманна Україні практично унікальна стійкість до цих впливів в умовах відсутності протягом століть власного формального об'єднуючого начала – власної повноцінної державності. Навіть при нинішній несприятливій економічній ситуації наявність цього імунітету стосовно зовнішніх викликів є підставою для певного оптимізму для майбутнього нашого суспільства, є важливою соціально-психологічною обставиною входження українського суспільства в нову ієрархію загальноцивілізаційних суспільних утворень інформаційної епохи.

Процес цього входження найбільш яскраво прослідковується при спостереженні систем економічних викликів і протистоянь, характерних для складного періоду сучасного нерівномірного входження в інформаційну епоху. Для України цей процес ускладнений внутрішніми проблемами перехідної економіки і зовнішніми – пов'язаними з взаємодією на міжнародній арені із суб'єктами рівня індустріального розвитку і новими – з системою уже постіндустріальних проявів і взаємодій.

Таким чином, сьогодні на міжнародній арені відстоюють свої економічні інтереси (а отже в тій чи іншій мірі здійснюють вплив на Україну) національні економічні структури переважного числа держав. Об'єднуючись в національні корпорації такі економічні

структури набувають можливостей здійснювати помітний в загальнодержавному масштабі вплив, все частіше діють з урахуванням закономірностей функціонування міжнародних ринків втягуючи внутрішні економічні ринки, фактично, в систему глобальних економічних відносин. Процес швидкого перетворення національних корпорацій в ТНК, в глобальні корпорації посилює глобальні впливи з усім спектром позитивних і негативних їх проявів у житті кожного народу, кожної держави.

Економічний глобалізм ХХ ст. в його останній чверті внаслідок закономірного технологічного скачка перетворив інформаційну індустрію, що обслуговує процес економічного розвитку, в особливу, якісно нову галузь у загальній структурі економіки, що стала плацдармом, з якого, власне, почалася нова, інформаційна епоха. “Розпочалося продукування товару нового типу – глобального товару з новими економічними властивостями – необмеженого відтворення і накопичення багаторазового використання... Домінуючим типом вартості продукуючої праці в структурі суспільної праці стала цілісна, інтегрована аж до глобального рівня, інтелектуальна інформаційна і науково-озброєна праця, що базується на знаннях”¹.

Масове входження в ринковий обіг нового товару, заснованого на інформаційних технологіях виробництва і реалізації, в останні роки все більше відчутно позначається на характері зовнішніх впливів по відношенню до українського суспільства. У впливі зарубіжних ринків, що в сукупності сприймаються як дія глобального ринку в Україні, акцент переноситься у все більшій мірі саме в інформаційну

¹ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 181.

сферу. Ця обставина обумовлюється насамперед зазначеними вище структурними особливостями сучасного товару. При цьому суттєвою є та обставина, що втілений у цьому товарі інтелектуальний потенціал, нагромадження знання виробника стають в порівнянні із впливом товарів предметної сфери, в порівнянні із фактором масового переливання капіталів на завершальному етапі індустріальної епохи розвитку незмірно більш відчутними і дієвими. Вплив цього продукту на свідомість членів суспільства все більше позначається на духовній сфері нашого суспільства, роз'їдаючи традиційні межі національної самобутності, самоідентифікації, своєрідності всієї системи інформаційних баз нашого суспільства.

Вплив інтелектуального змісту продуктів сучасного виробництва в ході його просування на українські ринки є важливою, проте не єдиною формою впливу на духовний світ нашого суспільства в його нинішньому, відкритому статусі. Мова йде також не лише про зростаючу могутність рекламної індустрії з величезними на сьогодні фінансово-технічними можливостями налагодження рекламного супроводу економічної діяльності. На прикладах діяльності нинішніх найкрупніших державно-корпоративних економічних структур прослідковується тенденція до створення оптимального соціально-культурного, соціально-економічного середовища в глобальних масштабах для здійснення їх економічних і політичних намірів загально цивілізаційного масштабу.

Уже сьогодні в діяльності цих структур в Україні нерідко підтримуваній міжнародними економічними організаціями, чітко прослідковується відстоювання інтересів, що забезпечують

вирівнювання економічних, соціально-політичних показників у сформованому вже колі країн-лідерів, а також ТНК за рахунок нашої та інших держав, слабших за основними сучасними показниками життєздатності. Така узгоджена політика дає можливість лідерам глобалізації поки що не вводити в антагоністичні протиріччя між собою, вирішуючи проблеми розвитку, пов'язані з переходом в інформаційну епоху за рахунок третіх країн.

Прикладом цього може бути і фактичне блокування на міжнародних ринках української високотехнологічної продукції: ракетної техніки, найновіших зразків авіатехніки, обмеження ринків високорозвинутих країн для продукції української металургії, експансія масової культури, особливостей способу життя та ін.

Практика проведення ринкових реформ в Україні свідчить про фактичне нав'язування Україні, як і іншим країнам, що не входять до “золотого мільярда”, ідеології в усіх сферах суспільного життя, виробленій саме в процесі еволюції націй-лідерів, що спричиняє втрату національних традицій господарювання, орієнтації громадянського життя і т.п.

На прикладі України, що була на початок 90-х років минулого століття однією із найбільш розвинутих республік союзної держави, ці механічні, неадаптовані зовнішні впливи особливо помітні. Про них можна говорити і аналізуючи практику економічних перетворень у селі, що привела до масового зuboжіння населення, і проведену приватизацію, і демократизацію з утворенням сотні карликових маловпливових партій, і формування олігархічних структур із забезпеченням відповідного рівня демократизації суспільства.

Таким чином, слабе суспільне самоуправління, економіка, що не може ефективно діяти на світових ринках, відсутність загально визнаної національної системи цінностей, навколо якої могло б ґрунтуватись суспільство, якраз і створює сприятливі умови для утвердження впливу лідерів-глобалізаторів. Проте останні зацікавлені не в розвалі господарства в країнах за межами “золотого мільярда”, а лише в збереженні і збільшенні дистанції з країнами-лідерами в процесі розвитку. Це дає змогу дієвого контролю основних суспільних процесів країн-асистентів дальшого розвитку лідерів. Асистенти ж поступово втрачають умови національного розвитку, розвитку національних традицій в усіх сферах суспільного життя.

Потрапивши в число таких країн, Україна хоча і матиме можливість для певного економічного розвитку в сфері хліборобства, сировинних галузях і галузях, насамперед пов’язаних із шкідливим виробництвом, але поступово втрачає і втратить провідні позиції в фундаментальних науках, розробці високоінтелектуальних технологій і виробництві продукції на базі таких технологій. Перебування в числі країн-асистентів розвитку “золотого мільярда”, таким чином, звужить можливості для входження в глобальний інформаційний простір із важливими, суспільнозначим інтелектуальним продуктом.

І хоча перше десятиріччя існування незалежної української держави проявило чимало ознак прояву негативних тенденцій в еволюції нашого суспільства (це було пов’язано із малоефективним керівництвом суспільними механізмами, слабкістю економіки, залишковим фінансуванням академічної науки і освіти неефективною приватизацією, повільним формуванням єдиного суспільного

організму і т.д.), однак вона має ще серйозні аргументи для достойного входження у світову спільноту. І важливим залишається їх якомога ефективне використання.

Одним із таких аргументів є *сприятливе географічне положення України*. Крім наявних ще корисних копалин, високопродуктивних чорноземів, сприятливого, помірного клімату саме розташування території нашої держави пов'язане із розміщенням важливих євразійських та системи “Північ – Південь” різноманітних і дуже важливих для світової економіки транспортних магістралей, знаходиться в самому центрі міжцивілізаційних контактів. В залежності від якості використання цього фактору, він може бути або ж ефективною підмогою для економіки країни, або ж перетворитись у додаткову загрозу Україні у зв'язку із зростаючими міграційними процесами, зіткненням економічних, політичних інтересів могутніх сусідів та ін.

Значення географічного положення України посилюється *фактором відкритості її суспільства*. При цьому результатом реалізації даного фактора можуть бути і додаткова аргументація для закріплення в числі впливових держав у світі, і, в той же час, зростаючі проблеми, пов'язані з негативними впливами глобалізації (Україна вже відчула ці впливи насамперед в складноконтрольованих міграційних процесах, проблемами розповсюдження наркоманії, СПІД, інших епідемічних захворювань і т. д.)

Серед транспортних можливостей України для її економіки і для зміцнення її положення в світі при умілому господарюванні суттєве значення мають магістральні газо-і нафтопроводи, що є на

сьогодні дуже важливими артеріями забезпечення паливними ресурсами (насамперед газом) країн європейської спільноти. Враховуючи стратегічну тенденцію суттєвого збільшення потреби Західної Європи в енергоресурсах, не зважаючи на будівництво альтернативних шляхів газопостачання через Туреччину і т.зв. обхідний газотранспортний перуєт поза Україною через Білорусь та проектування балтійських транспортних артерій, центральноазійський газ і нафта (Туркменістан, Узбекистан, Казахстан, певною мірою Азербайджан), газу і нафтопродукти Росії в основних своїх обсягах ще тривалий час будуть транспортуватися в Європу через Україну.

Зміна деяких економічних і політичних факторів глобального значення: зменшення запасів нафти на норвезькому шельфі, наслідки іракської війни, обмежені нафторесурси освоєних нафтових полів Росії та ін. – роблять потенційно перспективним недавно побудований Україною нафтопровід “Одеса – Броди” з можливим наступним продовженням до Гданська і трубопроводів індустрії Північної Європи.

Прояв глобальних впливів у цій сфері сьогодні спостерігається в організації міжнародних консорціумів по використанню цих магістралей. І настільки глибоким буде цей вплив залежатиме від того, наскільки вміло при проведенні відповідних переговорів Україна зуміє відстоювати свої інтереси.

Це ж саме стосується залізничного і водного транспорту, портової інфраструктури, будівництва і експлуатації автомагістралей на рівні світових стандартів насамперед у відповідності із системою

міжнародних маршрутів автоперевезень та комбінованих транспортних маршрутів, розвитку системи авіаперевезень.

Контроль над національною транспортною інфраструктурою, участь в управлінні транснаціональними магістралями по переміщенню енергоносіїв, інших товарів, людей є хорошою економічною базою для активного входження України також і в відповідний сектор глобального інформаційного простору, утвердження там в якості рівноправного партнера при вирішенні найважливіших загально цивілізаційних задач.

Розвиток транспортних можливостей призводить до переміщення все більшого числа людей, що також стає все більш помітним фактором впливу на Україну. При цьому особливу небезпеку становить неконтрольована міграція, що при фактично відкритих кордонах на Сході призвела на сьогодні до проникнення з гарячих точок світу (Афганістан, Ірак, Пакистан та ін.) за приблизними підрахунками, наведеними в різних джерелах від кількох сотень тисяч до більш як мільйона біженців.

Крім криміногенних, медичних, економічних проблем, ця категорія людей із збільшенням її питомої ваги в українському суспільстві здійснює неконтрольований ідеологічний світоглядний вплив, що далеко не завжди позитивно співвідноситься із традиційним способом життя українців. В Україні поки що не існує ефективних форм впливу на сам процес незаконної міграції і мігрантів, не налагоджене відповідне співробітництво з країнами – фактичними постачальниками іммігрантів в Україну. Дане питання обертається також проблемними ситуаціями із багатьма країнами

Європи, куди спрямований основний потік незаконних мігрантів, які використовують українську територію.

Для України міграційна проблема має також і ще один невідпрацьований аспект: стихійний експорт своєї власної робочої сили, в т.ч. висококваліфікованої. На жаль, держава донині не змогла знайти можливості для організації допомоги своїм громадянам у знаходженні прийнятної роботи за рубежем на законних підставах, чим користуються для власного збагачення нерідко сумнівні, бо ж навіть кримінальні приватні структури.

В результаті, працевлаштування українців за рубежом, нерідко відбувається за межами правового поля. Висококваліфіковані працівники змушені дискваліфікуватися, займатися виконанням низько кваліфікованої, випадкової роботи. Вони нерідко позбавлені елементарних прав, умов для роботи і життя, одержують несправедливо низький заробіток. Такий стан справ із значною частиною українських “остарбайтерів” негативно впливає на імідж України.

Некваліфікований, без участі і підтримки держави експорт української робочої сили, особливо кваліфікованої, є збитковим для українського суспільства. І навпаки – упорядкування цього процесу, державна підтримка може сприяти піднесенню іміджу українців, і може стати дієвим каналом внесення позитивної інформації про Україну і світ.

Однією із контрольованих форм переміщення людей, що здійснює певний вплив на населення нашої країни є різні види туризму. При належній організації туризм є високорентабельною

галуззю господарювання. Однак в Україні, незважаючи на сприятливі природні можливості, історично-культурне багатство, відомі в усьому світі регіони з великим оздоровчим потенціалом (Крим, Карпати, Поділля, Наддніпров'я і т. д.) туристична оздоровча галузь розвинена на сьогодні слабо і ще не реалізує свого потенціального впливу в масштабах країни.

А критичне ставлення переважної більшості туристів до якості сервісу, організації роботи туристичної галузі України на фоні наявних її можливостей не сприяє зміцненню іміджу держави і нації.

Туристична сфера на сьогодні практично не використовується для донесення з допомогою найбільш активної динамічної частини населення зарубіжних країн, що відвідує Україну. Слабкою є організація рекламної діяльності, орієнтованої на Зарубіжжя, інформації про нашу країну, її історію, культуру, народ. ***І слабка ефективність цього каналу інформації про Україну відчутно шкодить реалізації потенціальних можливостей.***

Можна наводити й інші приклади неефективного використання Україною реально діючих каналів входження в глобальний інформаційний простір: Серед них практично незначним є використання того фактора, що, за даними голови Держкомітету України у справах національних меншин і міграції, за кордоном нині проживає від 20 до 25 мільйонів українців. На сьогодні вони не можуть бути ефективним джерелом інформації про сучасну Україну, оскільки мають слабкий зв'язок з батьківщиною, не відчувають в достатній мірі її підтримку як на державному, так і на громадянському рівні, не мають каналів постійної інформації про її

життя, допомоги у формуванні національного іміджу українцям як повноправного члена міжнародної спільноти.

Дещо краще використовується як канал введення в глобальний інформаційний простір позитивної інформації про Україну факт участі Збройних сил України в міжнародному військовому співробітництві (спільні військові навчання з підрозділами армій країн НАТО, країн басейну Чорного моря, участь в організації спільних військових спеціальних підрозділів з країнами-сусідами, миротворчі місії в Африці, Югославії, і найкрупніша – в Іраці), а також діяльність України на міжнародному ринку озброєнь. Однак, і тут використовуються далеко не всі, в тому числі й деколи дуже сприятливі можливості. Особливо в ситуаціях коли в цьому зацікавлені інші учасники спільних міжнародних акцій, як, наприклад, при формуванні стабілізаційних сил в Іраці, антитерористичної операції в Афганістані та ін.

Взагалі, всі сфери міжнародної діяльності сьогодні, а в перспективі всі сфери суспільної діяльності не лише дають можливість, але в процесі переходу до інформаційного суспільства обумовлюють необхідність введення в глобальний інформаційний простір інформації як про зміст, характер цієї діяльності так і про її авторів, суб'єктів суспільнозначимих процесів. *Із входженням у нову епоху від інтенсивності інформаційних обмінів буде залежати успіх будь-якої діяльності. Важливим нюансом при цьому стане та обставина, що прогресивний розвиток буде обумовлюватись у все більшій мірі саме рівноправними обмінами.*

Як уже говорилося вище, ринкова економіка в силу дії механізмів її функціонування стала в усіх країнах могутнім поштовхом до інформатизації всіх сторін суспільного життя і передумовою до входження в інформаційне суспільство. В передових країнах Заходу цей процес тривав багато десятків років. У порівнянні з ними впровадження сучасних технологій ринкового господарювання у постсоціалістичних країнах бывшего СРСР здійснювалось практично блискавично. В максимально відкритому суспільстві нинішньої України ці технології можуть бути сучасними, або ж наближеними до сучасних, оскільки вони все більше інтегруються в систему сучасних економічних відносин.

Із самого початку цього процесу економічні (а також і всі інші) перетворення в суверенній Україні не мали відповідної вітчизняної інформаційної підтримки, а також спеціалістів, що могли б її ефективно використовувати. Відсутність належного рівня інформатизації суспільства стала суттєвим гальмом ринкових перетворень, стала однією із основних причин допущених помилок в приватизації, формуванні “тонких” ринкових структур, післяприватизаційній діяльності підприємств і, що особливо важливо, при виході на міжнародну арену в якості самостійного суб’єкта ринку. У зв’язку з цим В. Хорошковський справедливо зазначає, що “Інформатизація і перехід до сучасних ринкових відносин – це дві нерозривно пов’язані сторони одного й того ж процесу”.¹

Цей процес пов’язаний із тією обставиною, що ринкові відносини – якісно інший тип життя, який обумовлює життєву

¹ Хорошковський В. Чи можливе українське чудо? – С. 193.

необхідність зростаючого значення процесів саморегуляції, прояву ініціативи значно більшої частини суспільства ніж в минулому,^{*} охоплення цими процесами не лише економічного, але й усіх інших форм життя. Ринкові відносини вимагають від все більшого числа членів суспільства постійного прийняття власних рішень, більш точного вибору їх у багатоваріантних ситуаціях, для чого потрібні достатні обсяги якісної інформації. В умовах розбудови суверенної України всі ці процеси ускладнювались стислими часовими рамками перехідного періоду, коли співіснували установки, елементи системи ціннісних орієнтирів соціалістичної, адміністративно-командної моделі управління, напрацьований власний досвід в умовах перехідного періоду, рецепти, схеми організації економічного, соціально-політичного життя, впроваджувані за активного сприяння Зарубіжжя.

Із вдосконаленням дії ринкових механізмів в Україні, функціонування і розвиток все більшого числа суспільних структур, і не лише економічних, залежить від якості управління саме цими структурами, від якості аналізу ситуації, в яких вони діють, прогнозу, ініціативи і т.п. Все це потребує кваліфікованого користування різноманітними джерелами інформації, і не лише спеціальної. Так, скажімо, керівнику сучасної бізнес-структури для прийняття рішень корисною є не лише специфічна біржова інформація, рекламні матеріали, аналітика з аналізом динаміки й розвитку тих чи інших

* Соціалізм у тому вигляді, який існував на території нинішнього СНД не зміг своєчасно забезпечити творчої активності мас, перемоги в боротьбі за вищу продуктивність праці в суперництві з провідними капіталістичними державами.

ринків і т.п., але й інформація про правову базу, в якій будуть здійснюватися ті, чи інші операції, політологічна інформація з характеристикою розвитку політичних процесів, розстановки політичних сил, із допомогою чого можна спрогнозувати можливі тенденції в економічному розвитку суспільства. Певні запити задовольняє наукова й навчальна інформація. Свої корисні функції виконує інформація розважальна.

Таким чином, з реорганізацією українського суспільства на ринкових засадах в ньому поступово формується власний інформаційний ринок, власна інформаційна інфраструктура. Розвиток її елементів визначають не тільки внутрішні закономірності інформаційного середовища ринку, а й, значною мірою, механізми розвитку суспільства в цілому. В результаті інтенсифікації інформаційних обмінів всередині української системи інформаційних баз здійснюється за рахунок широкого потоку вже готової для використання в умовах ринкових відносин зарубіжної інформації та продукції вітчизняних інформаційних структур, що поступово пристосовувались до сучасних суспільних запитів.

Відкритість українського суспільства створила умови, при яких на внутрішньому інформаційному ринку разом із українськими виробниками інформаційної продукції (газет, журналів, книг, технічної літератури та документації, рекламної продукції, комп'ютерних видань, сайтів, баз, пошукових систем, іншого програмного забезпечення, радіо і телепрограм, аудіо- та відеокасет, компакт-дисків, інформації на інших носіях, засобів тиражування

інформації, зберігання й розповсюдження) успішно конкурують зарубіжні виробники інформації.

В той же час наше сьогоднішнє українське суспільство не виконує дуже важливої умови входження в інформаційну епоху. Воно користується, як правило, пропонованою йому зовні інформацією (не стільки потрібною, скільки пропонованою!) і генерує дуже мало власної інформації про свої ринки, про свої можливості в глобальний інформаційний простір. Воно ще не стало діючим гравцем на глобальних інформаційних ринках.

Варто зауважити, однак, що в сучасних умовах в цьому процесі дуже важливий фактор часу. Сьогодні ринкові відносини в сфері інформації уже динамічно розвиваються. Конкурентні механізми постійно стимулюють вдосконалення діяльності всіх суб'єктів виробничого процесу, вдосконалення продукції і системи послуг, реклами своїх можливостей, просування свого продукту в нові сегменти глобального інформаційного простору, поглиблюють проникнення у все нові й нові сфери життя різних країн і народів, готуючи умови для економічно і всіх інших видів експансії.

В той же час загально визнана точка зору про те, що відповідне інформаційне забезпечення має сьогодні не лише забезпечувати, підтримувати всяку економічну і взагалі суспільну діяльність, але й випереджати її на вибраних напрямках готувати відповідний ґрунт для реалізації задуманих проектів, знайшла своє підтвердження на прикладах невдалої діяльності по просуванню українських товарів на ринки не лише високорозвинутих країн Заходу, але й на азійських, латиноамериканських, африканських ринках. Маються на увазі і

ринки озброєнь, і машинобудування, і сільськогосподарської продукції, і інші, на яких Україна об'єктивно може виступати з високоякісною, конкурентоспроможною продукцією. На жаль, протягом всього часу ринкових перетворень в Україні саме незадовільна інформаційно-аналітична діяльність дуже часто стає причиною слабкого, нерішучого входження наших товарів і послуг на зовнішніх ринках, особливо на тих із них, що є новими для нас.

Втім не вигідне для нас порівняння, при аналізі діяльності української інформаційної сфери в порівнянні з застосуванням зарубіжних інформаційних технологій, можна зробити і при розгляді рекламно-інформаційної роботи на наших власних ринках, у впливах на наше власне суспільство.

Як свідчить вивчення даного питання “відставання від західних країн в інформаційній сфері не зменшилось, а навпаки зросло. До того ж, Україна суттєво втратила вплив на формування національного інформаційного простору. Знищення “залізної завіси” між Україною та Заходом фактично не відбулося, вона тільки змінила свої характеристики: інформаційний потік з заходу в Україну не зустрічає перешкод, а зворотній (з України на Захід) практично відсутній”, крім того “зараз Україна має вигляд країни третього світу, інформація з України має переважно негативний характер”¹.

Оскільки інформаційний ринок розвивається в тісному поєднанні і з певним випередженням еволюції структури відносин ринкового суспільства, його інфраструктура розвивається також у

¹ *Литвиненко О.В., Бінько І.Ф., Потіха В.М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. – Київ: Чорнобильінтерінформ. – 1998. – С. 13.

відповідності із потребами ринкових інститутів. Як зауважує О. Г. Білорус, в методології досліджень глобалізму і глобалізації останнім часом перемагає погляд саме комплексного системного підходу до аналізу інформаційного прояву глобалізації з економічним, геополітичним, соціальним, економічним, соціально-культурним¹. Значення комунікацій глобалізму як локомотивного фактора суспільного розвитку вичерпно, пояснює М. Кастельс, зауважуючи, що при цьому розглядаються технології для впливу на інформацію, а не просто інформація, призначена для впливу на технологію, як було у випадку попередніх технологічних революцій...” і оскільки “інформація є інтегральною частиною всякої людської діяльності, всі процеси нашого індивідуального і колективного існування безпосередньо формуються (хоча, зрозуміло, не детермуються) новим технологічним способом”². Цим самим обумовлюється та обставина, що процеси інформатизації зі сфери економіки активно проникають у всі сфери життя суспільства в усіх країнах. В той же час найбільш продуктивний напрям розвитку інформаційних технологій пов’язаний із формуванням соціальних інформаційних структур та інфраструктури, що забезпечує їх функціонування. Вітчизняні дослідники констатують у зв’язку з цим, що “в умовах постіндустріальної економіки виробництво і використання знань стає найбільшим пріоритетом національних економічних стратегій найбільш високорозвинутих країн світу ще з початку 70-х років минулого століття. І сьогодні Україна, як і

¹ Див.: Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. – С. 103

² Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. М.: Государственный университет “Высшая школа экономики”, 2000.– С. 77.

більшість інших країн СНД відстала від США і Японії в питаннях фінансування розвитку науки приблизно на 50-60 років”¹.

У застосуванні до власне інформаційної сфери дана обставина обумовила особливе відставання у формуванні і розвитку аналітичних структур, структур створення інформації на базі інформації, і структур наступного порядку узагальнення і аналізу. Оскільки “сьогодні такі структури (здебільшого на заході їх називають “фабриками думки”) використовуються в роботі з інформацією і напрацювання необхідних рекомендацій для прийняття особливо важливих рішень в найважливіших сферах суспільної діяльності (в обороні, бізнесі, політичній діяльності, насамперед на міжнародному рівні), їх діяльність з тих чи інших міркувань носить, як правило, конфіденційний характер і особливо не рекламується. Проте діяльність таких структур, враховуючи зростаючу складність процесів суспільного життя, зростаючі обсяги генерованої людством інформації, набуває все більшого значення і зростаючих перспектив для розвитку. Для нашої країни у зв’язку із хронічним недофінансуванням і нефінансуванням, у зв’язку із ембріональністю всієї інформаційної інфраструктури і, головне, у зв’язку із недостатнім попитом на інформаційну продукцію, в свою чергу пов’язаним із недостатньою кваліфікацією значної частини управлінських кадрів, бізнесменів та керівництва громадськими організаціями, відставання у створенні аналітичних, інформаційно-аналітичних структур на сьогодні не є особливо відчутним. Однак, це відставання є відставанням, відкладеним у майбутнє. Воно

¹ Див. про це: Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 180 – 183.

набиратиме гостроти із розвитком процесу інформатизації українського суспільства і, головне, – із процесом входження його у сферу впливів інформаційної епохи.

Сьогодні ж Україна знаходиться в числі тих країн на які здійснюється масований вплив інформаційної інфраструктури глобального інформаційного простору. Цей вплив можна назвати першою хвилею глобальної дії на суспільство, структуроване переважно за законами індустріальної доби, що відходить в минуле. Через це основним інформаційним продуктом глобальної дії є “інформація для всіх”, фактологічна, розважальна та ін., інтерпретована у відповідності із позицією її виробника, з його інтересами.

Сьогодні основні інформаційні структури (підприємства), що забезпечують глобальне висвітлення новин у світі – це the Reuters (Великобританія), AFP (Agence France Press, Франція) і AP (Associated Press США). Конкуруючи між собою на тактичному рівні, вони намагаються утримувати стратегічний контроль над задоволенням запитів основної маси споживачів фактологічної інформації¹. Звертає на себе увагу при цьому така обставина: з 70-х років ці агентства поступово стали також глобальними агентствами з фінансової, історичної, торгівельної та ін. інформації². Цим самим було розпочато перехід до поставки на ринок інформації нових продуктів, з вищим рівнем аналітичного узагальнення фактів,

¹ *Виарто М.* Мижнародные информационные агентства: впереди новые горизонты // Укр. медіа - бюл. – 1999. № 3 – 4. – С. 3 – 4.

² *Зернецька О. В.* Глобальный розвиток систем масової комунікації і міжнародних відносин. – С. 161.

орієнтованих на спеціальні категорії споживачів у глобальному інформаційному просторі. Очевидно, саме з цього періоду можна говорити про прояв нової глобальної структуризації суспільства, формування загальносуспільних однотипних інформаційних баз.

Серед інших інформаційних агентств глобального впливу потрібно згадати російське ИТАР ТАСС, що також входить до п'ятірки найбільших агентств світу, а також РІА Новості. Дослідження свідчать, що “відповідно до загальносвітової тенденції зростання частки аналітичної роботи в процесі інформаційного забезпечення, в Росії збільшилась кількість організацій, що займаються обробкою інформації. Разом із державними аналітичними центрами, що існують практично в усіх державних установах (очевидно, центральних і крупних регіональних. – *Авт.*), розгалуженою системою академічних інститутів, що разом із фундаментальними розробками здійснюють і прикладний аналіз, виникає нове явище – незалежні інформаційні центри”¹.

Поряд із згаданими вище інформаційними агентствами досить широку аудиторію в глобальному інформаційному просторі мають регіональні і міжрегіональні агентства, які з певним наближенням можна віднести до категорії глобально демократичних. Вони орієнтовані на аудиторію в країнах, що належать до руху неприєднання, в країнах, що розвиваються. Серед них NANAP (The Pan African News Agency – Панафриканське агентство новин) та ін.

¹ Литвиненко О. В., Білько І. Ф., Потіха В. М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. К.: Черnobильінтерінформ, 1998. – С. 21.– С. 21.

Система інформаційних агентств стала основним джерелом загальносуспільних новин і, через специфіку їх введення в інформаційний простір, засобом політичного та ідеологічного впливу. Перетворення інформаційної діяльності на різновид економічної діяльності дало змогу глобальним інформагентствам перетворитися в могутні економічні структури з мільярдними оборотами в доларах США, структури, що поширюють свою діяльність в споріднені інформаційні та комунікаційні галузі відіграють вирішальну роль в міжнародному телевізійному потоці новин, в забезпеченні оперативною інформацією всієї системи ЗМІ, в т.ч. електронні¹.

Хоча на сьогодні Україна має більше 30 інформаційних агентств, окрім хіба що ДІНАУ, Інтерфакс- Україна та УНІАН, в глобальному інформаційному просторі вони майже не помітні, мають слабку технічну базу, орієнтовані на сегмент внутрішнього інформаційного ринку з участю насамперед регіональних ЗМІ, певною мірою владних структур і бізнесу. За виключенням державного інформаційного агенства України (ДІНАУ) всі інформагентства є приватними структурами. Їх засновники або співзасновники ЗАТ, ТОВ, підприємства із іноземним капіталом, приватні особи. Певну настороженість викликає той факт, що в 2000 році 12 із них працювало за межами правового поля без обов'язкової реєстрації, що. На думку спеціалістів, свідчить про небажання розкривати джерела фінансування та засновників².

¹ Див про це: *Зернецька О. В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – С. 162 – 164.

² *Литвин В. М.* Україна: досвід та проблеми державотворення – С. 467 – 468.

Про слабкість і неефективність цих структур на сьогодні свідчить більш як втричі вищий рейтинг створеного в Україні з участю ОРТ телеканалу “Інтер”, що транслює кращі передачі російського телебачення проти першого загальнонаціонального телеканалу УТ – 1 (33% проти 9%). Дослідження свідчать про невирішеність на даному етапі проблеми державної інформаційної вертикалі, здійснюваної засобами ЗМІ, поширення об’єктивної інформації про Україну з допомогою телебачення і радіо в глобальному інформаційному просторі, про відтік значної частини спеціалістів із слабезабезпечуваних державних в комерційні структури¹.

Динамічний розвиток інфраструктури глобального інформаційного простору на прикладі розвитку лише технологій поширення першого рівня інформаційних продуктів, фактологічної інформації в порівнянні із ситуацією в нашій країні дає підстави для серйозної стурбованості. Слід зауважити, що досьогодні наше суспільство відчувало невеликий вплив інформаційного тиску Зарубіжжя. Період кардинальних соціально-економічних перемін, що супроводжувався значною долею невизначеності, в тому числі у правовій сфері, мовні бар’єри, ефекти внаслідок настороженості частини населення стосовно тривалого проживання в закритому суспільстві і т.п. виявив відповідну настороженість бізнесових структур, політиків, формував вичікувальну позицію за рубежом стосовно України і цим самим забезпечував досить тривалий час ідо початку повномасштабної інформаційної агресії.

¹ Там же. – С. 466 – 467.

Однак, цей час проходить. Входження України в міжнародну спільноту, зростаюча відкритість її суспільства і . в той же час, слабкість власної інформаційної структури ставить перед українським суспільством в період входження цивілізації в інформаційну епоху надзвичайно складні проблеми.

4. 3. Інформаційні бази і піднесення творчого потенціалу суспільства

Проектуючи сучасний стан розвитку українського суспільства в майбутнє, порівнюючи динаміку його розвитку із розвитком передових країн світу, слід констатувати збереження і навіть зростання розриву процесів суспільних перетворень при традиційних підходах до їх здійснення при умові повторення пройдених світовими країнами-лідерами етапів індустріальної еволюції. На думку вітчизняних експертів із числа прихильників доктрини Кравчука¹, “якщо припустити, що темпи зростання ВДП в Україні сягнуть фантастичної цифри у 20% на рік, щоб наздогнати Польщу знадобиться щонайменше 20 років. Не кажучи вже про Німеччину, Францію, Великобританію та інші розвинені країни Європи. При тому, що їх економіки, природно, не стоятимуть на місці.

Тобто, “рух навздогін” для України безперспективний². Однак, дане твердження, з яким сьогодні погоджується більшість українських експертів – суспільствознавців, поки-що ще не означає повної безнадії у прагненні українців увійти рівноправними партнерами до міжнародного співтовариства. Поряд із згадуваними вже внутрішніми резервами України для прискореного розвитку, пов’язаними із географічним положенням, наявними ще природними ресурсами, кліматичними умовами, рівнем техніко-економічного, культурного розвитку та інтелектуальним потенціалом, сучасний

¹ Див.: Україна: інтелект нації на межі століть. – С. 498.

² Там же. – С. 467.

період входження в інформаційне суспільство викликав утворення нових центрів сили, нової системи позиціонування в сучасному світі. І це дає змогу більшого маневру новим гравцям на міжнародній арені.

Перехід до нової, інформаційної епохи, до якісно вищого рівня технологічного розвитку цивілізації хоча й передбачає спадкоємність у науково-технічній, економічній громадсько-політичній сферах розвитку суспільства, однак, відкриває також і нові напрями руху вперед, суспільно значимі для нової епохи, але в той же час такі, що не являються заблокованими для нових учасників гри і дають шанс стрімкого прориву на передові рубежі сучасності.

Однак, використання наявних шансів можливе лише при здійсненні серйозних внутрісупільних перетвореннях в Україні: оновлені технології, оптимізації системи управління – створення всіх необхідних умов для прискореного інформаційного розвитку. Як зазначає В. Хорошковський, “Для України, якщо ми хочемо бути серед розвинутих країн, нема іншого шляху, крім побудови інноваційного суспільства. Причому сьогодні це завдання стоїть із метою бути “всередині турнірної таблиці” країн світу – аналогів України. До них ми відносимо, поряд з Японією, Південною Кореєю і Тайванем, Іспанією, Єгипет, Аргентину, Мексику, Туреччину, Таїланд, Малайзію та Індію, а також Угорщину, Польщу, Чехію і Словаччину”¹

Думка, висловлена Хорошковським, знаходить свою підтримку і повторюється уже в цілому ряді робіт сучасних дослідників. Багаторазове її повторювання на тлі дуже невеликих зрушень у практичній діяльності, створює враження своєрідного заклинання в

дусі постійного чекання чуда як характерної особливості української ментальності в уявленні наших найближчих сусідів – слав’ян. Однак, насправді в українському суспільстві відсутнє самозаспокоєння і відчувається реальний дефіцит часу для здійснення прогресивних перетворень. Академічна наука повністю усвідомлює, що “коли в найближчі 5-10 років Україна не інтегрується у світові і європейські політичні й економічні структури, вона не буде мати історичної перспективи як незалежна держава”¹. В свою чергу така інтеграція у нинішньому дуже прагматичному світі пов’язана із виходом її на передові рубежі сучасного прогресу, залежного від постійно вдосконалюваних технологій і оптимізації управлінської діяльності.

В суспільстві на сьогодні досить глибоко знаходить відображення точка зору про те, що “необхідність переходу на новий технологічний уклад, сьогодні – інформаційний, обумовлюється суто економічними чинниками. Досягаючи межі економічного зростання, господарська система набуває стану, коли взаємодія технічної та економічної сфер започатковує утворення нових технологій, які революційно змінюють виробничу систему. Традиційні соціальні та інституційні механізми були пристосовані до старої технологічної системи, і вони в принципі не можуть бути адекватними новій структурі інвестицій, новому ринковому попиту тощо”².

Об’єктивною причиною надто затяжного старту України до постіндустріальної епохи стали гострі соціально-економічні

¹ Глобальные интеграции и стратегия развития. – С. 7.

² Бажал Ю. М. Розвиток національної інноваційної системи як складової українського інформаційного суспільства // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Фонд “Інноваційне суспільство України”, 2004. – С. 88.

проблеми. Власне, можна говорити про одночасний страт на дві дистанції – в нову епоху і в ринкову економіку. При цьому українська наука, визнана в усьому світі протягом багатьох десятиріч, – локомотив прогресу – одержала вкрай низькі стартові можливості для переходу до ринку навіть у порівнянні із промисловістю чи сільським господарством. Різкий економічний спад з початку 90-х років спричинив зниження інноваційної активності економічних структур і це стало найсуттєвішою причиною негативних тенденцій вітчизняної науки, навіть прикладної, не говорячи вже про фундаментальну. Як зазначав академік Я. С. Яцків, “біда в тому, що в країні немає кошту на науку з боку промисловості. Вона сама опинилася у важкому становищі. Залишились одиниці промислових концернів, які можуть собі дозволити утримувати наукові центри: “Мотор – Січ”, КБ “Південне”... Але це одиниці...”¹

Економія коштів на науці обертається тим фактом, що сьогодні понад 90% продукції, виробленої в нашій країні не має науково-технічного забезпечення, агропромисловий комплекс по виробництву сільськогосппродукції без використання сучасних технологій фактично відкинутий на довоєнний рівень². Нині Україна фактично перебуває в групі слаборозвинутих країн, де показники наукомісткості ВВП не перевищують 0,8%, на підтримку науки із держбюджету виділяється близько 0,3%. Криза в науковій сфері обумовила ту обставину, що за перші сім років незалежності на роботу за кордон виїхало понад 6 тис. вчених, відбулося загальне

¹ Див.: “Товариш”. – №43. – 2000. – С. 3.

² Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001). – С. 447.

скорочення кадрів у сфері науки та наукового обслуговування більш як у два рази. І в першу чергу це стосувалося науковців на магістральних напрямках української науки¹.

Особливо насторожуючою є та обставина, що із числа нині діючих науковців в Україні доступ до найновішої інформації має фактично лише 1% фахівців, стан забезпечення науковою інформацією інших 99% із 143 тис. українських вчених сьогодні класифікується як стан “інформаційного голоду”.² Без ліквідації цього голоду, більш того, без розвитку суспільних запитів на використання сучасної інформації не можлива реалізація “особливих, трансінформаційних механізмів цілеспрямованої діяльності, що дозволяють досягти соціального прогресу на базі прогресу науково-технологічного”. Сьогодні відома теза про значення продуктивності праці, як критерія життєздатності суспільства, значною мірою трансформується в питання *про ефективне використання наявної і високопродуктивне виробництво нової інформації* в інтересах суспільного розвитку.

Важливою умовою реалізації цілей, що стоять перед нашим суспільством на нинішньому етапі, є також створення відповідного загальносуспільного морального клімату. У зв'язку з цим заслуговує на увагу така думка українських дослідників: “Факт, що найважчою, але поширеною формою суспільної кризи є кризовий стан інформаційно-морального середовища, тільки починає

¹ Академічна наука і науковці в сучасній Україні (за результатами соціологічного дослідження). – К., 1998. – С. 10.

² Див про це: Науковий потенціал України // Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001). – С. 445 – 446.

усвідомлюватися навіть розвинутими країнами. У зв'язку із цим необхідно ще раз підкреслити **фундаментальний момент виключної ролі об'єктивності інформаційно-цільової системи як основи будь-якої діяльності**¹.

Дана думка має важливе значення для процесу продукування інформації, особливо на етапі цілепоставлення. Відповідна інформаційно-цільова система може бути ефективним засобом наповнення спеціальних інформаційних баз в разі врахування відповідних моральних установок, що в такого роду базах відіграють своєрідну ідейну роль. Інформаційне наповнення, здійснене всупереч ідейній основі бази, руйнує цю основу і базу в цілому. І, навпаки, відповідний ідейній основі бази масив інформації зміцнює цю основу, розвиває її.

Як зазначає академік О. С. Онищенко, “за цих обставин найраціональніший шлях – звертання до першооснов народної моралі... Українська народна мораль пройшла тисячолітнє випробування, зберегла націю у найжахливіших соціальних потрясіннях. Вона самодостатня, оптимістична, добродісна, гуманна. Орієнтує на працелюбство, совісність, чесність, благородство, щирий патріотизм. Вона зможе дати духовну наснагу і для творення життєздатної національної моделі громадянського суспільства”².

Як уже зазначалося вище, входження нашого суспільства в інформаційну епоху створює раніше небачені, унікальні умови для циркуляції інформації, інформаційного обміну із глобальним

¹ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 60.

² Онищенко О. С. Громадянське суспільство: тенденції і проблеми становлення в Україні. В кн.: Плав'юк М. Україна – життя моєю Т.3. – С. 160 – 161.

інформаційним простором будь-яких людських спільностей в структурі української нації, в структурі української держави через відповідну систему інформаційних баз і сучасні канали зв'язку. Забезпечувана в процесі входження у нову епоху відкритість суспільства, зростаючі можливості доступу до інформації підносять планку моральних вимог моральної відповідальності за свої дії в нинішніх умовах, в тому числі в сфері інфотворення, для всякої людської спільності в структурі сучасного суспільства.

У зв'язку з цим забезпечення прориву на шляху прогресу стає можливим лише при усвідомленні в якості морального імперативу необхідності внутрішньої єдності, спільного подолання труднощів і виведення суспільства на якісно вищий рівень розвитку, взаємодопомоги, створення умов для оптимального внутрісупільного обміну інформацією і виходу із власним інформаційним продуктом в глобальний інформаційний простір.

Наявність спільної системи духовних цінностей, спільних пріоритетів у сфері суспільного розвитку також є важливою умовою вивільнення творчого потенціалу народу, інтелектуального потенціалу. Висловлюючись мовою спеціалістів, цю систему можна віднести до елементів спеціальної операційної системи внутрісупільного обміну інформацією. Вона має сприяти цьому обміну, прискорювати його.

Ще один важливий елемент цієї системи пов'язаний із організацією внутрісупільної циркуляції інформації: формування оптимальних відносин між інформаційними базами, центрами збереження і переробки інформації, споживачами – суб'єктами ринку

інформаційних послуг – створення сприятливого правового поля для розвитку інформаційного виробництва, всіх аспектів інформатизації суспільства, включаючи необхідне технічне забезпечення. Українські дослідники у зв'язку з цим вказують на те, що “інтелектуалізація суспільних систем означає посилення в їх життєдіяльності ролі інформаційного ресурсу, що досягається передусім розвитком телекомунікацій як всередині системи, так і в сфері її зовнішніх зв'язків”¹.

Однак, розвиток інтелектуалізації значною мірою залежить від стартових умов, від суспільного усвідомлення об'єктивної необхідності даного процесу. І “первинний та найбільш пріоритетний напрямок полягає у створенні належних умов для розвитку соціального капіталу, класу інтелектуалів, елітарного прошарку, представники якого розумітимуть, що без розвитку інформаційних процесів у будь-якій сфері соціально-економічного життя сучасного суспільства поступ вперед не можливий”².

Наведені вище умови мобілізації творчого потенціалу всякої людської спільності, в т. ч. української: спільна мета, заснована на спільних духовноціннісних орієнтирах, відповідному загальносуспільному моральному кліматі, налагодженні високопродуктивної, характерної для даного суспільства системи циркуляції інформації, комп'ютерно-комунікаційна інфраструктура – разом із впровадженням масових освітніх програм в сфері інформатизації, реалізація оригінальних наукових проектів в процесі

¹ Україна: інтелект нації. – С. 490.

² Напрями розвитку інформаційного суспільства. Вступ.// Інформаційне суспільство. Шлях України. – С. 52.

переходу до нового інформаційного суспільства, очевидно, все більш відчутно будуть проявлятися, зміцнювати загальносуспільний організм. В той же час ними привноситимуться фактори розмежування в системі людських спільностей.

В цілому ж, реалізація наведених умов може бути суттєвим поштовхом до здійснення амбітних мрій проєктувальників українського майбутнього, як майбутнього творчого, високоінтелектуального, в якому передбачається:

- “максимум” індивідуальної творчої енергії кожного працівника;
- “злиття” цієї енергії з іншими енергіями індивідів;
- акумулювання індивідуальних енергетичних імпульсів, спрямування їх в єдине цільове русло...

При цьому мається на увазі колективна творчість не в розумінні розрізнених індивідуальних поривів, а в розумінні творчості єдиного колективного суб’єкта...”¹

Розглядаючи питання ефективного використання системи інформаційних баз нашого суспільства у здійсненні прориву в достойне майбутнє, у вивільненні його творчого потенціалу для забезпечення цього майбутнього видається за доцільне комплекс першочергових задач розглядати у співвідношенні із особливостями сучасного етапу науково-технічної революції.

На думку академіка Р.Ф. Абдєєва суть НТР до другої половини ХХ ст. полягала в “інтенсифікації інформаційних процесів у всіх ланках механізму управління (і процесу пізнання)” і в наступній

¹ Україна: інтелект нації. – С. 490.

перебудові всього технічного і технологічного базису матеріального виробництва із включенням їх в автоматизовані контури управління на базі електронно-обчислювальних машин”.¹ Суть нинішнього етапу НТР на думку вченого полягає в гіперболізованому посиленні деяких характерних рис процесу, “в стрімкоподібному рості інтенсивності інформаційних процесів в контурах управління завдяки науковій методології і технічним засобом кібернетики на базі мікроелектроніки, в результаті його відкриваються нові величезні можливості якісного перетворення виробничих сил, прискорення науково-технічного і соціального прогресу, з одного боку, і захисту біосфери – з іншою”.²

Таким чином, зміст сучасної НТР полягає в ефективному використанні інформації для вдосконалення діяльності по управлінню суспільнозначливими процесами у всій їх багатогранності.

У відповідності із основоположним принципом розвитку сучасного НТП, таким чином, якраз питання **ефективного використання інформаційних ресурсів** і є нині головним для можливої реалізації “українського стрибка в майбутнє”. У підтвердження даної думки можна зіслатися на точку зору О. Г. Білоруса, який стверджує, що “темпи економічного прогресу залежать від інтенсивності природознавчих відкриттів як джерела формування первинно-об’єктивної інформаційної системи – докорінної частини глобальної інформаційної основи практичної діяльності. Мірою об’єктивності, відносної істинності й практичної цінності будь-якої

¹ Абдеєв Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – С. 89 – 90.

² Там же. – С. 90.

іншої, вже виробленої інформації може бути лише ця, генетично первинна і отнологічно максимально наближена до об'єктивних процесів інформація як фундаментальні природознавчі знання людини діючої, людини економічної”¹.

Таким чином одним із найбільш перспективних шляхів до здійснення техніко-технологічного ривка в майбутнє може бути шлях, пов'язаний із організацією вивільнення творчого потенціалу суспільства. В кінцевому рахунку інформаційне забезпечення творчого процесу, як цілеспрямованої діяльності, результатом якої виявляється відкриття (твір, винахід) і є найбільш ефективною формою використання суспільного інформаційного ресурсу. Саме для такого, творчого суспільства поряд з іншими факторами зростає значення системи інформаційних баз, включаючи найбільшу і всеохоплюючу – глобальний інформаційний простір.

Наслідком всякого творчого процесу є виготовлення нової інформації*, що, в свою чергу, стає фундаментом для нового пошуку і, тим самим, забезпечує прогрес, творчість, **першою умовою продуктивної роботи** всякого творчого колективу, всякого дослідника має **бути надійний доступ до нової інформації**.

Оскільки на сьогодні нова інформація в електронному вигляді є найбільш використовуваною у відповідності із темпом сучасних перетворень і становить переважні обсяги інформаційного потенціалу

¹ Глобальная технотронно-информационная основа постиндустриального развития // Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 61.

* При цьому рівнем творчого процесу, соціальною значимістю створеного продукту визначається рівень ефективності використання вихідної інформації. – Авт.

глобального інформаційного простору, саме забезпечення доступу до електронних масивів інформації є найважливішим для реалізації даної умови. Варто зауважити, що при вирішенні загальносуспільних проблеми реалізації творчого потенціалу суспільства, комп'ютерного забезпечення, комп'ютерної грамотності потребують не лише сучасна наука, науково-дослідні інститути, інші творчі колективи. Сьогодні комп'ютеризація має пронизувати всі сфери життя суспільства. Стаючи основним засобом управління інформацією, вона має спонукати до переходу на якісно новий рівень мислення, новий рівень орієнтації в навколишній дійсності, в усвідомленні внутрішніх процесів. Його характерними особливостями, очевидно, має бути орієнтація у всезростаючих обсягах інформації, адекватне сприйняття і гнучке реагування на стрімке оновлення первинної інформації, нарощення прогностичних матеріалів в аналізі інформації та ін. Цим самим має створюватись середовище для творчої самореалізації якомога більшого числа членів суспільства.

У зв'язку з цим можна зауважити, що протягом останніх років процес комп'ютеризації в Україні почав прискорюватись. Однак, в позитив при цьому можна занести лише тенденцію, але ні в якому разі на сам рівень даного процесу¹.

Для забезпечення продуктивної роботи творчих колективів важливим є також розвиток засобів зв'язку користувачів із

¹ Див. про це: *Винарик Л. С.* Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине. – Донецк: – ИЭП НАН Украины, 1997. – С. 23; *Винарик Л. С., Щедрин А. Н., Васильева Н. Ф.* Вхождение Украины в информационное общество. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – С. 7 и др.

інформаційними базами. Ці засоби мають забезпечувати необхідну швидкість з'єднання з потрібними базами, надійність і якість проходження сигналу. Зв'язок користувачів із базами має бути, з урахуванням постійного оновлення інформації, систематичним. Із входженням в систему обміну інформацією за законами постіндустріального суспільства, із зростанням у зв'язку з цим відносної самостійності інформаційних баз, із зростанням інтенсивності інформаційних обмінів в цих базах між собою на паралельних рівнях і в структурі суспільної ієрархії, із зростанням обмінів із глобальним інформаційним простором зростає значення формування оптимальної внутрісуспільної ієрархії баз даних із відповідною мережею зв'язку. Очевидно, така система, специфічна в рамках широких інформаційних зв'язків глобального інформаційного простору, поступово ставатиме однією із характерних особливостей нових суспільних об'єднань, повноправних складових майбутнього інформаційного суспільства по типу державних, у суспільстві нинішньому.

Сьогодні приклади підтвердження даного процесу ми бачимо в сфері міжнародної економіки зі створенням транснаціональних компаній.

Оперативність забезпечення інформацією творчих колективів в нинішніх умовах все більше залежить від якості пошукових систем, якості автоматизації трудомісткого процесу видобування потрібних даних із нових інформаційних масивів, з одного боку, і з іншого – від організації структури інформаційних баз з урахуванням можливостей сучасних пошукових систем.

Друга умова високопродуктивної роботи творчого колективу пов'язана із використанням інформації, використанням знань, акумульованих в наявних інформаційних базах і нинішнім, і минулими поколіннями. Тобто пов'язана із використанням інформації неоперативної, але необхідної в творчому пошуку. Лише з використанням цієї інформаційно-цільової “основи”, що виражає закономірності пізнавальної діяльності нашого суспільства, воно зможе організувати творчу роботу, діяти зважено, цілеспрямовано, ефективно, відстоюючи власні інтереси і самобутність.

При використанні традиційної (такої, що не несе ознаки оперативності) інформації, введенні її в суспільний обіг, сьогодні однією із основних проблем є проблема переведення інформації в доступну для користувача з використанням сучасних технологій форму. В даному випадку річ не в проблемі багатомовності в інтернеті. Всеохоплююча електронна інформаційна система, навпаки, може відчутно сприяти розвитку національних мов, презентації їх на загальноцивілізаційному рівні як цінних, загальноцивілізаційних явищ духовної культури. Головною проблемою введення в сучасний суспільний обіг інформації, що знаходиться в бібліотеках, музеях, архівних та ін. закладах, які є основою інформаційних баз суспільства багатьох десятих і сотень років, є переведення цієї інформації на використовувані нині системи носіїв, переведення в електронну форму. Проблема ця дуже трудомістка, затратна, натикається на серйозні правові бар'єри і не приносить її учасникам негайних дивідендів. Але про її актуальність свідчать поки-що скромні спроби крупних бібліотечних закладів, зокрема Національної

бібліотеки України імені В. І. Вернадського, інших бібліотечних закладів і створення електронних бібліотек і популярність цих новоутворень в середовищі користувачів¹.

Сучасна підготовка використання інформації, що відбирається в базах, потребує врахування ще однієї специфічної особливості: точності, якомога більшої відповідності кінцевій меті пошуку інформаційного матеріалу. Цього вимагають комп'ютерні технології роботи з інформацією як при постановці задач, в процесі супроводу їх виконання, так і при аналізі одержаних результатів.

Використання інформаційних ресурсів у творчому процесі пов'язане із необхідністю вирішення цілого ряду нових проблем, що виникли в сфері збереження інтелектуальної власності, Багато неврегульованих питань на сьогодні існує у зв'язку з впровадженням інтернет-технологій, переведенням в електронний вигляд авторських творів, документів, що знаходились на інших носіях (папір, кіно-та фотопродукція, а також ін.) Взагалі, слабо контрольована діяльність в інтернеті з усіма плюсами і мінусами цього явища ще потребує ґрунтовного осмислення для вироблення продуктивних принципів, законів загальносуспільних інформаційних обмінів в умовах нового, постіндустріального суспільства².

¹ Див. про це: *Костенко Л. И., Чекмарев А. А.* Электронная научная библиотека НБУВ // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 1. – К.: НБУВ, 2000. – С. 147 – 154.

² *Корнєєва Т. М.* Права людини в інформаційному суспільстві. Комунікаційні права: четверте покоління прав людини // Інформаційне суспільство. Шлях України. – С. 120 – 126.

Нарешті, *третя умова ефективного забезпечення творчого процесу в сучасному суспільстві* пов'язана із формуванням ринку інформаційних продуктів, якомога швидким введенням в якості *активних складових цього ринку наявних інформаційних баз* та спеціалізованих структур по виробництву та переробці інформації (в умовах України – наукових, науково-дослідних інститутів, фондів, Центрів, служб та ін., що діють за аналогами західних “фабрик думки”), розгалуженої системи ЗМІ, рекламних структур та ін.

В цих умовах, як свідчить практика, введення в ринковий обіг потрібної для розвитку суспільства інформації пов'язане насамперед із наявністю можливості у користувачів знайти на цьому ринку потрібну інформацію і придбати її. Для продавця інформації важливим є наявність суспільного попиту на інформаційний продукт, можливість цей попит задовольнити і наявність правової бази для рентабельності даного процесу.

Рівень розвитку ринку інформаційних послуг в сучасній Україні можна вважати зародковим*. Він складається із певних фрагментів зарубіжних ринків, відтягнутих в Україні крупними зарубіжними фірмами та ТНК, дуже обмеженим державним замовленням в наукових, науково-дослідних колективах, в останні роки підготовується економікою, що оживає після багаторічного, небаченого на пам'яті нинішніх поколінь спаду. В країні не створено сприятливої податкової бази для розвитку сфери інформаційних послуг.

* При цьому за межі розгляду виведено ЗМІ, що в сучасному вигляді можуть виконувати лише опосередковану роль в реалізації завдань творчого технологічного прориву.

На думку відомого українського економіста С. І. Соколенка, у формуванні умов для розвитку цього специфічного і багатообіцяючого ринку мають взяти участь і владні структури. “Уряд може і повинен провокувати обговорення всього, що стосується майбутнього нації, надаючи діловим колам стратегічну інформацію і відкриваючи діалог з найбільш ключових питань... Така модель поведінки повністю узгоджується із практикою, що склалася, в першу чергу, в північних країнах Європи, а також у більшості промислово розвинутих країн. В цих країнах став традиційним інтенсивний обмін інформацією і взаємодія експертів з даних питань всередині уряду, посилений і регулярний діалог між помічниками, що розробляють тактику, ключовими “гравцями” на ринку і основними постачальниками знань¹.

Проблема введення в обіг інформаційних ресурсів системи українських інформаційних баз пов’язана також із об’єктивною необхідністю створення сучасних інформаційних продуктів. Такі продукти мають враховувати специфіку сучасної діяльності, що потребує швидкого прийняття рішень при високому темпі процесів сучасного життя і факторів, що впливають на перебіг подій.

Досвід свідчить, що сучасні інформаційні продукти є конкурентноздатними і задовольняють запити замовників при умові, що при їх підготовці витримується кілька обов’язкових умов:

¹ Соколенко С. И. производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: укр. Контекст. – К.: Логос, 2002. – С. 191.

а) **адресність**. Якомога точніше уявлення про запити замовника, умови, при яких використовуватиметься даний продукт, мету, на реалізацію якої він має бути спрямований;

б) **оперативність**. Інформаційний продукт має не лише відповідати параметрам нинішньої ситуації, але й певною мірою випереджати її, містити елемент прогнозування подальшого її розвитку;

в) **точність**. Продукт має якомога точніше відповідати призначенню. Бути лаконічним. Без непотрібної деталізації, правильної, але не надлишкової інформації, оснащений лише необхідним цифровим чи іншим довідковим матеріалом в разі необхідності спеціального обґрунтування думки, висловленої позиції;

г) **оптимальну форму для засвоєння замовником**. Продукт повинен мати чітку, логічно вмотивовану структуру. Текст має бути виражений зрозумілою замовнику мовою, не переобтяжений спеціальною термінологією. Речення повинні бути по-можливості короткими. Формулювання думок – легко сприйнятним.

Формування ринку інформаційних послуг, як засіб реалізації творчого потенціалу суспільства необхідним інформаційним матеріалом для високопродуктивного розвитку, введення в обіг потрібних для прогресу масивів інформації обумовлює необхідність появи і розвитку нових професій інформаційних працівників, виробництв сучасних інформаційних продуктів. Цей процес обумовлює також розвиток професій, пов'язаних із функціонуванням інформаційного бізнесу, розвиток відповідної інфраструктури. В цьому процесі поза всяким сумнівом має бути активізована роль

держави. І лише коли він дістане усвідомлення загальносуспільної необхідності, він стане успішним.

V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

5. 1. Економічний сегмент інформаційного ринку в Україні: особливості формування і роль джерельної бази

В Україні утверджуються ринкові форми господарювання. Вони стають визначальними в процесі вдосконалення обміну в структурі інформаційних баз нашого суспільства. Поряд з цим вони є спонукальним чинником (у все зростаючій мірі) до виробництва нової, суспільнозначимої інформації. Як і в усьому світі, у нас робляться спроби інформацію використовувати, як товар, реалізація якого здійснюється на відповідному ринку товарів і послуг.

При цьому мова йде про продукування товару нового типу - глобального товару з новими економічними властивостями – необмеженого відтворення і накопичення, багаторазового використання і поряд з цим товару, якість якого значною мірою залежить від часового фактору, ситуативної специфіки і т.д. Мова йде вже про виникнення нового, нетрадиційного розуміння джерела вартості, або ж фактично надвартості, що пов'язана з реалізацією інтелектуального потенціалу, нагромадженими знаннями працівника.

В умовах інформаційної економіки “вартість може породжувати надвартість, так як в умовах індустріальної економіки капітал

породжує капітал”¹. При цьому сам вплив людини на предметну сферу стає настільки опосередкованим, так “регулює і контролює обмін речовин між собою і природою” (Маркс), що в уяві деяких дослідників вкладання в предмет духовних сил людини абсолютизується. На цій підставі ґрунтується твердження про те, що саме знання в самій ідеальній формі його вираження може бути джерелом вартості². Таке твердження однак, хоча і відображає тенденцію змін в пропорції уявлень про складові результатів сучасної інтелектуальної діяльності, однак методологічно є невірним оскільки а) праця, як процес фізичного впливу на предметну сферу матеріального світу буде завжди складовою діяльності людини; б) на сьогодні, в період переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, рівень значимості духовної сфери людства в порівнянні з безпосередньо фізичним впливом, рівень затрат людського потенціалу на матеріальноперетворюючу діяльність залишається не лише співзмірним із затратами в духовній сфері, але й суттєвим. І це не дає підстав до абсолютизації інтелектуальної діяльності, хоча й свідчить про швидке зростання її значимості в динаміці процесів сучасного суспільного розвитку.

Осмислення даного процесу має реальне практичне значення. Воно пов’язане з виробленням нових методів організації виробництва, кінцевим підсумком якого мають стати продукти інформаційного ринку, а також нові підходи до створення структур, що забезпечать функціонування цього ринку. Це осмислення має сприяти

¹ Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 181.

² Белл Д. Социальные рынки информационного общества. – М., 1986. – С. 332.

усвідомленню зростаючої ролі інформаційних баз як у розвитку нових, ринкових продуктів, так і в структуризації суб'єктів відповідних економічних відносин.

Оскільки на передній план сьогодні висувається значення впливу інформації саме в економічній сфері, в сфері розвитку продуктивних сил суспільства, це й обумовлює найбільший суспільний інтерес саме до даного сегмента інформаційного ринку. Стаючи у все більшій мірі фактором зростаючої ефективності суспільного виробництва, він у все більшій мірі визначає розвиток інших сегментів загальносуспільного інформаційного ринку. Однак, у порівнянні із всією минулою історією людства, вплив невиробничої, надбудовної сфери стане менш опосередкованим, відчутнішим. Адже цей вплив, точніше – взаємовплив, у все більшій мірі здійснюється в рамках духовної сфери життя суспільства. Таким чином, в минуле відійде традиційне протистояння розумової і фізичної праці, дискусії про цінність “фізиків і ліриків” і т. п. Високопродуктивна творча праця в галузі інформаційних технологій вимагає високоосвічених, духовно багатих, забезпечених всім необхідним для повноправного життя виконавців.

Насьогодні суб'єктами сегмента інформаційного ринку в Україні, пов'язаного з розвитком продуктивних сил є насамперед вітчизняні економічні структури, що почали розвиватися після катастрофічного спаду господарства країни минулих років, а також зарубіжні компанії та СП. Як наш, так і іноземний капітал в українській економіці цікавить приватизаційний процес, інвестиційне середовище, досвід роботи зарубіжних економічних структур в

Україні, рівень економічної та політичної стабільності, ноу-хау в сферах, що торкаються інтересів даної структури, характеристика діяльності конкурентів, тенденції розвитку ринків, реакція їх на просування тих чи інших продуктів та ін.

Оскільки економічні структури мають найвищу купівельну спроможність, на сьогодні вони є найбільш активними стимуляторами розвитку ринку інформації. Ці структури, як правило, націлені на результат і цим самим визначають потрібні їм напрями інформаційного виробництва, вимагають від постачальників інформації оперативної, якісної роботи. Придбаний інформаційний продукт намагаються якнайшвидше вмонтувати в сферу своїх економічних інтересів і забезпечити його окупність.

Все це сприяє виробництву нової, безсумнівно потрібної інформації і введенню в обіг актуальної при вирішенні проблем сьогодення інформації із обсягів наявної в суспільних базах. Це поза всякою дискусією є позитивним фактором для розвитку інформаційного ринку. Однак, поряд із цим в даному процесі проступають і суттєві негативні тенденції.

Насамперед, генеруванням нової інформації на замовлення економічних структур стимулюється розвиток інформаційної галузі в вузькоспеціальних напрямках. У зв'язку з цим виникає відчутна нерівномірність у розвитку загальносуспільного ринку інформації, що, в свою чергу, зменшує можливість горизонтальних зв'язків у структурі інформаційних баз, ослабляє їх спільний потенціал.

Крім того, економічні структури, замовляючи виробником інформаційний продукт, як правило обумовлюють конфіденційність у

стосунках із партнерами-виробниками інформаційної продукції як у ході виробництва так і при її використанні. Цим самим штучно знижується значення нової інформації як фактора суспільного прогресу.

І найголовніше, основний замовник інформаційної продукції, інформаційні структури на українському ринку зацікавлені у вирішенні завдань тактичного характеру. В інформаційній сфері таким чином, їх цікавлять у переважній більшості розробки прикладного значення. І від цього сегмента інформаційного ринку найближчим часом суспільство не зможе дочекатись суспільнозначимого продукту стратегічного значення, фундаментальної аналітики, що має стати основою вітчизняного інформаційного ринку.

Об'єктивна необхідність вдосконалення ефективності управління суспільством в останні роки все більш відчутно проявляється посиленням практичного інтересу також і з боку управлінських структур до ринку інформації, до можливості одержати оперативну, достовірну інформацію, необхідну для прийняття оптимальних рішень. У зв'язку з розвитком процесу структурування суспільства цей сегмент ринку у все більшій мірі привертає увагу політичних партій і блоків, інших громадських організацій. Вони у все більшій мірі стають активними учасниками даного ринку, усвідомлюють значення і цінність існуючих на ньому продуктів.

Специфіка цих продуктів на сьогодні визначається особливостями розвитку українського суспільства на даному історичному етапі. Під впливом цілого ряду об'єктивних і

суб'єктивних причин в даний відрізок часу концентрується увага на вирішенні завдань тактичного значення. Цим обумовлюється переважний інтерес саме до інформаційних продуктів оперативного призначення. Такий попит орієнтує учасників ринку з боку пропозиції на впровадження технологій оперативного відбору інформації для баз і створення нової продукції на базі аналізу лише (або майже лише) нових даних, налагодження швидкої доставки інформації споживачам, впровадження засобів оперативного управління інформаційними масивами, виходячи із необхідності негайного реагування на нову ситуацію. В умовах сучасної України, розвиток процесу поставки оперативних інформаційних продуктів на внутрішній і, особливо, зовнішній ринок інформації, очевидно, буде розвиватись шляхом кооперації інформаційних баз і центрів виробництва нових продуктів. Це дає змогу збільшити виробничі потужності за рахунок насамперед внутрішніх резервів, без проблемних для даного часу суттєвих фінансових затрат.

Варто також зауважити, що зосередження уваги управлінських структур переважно на вирішенні локальних тактичних завдань є характерною особливістю першого після тривалої кризи етапу суспільного розвитку. На порядку денному сьогодні в управлінській діяльності постає все більш відчутно необхідність підпорядкування тактичних дій вимогам середньострокової і тривалої перспективи, що робить цю діяльність більш ефективною і економною. Це ж саме стосується й громадських організацій. Підготовка відповідних планів пов'язана із прогнозованим попитом на аналітичну інформацію, зростаючу потребу розробок у сфері фундаментальних наук. У зв'язку

з цим у задоволенні запитів управлінських структур та громадських організацій на ринку інформації в Україні можна прогнозувати збільшення числа аналітичних центрів типу західних “фабрик думки”, аналітичних підрозділів крупних інформаційних баз. Зростання попиту на аналітичну інформацію сприятиме зростанню суспільної зацікавленості у більш продуктивному використанні ресурсів наявної системи інформаційних баз.

Поки що ж орієнтація українського суспільства на вирішення тактичних задач сприяє прояву також деяких негативних факторів, що впливають на ринок інформації.

По-перше, запити на інформацію для вирішення питань тактичного значення не сприяють фінансовій стабілізації структур, зайнятих виробництвом даного продукту, роблять сферу інформаційного виробництва зоною підвищеного ризику. Самі запити на ринку інформації мають яскраво виражену циклічність, пов’язану із виборчими компаніями, частою зміною вищого керівництва виконавчих владних структур та ін. І бюджети владних структур, і фінансові можливості громадських організацій на сьогодні якщо й передбачають витрати на оплату інформаційних послуг, то, традиційно, ці кошти є дуже незначними. В результаті, не маючи стабільного державного замовлення, як це практикується на Заході, не маючи постійних джерел фінансування, структури, що займаються виробництвом і представленням на відповідний ринок інформації, потрапляють у залежність від спонсорського впливу, впливу благодійних організацій та ін. Така ситуація впливає на якість інформаційних продуктів. Яскравим прикладом цьому може бути

оперативна соціологічна інформація, використовувана ЗМІ перед виборами, що традиційно у багатьох випадках є не стільки інформацією про результати досліджень популярності тих чи інших політичних сил чи персоналій, скільки інструментом маніпулювання свідомістю виборців.

По-друге, ринок інформації, орієнтованої на допомогу у вирішенні переважно технічних питань, ринок, на якому відсутня інформація про закономірності розвитку суспільних процесів позбавлений можливостей самоконтролю якості. Адже достовірність оперативної інформації пересічному замовнику складно перевірити подібною інформацією в той же проміжок часу.

По-третє, обмаль аналітичної продукції на інформаційному ринку України, що відображала б стратегію розвитку нашого суспільства, його інтереси в перспективі, обумовлює присутність на цьому ринку зарубіжних продуктів, підпорядкованих інтересам інших держав, крупних компаній політичних сил і т.п. В цій ситуації на логіку розвитку українського інформаційного ринку фактично безальтернативно впливає саме цей, зарубіжний інтерес.

І, нарешті, *по-четверте*, розвиток українського ринку інформації в напрямі превалювання продуктів оперативного призначення зводить, як правило, діяльність інформаційних структур до обробки й використання електронних потоків нових фактологічних повідомлень. При цьому донині слабо використовується потенціал наявних інформаційних баз, здобутків української науки, культури, духовного надбання попередніх поколінь, що має загальноцивілізаційну цінність. Слаба затребуваність інформаційного

потенціалу системи інформаційних баз нашого суспільства не лише є свідченням нераціонального ставлення з боку системи суспільних інститутів України до нашого спільного інтелектуального капіталу. В нинішній період переходу до інформаційного суспільства, в період об'єктивно існуючої потреби мобілізації інтелектуальних можливостей нації таке ставлення насамперед владних структур із усім багажем наявних проблем у сфері державотворення, економічних, політичних структур робить цей потенціал фактично "мертвим вантажем". Відсутність перспективного прогнозування, відсутність реального інтересу до власного майбутнього, що саме по собі є дуже симптоматичним і тривожним сигналом для нашого суспільства, є в той же час основним фактором відсутності попиту на аналітичну продукцію. Таким чином, без втручання держави і громадськості відсутність даної фундаментальної складової на подальших етапах розвитку українського інформаційного ринку позбавлятиме його самостійності і негативно впливатиме на самоідентифікацію нашого суспільства.

Одним із помітних суб'єктів українського інформаційного ринку залишається навіть при нинішніх обсягах фінансування наука і освіта. В межах своїх скромних фінансових можливостей наукові та навчальні заклади виступають в ролі замовників необхідної їм для функціонування інформації і в той же час самостійно продукують нові наукові розробки, науково-прикладні матеріали, роблять спроби їх реалізації на інформаційному ринку. Ця категорія учасників ринку інформації на сьогодні якраз і є основним виробником аналітичних продуктів, певною мірою, в межах можливого, зберігає традиції

розвитку фундаментальних наук. Згідно з тривалою традицією саме наукові заклади та вищі навчальні заклади в нашому суспільстві реалізують функції, аналогічні виконуваним “фабриками думки” на Заході. Їх можливості на сьогодні обмежені у зв’язку із низьким рівнем фінансування науки і освіти, а також слабкою суспільною затребуваністю наукових розробок, різким звуженням протягом останнього десятиріччя госпрозрахункової тематики¹. Якісний рівень аналітичної продукції у зв’язку з цим знижується, оскільки “відбувається не тільки скорочення наукових виробництв, а й зменшення часток прогресивних технологій майже в усіх сферах економіки... різко знизилась інноваційна активність промислових підприємств України”².

Незважаючи на недостатню увагу з боку держави і слабку затребуваність в продукції наукових закладів України, сьогодні ще можна говорити про наявний її внутрішній потенціал, при вивільненні якого можливе прискорене зростання наукової діяльності. Українська наука поки що має добре підготовлені високопрофесійні кадри, цінні інформаційні бази, в яких знайшли відбиток результати дослідницької роботи на передових і на сьогодні напрямках науки. При всіх несприятливих умовах для розвитку, в Україні все ж таки налагоджена спадкоємність у веденні наукової роботи через виховання хоч і чисельно нижчого від потреби нового покоління наукових кадрів.

¹ Див. про це: Україна: утвердження незалежної держави. – К., Видавничий дім “Альтернативи”: 2001. – С. 446.

² Там же. – С. 447.

Однак, якщо для внутрішньої ситуації в науці і освіті недостатня увага держави і громадськості, мізерне фінансування можна вважати об'єктивними причинами, що обумовлюють низьку на сьогодні ефективність, то деякі інші причини можна з усією певністю віднести до числа суб'єктивних. Насамперед мова йде про слабкий зустрічний процес з боку наукових закладів стосовно актуальних питань розвитку суспільства, потреб потенційних замовників наукової продукції. В умовах слабого фінансування необхідне здійснення своєрідної конверсії в тематиці частини підрозділів наукових закладів, вивчення реальних запитів сучасного ринку інформації, вироблення максимально прийнятних для цього ринку форм інформаційного продукту. Для внутрішнього і, особливо, для зовнішнього інформаційного ринку необхідна організація сучасної рекламної роботи, введення сучасного ціноутворення. І, в цілому, – забезпечення кваліфікованої поведінки на ринку інформації.

Протягом десятиліть Україна була визнаною науковою державою в світі. І хоча в останнє десятиріччя вона втратила певні позиції, ще й сьогодні не безперспективним є залучення зарубіжних інвестицій в українську науку, долучення вітчизняної науки до міжнародної спеціалізації в сфері наукових досліджень, виробництві сучасного наукового інформаційного продукту, збереження цим самим наукового потенціалу на передових напрямках наукової діяльності та інтенсифікація роботи в сфері наукової інформації.

Підвищенню ефективності наукових досліджень в нинішніх умовах може сприяти налагодження відповідного інформаційного забезпечення наявними інформресурсами основних замовників:

управлінські структури, бізнес, громадські організації. Цьому може сприяти реорганізація дослідницьких центрів і інформаційних структур, системи інформаційних баз та інформаційно-аналітичних центрів. В умовах переходу до інформаційного суспільства із всезростаючими потоками інформації наявні її обсяги мають оперативно потрапляти в розпорядження суспільства. І для цього необхідне вдосконалення управління цими потоками і обсягами, забезпечення ефективного використання в усіх сферах суспільної діяльності.

До ринку інформації в широкому смислі слова дослідники відносять також ринок засобів інформаційного виробництва, засоби зберігання і управління інформацією (в електронній інформації особливе значення при цьому має ринок програмних засобів), ринок наявних носіїв інформації, а також споріднений із ринком інформації ринок засобів донесення до споживача потрібної йому інформації, в т.ч. навчальної, пізнавальної, ринок інформаційної реклами. Велике значення для дальшого розвитку нашого суспільства матиме також організація цивілізованого ринку патентів і ліцензій.

Розвиток сучасного інформаційного ринку в найбільшій мірі за основними своїми параметрами відповідає філософській концепції “розподіленого управління” – донині найефективнішій формі суспільної організації. Сьогодні суспільство – “надзвичайно складна суперсистема, і вона як єдине ціле оптимально може функціонувати лише при розподілі управління по всіх рівнях ієрархії, з наданням їм певної самостійності. В народному господарстві важливе значення має можливість самоорганізації, підприємництва, вільної праці

нижчих ланок, адже це – головні, такі, що виробляють реальний продукт, ланки”¹.

Сьогоднішній інформаційний ринок є дуже важливою, або навіть вирішальною умовою ефективної самоорганізації, розвитку підприємництва, забезпечуючи для цього розвитку необхідні дані для самоорієнтації і успішної діяльності.

На нього діють дві конкуруючі тенденції – глобалізація економічної активності і локалізація галузей промисловості. На думку С. І. Соколенка, цей одночасний процес “нині визначає політику як національних, так і регіональних керівництв. Однією із синтезуючих відповідей на цей виклик має стати широкомасштабне розповсюдження і утвердження загальної політики повсюдного створення кластерів фірм і галузей виробництва”². Таке економічне групування в разі широкого впровадження в практику господарювання в Україні може стати серйозним поштовхом до розвитку інформаційного ринку. Адже “інформація відіграє немов би роль адреналіну, що підвищує обмін речовин в організмах компаній і кластерів, пробуджує від дрімоти і налаштовує на активну конкурентну боротьбу на ринку. Вона є невід’ємною частиною процесу підвищення конкурентних переваг в традиційних галузях промисловості і стрижнем успішної конкурентної боротьби для “нової” економіки”³.

¹ Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1994. – С. 257.

² Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. контекст. – С. 40.

³ Там же. – С. 138.

Значним стимулом розвитку інформаційного ринку в сфері бізнесу є також все більш відчутна присутність на нашому ринку зарубіжних компаній, а також об'єктивна необхідність виходу українського бізнесу на зарубіжні ринки. В процесі формування своїх взаємовідносин із зарубіжним бізнесом, конкуренції українські економічні структури можуть забезпечувати паритет лише будучи не гірше проінформованими, використовуючи не менш ефективні інформаційні технології, ніж зарубіжні компанії.

Із збільшенням присутності на українських ринках зарубіжних компаній, з'являються ознаки стимулювання ринку ділової інформації також і цими покупцями інформації. Паралельно в українських виробників інформації з'являються конкуренти. Зарубіжні інформаційні структури проявляють все більший інтерес до пострадянського простору, його ринкової місткості і економічних можливостей.

Варто зауважити, що десятирічна історія економічних перетворень в Україні не була відповідно десятиліттям активного формування інформаційного ринку, орієнтованого на бізнес. В період економічного спаду, коли для більшості економічних структур важливішим було питання виживання, коли основний інтерес полягав у збереженні наявних позицій в економіці країни, актуальними було визначення конкретних загроз для даного підприємства (а в період зміни власника втрачався і даний інтерес). Переважна більшість економічних структур намагалася задовольняти свої інформаційні потреби власними інформаційно-аналітичними ресурсами. Їх інформаційні підрозділи, як правило, мали вузькоспеціальне

призначення і обмежені можливості, але в період спаду могли задовольняти запити підприємств. Лише останні три-чотири роки, із активізацією економічного життя, коли українському бізнесу стала необхідною інформаційно-аналітична продукція, придатна для стратегічного планування і прийняття важливих рішень, пов'язаних із розвитком виробництва, входженням на нові ринки і т.п., став швидко формуватись відповідний ринок інформації. Цей ринок стимулювала також приватизація крупних підприємств, зростаючий потік зарубіжних інвестицій.

На сьогодні цей ринок потребує крім оперативної інформації, професійних аналітичних розробок, підготовлених на базі аналізу значних обсягів вихідного матеріалу, матеріалу суміжних із аналізованого областей, матеріалу з урахуванням науково-технологічних перспектив, соціально політичних та ін. факторів.

В процесі активізації економічного життя в країні на інформаційному ринку все більшого попиту набуває прогностно-рекомендаційний продукт, підготовлений кваліфікованими професіоналами. Невеликі, з обмеженими можливостями власні інформаційні структури в компаніях хоч і продовжують виконувати оперативні завдання, однак питання стратегічного масштабу в інформаційно-аналітичному забезпеченні, як свідчить практика, вирішувати не можуть. На інформаційному ринку України, таким чином, активізуються структури, аналогічні розповсюдженим на Заході “фабрикам думки”.

В умовах демократизації суспільства, формування ринкової економіки на засадах інформатизації, розширення можливостей

доступу до інформації практично всіх категорій населення відбувається певна зміна акцентів у попиті на інформаційні продукти в сфері управлінської діяльності.

По-перше, зростання ефективності управлінської діяльності ув'язується в нинішніх умовах з необхідністю роботи управлінців в активному режимі, в постійній необхідності оперативного пошуку і прийняття правильних самостійних рішень. Це вимагає постійного вивчення оперативної інформації для вирішення питань тактичної значимості і аналітики для вибору оптимальних рішень завдань стратегічного рівня.

Практика свідчить, що на сьогодні в Україні попитом користується саме оперативна, щоденна інформація, на якій, враховуючи запити ринку, сьогодні крім інформаційних агенств спеціалізуються інтернет-видання та інші виробники інформації для певних категорій замовників, а також ЗМІ. Останні хоча й є джерелами інформації для владних структур, однак, як правило, джерелами не основними. В ринкових умовах газети, журнали, радіо, телебачення орієнтуються на якомога більш широку аудиторію і не часто дають змогу задовольнити запити управлінців.

Оперативна інформація використовується владними структурами як засіб зворотного зв'язку при реалізації прийнятих рішень в практичній діяльності і, особливо, при вивченні суспільної реакції на ті чи інші дії.

Можна також констатувати, що на сьогодні рівень управлінських запитів на аналітичну продукцію є досить низьким, що пояснюється і невисокою готовністю до вирішення стратегічних питань, і плинністю

кадрів в даній сфері, суттєвим впливом на функціонування державного механізму політичних чинників.

Владні структури неохоче сьогодні формують запити на виготовлення аналітичних матеріалів, спрямованих на ґрунтовний аналіз процесів, що відбуваються, не достатньо усвідомлюють необхідність роз'яснення своєї діяльності, недостатньо використовують можливості наявного в країні наукового потенціалу для підготовки аналітичної продукції, спрямованої на вдосконалення методик управлінської діяльності і особливо, – в нинішній період, введення в практику нових технологій, технологій інформаційного суспільства.

Останнім часом серед суб'єктів інформаційного ринку дещо активізуються громадянські структури і насамперед – політичні об'єднання. При цьому мова йде не про всі зареєстровані в державних органах партії та об'єднання, а лише ті з них, що дійсно проявляють себе в політичному житті, ставлять перед собою амбітні цілі. У більшості випадків їх активізація припадає на час підготовки виборчих кампаній, або ж під час позиціонування у зв'язку із якимись резонансними подіями (референдуми, надзвичайні події, такі як тузлинське протистояння та ін.). Постійно ж помітними в інформаційному просторі (і на інформаційному ринку) як правило, є лише партії і блоки парламентського рівня. Активність цих суб'єктів інформаційного ринку завжди пропорційна фінансовим можливостям політструктур і вибраній стратегії політичного функціонування в суспільстві. Згадаємо, наприклад, спробу блискавичного впливу на

електорат політичних технологій “Озимого покоління” на минулих парламентських виборах.

Сегмент інформаційного ринку, що розвивається політичними силами на сьогодні в Україні можна характеризувати в основному як нестабільний, залежний від політичної ситуації із скромними фінансовими можливостями.

Політичні партії, блоки на інформаційному ринку як правило цікавляться і інформаційною, і аналітичною продукцією. *За змістом користуються попитом* інформаційні продукти, що стосуються вивчення ситуації в суспільстві, резонансних подій і проблем, аналізу діяльності політичних противників владних структур, роз’яснення власних позицій, підготовка продуктів політичної реклами і т.п. В процесі виконання замовлень на інформаційну продукцію політичних партій і блоків незалежні інформаційні центри, інші виробники суспільно-значимої інформації здебільшого на час співробітництва потрапляють під ідеологічний контроль замовника і це нерідко відбивається на об’єктивності. Власні інформаційні структури політичних партій і блоків є, як правило, пасивними учасниками інформаційного ринку. Їх інформація в переважній більшості випадків не виступає на ринку в якості продукту продажі і поширюється у відповідності з політичними цілями. Цими ж цілями керівництво даних структур користується і при закупівлі інформації. Тому в даному випадку конкурентоздатність продуктів, основний ринковий показник, не має першочергового значення в процесі купівлі-продажу.

Переважає більшість виробників інформації, пов'язаної із політичною тематикою, із числа партійних структур активізується у відповідності із партійними інтересами і тактикою політичної боротьби, працює переважно на внутрішні потреби і ринковими механізмами при оперуванні інформацією користується слабо.

Суб'єктами інформаційного ринку є також наукові заклади України – традиційні протягом багатьох десятиліть виробники наукової, науково-популярної інформації. Однак, в найбільш ефективний на сьогодні ринковий метод циркуляції інформації наукові заклади сьогодні якщо й включені, то в дуже незначній мірі. В останнє десятиріччя госпрозрахункова тематика різко зменшилась як і пряме державне фінансування наукових досліджень.

Як зазначає О. Г. Білорус, “темпи скорочення витрат на науку в останні роки були в 1,5 – 2,8 рази вищі, ніж темпи скорочення ВВП та фактичні обсяги державного бюджету... Скорочення бюджетних асигнувань майже в 10 разів за 10 років – головна причина кризи конкурентоспроможності нашої науки”¹. Варто зазначити, що дана закономірність підтримується і в останні роки, коли ВВП і обсяги державного бюджету зросли. І зроблений О. Г. Білорусом висновок про остаточну втрату пріоритетного значення науки для розвитку країни, збагаченню її інформаційного потенціалу на старті інформаційної епохи поки що не спростований її керівництвом.

На думку В. М. Литвина, закономірними наслідками сучасного стану науково-технічного потенціалу України є:

¹ Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 294.

- “невизначеність структурної реорганізації наукової сфери як провідної складової частини економіки України;
- закріплення за державою прав основного замовника наукової продукції зі збереженням стратегії на виживання, а не на розвиток науки;
- вкрай низька частка бюджетних витрат на наукові дослідження;
- незначна частка інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва;
- низька платоспроможність підприємств у фінансуванні власних прикладних досліджень і розробок;
- слабка відтворення бази приладів і обладнання;
- зниження рівня творчої активності науковців, винахідників і раціоналізаторів;
- стале зменшення чисельності кадрів вищої кваліфікації на промислових підприємствах;
- втрата престижності професії науковця серед молоді”¹.

Через розвиток таких процесів наявний науково-технічний потенціал значною мірою залишається без суспільного замовлення, науково-технічна діяльність продовжується не завдяки, а всупереч нинішнім тенденціям соціально-економічного розвитку України.

На сьогодні стан справ із входженням України в міжнародний технологічний простір характеризується як невизначений, підтримку

¹ Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХст.). – К.: наукова думка, 2001. – С. 175.

української фундаментальної науки здійснювали лише 8 міжнародних фондів, що надали за весь час існування суверенної України фінансове сприяння розміром лише в 22 млн. долл., загальна кількість виконаних науково-технічних розробок має сталу тенденцію до зниження і за останні 9 років зменшилась вдвічі, в 3,5 рази знизилась кількість завершення інноваційних розробок. Дані цифри свідчать про те, що навіть наявний людський і матеріальний потенціал української науки не зосереджено на актуальних суспільно затребуваних її напрямках.

Таким чином, можна констатувати, що основні суб'єкти українського ринку інформації – економічні структури, органи управління, громадські організації, наукові, науково-освітні заклади – на сьогодні, повністю ще не включені в ринкову форму циркуляції суспільної інформації. І хоча під впливом глобального інформаційного простору, що пов'язується із впровадженням сучасних інформаційних технологій в Україні використання інформаційних ресурсів, нової інформації в усіх сферах суспільного життя зростає, проте для основних суб'єктів інформаційного ринку цей процес не став локомотивом для прискореного розвитку. Цим самим в загальноцивілізаційному процесі переходу до нового, інформаційного суспільства поряд із розвинутими країнами Заходу наше місце можна визначити лише як стартове.

5. 2. Шляхи забезпечення джерельної бази інформаційного ринку в умовах використання сучасних інформаційних технологій

Слабкість основних суб'єктів українського інформаційного ринку (і особливо – при розгляді його як українського сегмента міжнародного ринку інформації) призводить до активного входження в цей ринок зарубіжних учасників із набагато сильнішою матеріально-технічною базою, технологічними і фінансовими можливостями, ідеологією впливу на суспільні процеси в Україні, заснованою на власних інтересах. Значення ідеологічної складової зарубіжного впливу не лише на внутрішню структуру українського ринку, але й механізми розвитку нашого суспільства в цілому, створення в ньому комфортних умов для просування всіх видів власних товарів і забезпечення вигідних умов придбання українських продуктів – значення цієї складової зарубіжного впливу в нинішніх умовах зростає.

Розвиток інформатизації в усіх сферах суспільного життя пов'язаний також із можливістю того, що певні суб'єкти внутрішнього інформаційного ринку, переслідуючи корисливу, чи якусь іншу мету, можуть здійснювати виробництво, обробку, збереження і розповсюдження інформації, що може наносити шкоду особі, суспільству, державі.

У зв'язку з цим становлення українського ринку інформаційних послуг має розвиватися із урахуванням необхідних заходів, що забезпечують інформаційну безпеку нашого суспільства. Вони мають

нейтралізувати можливі загрози існуванню і розвитку України, забезпечувати захист економічного і політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності. При цьому важливим є в рамках розвитку демократичного процесу дотримання балансу між відкритістю інформації і суспільно необхідними обмеженнями на її поширення.

Забезпечення загальнодержавної системи інформаційної безпеки має насамперед сприяти необхідна нормативно-правова база. Вона має визначити порядок поширення та використання інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України, регламентувати порядок закупівлі зарубіжних програмно-технічних та телекомунікаційних засобів. При цьому система нормативних актів має передбачити безпечне використання таких засобів в стратегічно важливих галузях, на об'єктах важливого державного та суспільного значення.

Розвиваючи українське суспільство як відкрите, прозоре, ми маємо сформувати також систему нормативно-правових актів, що чітко б визначали доступ інших держав, громадян інших держав до національних інформаційних ресурсів України, порядок їх використання. Поряд із цим потребує законодавчого оформлення стрімко зростаюча практика впровадження інтернет-технологій в життя сотень тисяч наших громадян.

Розвиток проявів міжнародного тероризму, наркомафії, що також набула глобальних ознак обумовлює необхідність налагодження двохстороннього та багатостороннього співробітництва з міжнародними організаціями для формування міжнародної правової

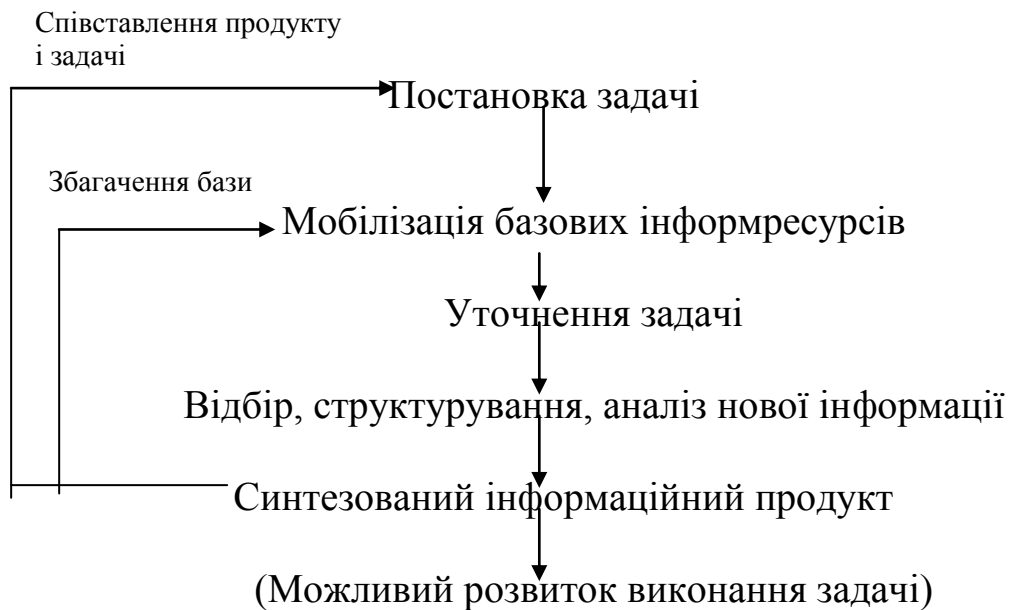
бази з метою боротьби із глобальним злом, спільного вирішення проблем інформаційної безпеки, пов'язаної із цією діяльністю, а також налагодження протидії можливим спробам інформаційно-психологічного впливу на маси населення.

Для відстоювання національних інтересів України необхідне також налагодження постійного моніторингу, прогнозування зовнішніх та внутрішніх загроз інформаційної безпеки, вироблення наукової стратегії входження в глобальний простір, інтеграції України в міжнародні телекомунікаційні мережі, освоєння міжнародних стандартів інформаційного обміну та захисту інформації.

Входженню України в міжнародний інформаційний простір, підвищенню ефективності функціонування її інформаційного ринку мають сприяти заходи, спрямовані на недопущення завдання шкоди, зумисного спотворення, знищення національних інформаційних ресурсів в процесі їх використання, а також, в цілому, спроби створення негативного іміджу України, замовчування її потенціалу в міжнародному співробітництві, використання різноманітних форм протидії формуванню повноцінного інформаційно-аналітичного сегмента в глобальному інформаційному просторі.

Говорячи про систему заходів, що мають на меті збереження і ефективного використання наявних інформаційних ресурсів, необхідно мати на увазі, що активізація на інформаційному ринку обумовлює необхідність поряд із використанням наявних в базах інформаційних масивів постійне, прискорене збагачення цих масивів. Використання

інформаційних можливостей сучасності в стратегічному вимірі на сьогодні має такий вигляд:

Для активної участі в інформаційному ринку потрібне невпинне збагачення базових ресурсів інформації. Серед них зростаючою має стати роль системи загальносуспільних інформаційних баз – бібліотечних закладів. З розвитком цих установ, впровадженням сучасних технологій, вони мають відігравати функцію джерела якісного, важливого для всієї соціальної структури суспільства, інформації банківських установ нового типу, в яких будуть акумулюватись і використовуватись в обігу цінності, неспівзмірно більші за номіналом, значніші від будь-яких відомих в історії грошових знаків та інших еквівалентів людської праці.

На нинішньому етапі розвитку інформатизації в Україні ці інформаційні бази слабо включені в систему циркуляції інформації внаслідок збереження основної маси інформаційних ресурсів на

складних в використанні доелектронних носіях. Тим самим вони слабо доступні при застосуванні комп'ютерних технологій управління інформацією, основних інформаційних технологій на даному етапі суспільного розвитку. У зв'язку з цим одним із найактуальніших завдань сьогодення є формування електронних ресурсів бібліотечних закладів двома шляхами: шляхом перетворення наявної в бібліотечних базах (фондах) інформації на всіх носіях в електронну форму і систематичним наповненням цих баз новою електронною інформацією.

Стрімке зростання ефективності бібліотечних інформаційних баз може бути досягнуте розвитком кооперативних зв'язків між бібліотеками з допомогою електронних ліній зв'язку. Цим самим досягається спеціалізація комплектування бібліотечних закладів, доступу до будь-яких масивів інформації, співзмірних із загальним обсягом всієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибинного вузькотематичного інформаційного пошуку. Все це дає змогу не лише більш дієвого, в порівнянні з нинішнім забезпеченням інформаційних потреб всіх категорій користувачів, але й можливість достойного представлення України в глобальному інформаційному просторі.

Важливим фактором розвитку інформаційних баз в Україні є також вдосконалення комунікаційного середовища інформаційної сфери держави та суспільства. Актуальними завданнями при цьому є збалансований розвиток телекомунікаційних систем, комп'ютерної телефонії, впровадження інформаційно-телекомунікаційних

технологій для впровадження дистантних форм співробітництва з користувачами.

Спеціальними інформаційними базами, в яких фіксується документальна основа життя суспільства, є також архівні заклади. Ці інформаційні бази сьогодні, в період розбудови української державності, демократичних перетворень насамперед є важливим інформаційним ресурсом, необхідним для аналізу закономірностей розвитку нашого суспільства. Із входженням в інформаційну епоху, із розвитком системи зв'язків, виробничих відносин глобального рівня значення таких баз даних зростатиме. Вони відіграватимуть все більш важливу роль у системі ідентифікації та самоідентифікації в процесі міжнародних інформаційних обмінів соціальних структур нового, постіндустріального суспільства. У зв'язку з цим зростає значення систематичного, цілеспрямованого формування Національного архівного фонду України, забезпечення належних умов зберігання документів у державних архівах, здійснення програм створення страхового фонду найважливіших архівних документів (особливо унікальних, не тиражованих і не відтворюваних). Необхідним являється також розвиток співробітництва українських архівістів із зарубіжними українознавчими центрами, для організації передачі в Україну в оригіналах або копіях архівних документів, фондів, колекцій, всієї документальної бази, що фіксує життя української діаспори в різних країнах світу, та ведення роботи по поверненню в Україну незаконно переміщених архівів. В даному випадку мова йде про необхідність наповнення найкрупніших, найважливіших для українського народу, української держави інформацією стратегічного

значення. Інформацією, що з розвитком глобалізаційних процесів набуватиме особливої ваги в питаннях української самоідентифікації.

В контексті розвитку міжнародних зв'язків важливою є організація співпраці з міжнародними архівними організаціями в сфері стандартизації архівної діяльності і особливо – стандартів з електронного діловодства, документообігу, оцифрування наявних інформаційних ресурсів у цій системі баз. В даному випадку ситуація аналогічна із станом справ у сучасних бібліотечних фондах: чим скоріше інформаційні ресурси будуть переводитись у електронний вигляд, тим легшим стане доступ до них користувачів, тим швидше вони стануть елементом обігу інформації з використанням найпродуктивніших на сьогодні комп'ютерних технологій.

Впровадження нових технологій, розвиток міжнародних зв'язків, розвиток процесів трансформації українського суспільства обумовлює необхідність удосконалення нормативно-правової бази архівної сфери з дотриманням пріоритету національних інтересів у формуванні та використанні архівних інформаційних ресурсів.

До загальносуспільних інформаційних баз України належить також мережа музейних закладів. Предметно-документальна система носіїв інформації в цих закладах обумовлює певну відмінність технологій збагачення цих баз новою інформацією і введення музейної інформації в суспільний обіг. Як і архівні, музейні заклади сприяють упорядкуванню, систематизації знань про минуле, як платформу дальшого суспільного розвитку. Збагачення інформаційних баз в музейній сфері із розвитком сфери матеріально-технічного забезпечення очевидно буде здійснюватись в напрямі

розвитку мережі музеїв та заповідників, вдосконалення їх культурно-освітньої діяльності, розширення взаємодії з вітчизняною та зарубіжною туристичною індустрією, збагачення форм і методів популяризації музейних зібрань в засобах масової інформації, розвиток комп'ютеризації всіх видів музейної діяльності, створення системи музейних WEB – серверів, міжмузейних комп'ютерних мереж, налагодження взаємодії цих мереж із усією системою загальносуспільних інформаційних баз і представлення їх в українському сегменті глобального інформаційного простору. Для введення в обіг інформаційних ресурсів музейних закладів сьогодні все більш ефективними стають форми роботи, пов'язані із використанням електронної інформації (віртуальні музеї, експозиції, виставки, дистантне експонування та науково-популярна робота).

Розвиток українського суспільства обумовлює поряд із функціонуванням системи традиційних інформаційних баз, бібліотечних, архівних та музейних все більш помітного зростання кількості нових інформаційних баз, що відображають ускладнення соціальної структури і є важливою ідентифікаційною характеристикою. Ця тенденція є красномовною ознакою процесу входження в інформаційне суспільство. Вся ця система інформаційних баз складає інформаційний потенціал нашого суспільства. Один із важливих показників його ефективності – якість системи внутрішніх зв'язків. Вона, в свою чергу, обумовлена необхідністю збалансованого розвитку телекомунікаційних систем, комп'ютерної телефонії, впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Ці технології сприяють підвищенню ефективності використання системи баз, вдосконалення можливостей доступу до них і інформаційних працівників, які працюють над наповненням баз новою інформацією, і різних категорій користувачів – представників всього розмаїття людських спільностей, що складають наше суспільство. Для останніх, дистантні форми роботи надають нові можливості в навчанні, науковій діяльності, підвищенні кваліфікації працівників, реалізації планів самоосвіти, самовдосконалення і т.д. – нові можливості користування рознесеними інформаційними базами.

Процес розбудови української суверенної держави, національного утвердження обумовлює необхідність створення інтегрованого комунікаційного середовища інформаційної сфери держави, системи всіх інших суспільних інститутів, громадськості України, прискореного формування комп'ютерно-технологічної інфраструктури загальносуспільної української інформаційної бази. У зв'язку з цим можна зауважити, що чітко виражена суспільна необхідність в сучасному технічному оснащенні вітчизняних інформаційних баз могла б сприяти розширенню власного виробництва відповідних технічних засобів для зберігання і ефективного використання наявної інформації, для розробки нових комп'ютерних систем, систем нетрадиційних архітектур, штучного інтелекту, що відкриває нові перспективи в галузі творення нової високоякісної інформації для підтримки і розвитку баз в інтересах загальносуспільного прогресу.

Ефективності циркуляції інформації в суспільстві сприятиме також розвиток засобів комп'ютерної лінгвістики, автоматизованого

формування універсальних і проблемно-орієнтованих словників. У зв'язку з цим виникає проблема широкого утвердження в системі як внутрішнього, так і зовнішнього інформаційного обміну в сфері комп'ютерних ресурсів поряд із уже широко використовуваними також і української мови. Розгляд даного питання в площині загальнокультурної, загальнопатріотичній, у сфері самоідентифікації нашого суспільства хоча й є важливим, проте не охоплює всього комплексу питань збереження, розвитку і використання національних мов.

Можна припустити, що важливий і до кінця не усвідомлений на сьогодні в загальноцивілізаційному вимірі інтерес до розвитку національних мов крім культурологічних, загальнодемократичних, гуманістичних, політичних мотивів набуде і певного прагматичного значення. Він буде пов'язаний із зростаючим значенням творчої праці, що, як свідчить суспільна практика, завжди буває найефективнішою в національному культурному середовищі з використанням виражальних засобів рідної мови. Розвиток сучасної української мови, впровадження в усіх сферах суспільного життя повинно обов'язково ув'язуватись із системою циркуляції електронної інформації, використанням її для наповнення українського сегмента глобального інформаційного простору.

Поряд із цим наповнення вітчизняних інформаційних баз новою інформацією пов'язане із розвитком комунікацій і технологій співробітництва в рамках міжнародних проектів, що охоплюють євразійські інформаційні структури і, в цілому, глобальний інформаційний простір. Все більшої актуальності набуває

необхідність інтелектуалізації українських пошукових систем і засобів навігації в інтернеті, а також приведення діючих в Україні стандартів (термінологічних, форматних тощо) у відповідність із нормативними документами Міжнародної організації з стандартизації та Міжнародної електротехнічної комісії.

Розвиток системи українських інформаційних баз, як і всяких систем інформаційних баз, прямо залежить також від розвитку основних потоків інформації на всіх існуючих носіях, якими користується суспільство.

Стосовно самих носіїв, то суспільна практика свідчить, що хоча технічний прогрес і забезпечує появу все нових і нових можливостей для фіксації, збереження й розповсюдження інформації, а це, в свою чергу, розширює арсенал можливостей для оперування нею, покращує відповідні якісні показники, однак повного витіснення новими носіями вже традиційних не відбувається.

У зв'язку з цим можна згадати дискусії, що відбувалися на пам'яті нинішніх поколінь, про можливість знищення театру з розвитком кіно, кіно – телебаченням. Те ж саме можна сказати про інформацію на паперових носіях і електронну інформацію протягом останнього десятиліття. Практика показує, що багатогранне життя суспільства знаходить точне й потрібне місце всякій інформації і на всяких носіях.

Тому, при розгляді перспектив наповнення системи сучасних інформаційних баз, правомірним є розгляд всіх основних інформаційних потоків на всіх носіях, що знаходяться в сучасному обігу.

Один із них, що все ще знаходиться серед найдоступніших для широких мас населення, – це книга. Донедавна наш народ загальноновизнано вважався одним із найбільш читаючих у світі. Діюча система бібліотечних закладів в Україні, сучасне книговидання та книгорозповсюдження роблять і сьогодні книгу важливим джерелом інформації в Україні. Зважаючи на серйозні економічні проблеми минулого десятиріччя, що серйозно відбилися на книговиданні та книгорозповсюдженні, в Україні набула гостроти проблема збільшення загальної кількості тиражів та розширення тематичного репертуару українського книговидання. При цьому не може не викликати стурбованості демагогічна риторика про значення і напрями розвитку української мови на фоні все більш відчутного зменшення української книги в суспільному обігу. В умовах відкритого суспільства донині дуже слабо використовуються можливості забезпечення доступу наших громадян до надбань світової культури з допомогою перекладу та видання насамперед державною мовою кращих творів світової літератури, важливих наукових праць та ін. Гармонізації процесу розвитку систем українських інформаційних баз має сприяти вдосконалення процесу виготовлення і розповсюдження книжкової продукції так і мовами національних меншин у нашому суспільстві.

Дослідницька робота в сфері розвитку книговидання і розповсюдження інформації з допомогою книжкових потоків насамперед є актуальною, в умовах розвитку інформаційного ринку, в напрямі визначення реального і затребуваного в суспільній практиці місця книжкової інформації в загальному процесі інформування

суспільства саме в нинішніх умовах, врахування фактора розповсюдження електронних відповідників книжкової продукції, взаємовпливу та взаємодії книги та інших ЗМІ. Особливо важливим це є в освітній сфері, науковій та культурологічній, в утвердженні і розвитку духовних цінностей суспільства. В умовах ринкових перетворень набувають актуальності дослідження, пов'язані із визначенням сучасного адресата для книги як повноправного продукту інформаційного ринку, відповідної організації законотворчої роботи, захисту інтересів національного виробника книжкової продукції.

Збагачення наявної системи баз оперативною інформацією, що торкається різних аспектів суспільного життя, відбувається також через засоби масової інформації на всіх носіях. Зокрема, ЗМІ на паперових носіях, газети і журнали, за технологією наповнення баз є близькими до книжкової продукції і відрізняються лише певною специфікою організації матеріалу. Декларована відкритість сучасного українського суспільства, технічний прогрес, зростаючі в суспільстві фінансові можливості сприяють, по-перше, розвитку цього джерела наповнення баз і, по-друге, регуляції, саморегуляції інформаційних процесів в суспільстві, по-третє, активізації кваліфікованих, економічно сильних зарубіжних суб'єктів на українському інформаційному ринку.

У зв'язку з цим вітчизняний виробник книжкової та газетно-журнальної продукції змушений вирішувати проблеми науково-технічного прогресу в поліграфічному виробництві, розробка та впровадження цифрових технологій у додрукарські, друкарські і

післядрукарські процеси, вітчизняного комп'ютерно-технологічного забезпечення видавничих процесів, опрацювання текстової та ілюстративної інформації із застосуванням комп'ютерних програм, створених власними силами, налагодження випуску конкурентноздатного українського поліграфічного устаткування.

На нинішньому етапі функціонування українських ЗМІ важливою є організація ефективної державної підтримки вітчизняного виробника інформаційного продукту, україномовних засобів масової інформації, створення сприятливих умов для залучення інвестицій в інформаційну сферу, сприяння процесу впровадження в неї сучасних маркетингових технологій для впевненого утвердження як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Процес вдосконалення інформаційного забезпечення суспільства, наповнення усієї системи інформаційних баз не може обійтися без сприяння держави в сфері матеріально-технічного, технологічного і кадрового забезпечення розвитку місцевих засобів масової інформації, створення єдиної комп'ютерної мережі для розповсюдження матеріалів вітчизняних інформаційних агенств, створення розгалуженої мережі кореспондентських пунктів державних ЗМІ в країні і за кордоном, без забезпечення правового захисту інтелектуальної власності, що публікується в ЗМІ.

Особливо актуальним на сьогодні є вирішення деяких специфічних проблем найбільш впливової частини ЗМІ – телебачення і радіо. Все більш відчутні процеси глобалізації ставлять в число першорядних проблем впровадження дієвих заходів по захисту

національних інтересів в діяльності цих ЗМІ і в той же час забезпечення інтеграції телеінформаційної інфраструктури нашої країни в глобальний інформаційний простір, повноцінне наповнення і розвиток українського інформаційного сегмента в цьому просторі.

Цьому має сприяти реалізація планів створення і розвитку громадського телебачення і радіомовлення, вдосконалення системи іномовлення, створення супутникового каналу всесвітньої служби іномовлення України, спеціалізованих освітніх, культурологічних, теле- і радіоканалів, впровадження практики держзамовлення на телерадіопродукцію для задоволення потреб всіх категорій населення, забезпечення повного охоплення території України загальнонаціональними програмами та регіональними програмами на місцях.

Співпраця на міжнародному рівні вимагає забезпечення відповідності національної інформаційної інфраструктури міжнародним стандартам і рекомендаціям Міжнародної спілки електрозв'язку та інших споріднених міжнародних організацій, що сприятиме входженню українських телерадіопродуктів в глобальну інформаційну систему.

Джерелом наповнення інформаційних баз суспільства лишається також кіно. Поряд із телебаченням, театром, іншими видами мистецтва важливим є розвиток кіновиробництва на базі новітніх цифрових технологій, виробництва і вдосконалення кінопоказу, відновлення ролі кіно в духовній сфері суспільства, забезпечення достатньої присутності національної кінопродукції у внутрішньому і зовнішньому інформаційно-культурному просторі.

Збагаченню інформаційних баз українського суспільства сприяє розвиток всіх видів мистецтв, а також традиційно поширена в Україні і народна творчість у всій її різноманітності, святково-обрядові урочистості.

Входження нашого суспільства в ринкові форми господарювання стимулювало розвиток рекламної діяльності. В Україні швидкими темпами здійснюються кадровий, правовий та освітній процес її забезпечення. Ця діяльність сприяє просуванню товарів і послуг вітчизняного виробника на внутрішній і зовнішній ринки, відстоювання його інтересів з допомогою рекламних заходів. Цій же меті, а також залученню нових інвестицій і технологій в українське виробництво прислуговується і виставково-ярмаркова діяльність та перші кроки у сфері ділового туризму.

Існуючі перспективи розвитку всієї цієї системи механізмів постійного поповнення інформаційних баз українського суспільства свідчать, *по-перше*, про життєздатність цих баз в умовах входження в глобальний інформаційний простір, *по-друге*, про наявність серйозного потенціалу вдосконалення внутрісупільних інформаційних процесів і, *по-третьє*, про реальні можливості включення в процес оновлення інформаційного потенціалу суспільства все більш широкого кола його громадян.

Список основної використаної літератури

- Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС. – 1994. – С. 54, 74 – 75, 78, 89, 90, 160, 257, 316.
- Абдульдин Б.* Глобализация, интеграция и пути преодоления конфликтности. – К.: Знание, 2000. – 56с.
- Агапов А.Б.* Основы государственного управления в сфере информатизации в Российской Федерации. – М.: Юристъ, 1977. – С. 343.
- Академічна наука і науковці в сучасній Україні (за результатами соціологічного дослідження). – К., 1998. – С. 10.
- Акаєв Ш. М.* Інформаційно-аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень з оновлення продукції: Автореф. Дис. Канд. Екон. Наук: 08.06.02 /Донецький держ. у-т економіки і торгівлі. – Донецьке, 1999. – 23с.
- Анализ развития материально-технической базы социалистической обрядности в украинской ССР в динамике за 1976, 1980, 1985 и 1987 годы. – К.: – Комиссия по советским традициям, праздникам и обрядам при Совете Министров Украинской ССР. – 1988. – С. 3 – 9.
- Артеменко О.* Національна книга між минулим і майбутнім // Дзеркало тижня. 19 лютого 2005 р.
- Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат. – 1975. – С. 16, 38, 39, 78, 116, 117, 234 – 235, 264.
- Баград М.* Научное управление обществом в аспекте классификации его структурных элементов. – Рига; 1973. – С. 11 – 12.

- Бадзьо Ю.* Національна ідея і національне питання. – К.: Смолоскип, 2000. – 52с.
- Бажал Ю. М.* Розвиток національної інноваційної системи як складової українського інформаційного суспільства // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Фонд “Інноваційне суспільство України”, 2004. – С. 88.
- Bar – Hillel, Y., and Carnap,* “Semantic Information” – London.:Butterworth Sci. Publ. – 1953. – Pp. 147 – 157.
- Бінько І. Ф.* Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку // Бібліотечний вісник. – 2001. – № 6. – С. 9.
- Бичко І. В., Табачковський В. Г., Гарак Г. І. та ін.* Досвідно-практичні джерела пізнання. Логіко-дискурсійний та інтуїтивний рівні пізнавального процесу // Філософія. Курс лекцій.– К.: Либідь, 1993. – С. 466, 468.
- Белл Д.* Социальные рынки информационного общества. – М., 1986. – С. 332.
- Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г. и др.* Глобальные трансформации и стратегия развития. К.: Ориане, 2000. – С. 59.
- Бзежинский З.* Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М., 1999.
- Білорус О.Г.* Економічна система глобалізму. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 25 – 26, 78, 103, 294, 296 – 300, 22.
- Білорус О.Г.* Глобалізація і національна стратегія України. – К.: ВО “Батьківщина”; Броди: Просвіта, 2001. – 301 с.
- Борев Ю.* Эстетика – 4 изд., доп. – М. Политиздат, 1988 – С. 111.

- Букач В. М.* Национальная политика в Украине: Дис... канд ист.
Wallerstaein, Immanuel. Globalization or The Age of Transition ? // *International Sociology.* – 15, No.2 – P.249 – 265.
- Вернадський В.І.* Биосфера. М.: Мысль. – 1967. – С. 356.
- Виарто М.* Міжнародні інформаційні агентства: впереди нове горизонти // *Укр. медіа - бюл.* – 1999. № 3 – 4. – С. 3 – 4.
- Виннер Н.* Кибернетика или управление и связь в животном и машине. – М.: Наука, 1983. – С. 17.
- Виннер Н.* Кибернетика. – М.: Советское Радио, 1968. – С.31.
- Винарик Л. С.* Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине. – Донецк, ИЭП НАН Украины. – 1997. – С. 20.
- Винарик Л.С., Щедрин А.Н., Васильева Н.Ф.* Вхождение Украины в информационное общество. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – С. 14, 44.
- Винарик Л. С.* Экономический и социальный прогноз создания информационного общества в Украине. – Донецк: – ИЭП НАН Украины, 1997. – С. 23;
- Винарик Л. С., Щедрин А. Н., Васильева Н. Ф.* Вхождение Украины в информационное общество. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2000. – С. 7 и др.
- Винарик Л. С., Щедрин А.Н.* Информационная культура: эволюция, проблемы/ НАН Украины, Институт экономики промышленности. – Донецк, 1999. – 144с.
- Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Т.1. – Мюнхен.: Українське видавництво, 1958. – С. 11 – 12.

- Гаврилов А.О.* Технические проблемы развития законодательства в сфере информации и информатизации // Научно-техническая информация. Сер. 1. – 1995. – № 1. – С. 10 – 14;
- Галаган Д.* Библиотеки будущего. Нидерланды, Дельф. : Технический университет. – 2001. – [http:// www. cei.uran.net.ua/archives/2001](http://www.cei.uran.net.ua/archives/2001).
- Hartley R. V.* Transmission of Information // Bell.Syst.Tech. Journal. – 1928. – P. 535.
- Глинский Б. А.* Философские и социальные проблемы информатики. – С. 103.
- Глобальные трансформации и стратегии развития. – К.: Ориане, 2000. – С. 7, 60, 65, 179 – 180 – 226, 274, 373,
- Глобальная технотронно-информационная основа постиндустриального развития // Глобальные трансформации и стратегии развития. – С. 61.
- Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – К.: Освіта, 1999. – С. 329.
- Глушков В. М.* Человеку – человеческое, машине – машинное. – “Литературная газета”, 1971, № 17. – С. 12.
- Горный Е., Вигурский К.* Развитие электронных библиотек: мировой и российский опыт, проблемы, перспективы. [http://www/zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html](http://www.zhurnal.ru/staff/gorny/texts/dlib.html). – С.7, 8.
- Горовой В .Н.* Обрядность в системе современного религиозного культа //Религиозная обрядность: содержание, эволюция, оценки. – К.: Вища школа, – 1988.
- Горовий В. М.* Фабрики думки: не легше прищеплення в Україні. // Бібліотечний вісник. – К., 2001.

- Горовой В. Н.* Обрядность в зеркале времени – Днепропетровск.: Проминь. – 1988 и др.
- Горовий В. М.* Роль інформаційно-аналітичних служб у поширенні наукових знань // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – К.: Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2001. – С. 167–173.
- Горський Б.Є.* Ідея, що пронизує віки: Розвиток оптимізації механічних систем. – 2 вид., перероб. і доп. – К., 1998. – 71 с.
- Горський В. С.* Глобалізація культури як проблема України. /Практична філософія, № 1. – 2002. – С. 24.
- Грановский В.* Современные фабрики мысли.— К.: Агентство гуманитарных технологий, 1999. – С.4.
- Гришкин И. И.* Понятие информации. Логико-методологический аспект. – М. : Наука, 1973. – С. 222 – 223.
- Державне управління перехідних суспільств в умовах глобалізації: Матеріали засідання міжнар. круглого столу / Фонд інтелектуальної співпраці “Україна – ХХІ століття. – К.: Українські пропілеї, 2001. – 32с.
- Джордж Сорос про глобалізацію. – Київ.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”. – 2002. – С. 19 – 20.
- Дзеркало тижня. 2005р. – 16-22 квітня.
- Дилема України: безнадійне відставання або рух на випередження // Україна: інтелект нації на межі століть. Кол.монографія /Кер. авт. кол. *Врублевський В. К.* – К.: Інформаційно-видавничий центр “Інтелект”, 2000. – С. 466 – 467.

- Додонов О.Г., Нестеренко О.В.* Державне регулювання інформатизації України // Реєстрація, збереження і обробка даних. – 1999, Т.1., № 6 – С. 50 – 51.
- Doremus P. and oth. The Muth of the Global Corporation. N.Y.? 1997.; Jameson F. Globalization and political strategi, 2000. New Left Revolution. №4.
- Досвідно-практичні джерела пізнання. Логіко-дискурсивний та інтуїтивний рівні пізнавального процесу. – С. 466.
- Економічна система глобалізму. – С. 25, 332 – 333.
- Ершова Т. В., Хохлов Ю. Е.* Межведомственная программа “Российские электронные библиотеки”: подходы и перспективы. – <http://www.elbib.ru/index.phtml?e=elbib/rus/journal/1999/part2/ershova/> – С5.
- Етнографія Києва і Київщини. Традиції й сучасність. – К.: Наукова думка, 1980 – С. 221; *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Репр. Вид. – Т.1,2., К.: Оберіг, 1991; *Угринович Д. М.* Обряды. За и против. – М.: Политизжат, 1975;
- Жихаревич И. Г.* Организация документальной информации в министерствах. – М.: Наука, 1972.
- Захарев В. И., Поспелов А. А., Хазацкий В. Е.* Системы управления. – М.: Энергия. – 1972.
- Звіт про міжнародну наукову конференцію “Бібліотечно-інформаційний сервіс” //Бібліотечний вісник. – К.: НТУВ та НАНУ. – №1., 2002. – С. 3.
- Згуровский М. В.* В водовороте глобализации: вызовы и возможности // Зеркало недели, 2001, 17 ноября. – С. 12.

- Згуровский М.* Общество знаний и инноваций – тенденции, вызовы, перспективы // Зеркало недели. – 2003. – 24. 05. – С. 17.
- Земан И.* Познание и информация. Гносеологические проблемы кибернетики. – М.: Прогресс, 1966. – С. 89, 96.
- Зернецька О. В.* Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. – С. 8, 161 – 164, 313 – 314, 333.
- Игнатов В. О.* Національна держава: національний і наднаціональний виміри: Автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1996. – 44 с.
- Интернет-вузол Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К.: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. <http://www.nbuv.gov.ua/> – С. 159.
- Интервью академика *Онищенко А. С.* Газете “Зеркало недели”. 2001. – 10– 16 ноября.
- Информационная культура: эволюция, проблемы. – С. 134 – 135.
- Инф. Портал Центру інновацій та розвитку “Енциклопедія доброчинності.–<http://charity.Org.ua/?Logis=//Usecases/idc/whoiswho.xml/>
- Информация. – С. 183.
- Информационная культура / *Винарик Л. С., Щедрин А. Н., Гинкул А. С.* и др.; НАН Украины, Институт экономики промышленности. – Донецк, 1999. – 41с.
- Информатизация общества / *Римашевская Н. М., Жеребин В. М.* (отв. Ред); РАН, Институт социально-экономических проблем

народонаселения. – М., 1992. – 196 С. – (Демография и социология).

Информационная цивилизация: пространство, культура, человек / *Устьянцев* (ред); Саратовский гос. Ун-т им. Н. Г. Чернышевского, Саратовская гос. Академия права. – Саратов: Издательство Поволжского межрегионального учебного центра, 2000. – 169 с.

Информология на рубеже тысячелетий: Сборник / *Суханов А. П.* и др. (ред): Новосибирская гос. академия водного транспорта. Новосибирск, 2001. – 187 с.

Інформаційне суспільство: Новини, інформація та досвід зі Сполученого Королівства. – Б. м., 1999. – 48с. – (The British Council)

Каныгин Ю.М., Калитич Г. П. Информатизация и управление научно-техническим прогрессом. – Киев, 1988. – С. 2 – 22.

Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. М.: Государственный университет “Высшая школа экономики”, 2000.– С. 37, 39, 77, 103 – 104,

Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. /Верпаховский Б. Э.и др. (пер. с англ.): Шкаратан О. И. (науч. Ред. пер.): Государственный университет “Высшая школа экономики”. М.: ГУ ВШЭ, 2000.– 607 с.

Клюков Ю.И., Горьков Л.Н. Банки данных для принятия решений. – М.: Советское радио, 1997. – С. 30.

Коган В. З. Маршрут в страну информологию. – М.: Наука. – 1983. – С. 32, 36.

- Колодний А.* Сучасна ретроспектива православ'я України як вияв його історії. В кн. Плов'юка М. Україна – життя моє. – С. 282.
- Колмогоров А. Д.* Три подхода к определению понятия “количество информации” // Проблемы передачи информации, 1965. – Т. I., Вип. 1.
- Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К: Офіційне видання Верховної Ради України. – 1996. – С. 3, 4, 6, 10 – 26,
- Кремінь В.Г., Бінько І.Ф., Головащенко С.І.* Політична безпека України: концептуальні засоби та система забезпечення: Монографія. – К.: МАУП, 1998. – С. 8 – 10, 9
- Кресіна І.О.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз. – К.: Кища школа, 1998. – 391 с.
- Крулькевич М. И., Сыркова Е. М.* Информационная деятельность в организациях / Донецкий национальный ун-т. – Донецк, 2001. – 176 с.
- Кузнецова Т. Я.* Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции. <http://www.Bgunb.ru/links/master/scod/doc.01/Kusnesova L. htm/>. – С.3.
- Курас Иван.* Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку // бібліотечний вісник. 2001., № 1, – С. 3.
- Корнєєва Т. М.* Права людини в інформаційному суспільстві. Комунікаційні права: четверте покоління прав людини // Інформаційне суспільство. Шлях України. – С. 120 – 126.

- Костенко Л. И., Чекмарев А.А.* Электронная научная библиотека НБУВ // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 1./ Редкол.: Онищенко А. С. и др.
- Костенко Л. И., Чекмарев А. А.* Электронная научная библиотека НБУВ // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник. Выпуск 1. – К.: НБУВ, 2000. – С. 147 – 154.
- Левенець Ю. А. та ін.;* НАН України, Інститут національних відносин і політології. – К.: Наукова думка, 1995. – 131 с.
- Литвиненко О. В., Бінько І. Ф., Потіха В. М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. Монографія. – К.: ІМВКУ ім. Тараса Шевченка, 1998. – С. 11 – 13.
- Литвиненко О. В., Бінько І. Ф., Потіха В. М.* Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. – К.: “Чорнобильінформ.” – 1998. – С. 13, 21 – 22, 48
- Литвин В. М.* Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К.: “Наукова думка”, 2001. – С. 175, 449, 463, 466 – 469.
- Лукінов І. І.* Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). – К.: Інститут економіки НАН України. 1997. – С. 93, 301 – 302.
- Лук'янець В. С.* Практика нейро-лінгвістичного програмування і проблема свободи. /Практична філософія, № 1. – 2002. – С. 38.

Любавский В. И. Информационная база управления. – Вторая Всесоюзная научно-техническая конференция “Проблемы научной организации управления социалистической промышленностью”, сб. № 1. “основные доклады”, ч. II. – С. 720.

Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.13. – С. 497.

Мартин Г., Шуманн К. Западная глобализация. – М., 2001.

Матульский Р. С. Общее библиотековедение. – М.: Либерия., 2004. – С. 91, 205.

Механизмы экспансии “культурной индустрии США // Конвейер грез и психологическая война. – М.: Политиздат, 1986. – С. 40 – 69.;
Помрачение // *Парнов Е.* Трон Люцифера. – М.: Политиздат, 1985. – С. 14 – 31. та ін.

Милитарев В. Ю., Яглом И. М. Информационная культура эпохи НТР // Информатика и культура. – Новосибирск: Наука. Сиб. Отделение, 1990. – С. 96.

Михайлов А. Всесоюзная информационная. – “Правда”, 29.03. 1971г.

Мойсеєнко А. О. готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Фонд “Інформаційне суспільство України, 2004. – С. 232.

Наконечний А. Р. Національна ідея як інтегративний чинник у суспільно-духовному житті України (друга половина ХІХст.): Автореф. дис... канд.філос. наук: 09.00.05 / Львівський національний ун-т Івана Франка. –Львів, 2001. – 23с.

- Напрями розвитку інформаційного суспільства. Вступ.// Інформаційне суспільство. Шлях України. – С. 52.
- Науковий потенціал України // Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001). – С. 445 – 446.
- Наука України: стан, проблеми, перспективи // Україна: інтелект нації на межі століть. – С. 83 – 90.
- Наука, технология, культура (глобальный процесс и проблемы России) / Ракитов А. И. (сост. и науч. ред.); РАН; Институт научной информации по общественным наукам, Центр информатизации, социальных, технологических исследований и науковедческого анализа. М.: ИНИОР РАН, 1999. – 218 с. – (Серия “Методологические проблемы развития науки и техники”).
- Національна безпека і оборона. 2003, № 10. – С. 3 – 4.
- Національна держава: національний і наднаціональний виміри / Римаренко Ю., Білий Д., Ігнатов В. та ін.; Римаренко Ю.(ред); НАН України, Інститут держави і права ім. В. Корецького. – К.: Донеччина; Донецьк, 1998. – 255с.
- Некlessа О.* I ORDO QUARDO – четвертий порядок: пришествя постсучасного світу // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Укл. Кононов І. Ф. (наук. ред.), Бородачов В. П., Топольський Д. М. – Луганськ: Ольма-матер-Знання, 2002. – С. 40.
- Немошкаленко В. В.* Інформаційне забезпечення української науки //Бібліотечний вісник. – НБУВ та НАНУ. №1. – 2001. – С. 7.
- Неурядові аналітичні центри в Україні: стан і тенденції розвитку // Національна безпека і оборона. 2003., № 10. – С. 3 – 26.

Нечитайло В. М. “Інформаційне суспільство”: критичний аналіз космополітичних концепцій майбутнього людства: Автореф. дис. д-ра філос. наук: 09.00.03 / НАН України, Інститут філософії. – Кю, 1996. – 46 с.

Нова парадигма поступу України. // Україна: інтелект нації. – С. 467, С. 483.

Нормативно-правовое обеспечение в сфере информации, информатизации и информационной безопасности в Украине / *Винарик Л. С., Щедрин А. Н., Гинкул А. С., Васильева Н. Ф.* НАН Украины, Институт экономики промышленности. – Препр. Докл. – Донецк, 1996. – 25 с.

Онищенко О. Громадянське суспільство: тенденції і проблеми становлення в Україні в кн.: Плав'юк М. Україна – життя моє. Т.3. – К.: Видавництво імені Олени Теліги. – 2002. – 1086 с.

Онищенко А. С., Попроцкая В. Г. Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского как многопрофильный научно-исследовательский центр // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К.: НБУВ, 2003. – С.19 – 20, 25, а также: *Бровкин А. Г.* Концепція національної програми збереження документальних фондів *Онищенко О. С.* Громадянське суспільство: тенденції і проблеми становлення в Україні. В кн.: *Плав'юк М.* Україна – життя моєю Т.3. – С. 160 – 161.

- Орлик М. А.* Внедрение социалистической обрядности и задачи ее дальнейшего развития // Традиции. Обряды. Современность. – К.: Издательство политической литературы Украины. – С. 5 – 15.
- Осавуленко О. Г.* Інформаційне забезпечення державного управління сталим розвитком. – К., 2001. – 72с.
- От традиционной библиотеки к электронной: шаги реализации. – <http://sivurova.Narod.ru/art5.htm>.
- Пахомов Ю.* Украина и вызовы глобализации // День. – 2001. – 7. 08. – С. 2.
- Пашков М., Чалий В.* Неурядові аналітичні центри: пропозиція на фоні відкладеного попиту // Дзеркало тижня. 10 січня 2004 р.
- Понятие гносеологического образа. Чувственная и рациональная ступени познания в кн.: *Лазарев Ф.В., Трифонова М. К.* Философия. – Симферополь: СОНАТ, 1999. – С. 220.
- Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: Інформаційно-видавничий центр держкомстату України, 2002. – С. 3.
- Почепцов Г. Г.* Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований /Ровенский ин-т славяноведения Киевского ин-та “Славянский ун-, Институт международных отношений Киевского национального ун-та им. Тараса Шевченко. – Ровно: Волинські обереги, 1999. – 350 с.
- Почепцов Г.Г.* Інформація & дезінформація. – К: Ельга, Ника-Центр, 2001. – 256с.

Починок Б. В., Чорний І. П. Про феноменологію ментальності у підприємстві // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості. Тези доповідей та матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ-Луцьк. – 1994. – С. 141 – 142; Ментальна та організаційна ентропія // Україна: Інтелект нації. – С. 226 та ін.

Про глобалізацію. – С. 22.

Релігія і церква. В моног. *Литвин В. М.* Україна: досвід та проблеми державотворення. – С. 453 – 461; *Колодний А.* Сучасна ретроспектива православ'я України як вияв його історії// *Плов'юк М.* Україна – життя моє. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2002. – С. 862 – 871. *Єленський В. Є.* Релігія після комунізму. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, С. 202 – 419.

Роциос Л.Ю, Сикора В. Д. Глобализация технологии и национальные системы инноваций. – К., 1995. – 52 с.

Свириденко С. С. Информационные технологии интеллектуальной деятельности. – М.: МНЭПУ, 1995. – С.26.

Світові зміни та їхній вплив на трансформаційні процеси. РІІ. Економічні процеси // Україна: утвердження незалежної держави (1991– 2001). – К., Видавничий дім “Альтернативи”, 2001. – С. 206 – 207.

Свята та обряди трудящих Києва. – К.: Наукова думка, 1982. – 227 с.; Традиции, обряды, современность. – К.: Политиздат Украины, 1983. – 292 с.; Угринович Д. Н. Обряды. За и против. – М.: Политиздат, 1975. –175 с. Горовой В. Н. Обрядность в зеркале времени. – Днепропетровск: Проминь, 1988. – С. 12 – 26.

- Седова В.В.* Информационная поддержка принятия решений органами регионального управления: Дис... канд экон. наук: 08.03.03 /Донецкий гос. ун-т. – Донецьк, 1996. – 180с.
- Сетров М. И.* Основы функциональной теории организации. – Л., Наука, 1972.
- Словарь иностранных слов. – 18 изд., стер. – М.: Рус. Яз., 1989. – С. 404.
- Смолій В. А.* Переднє слово // Україна: утвердження незалежної держави (1991 – 2001) – К.: Видавничий дім “Альтернативи”. – 2007р. – С. 6.
- Столович Л. М.* Жизнь – творчество – человек: Функции художественной деятельности. – М.: Политиздат, 1985. – С. 171.
- Современные фабрики мысли. – К.: Агенство гуманитарных технологий. 1999. – С. 60;
- Соколенко С. И.* Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: укр. Контекст. – К.: Логос, 2002. – С. 191.
- Соколенко С. И.* Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. контекст. – С. 40, 138.
- Сорокін П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. *А. Ю. Согомонов*: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – С. 191.
- Сорос Дж.* Про глобалізацію. – К.: “Основи”. – 2002. – С. 18, 20, 87.
- Статистичний щорічник України. – К.: “Техніка”, 1996. – С. 128
- Суханов А. И.* Информация и человек. М.: Сов. Россия, 1980. – С. 34, 50.

Соціополіс: мета, модель, технологія// Україна: інтелект нації. – К.: Інтелект, 2000. – С. 476 – 478; *Гацуно Ш.* Стратегія – технополисы: Пер. с англ./ Общ. Ред. И вступ. Ст. В.И. Данилова-Данильяна. – М.: Прогресс, 1989. – С. 7 – 26.

Социальная информация и управление обществом. – С. 33, 37.

Тимошенко О. М. Національна ідея як головний фактор національного відродження України: Дим... канд. філос. наук: 09.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, К..2000. – 175 арк.

Touraine, Alain (1955) *L'Evolution du travail ouvrieraux usines Renault*, Paris: Centre National de la Recherche Scientijigue; *Bel., Daniel* (1976) *The Coming of Post- industrial Society: A Venture in Social Forecasting*, New York: Basic Boors; *Кастельс Мануель.* Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. Пер. с англ. – М.: Высшая школа экономики, 2000).

Тюхтин В. С. Отражение, системы, кибернетика. – М.: Наука, 1972. – С. 87 – 88.

Угринович Д.М. Обряды. За и против. – М.: Политиздат, 1975; *Суханов И. В.* Обычаи, традиции и преемственность поколений. – М.: Политиздат, 1976; *Религиозная обрядность: содержание, эволюция, оценки.* – К.: Выща школа. Головное изд-во, 1988;

Указ Президента України про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “ Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення Україна: утворення незалежної держави (1991 – 2001). – К.: Видавничий дім “Альтернатива”, 2001. – С. 472.

- Україна: інтелект нації на межі століть. – С. 84, 286 – 287, 391, 467, 490, 497, 498.
- Україна: утвердження незалежної держави. – К., Видавничий дім “Альтернативи”: 2001. – С. 446, 447
- Українська ідея: Іст. нарис / *Солдатенко В. Ф., Крижанівський В. П., Урланис Б. Ц.* История одного поколения; Социально-демографический очерк. – М.: 1968. – С. 31, 32
- Урсул А. Д.* Информация. – М.: “Наука”. – 1971. – С. 113.
- Урсул А. Д.* Природа информации. Философский очерк. – М. : Политиздат, 1968, – С. 58 – 59.
- Урсул А. Д.* : Информация. Методологические аспекты. – М.: Наука, 1971. – С. 183, 201, 206, 257, 287.
- Философия информационной цивилизации. – С. 315.
- Царина народної уяви та її класичні розробки // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К.: “Либідь”, 1991. – С. 7.
- Хайруллин В.* Плюс информатизация всей страны (Виктор Лисицкий: “На высших ступенях власти информатизационное взаимодействие базируется на допотопных бумажных технологиях”) // Киевский телеграф. – 2002г. – 22.07. – 28. 07. – С. 9.
- Харкевич А. А.* О ценности информации // Проблемы кибернетики. Вып. 4. – М.: 1960. – С. 54.
- Хорошковський В.* Чи можливе “українське чудо”? – К.: Українські пропілет. – 1996. – С. 166, 193.
- Цацковский З.* Регуляция, информация, сознание. – Вопросы философии, 1973г., № 5. – С. 89 – 90.

- Черняк Ю.* Исследования потоков экономической информации. – М.: Наука, 1968. – С. 26.
- Черри К.* Человек и информация. – М.: Связь. – 1972. – С. 26, 72.
- Чи можливе “українське чудо”? Економічні підвалини національного відродження. – К.: Українські пропілеї. – 1996. – С. 34.
- Шрайберг Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий. Ежегодный доклад. http://www.gputb.ru/win/ntb/ntb_2002/1/f01_03.htm
- Шейдина И. Л.* США: Фабрика мысли на службе стратегии. – М.: Наука, 1973. – С. 47, 77.
- Шеннон К.* Работы по теории информации и кибернетике. – М.: ИЛ. – 1963.
- Шишко О. Г.* Ідея державності в програмних і теоретичних документах українських політичних партій і організацій: 1900 р. – березень 1917 року: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / одеський держ. економічний ун-т. – О., 1998. – 206 л. Бібліографія: С. 175 – 189.
- Шрайберг Я. Л.* Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий. – С. 16.
- Штейнбух К.* Автомат и Человек. – М.: “Советское радио” – 1967. – С. 18.
- Эстетика: информационный подход = Aesthetics: Infomation Approach / *Зубов Ю. С., Петров В. М.*, (науч.ред.); Международная академия информатизации. Отделение информатизационной культуры, Академия гуманитарных наук. Секция культуры и искусства; Московская гос. Консерватория им. П. И.

Чайковского. – М.: Смысл, 1997. – 208 с. – (Проблемы информационной культуры; Вып.5)

Янковский С. Л. Концепция общей теории информации. – <http://syu.rupbook.htm>, march 23, 2005. – С. 2.

Зміст

ВСТУП	2
I. ІНФОРМАЦІЙНІ БАЗИ ЯК ЗАСІБ СУСПІЛЬНОЇ СТРУКТУРИЗАЦІЇ	11
1. 1. Особливості інформаційних баз в інформаційному ресурсі	11
1. 2. Основні принципи, методи і форми творення інформаційних баз	44
1. 3. Інфотворче середовище і проблеми розвитку інформаційних баз суспільства	66
1.4. Загальноцивілізаційна інформаційна база і національна ідентифікація.....	90
II. СПЕЦИФІКА ЕВОЛЮЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	112
2. 1. Особливості нинішнього етапу розвитку українських інформаційних баз	112
2. 2. Інформаційні бази в процесі розбудови української державності і демократичних перетворень в суспільному житті	135
2. 3. Співвідношення нового і традиційного в процесі функціонування інформаційних баз суспільства	167
2. 4. Життєздатність інформаційних баз в умовах прискорення глобальних перетворень	184
III. БІБЛІОТЕЧНІ ЗАКЛАДИ В РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	201
3. 1. Фонди бібліотек як загальносуспільні інформаційні бази	201
3. 2. Бібліотеки як інформаційні центри постіндустріального суспільства	224
3. 3. Інформаційно-аналітичні служби бібліотечних закладів в контексті суспільних перетворень	242
3.4. Бібліотечні заклади в розвитку суспільних інформаційних потреб.....	262
IV. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИСУТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ГЛОБАЛЬНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ.....	276
4. 1. Основні тенденції розвитку процесу глобалізації і їх інформаційний вплив на країни за межами “золотого мільярда”	276
4. 2. Проблеми входження України в світовий інформаційний простір	289

4. 3. Інформаційні бази і піднесення творчого потенціалу суспільства	313
V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПЕРІОД ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	332
5. 1. Економічний сегмент інформаційного ринку в Україні: особливості формування і роль джерельної бази	332
5. 2. Шляхи забезпечення джерельної бази інформаційного ринку в умовах використання сучасних інформаційних технологій	354
СПИСОК ОСНОВНОЇ ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	370
ЗМІСТ	390